Yaşar Kemal

BİNBİR ÇİÇEKLİ BAHÇE

YKY

Yaşar Kemal

BİNBİR ÇİÇEKLİ BAHÇE

YKY

Yaşar Kemal Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli. Van Gölü'ne yakın Ernis (bugün Günseli) köyünden olan ailesinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus işgali yüzünden uzun bir göç süreci sonunda yerleştiği Adana'nın Osmaniye ilçesine bağlı Hemite köyünde 1926'da doğdu. Doğum yılı bazı biyografilerde 1923 olarak geçer.

Ortaokulu son sınıf öğrencisiyken terk ettikten sonra ırgat kâtipliği, ırgatbaşılık, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. 1940'lı yılların başlarında Pertev Naili Boratav, Abidin Dino ve Arif Dino gibi sol eğilimli sanatçı ve yazarlarla ilişki kurdu, 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. 1943'te bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağıtlar*'ı yayımladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazı Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük, daha sonra arzuhalcilik yaptı. 1950'de komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, Kozan cezaevinde yattı. 1951'de salıverildikten sonra İstanbul'a gitti, 1951-63 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde Yaşar Kemal imzası ile fıkra ve röportaj yazarı olarak çalıştı. Bu arada 1952'de ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ı, 1955'te bugüne kadar kırkı aşkın dile çevrilen romanı *İnce Memed*'i yayımladı. 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliği, merkez yürütme kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Yazıları ve siyasi etkinlikleri dolayısıyla birçok kez kovuşturmaya uğradı, 1967'de haftalık siyasi dergi *Ant*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-75 arasında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1988'de kurulan PEN Yazarlar Derneği'nin ilk başkanı oldu. 1995'te *Der Spiegel*'de yayımlanan bir yazısı nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Aynı yıl *Index on Censorhip*'te yayımlanan yazısı dolayısıyla 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildi, cezası ertelendi.

Şaşırtıcı imgelemi, insan ruhunun derinliklerine nüfuz eden kavrayışı, anlatımının şiirselliğiyle yalnızca Türk romanının değil dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan Yaşar Kemal'in yapıtları kırkı aşkın dile çevrilmiştir. Yaşar Kemal, Türkiye'de aldığı çok sayıda ödülün yanı sıra yurtdışında aralarında Uluslararası Cino del Duca ödülü, Legion d'Honneur nişanı Commandeur payesi, Fransız Kültür Bakanlığı Commandeur des Arts et des Lettres nişanı, Premi Internacional Catalunya, Alman Kitapçılar Birliği Frankfurt Kitap Fuarı Barış Ödülü'nün de bulunduğu yirmiyi aşkın ödül, ikisi yurtdışında üçü Türkiye'de olmak üzere beş fahri doktorluk payesi aldı.

YAŞAR KEMAL

BİNBİR ÇİÇEKLİ BAHÇE

Yayına hazırlayan:
Alpay Kabacalı

Yazılar-Konuşmalar

Yapı Kredi Yayınları - 2977
Edebiyat - 892

Binbir Çiçekli Bahçe / Yaşar Kemal
Yayına hazırlayan: Alpay Kabacalı

Kitap editörü: Tamer Erdoğan
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Yeşim Balaban

Baskı: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.
Kıraç, Hadımköy Yolu Çakmaklı Mah. 46. Sk. No: 4 Esenyurt - Büyükçekmece - İstanbul

1. baskı: İstanbul, Eylül 2009
ISBN 978-975-08-1673-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2009
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Türkiye Barışını Arıyor • 9
Kürt Sorunu: Türkiyenin Demokrasiye Açılan Kapısı • 17
Türkiyenin Üstündeki Kara Gökyüzü • 31
Devlet Güvenlik Mahkemesinde Basın Açıklaması • 43
Devlet Güvenlik Mahkemesinde Konuşma • 45
Fikir İşçilerinin Yürüyüşü • 50
Ağalar, Beyler, Şeyhler ve Demokrasi • 53
Milli Kültür Yerine Yerel Kültür • 56
Denge • 78
Katalunya Uluslararası Ödülü Konuşması • 82
Barış Ödülü Konuşması • 89
Avrupa Birliği ve Demokrasi • 94
Dünya Gazeteciler Birliği Genel Kurulu Açılış Konuşması • 99
Binbir Çiçekli Bahçe • 105
Röportaj Üstüne • 114
Zilli Kurt • 119
Kitab-ı Dede Korkut Üstüne Birkaç Söz • 128
*Ölü Canlar*ın Yeni Basımına Sonsöz • 141
İnce Memed New York Review Baskısı Önsözü • 159
Edebiyatın Gücü • 167

KİMLİKLER

Orhan Kemal Üstüne Anılar • 175
Orhan Kemal Umut ve Aydınlık • 180
Küsmeyen Resimler (Abidin Dino) • 185
Aranın Anadolu Destanı • 189
François Mitterrand'ı Anarken • 206
Çağın Ustası • 214
Büyük Bir Düşünürün Son Kitabı • 216
Ulla Johansen'in Yörükler Kitabı • 222
Gökşin Sipahioğlu Üstüne • 226
Abidin Dino: Bir Yenilikçi ya da Bir Doğa Sevdalısı • 231
Mehmed Uzunun Tabutu Başında • 235
Son Ada • 238
Müthiş Bir Adam, Müthiş Bir Yazardı • 242

KONUŞMALAR

Yaşar Kemal ve Türk Halkının Epopesi • 249
Karıncanın Su İçtiği Üzerine • 256
"Vatan, Önce Sağlıklı Bir Topraktır" • 266
Gazetecilik Günlerim • 276
Küçük Muhabir Helin Zeynep Miser Sordu • 288

"Binaenaleyh başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmektense, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mucibince, zaten bir nevi muhtarlıklar teşekkül edecektir. O halde hangi livanın ahalisi Kürt ise, onlar kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzubahis olurken, onları da beraber ifade (etmek) lazımdır. İfade olunmadıkları zaman bundan kendi kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daimi varittir..."

Gazi Mustafa Kemal
1923'te İzmit'te yaptığı basın toplantısından...

20. yüzyıl, insan soyuna yakışmayan olayların yaşandığı bir yüzyıldır. Kanlı iki dünya savaşı bu yüzyılda çıktı, büyük soykırımlar bu yüzyılda yapıldı. Korkunç bir yüzyılı arkamızda bıraktık.

Birinci Dünya Savaşından geriye kalan insanlar, savaştan önceki insanlar değildi. Korkulara teslim olmuş, kendine güveni kalmamış, yaratıcılığı, kişiliği zedelenmiş, umutsuz... İkinci Dünya Savaşından kalanlar daha beter durumda. Hele Üçüncü Dünya Savaşı, yani Soğuk Savaş, insanlarımızın canına okuyan bu... İnsanlık, bu savaşların yıkımından bütünüyle kurtuldu diyemeyiz. Bir de dünyayı bir ateş yumağı edecek atom savaşını beklemek... Savaşın ne zaman çıkacağını beklemek, ölümü beklemek gibidir.

Bütün kötülükleri yalnız savaşların sırtına mı yüklüyorsun diyeceksiniz. Elbette insanları mutsuz edenlerin hepsini savaşın sırtına yükleyecek değilim. Ama çoğu savaşların işi... Savaşlar insanların ölüm fermanıdır. Savaşlar, üstünde yaşadığımız toprakların, doğamızın ölüm fermanıdır.

Bir yüzyılı arkamızda korkular içinde bıraktık, acılar içinde, ölümleri kanıksayarak... Ama bu yüzyılda insanlığımızı onurlandıran işler de yapıldı. Bu işler, insanların yüzünü ağartan işlerdir. İnsanlık, yüzyılımızın yaptıklarıyla da övünebilir.

Avrupa, gittikçe üç büyük savaşın etkilerinden kurtulmaya çalışıyor. Kurtulacaktır. Bu kadar çaba boşuna gidecek değil. Avrupa Birliği boşuna kurulmadı. Ölümsüz barışlar için, kültürlerin birbirini aşılaması, birbirlerini beslemesi için kuruldu. Savaşsız, mutlu bir dünya olsun diye kuruldu. Barışa, güzelliğe, insana saygıya, insanın insanı aşağılamaması, sömürmemesine yollar açmak için kuruldu.

Bu söylediklerim bir temenni değil. Avrupa Birliğinin kurulmasının başlıca sebebi barıştır. 9'lar Avrupası, 1973'te yayımladığı bildirgede şöyle diyordu: "Yenildiklerini hissedenlerin, yasal, siyasal ve manevi değerlerine saygıyı güvence altına almanın heyecanı... Ve geliştirilmiş bir toplum yaratma isteğiyle kurulan Avrupa, kendi kimliğini oluşturan temel öğeler olan temsili demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik ilerlemenin sosyal adalet amaçlı gerçekleşmesi ve insan haklarına saygı ilkelerini koruma umudunu taşır."

İşte Avrupa Topluluğu bu umuda sarılmıştı. Çünkü üç korkunç, insanlığı yok edebilecek savaştan geçmişti.

Savaşa girmeyen ülkeler de neredeyse giren ülkeler kadar savaştan etkilenmiş durumda. Bu üç dünya savaşı, dünyayı perişan eyledi. Tarih boyunca her savaş bir yıkım olmuştur. Yenenler de yenilenler de, savaşların dışında kalanlar da aynı yıkımdan kurtulamamışlardır.

Bizim yirmi beş yıldır süren düşük yoğunluklu çatışmalar denilen "light" savaşımıza gelince, birkaç kez tek taraflı ateşkes olmasına karşın, bu savaşımız bir türlü bitmiyor. Nasıl, niçin bitmiyor? Bunda kimsenin bilmediği bir keramet olsa gerek. Birinci Dünya Savaşı dört yıl, İkinci Dünya Savaşı altı yıl

sürdü. Bizim yirmi beş yıllık savaşımız ne kadar sürecek belli değil.

Ülkemiz bu savaştan büyük zarara, kötülüğe uğradı. Savaşanlardan otuz bin kişi öldü. Korucu dedikleri sayısı yetmiş bini geçmiş sivil savaşçılar bulaştı ülkenin vicdanına. Beş bin köyün birçoğunun evleri yakıldı. İnsanları ülkenin birçok yerine dağıldı. Bir kısmı açlıktan, yoksulluktan kırıldı. Faili meçhul cinayetler olağanlaştı, savaşın bir parçası oldu. Kürtlerin seçkin kişileri seçildi, faili meçhule kurban edildi. Devletin kurumlarının bir kısmı yozlaştırıldı. İkinci Dünya Savaşına girseydik, bundan daha mı kötü olacaktı?

Bu savaş Türkiyenin belini kırdı. Kendi halkıyla savaşan bir ülke olduk. Gittikçe insanlık gözünde durumumuz kötüleşiyor. Hiçbir koşulda bize hak verilmiyor.

Dünya bizim kadar, bizim durumumuzu gözlüyor. Gerillanın adını terörist koyduk, bundan da bir umut bekledik. Sözcükler her zaman her koşulda değişebilir ve bir gün işe yaramaz olur. Dışarıda, önceleri, dağa çıkanların çıkmalarının sebebini bilmiyorlar, biraz da gerilla maceraları sanıyorlardı. Dağa çıkanların bir kısmı üniversitelerde okuyanlardı, üniversiteyi bitirenlerdi. Aşağı yukarı dağa çıkanların hepsi okur-yazardı. Avrupa basını da buna önem vermiyordu. Artık bugün ise dünya basını her şeyimizi biliyor. Dünyanın gözüne baka baka sürdürülecek bir savaş, bir ülkeyi çürütecek savaştır.

Bir de bu savaşa yüz milyon dolar gitti diyorlar. İstedikleri kadar desinler doğru değildir. Giden para daha çok dolardır. Ya başka kayıplar? Onların altından çok ülke kalkamaz.

Dünyadaki büyük uygarlıkların ana sebebini soracak olursak, yeşerdikleri toprakların, dünyanın en verimli, iklim olarak yaşamaya en uygun topraklar olduğunu görürüz. Örneğin Mısır toprakları, Batı Anadolu, Mezopotamya toprakları... Doğu Anadolu toprakları, Güney Anadolu toprakları da bu toprakların içindedir. Batı Anadolu da Doğu Anadolu da birçok uygarlığın beşiğidir. Doğu Anadolu topraklarının birçok uygarlığın beşiği olduğu gereğince bilinmiyor. Doğu Anadolu toprakları, Mezopotamya uygarlıklarına yardım etmiştir. Fıratın, Diclenin yaptığı gibi...

Mezopotamya, adını bu iki ırmaktan alır. Bu toprakları, Urartu, Hurri gibi daha birçok uygarlıklara beşiklik etmiştir. Şimdi bu toprakların insanları yoksulluk içinde kıvranıyor. Bu savaştan, önce bu toprakların insanları, her şeye karşın böyle yoksul, böyle ekmeğe muhtaç değillerdi. Savaşta sürülen köylülerin toprakları boşta kaldı. Hayvancılık bitti. Bahçeler kurudu. Arı kovanları boş kaldı. Korucular köylerde geriye ne kalmışsa talan ettiler. Korucularla korucu olmayan arasında onulmayacak bir düşmanlık ortaya çıktı. Sürülmeyen köylere de yaşam zehir edildi.

Bir bölge nasıl her şeyiyle yokluğa mahkum edildi? Otlu yaylalar, bereketli topraklar boş kaldı. Ko desinler Kel Alinin bağı var. Devletimiz savaş yapıyor, halkı sürüp toprakları boş koymak... Sürgünleri de aç sefil koyarak, sürgünlerin aç sefil çocuklarını da ister istemez dağlara yollamak... Dağlara ne kadar delikanlı gitmiş, sayısını biliyor mu hükümet?

Bir de bu tutumdan Türkiyenin ne kadar zararı oldu, biliyor mu devlet? Bu şiddetin bu savaşın Türkiyeye ne kadar zararı oldu biliyorlar mı sayın savaşsever milliyetçilerimiz? Bu savaşla günler geçtikçe ne kadar tükendiğimizi, tükeneceğimizi, Allah için bir düşünen var mı, bu gidişle nereye gidiyoruz bir bilen var mı?

Bir insana ne yaparsanız yapın, bir insanın bir halkın onuruyla oynamayın! Bu benim gençliğimden bu yana dilime pelesenk ettiğim sözümdür. Bizim yöneticiler bunun tersini yaptılar. Halka etmediklerini bırakmadılar. Yöneticilerin, onlardan bağımsız korucuların halka yapmadıkları kalmadı. O kadar zulümler yaptılar ki, söylemeye dilim varmıyor.

Ülkemizde milliyetçi kisvesine bürünmüş ırkçılar var. Onların dillerine pelesenk ettikleri bir sözleri var: "Türkün Türkten başka dostu yok." Bir ülke halkına bundan daha korkunç bir söz edilmez. Hele Kürtlere böyle sözler etmemelisin. Kürtler sana gücenir. Sevgili milliyetçi dostlara söyleyeyim ki sevinsinler, rahat etsinler. Türkün Türkten başka dostu var. Gizli saklı değil. Malazgirtten bu yana Kürtler Türklerle dost. Bu, Kurtuluş Savaşına kadar sürmüş. Kimileri yazıyorlar, söylüyorlar ki, Kürtler Kurtuluş Savaşında Türklerle birlikte olmasaydı, bu savaş zordu.

Mustafa Kemal Paşanın büyük zekası, bu zorluğu alt etti. Samsuna çıktıktan sonra niçin kongreyi Karadenizde, haydi oralar deniz kıyısıdır, uygun değildir diyelim, Amasyada, Ankarada yapmadı. Niçin yapmadı? O büyük zekanın başka sağlam bir düşüncesi olmalıydı. Erzurumda ordu müfettişinin emrinde olması gereken bir ordu vardı. Ordunun Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, ordu müfettişinin çağrısına geldi, "Emrinizdeyim Paşam" dedi, bundan sonra ordu müfettişinin yanında bir güç daha vardı: O da Kürtlerdi.

Erzurumda ona, Kürtlerin mümessili olaraktan Hacı Musa geldi. Onunla bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma kayıplara karışmış durumda.

Ellili yıllardı, Nurullah Ataç, arkadaşı Cevat Dursunoğlu ile beni de yemeğe çağırmıştı. Konuşurken, söz Hacı Musa Ağaya gitti. Yemekte bir arkadaş, Erzurum Kongresi üyesi Dursunoğluna "Paşanın Hacı Musa Ağa ile anlaştığı doğru mu?" diye sordu. Dursunoğlu, "İyi ki Mustafa Kemal o anlaşmayı yaptı. Koçgiri isyanını bu anlaşma sona erdirdi" dedi. O zaman Millet Meclisinde doksan üç Kürdistan Mebusu var. O doksan üç mebus bir bildiri yayımlıyor. "Savaş bitinceye kadar Mustafa Kemal Paşanın emrindeyiz" diyorlar.

Bir de Lozan Konferansı var. Kürtler Türkiyeyi değil de İngilizleri tutsalardı, bugünkü durumlar böyle mi olurdu. Bir de Sovyet İhtilalinden önce Kürtlerin bir kısmı Rus Kürtleri ile birleşmişler. Çoğunluk Osmanlılara kalmış. Kürtler Osmanlılarla kalmayıp Rus Kürtlerine gitselerdi, sonradan gelen Sovyetler bu büyük kitleyi bir Sovyet devleti yapmaz mıydı? Öyle ise bu kadar acıyı, yalnızlığı niçin kabul ettiler? Kürtler dünyadan habersiz miydiler? Bu devlet politikasına bakarsak, onlar aptal oğlu aptallardı.

Bizim devlet büyüklerimiz, gazetecilerimiz, "Irakta Kürtler bağımsız olurlarsa, bu, savaş sebebi sayılmalı" diyorlar. Niçin? Iraktaki Kürtlerden size ne? Kim ne sanırsa sansın, ey milliyetçi ırkçılarımız, dünyada bir tane dostunuz varsa diyelim, o da güneyimizde, petrol kuyularının üstünde oturan Irak Kürtleridir.

Böyle bir dostun olması, birçok dosta bedeldir. Ne yazık ki onlar dostlarından o kadar kötek yemişler ki, yoğurdu üfleyerek

içiyorlar. Irak Kürtleri Kuzey Irakta bağımsızlık istemiyorlar. Çünkü bağımsızlık onların çıkarına değil. Canı yürekten federasyon istiyorlar. Federe bir devlet içinde olmak, onların daha işine geliyor.

Kimi insanlar, devlet, basın, hepsi birden, "Kürtler Türkiyeyi bölecek de bölecek." Belki de bir bildikleri var. Belki de onlar kimsenin bilmediği bir şeyleri biliyor. Belki bu şiddetin bitip eksilmeyeceğini biliyorlar, bilmiyorlarsa da istiyorlar. Ya da bu savaşın hiç bitmeyeceğini biliyorlar ya da istiyorlar. Belki de hiç kimse hiçbir şey bilmiyor.

Bir savaş ne kadar düşük yoğunlukta da olsa, gene savaştır. Savaşın sürmesini isteyen devlet çok güçlü de olsa, gene kayıplar verir, yıpranır. Boşu boşuna savaş sürdürenlerin güçlerinin çok işe yaramadığını görüyoruz. Savaşın acısı herkesin yüreğindedir.

Kürtler barış istiyorlar. Onların bu istekleri candan yürekten değilse, bir oyunsa, çok çabuk anlaşılır. Kürtleri dışlayan milliyetçi, ırkçılarımız var. Her şeyi konuşmakta özgürdürler. Bu insanlar dünyadan, yurdunun insanlarından habersizlerdir. Halkımız demokrasiye can attığı halde, demokrasinin nimetine kavuşamadılar. Böyle giderse biz demokrasinin nimetine kavuşamayacağız. Çağımızda bir ülkenin demokrasiye kavuşması o ülkenin onurudur.

Bundan yıllarca önce ben, "Demokrasi Kürt sorunundan geçer" demiştim. Sen milyonlarca vatandaşının dilini yasakla, kendi diliyle yazacak okuyacak okulu da yasakla, kendi dilini araştıracak geliştirecek üniversiteyi de yasakla... Kürtler Lozandan azınlık olarak çıkmadı. İyi ki azınlık değilmiş. Nerdeyse Kürtlere yasaklanmayacak hiçbir şey bırakılmayacakmış.

Malazgirtten bu yana kardeş oldukları, Kurtuluş Savaşında ülkelerinin kurtuluşu için birlikte çarpıştıkları, zaferde birlikte sevindikleri kardeşleri, onları nasıl bir azınlık sayabilirdi? Kürtler kendilerini hiçbir zaman azınlık saymadılar. Hiçbir Kürt hiçbir zaman kendini azınlık saymadı. İnsanlıktan mahrum kılındığı halde kendini azınlık saymadı. Sürgüne, aşağılanmaya, dilinin uydurma bir dil, kart-kurt dili olduğunu söyleyenlere bile "Biz azınlığız" demedi. Çünkü onlar azınlık

değil kardeştiler. Hiç kimse onları kardeşlikten ayıramaz. Bin yılın adı var.

Bu seksen yıldır yasaklar olmasaydı, Kürtlerin kardeşliği unutulmasaydı, yasaklara boğulmasalardı, bugün böyle konuşmak aklımıza gelmezdi. Türk halkı kardeşliği unutmadı. Kürtler aleyhine korkunç propagandalar yapıldı. Kürtler, linçlere, sürgünken geldikleri bölgelere tekrar sürgüne uğradılar. Birileri iç savaşı tetiklemeye çok uğraştılar. İşte bu topraklarda birlikte yaşayanlar, bu kışkırtmalara izin vermediler. Bu, sevinç ve umut verici bir tutumdur. Bundan önce çok fırtınalar atlattık, bundan sonra varacağımız yere kısa yoldan varacağız.

Bir de Kürt dili yok diyenler var, türlü uydurmalara başvurarak... Kürtçe çok şiveli bir dilmiş! Ya bilmiyorlar, ya pişmiş aşa su katıyorlar. Kürt dili zengin bir dildir. Zengin dillerin çok şivesi olur. Her bölgede, her yörede değişir.

Kürt dilinin zengin bir edebiyatı vardır. Yazılı edebiyatı olan diller, yaşamını uzun zaman sürdürür. Kürt dilinin büyük eski destanları vardır. Bugünkü dengbejler, köy köy dolaşarak destanlarını söylüyorlar. Yeni destanlar da yaratıyorlar. Eski destancılardan Abdale Zeyniki, daha dillerde... Hem büyük bir destan anlatıcısı hem de büyük bir şair...

Fakiyé Teyran da bir dengbejdir. 14. yüzyılda yaşamış Müküs Emirinin oğlu. Divanları var. Eldeki ve daha denbêjlerin söyledikleri şiirleri daha dilden dile dolaşıyor. Şiirlerin çoğu kuşlar üstüne. Ona, Türkçeye çevirirsek, "Kuşların fakisi" ya da "Kuşların destancısı" diyorlar. Bütün ömrü kuşlarla geçmiş.

Bugün dünyada yaşayan destancılar, Kırgızistanda, daha dillerde... Destancılara "Manasçılar" diyorlar. Bu yüzyıla kadar İrlanda destancıları vardı. İrlandada daha çok folklor çalışmaları var.

Çağımızda kültür sorunu yaşanıyor. Özellikle son yıllarda kültürler üzerine çok çalışmalar yapılıyor. Kültür sorunları ülkelerin baş sorunları. Özellikle Avrupa ülkelerinde... Dünyanın kültüre gittikçe daha önem vermesi boşuna değildir. İnsanı insan yapan kültürdür.

Dünya binlerce çiçekli bir kültür bahçesidir. Her çiçeğin bir rengi, bir kokusu vardır. İnsanlık, her kültürün üstüne titreme-

lidir. Binlerce kültür çiçeği, birini koparırsak, insanlık bir kokudan, bir renkten yoksun kalır.

Emperyalizme kadar kültürler birbirlerini aşılamış, birbirlerini beslemişlerdir. Uygarlıklar da öyle. Tek başına kendini geliştirmiş ne bir kültür vardır dünyamızda, ne de bir uygarlık.

Ülkemizin, kendini bilim adamlarından, aydınlardan sayan birtakım kişiler, çok kültürlülük olamaz diye kendilerini yırtıyorlar. Onlar büyük kültürlerin beşiği olan Anadoluda böyle konuşuyor. Bu insanlar için konuşmak bize düşmez.

Emperyalizme kadar kültürler, ister istemez birbirlerini aşılıyordu. Emperyalizm, Rönesanstan miras iki sözcüğü sahiplendi: "İlkel ve üstün insan." Ve emperyalistler, kendilerini haklı sayarak ilkel insanlara kültür ve uygarlık götürdüler.

Anadoluya gerçek bir demokrasiyi getirebilirsek, Anadolu kültürleri gene birbirlerini aşılayacak. Anadolunun gene eski zamanlardaki gibi insanlık kültürüne zengin katkısı olacak.

Bir ülke insanları insanca yaşamayı, mutluluğu güzelliği seçecekse, bu önce evrensel insan haklarından, sonra da evrensel sınırsız düşünce özgürlüğünden geçer. Buna karşı çıkmış ülkelerin insanları da 21. yüzyılda onurunu yitirmiş, insanlığın yüzüne bakamayacak durumlara düşmüş insanlar olarak yaşarlar.

Ülkemizin onurunu, ekmeğini, kültür zenginliğini kurtarmak elimizde...

Ya gerçek bir demokrasi ya da hiç...

"Türkiye Barışını Arıyor" konferansı açılış konuşması,
Ankara, 13 Ocak 2007

Kürt Sorunu: Türkiyenin Demokrasiye Açılan Kapısı

Röportaj: Cem Erciyes

Kürtlerle Türklerin Malazgirt'ten bu yana birlikte yaşadıkları sık sık söylenir. Bu iki halk hem 1000 yıldır birlikte yaşıyor hem de yüzlerce yıldır isyanlar, savaşlar, cinayetler bitmiyor. Türklerin Kürtlerle kurduğu ilişkide yanlış olan ne, neden barışa ulaşmak bu kadar güç oluyor?

Türklerle Kürtlerin barış içinde, kardeşlik içinde birlikte yaşamasını ben kendi çocukluğumdan bilirim. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir Türkmen köyünde tek Kürt ailenin çocuğu olarak doğdum, büyüdüm. Evimizde sadece Kürtçe, köyde Türkçe konuştum. Bir gün de kendimi yabancı, dışlanmış, farklı hissetmedim. Ben Türkmen kültürüyle zenginleştim, arkadaşlarım da benden Kürt türküleri öğrendi.

İlk gazeteciliğim Doğuda yaptığım röportajlarla başladı, "Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm" dizisiyle. Şeyhlerin, şıhların hüküm sürmesine devletin hiç karışmadığı bu bölgede altmış yıl önce çok inanılmaz şeyler gördüm.

Evet, Kürtler ve Türkler 1000 yıldır birlikte yaşıyorlardı. Osmanlıda birçok millet birlikte yaşıyordu. Kötülenen, aşağılanan bir millet, bir boy yoktu. Son yıllarında Osmanlı değişti. Milliyetçilik hareketleri başladı. Kimi milletler bağımsızlıklarını aldılar, kimi Batı ülkelerinin boyunduruğu altına girdi. Bunların arasında Kürtler yoktu. Kürtler birçok olanakları varken bağımsızlık istemedi.

Ruslar onları Kafkas Kürtleriyle birleştirmeye can atıyorlardı. Kürdistanı ev ev dolaştılar. Kürt Beylerinde misafir kaldılar, dil döktüler, ne yaptılar, ne yaptılarsa başaramadılar. 1000 yılda Kürtlerin başından çok maceralar geçmiş, Kürtler 1000 yılda ancak birkaç kez savaş yapmışlar, 19 yüzyılda da 2 başkaldırı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise 29 başkaldırı çıkmıştır. En önemlisi Cumhuriyetten önce, 1920'de çıkan Koçgiri isyanıdır. Hemen hemen ordu yok gibi, Koçgiriyi bastırmak kolay değildir. Mecliste olan 93 Kürt mebus bir beyanname yazar, Kürdistana gönderirler: Kurtuluş Savaşı bitinceye kadar biz Türklerle birlikte olacağız diye ve Koçgiri isyanı bastırılır. Cumhuriyetten sonra da isyanlar arka arkaya gelir.

Yanlıştan çok ne var ki; yanlışlar olacak gibi değildir. Birkaçını söyleyelim. Bir kere Kürtler diye bir şey yok. Bir şey olmayan Kürtler savaşlardan sonra Türklerin uşakları köleleridir. Bunları öğrenmek isteyenler Ağrıdağı isyanı sonrası çıkan gazeteleri okusunlar. Bir insanı, bir halkı küçümsemek, onları insandan saymamak insanı öldürmekten beterdir.

Kürtlerin dili yoktur. Onların dili dil değil "Kartkurt"tur. Bu olmayan Karkurt dili de yasaktır. Kürt bölgelerine gönderilen çoğu memur suç işlemiş, sürülmüştü, rüşvetçiydi. Doğu Anadolu köylüleri o memurların yanlarına varamazlar, o hükümetlere işleri düşünce onların yerine ağalar beyler gelirdi. Beyler ağalar köylülerin yerine her şeyi yapardı. Her beyin özel memurları vardı, beyler sürgüne gitmemişlerse.

Böylelikle hükümet Kürt halkını ağaların, beylerin kucağına attı. Halk ağalara beylere sığındı. Hükümetle olan işleri ağalar, beyler yaptı. Böylelikle Kürt halkını devlet değil ağalar beyler yönetti.

Bu yıllarda ağaların beylerin yerini korucular aldı. Ellerinde devletin silahları var. Korucu olmayan milyonlarca Kürdün topraklarını, bahçelerini babalarının malı gibi kullanıyor, sürgünlerin topraklarının üstüne yatıyorlar. Sürgünden bir yolunu bulup topraklarına gelenlere korucular vermiyorlar. Bunları gazeteler yazdı ama gazeteleri dinleyen kim.

Seksen yıl bu adamlar niçin bunca yıllar dağlardadırlar diye düşünmedik. Vatandaşlık ödevlerini bekledik de, eğitim,

sağlık, yatırım, devletin vatandaşlarına vereceği hizmetleri vermedik. İnsan olarak, vatandaş olarak haklarını vermek akıllara gelmedi.

Seksen yıldır bir soluk almadı bu bölge. Kürtler isyan ettiler. Yenileceklerini bile bile. İsyanın sonunda başlarına gelecekleri bile bile. Ben bu "bile bile"yi bilmiyorum. Birçok insanın bile bile ölüme gittiğini biliyorum. Şeyh Şamili biliyorum. Birçok toplumun ölümünü biliyorum. Kürtlerin yirmi dokuz kere bile bile ölüme gittiklerini biliyorum.

Her çağ başka bir çağdır. Uygar ülkeler yarattıkları çağlara uymuşlardır. Biz ise dünyanın nerelere kadar gittiğini göremedik, uygar dünyanın, çağın gerisinde kaldık. Bu, bir ulus için korkunç bir durumdur. Ülkemiz demokrat bir ülke olsaydı uygar insanlık içinde başımız dik yerimizi alacaktık. Halkımız demokrasiye yatkın bir halktır. Bu kadar kışkırtmalara rağmen bir iç savaş çıkmaması da bunu kanıtlar.

Biz umudun insanı insan yapan gücünü de biliyoruz. Bir gün insanlık umudun bilinmeyen gücünü ortaya çıkaracak. Bu yeni umut da insanları mutlu edecek.

Vaylolo, vaylolo, vaylolo

Ünlü birçok Kürt türküsü bununla başlar.

Geçtiğimiz günlerde Cumhurbaşkanı, Kürt sorununun çözümü için "tarihi fırsat"tan söz etti. Cumhurbaşkanının da "Türkiye'nin birinci sorunu" diye tanımladığı bu meselede artık çözüm vakti geldi mi?

Cumhurbaşkanı iyi niyetli. Kürt sorunu Türkiyenin baştaki sorunudur. Kürt sorunu Türkiyenin çağdaşlık sorunudur. Kürt sorunu Türkiyenin demokrasi sorunudur. Cumhuriyet kurulduğundan bu yana yöneticilerin gözleri Kürtleri görmemiş. Anadolunun ucunda bir yaratıklar uyuyor ama, arada sırada ellerinde yay ve oklarla uyanıyorlar. Onlar uyandıklarında heybetle uyanıyor. O yaratıkları öldürüyorlar, öldüremediklerini de çoluk çocuklarıyla sürgün ediyorlardı. Hala anlatılır ki bölgedeki yöneticiler Dersimde hiç insana benzer bir şeyler var mıdır diye gülüşüyorlar, bu dağda hiç insana benzer bir şeyler var mıymış diye eğleniyorlarmış. Kartkurtlar nereye kaçtılar diye seviniyorlarmış.

Şimdi artık Cumhurbaşkanı tek kişi değil. İnsanlık da onunla birliktedir. Bunun farkında olmayan yöneticiler onu da kendileri bilirler.

Üstelik büyük lider Mustafa Kemal Atatürk yolu göstermişken, yöneticiler yolu görmemişlerdir. Türkiyeyi bu duruma getirenler daha çok çabalıyorlar. Bunlar kimlerdir, bir ulusu kimler bu duruma getirdi? Kimse bunların kim olduğunu bilmiyor. Her şeye karşın Türkiye demokrasiye ulaşacaktır. Cumhurbaşkanı, Türkiyenin savaş istemeyen insanlarına güç verdi. Bu güç gittikçe büyüyor. Gittikçe de iyi niyetli çoğunluk gerçeği görüyor.

Türkler de Kürtler de ayrılmayı hiçbir zaman istememişlerdir. Onları birbirinden hiçbir güç de ayıramayacaktır. Bunu iyice anlayan muzular utandıklarından kaçacak yer arayacaklardır. Sanıldığı kadar zor değildir. Kürt halkı gibi bir halk dağdakileri kolaylıkla indirir. Yediden yetmişe kadar kimse kardeşlerinin çocuklarının hiçbir koşulda ölmesini istemiyor. Kürt halkı barış istiyor. Güçleri yeterse her şey, o savaş barışa döner. Ben Kürtleri biliyorum. Kürtçede bir deyiş vardır, Kürtler sözlerinden ölürler de vazgeçmezler. Bunu Kürtlerle ilgisi olan kime sorarsan sor, budur.

Benzer sorunları yaşayan Avrupa ülkeleri de var. Onlar bu işi "kültürel ve siyasi" haklarla hallettiler. Türkiye'nin Kürt sorununun çözmesinde Avrupa Birliği süreci de olumlu bir etki yapabilir mi?

Avrupa ülkelerinde azınlıklar vardır. Bunlar uzun yıllar ülkelerinde kaldılar, savaştılar, yendiler, yenildiler. Vakt erişip gün gelince çoğu ülkelerinin yönetimiyle anlaştılar, dillerine kültürlerine kavuştular. Bunların en önemlileri Katalanlardır. Yüz yıldır İspanyollarla çarpışan Katalanlar İspanyayla anlaştı, bütünleşti. Şimdi Katalanlar çok mutlular. Efsaneleşmiş başkanları Jordi Pujol ile birkaç saat konuştuk. Barışı baştan sona kadar anlattı. Başkan da herkes gibi mutluydu. Barış iki halka da inanamadıkları büyük bir mutluluğu götürmüştü. Dillerine, kültürlerine kavuşmuşlardı. O dil ve kültür ki sadece İspanyanın değil dünyanın kültürünü zenginleştiren nice insan yetiştirmiş, resimde Miro, Tapies, Dali, mimaride Gaudi, Bofill, müzikte Albeniz, Casals, Caballe, Carreras gibi.

Tanıştığım Katalan bir gazeteci arkadaş diyordu ki, şimdi bizi İspanyadan ayırsalar biz gene yüz yıllık dağımıza çıkarız. Keşke dilimizi bilseniz de Katalan halkıyla konuşsanız, onlar da benim size söylediklerimi söyleyeceklerdir.

Katalunya yüzyıldan bu yana İspanyanın en zengin bölgesi. Bugün de öyle. Avrupa Birliği karmakarıştır. Türkiyeyi sevenler var, sevmeyenler var. Oysa demokrat bir Türkiyenin Avrupa Birliğine çok yardımı olur.

Kürt sorunu Türkiyenin dünyadaki gücünü çürüten bir olaydır. Yirmi milyon insan haklarından yoksun kalmışsa, Türkiye demokrasiye ulaşamamışsa Avrupa Birliği Türkiye karşısında şaşkınlık içindedir. Ne yapacaklarını bilmiyorlar. Türkiye yöneticileri de demokrasiden korkuyor. Demokrat bir ülkede değil 20 milyona yakın bir halk, bir kişi bile insan haklarından yoksun olamaz.

Nedense Avrupa Birliği her şeye karşın Türkiyeye yardım etmiyor. Bunu bir türlü sökemedim. Acaba Türkiyenin demokrasiden yoksun olarak kalmasını mı istiyorlar. Oysa Avrupa Birliğini kuranlar her şeylerden önce bütün Avrupada gerçek demokrasilerin kurulmasını, dünyada demokrasinin kurulmasını istiyorlardı. Avrupa Birliği insanlık için büyük bir umuttu.

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'nü alırken "Anadolu'da yaşayan her halk anadilini kullanacak. Kendi anadilinde eğitim görecek, kitaplar yazacak, filmler çekecek" demiştiniz. Bunlar temel insan hakları aslında, bu hakların tanınması sorunun kökten çözümünü de sağlar mı?

Bak arkadaş, benim dilime pelesenk ettiğim düşüncelerim vardır. Bu düşüncelerimde çağımızın büyük adamlarından etkilenmiş olabilirim. Ne olursa olsun, bu düşünceler çağımızın da ülkemizin de vazgeçilmez gerçekleri, kader gerçekleri üstünedir.

Gençliğimden bu yana dünya bin çiçekli bir kültür bahçesidir dedim. Oysa biliyoruz ki dünya binlerce çiçekli bir kültür bahçesidir. Dünyamızdan bir kültürü koparırsak, dünyamızdan bir rengi, bir kokuyu, bir zenginliği yok etmiş oluruz. Tarih boyunca kültürler hep birbirlerini beslemiş, birbirlerini et-

kilemiş, birbirlerini aşılamışlardır. Uygarlıklar ve kültürler, çağımıza kadar, hiç, birbirlerine zarar vermemişlerdir. Birbirlerini öldürmemişlerdir.

Anadolu çok kültürlü, çok dilli, çok dinli bir topraktı. Çünkü Anadolu hem Akdeniz, hem Mezopotamya, hem Kafkasya, hem Karadenizdi. Ve Anadoludaki kültürler, tarih boyunca hep birbirlerini beslemiş, aşılamışlardı. Milattan önceki Anadolunun yalnız Ege Denizi kıyılarına bakacak olursak ne kadar çok dilin, ne kadar çok kültürün olduğunu görürüz. Bu kültürlerdir ki Milet filozoflarını, Homerosu, daha yüzlerce başeseri yaratmışlar, insanlık kültürüne kaynaklık etmişlerdir.

Anadoluda bugün de birçok kültür, Cumhuriyetten bu yana, bütün yasaklara karşın kör topal yaşamaktadır. Çok kültürlü Anadoluda Türk kültürünü, dilini egemen dil, egemen tek kültür yapmak isteği, bütün bu dilleri, kültürleri yasakladı. Çağı yakalamak çabası ile yerel zenginlikleri, kültür kaynaklarını canlı tutabilecek girişimler, Köy Enstitüleri, Halkevleri yok edildi.

Böylelikle Türk dili, kültürü de cılızlaştırıldı. Örneğin, nüfusu her zaman Anadolunun üçte biri olan Kürtlerin dilinin, kültürünün özgür kalması Türk dilini, Türk kültürünü de zenginleştirirdi. Türk kültürü de Kürt kültürünü zenginleştirirdi. Çerkes, Laz, öteki Kafkas dilleri, Arap, Süryani, Asuri dilleri de hem birbirlerini aşılar, zenginleştirir, hem de Türkçeyi, Kürtçeyi zenginleştirirlerdi. İnsanlık kültürüne kaynaklık etmiş kadim Anadolu kültürleri gibi, bugünkü Anadolu kültürleri, eskisi kadar insanlık kültürüne kaynaklık edemeseler bile, gene çok yardım edebilirlerdi.

Kürtlerde okuma yazma yasaklanınca, Kürtler de sözlü edebiyata başvurmak zorunda kaldılar, büyük destanlar, türküler, ağıtlar, masallar yarattılar. Sözün gücünü sözlü edebiyatta denediler, büyülü sanatı geliştirdiler.

Bugün birçok Kürt aydını bile bunun farkında değildir. Dahası da köklü, sağlam bir folklor derlemesine girişememişlerdir. Bugün Türkiye üniversitelerinde Kürt dili, folkloru, edebiyatı enstitüsü yoktur. Her şey göstermiştir ki Anadoluda tek kültürlü bir devlet kurmak Türkiyenin her türlü zenginliğinin aleyhinedir. Anadolu bir mozaik kültürler ülkesidir. Büyüklüğü

de, zenginliği de Anadolunun kültürler ve diller zenginliğinden dolayıdır. Türkiyeyi bu büyük olanaklardan yoksun bırakmak ülkeyi bugünkü hale düşürmüş, hem de yönetimi ne olduğu belli olmayan bir ucubeye çevirmiştir.

Türkiye demokrat bir ülke midir, bir diktatörlükle mi yönetiliyor? İşin içinden ülkeyi yönetenler bile çıkamıyorlar. Ne olduğu belirsiz bir yönetim. Her şey karmakarışık. Ve Kürtler dilleri ve kültürleri için direniyorlar. Yönetim, ille de siz bağımsızlık istiyorsunuz diyor. Sizin kültürünüze ve dilinize özgürlük verirsek, siz bağımsızlık da istersiniz, diyor. Ve yıllardır inanılmaz kirlilikte, kötülükte, anlamsız bir savaş sürüp gidiyor.

Bu savaş yüzünden Türkiye büyük yara aldı. Türkiyedeki demokrasi sandığımız yönetim de büyük yara aldı. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilmiyor. Ortada kalmış bocalıyor.

Demokrasi bir bütündür. Demokrasi bütün insanlık için olmalıdır. Ve bütün gerçek demokratlar, nerede olurlarsa olsunlar, demokrasiye geçmek isteyen, demokrasi için savaşım veren insanlara ellerinden gelen her yardımı yapmalıdırlar.

Bir de benim, köklü değişeceğine inanmadığım bir inancım vardır, insanoğlu her zaman iyimserdir. İnsanların içindeki yaşama sevinci ölümsüzdür. Ve bu görkemli kültür toprağının üstünde oturan ülkemin insanlarının böyle kalamayacaklarına, bu verimli kültürler toprağını yeniden yeşerteceklerine, gerçek bir demokrasiye ergeç kavuşacağımıza, ve dünyada demokrasi savaşımı veren ülkelerin demokrat halklarına yardım edeceğimize inanıyorum.

"Kürtler dilleri ve kültürleri için direniyorlar. Yönetim, ille de siz bağımsızlık istiyorsunuz diyor" dediniz. Bunun üzerinde biraz durmak gerek; "anadilde eğitim ve kültürel haklar"ın "bölünme"nin yolunu açacağına inananlar var. Bunu savunanlara ne dersiniz, böyle bir ihtimal yok mu? Öyleyse nereden kaynaklanıyor bu söylem?

Bütün bu söylediklerin demokrasilerde insan haklarının içindedir. Demokrat insanların çabaları, insanların bunlar için can bile vermeleri bunun içindir. Demokrat ülkelerde şu hak demokrasinin dışındadır denilemez. Bizim gibi 20 milyona yakın halkın hakları çiğnenemez. Kürtler bütün vatandaşlık haklarını

yerine getiriyorlar mı? Dağdakilerin dışındaki her Kürt vatandaşlık ödevlerini yerine getirmiyor mu?

Demokrasiye kavuşmanın yolu yalnız dağlar değildir. İnsanoğlu nasıl sömürgeciliği kökünden sökmüşse, haksızlıkları da kökünden söküp atar. Bunun için dağdakilere bir gerek kalmaz. Bunu dağdakiler de bilmeli, yöneticiler de bilmeli. Bugün Avrupa Birliği kurulduğu zamanlardaki gibi olsaydı, Avrupa arabulucu olur, bu savaşı ilk yıllarında ortadan kaldırırdı. Türkiye yöneticileri Kürtlere böyle düşmancasına bakmasalar bu savaş gene ilk yıllarında ortadan kalkardı. Çünkü Türk halkıyla Kürt halkı bin yıldır kardeş kardeşe yaşamışlardır. Savaş başladıktan sonra, savaşçılardan daha çok halka yüklendiler. Tarihe kara sayfalar eklediler. Sanki Kürtler bin yıllık kardeşleri değil de bin yıllık düşmanları, sanki Kurtuluş Savaşını birlikte yapmadılar.

Anadiller Türkiyeyi nasıl bölecek, Lazlar mı, Çerkesler mi, Asuriler mi, Adanada Mersinde, Hatayda, Urfada, Siirtte olan Araplar mı, bin yıldır Türklerle birlik olan Kürtler mi? Bunu söyleyenler Türkiyeye dost mu?

Ben kendimi bildim bileli hiç kimseye vatan haini demedim, bir insan neden vatanına hayınlık yapar, bunu anlayamadım. Türkiye bölünecek diyenler niçin söylüyorlar bu yalanları? İnsanlar bunların yalanlarına nasıl inanıyorlar, bunu hiç anlayamıyorum.

Kötü kötü bir şeyler de düşünüyorum. Şeytan kulağına kurşun yoksa bunlar iç savaş için mi bu bölünmeyi icat ettiler. Onlar avuçlarını yalasınlar. Bin yıldır belalardan belaları yaşamışlar, belalara karşın kardeşlikten ayrılmamışlar. Bundan sonra da bölünme gibi bir maceraya onları hiçbir güç birbirinden ayıramayacaktır.

Yeter yeter yeter, filinta gibi genç çocuklarımız gidiyor.

Kürtlerin istedikleri nedir, bunun çokça sorulduğu yok. Oysa meselenin can damarı burada, yaklaşanlar az. Kimse 80 yıldır bu konunun üstünde gereğince durmamış. Varsa da yoksa da bölünme. Kürtler bölünme istemiyorlar. Bölünme istemedikleri istediklerinden belli. Kürtlerin ne istediklerini herkes biliyor. Biliyorlar ya, sözümona, istediklerini verirsek bizden bölünmeyi de isteyecekler. Bunun yalan olduğunu biliyorlar. Bu yalanlar

uğruna bunca yıllık bir savaş, bunun uğruna gencecik yavruların ölümleri. Bunun sebebini kim anlatabilir ülkemize, şehit analarına babalarına, kardeşlerine, akrabalarına, kim, kim anlatabilir. Ya ekonomi, ya ülkemizdeki yoksulluk. Doğu Anadolunun o bereketli topraklarına ne oldu, uzmanlar bunu araştırsınlar bakalım ne görecekler. Hayvancılık bitmemiş midir, bunu görsünler. İnsanlar kelle pahasına kaçakçılığa sıvanmışlar. Oysa bu toprak uygarlıkların toprağıdır. Büyük uygarlıklar hep verimli topraklarda gelişmiştir. Şimdi bu topraklar ölü topraklar. Bu savaş halklarımızı perişan et'ti.

Ya korucular. Bu çağın devlete benzer bir devletinin bir gözdesi olur mu, bu ayıbın altından kalkılır mı? Bu devlet bu onurlu halkın da devleti. Bir devletin korucuları olamaz. Çocukları, delikanlıları, kadınları, yaşlıları öldürenler "Onları PKK öldürdü diyecektik" diyorlar. Onların bir kısmı da korucuydu. Kim olursan ol bunun altından kalkabilir misin? Bu korkunç işe hepimiz sustuk. Bizi kim susturdu?

Kürtler barış için üzerlerine düşeni yapıyor mu?

Kürtler bunca yıl ne istediler, şimdi ne istiyorlar? Bu fırsatı da kaçırırsak Kürtler ne yapacaklar? Türkiyenin aydınlık kesimi de dünya da onları tutmasa ne yapacaklar? Bugünden sonra ne yapacaklar bilinemez. Haydi PKK da ya şöyle ya böyle ortadan kalkarsa ne yapacaklar, zamana, çağa göre ne yapacaklar onu şimdiden görmek zor.

Bundan sonrasını savaşlara tapan vatanseverlere soralım, savaşa tapanlar her şeyi herkesten iyi bilirler, kendi çıkarları kadar. Her şeye karşın kendi çıkarları kadar.

Önce Kürtler Lozanda "Biz azınlık değiliz" diye bağırmışlar, 80 yıldan bu yana da bağırıyorlar, biz azınlık değiliz. Ama bu bağırmayı yöneticiler duymamışlar. Daha duymuyorlar. Oysa dünya değişti, birçok ülkede azınlıklar bile bütün insancıl haklara ulaştılar.

Kürtler bugünlerde de daha bağırıyorlar. Biz azınlık değiliz. Ne olursak olalım bu vatan böldürülmez. Ne pahasına olursa olsun böldürmeyiz.

Duymayan bunu da duymuyor, duymayacak. Ben size iyim-

serim, iyimserliğin yazarıyım diye hep söylemiştim. İnsanoğlu umutsuzluktan umut yaratır diyen de benim. Ülkemin insanlarına da güveniyorum. Dünyayla birlikte onlar da değişecek.

Dil meselesi, bu tartışmada hep en birinci mesele. Bunu anlamak için belki de şuna bakmak lazım. Yıllarca Kürtçe üzerindeki yasak, Kürt edebiyatını nasıl etkiledi?

Şimdi büyük yazar Cengiz Aytmatovdan bahsedeceğim. Cengiz Kırgızistanlı bir romancıydı. Doğrusu Sovyetler Birliğinin en saygın, en sevilen büyük yazarıydı. Onunla çok iyi arkadaştık. Aşağı yukarı her yıl Türkiyede, İsveçte Sovyetler Birliğinde, Almanyada buluşurduk. O ülkelerde yayıncılarımız vardı. Türkiye onun sevdiği bir ülkeydi. Fırsat buldukça Türkiyeye gelirdi. Oğlu Sancar da Moskova Üniversitesinde Anadolu Türk edebiyatı doçentiydi. Son yıllarda Kırgız Üniversitesinde profesör olduğunu duydum.

Gece gündüz durmadan edebiyattan söz ederdik, daha çok da roman, Rus romanları, sonra dünya romanları. Anadoluyu anlatan romanlar Cengizin merakıydı. Cengizle konuşmalarımızda dil üstünde duruyorduk. Cengiz romanlarını Rusça yazıyor, sonra Rusçadan Kırgız diline çevriliyordu.

Orhun ve Yeniseyden söz ediyorduk. Cengiz bu anıtların yazılarından bir kısmını ezbere biliyordu. Bir de St. Petersburg Üniversitesinde elli yıl çalışarak anıtlardaki yazılardan sözlük yapmışlar. Bu yazılar bugün Asya Türklerinin dillerinin tıpkısıdır diyordu. Ben bunun için kendi dilimde yazamıyorum. Oysa Orhun ve Yeniseyin yazıldıkları yıllarki Rus dili bugün sözlüklerle okunabiliyor, İngilizce de böyle, Fransızca da...

Bunları biliyordum. Yazılı edebiyat olmazsa hiçbir dil gelişmez, on bin yıl geçse de yazılı edebiyat olmazsa hiç gelişemez. Orta Asya dillerinin böyle değişmeden kalmasının sebebi yazılı edebiyatları olmamasındandır.

Anadolu dilinin bugün bir edebiyat dili olmasını cönklere borçluyuz. Dergahlardaki, Alevi ocaklarındaki cönkler edebiyat eserlerini bize kadar getirmişlerdir. Dergahların kitaplarının yanmaları bize çoğa mal olmuştur. Örneğin *Dede Korkut*un bir kısmı İtalyada, bir kısmı da Almanya kitaplıklarında bulun-

muştur. Kitaplar yakılmasaydı belki de *Dede Korkut*un bütünü elimize geçerdi.

Demek istiyorum ki halkımızın yazılı edebiyatı var. Örneğin Yunus Emrenin şiirleri öldükten elli yıl sonra yazıya geçmiştir. *Battal Gazi Destanı* yazılı bir destandır. Yazılı destanlar üstüne çalışmalar yapılırsa ne kadar çok dilimizin yardımcısı olduğunu görürüz. Kürt dilinin de yazılı edebiyatı vardır. Bundan dolayı da Kürt diline kimsecikler bir şey yapamaz. Dillere kötülük yapmaya çalışanların çabaları havada kalır.

Eşitlikçi, kendi halkıyla barışık bir Türkiye, bunca badireden, savaştan, ölümden, siyasi çatışmadan sonra biraz zor olmayacak mı?

Güzel bir soru. Bugünlerde, bu yıllarda barışmak çok kolaydır. Kendi halklarıyla barışık bir yönetim olsa, ille de savaş denmese. Dünyanın görkemli toprağı Anadolu kimsenin babasının çiftliği değildir, insanları da yanaşma değildir.

Unutmayalım, bir zamanlar silahlı emperyalistler dünyayı zaptetmişlerdi. Ülkeler başkaldırıyorlardı. Emperyalistler isyancıları öldür babam öldür ediyorlar, sürgün et babam sürgün ediyorlardı. Hindistan uygar bir ülkenin emrindeydi. Hindistanın bir de kahramanı vardı. Kahraman iyi niyetliydi. Pasif direnişi Tolstoydan almış diyorlar. Emperyalistler pasif direnmeciyi durmadan boyuna hapishaneye atıyorlardı. Pasif direnişçinin ayağında çarık, sırtında da beyaz entari, hapislerden çıkınca halkın arasında dolaşıyordu. Kimi zaman yanında keçisiyle İngiltereye, Güney Afrikaya gidiyordu. Günler geçiyor, yıllar geçiyordu. Bizim kahraman hapisliklerden vakit bulunca halkın arasında dolaşıyor, pasif direnmeyi halka anlatıyordu. Sonra bir gün ne oldu ne olmadı İngilizler Hindistandan çekilmeye başladılar. Bazılarına göre bu bir mucizeydi. İngilizler bu gücün nereden çıktığını biliyorlardı.

Bu çağın pasif direnişi Gandhi'nin pasif direnişi olamaz. Yine de bugünkü insanlar çağa göre pasif direnişle kurtuluş için mücadele edecek. İnsanlık açlıktan, yoksulluktan, aşağılanmaktan kurtulacak. İnsanlık anadan yeni doğmuş gibi, yepyeni bir dünyada yaşayacak.

Peki, DTP'nin söylemini, Parlamento'daki varlığını nasıl değerlendiriyorsunuz. Siyasi çözüm fırsatını artıran öğelerden biri diyebilir miyiz?

Çok çok iyi. Kürtler Meclise girme biçimini yarattılar ama bu eski politikacılar bir türlü yutamıyorlar. Yoksa azıcık da olsa demokrasiye yaklaşıyoruz.

Daha önce halkın seçtiği milletvekillerini Meclisten attılar, her biri onar yıl yattı. İnsanları öldürüp ölülerini kuyulara mı attılar, halkı mı soydular, devleti devletlikten çıkarıp da soydular mı, neydi suçları? Mecliste halkın seçtiği bir milletvekili hanım, başında yeşil kırmızı sarı renkli bir bantla yeminin sonunda Kürtçe, "Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği için ediyorum" dedi. Kıyametler koptu.

Milletvekilleri onar yıl yattılar. Hapisten çıkınca da bütün siyasal haklarından yoksun kaldılar. Avrupa Birliği diyorsun, barışlar için kurulmuş Avrupa Birliği ne yaptı diyeceksin. Hiçbir şey yapmadı. Ha neredeyse unutuyordum, Avrupa Birliği, Mecliste yemin eden, hapishanede on yıl yatan hanıma önemli ama çok önemli bir ödül verdi.

İktidar, muhalefet bütün siyasi partiler DTP'yi, PKK'ya terörist demesi için sıkıştırıyor. DTP'nin böyle bir tavır alması mümkün mü?

İnsana böyle soru sorulmaz. Sorulsa da karşılık verilmez. Belki de onlar PKK'ya gerilla diyorlar. Ben de onlara gerilla diyorum. Bu suç olamaz. Ha gerilla ha terörist demek bir suç mu, ben bunun suç olduğunu bilmiyordum. Ben artık PKK'ya gerilla demeyeceğim, terörist de demeyeceğim. Durup dururken niye hapse gireyim. Bir zamanlar Kürt de denmiyordu. Şimdi herkes söylüyor. Dünya başımıza yıkılmadı. Bir gün gelecek herkes gerilla dese dünya başımıza yıkılmayacak.

Bizim Başbakanımız da çok çok yaman. Kürt deyince tüyleri diken diken oluyor. DTP Başkanı Ahmet Türk Başbakandan randevu istemiş. Bir gün beklemiş, beş gün beklemiş, on gün beklemiş. Doğrusu ne kadar beklediğini bilmiyorum. Sayınlar sayını Başbakandan ses seda yok. Ahmet Türk de Başbakanla konuşmaktan vazgeçmiş. Başbakan da soyadı Türk olan Ahmetten kurtulduğundan dolayı çok sevinmiştir. Ben böyle bir ma-

cera üstüne konuşmayacağım. Bilmediğim, anlamadığım işleri konuşmak bana iyi gelmez.

Benden Meclisteki yirmi tanecik DTP milletvekilini soruyorlar, bunların sonu ne olacak. Ne bileyim ben. Bunların hepsini daha Mecliste dövmediler, mahkemeye vermediler. Bu yirmiciğin işleri güçleri barış sağlamak için canlarını vermekmiş. Bir de dağdakileri evlerine getirmek için çabalamakmış. Acaba başlarına bir şeyler gelir mi, belli değil. Eğer başlarına bir şeyler gelmesini istemiyorlarsa bir daha Başbakandan randevu istemesinler. Kusura bakma arkadaş, benim Meclis kültürüm bu kadar.

Barışa giden bir yol açılırsa bu yolda kimler oturup konuşacak? Bu işin tarafları kimler olacak? "Akil adamlar heyeti" bu meseleye dair bir öneri, siz Yaşar Kemal olarak, arabuluculuk rolünü üstlenir misiniz?

Çözümün ne olduğunu herkes biliyor. Hiç değilse o çözümü üretebilecek konumda olan herkes. Bugünün uygar dünyasının vazgeçilmez hak olarak kabul ettiği insan haklarının tanınması. Azar azar, yavaş yavaş, korka korka değil gerçek bir çağdaş demokrasinin gerekleri olarak tanınması. Herkesin diline, kültürüne, doğasına özgürce sahip olması. Bunun bahşedilen bir lütuf değil bir ülkenin zenginliğinin açığa çıkması olduğunun herkesce anlaşılması. Kısaca Türkiyenin çağdaş bir demokrasi olması.

Bu "Akil adamlar" konusu çok tartışılır oldu. Ben de düşündüm elbette ne yapabilirim, elimden ne gelir diye. Ama demem gerek ki çözümün özü bu kadar açık seçikken akil adam, arabulucu filan gerekmiyor. Gereken tek şey kararlı bir siyasi irade. Korku ve şiddet üzerine kurulu her politikanın çözümsüzlük üreteceğini gören cesur bir siyasi irade. Demokrasiye, insan haklarına, insan onurunun değerine sözde değil özde inanan bir siyasi irade.

Kalmuklarla Kırgızların savaşı ve barışı.

Şimdi büyük *Manas Destanı*ndan Cengizle (Aytmatov) birlikte okuduğumuz bir bölüm anlatacağım.

Kıssadan hisse Türkiyenin savaş düşmanları birleşince... Destanlar her ülkede insanların dilidir. Ben de bu konuşma için

*Manas Destanı*ndan bir olay seçtim. Kırgızların destanı olan *Manas Destanı* bütün Orta Asya Türklerinin de destanıdır. Bu destan gittikçe dünyada tanınıyor, gittikçe *İlyada, Dede Korkut* gibi tüm insanların destanı olacaktır.

Kalmuklar büyük güçlü bir ulustur. Her zaman Kırgızların tepesinde, Kırgızlara soluk aldırmazlar. Tarih boyunca onları tutsak etmişlerdir. Kırgızlar da tutsak oldukça bir fırsatını bulup isyan ederler. Kalmukları yenerler, Kalmuklar gene saldırırlar. Kırgızlar yıllar sonra gene özgürlüklerine kavuşurlar. Her iki ulusta da hanlar değişir, insanlar değişir, savaşlar sürer. Kırgızlar Kalmuklara yenilir, yener, gene özgürlüklerine kavuşurlar. Yıllar geçer, Kalmuklara önemli bir Han gelir. Bu Han Kalmukların akillerini toplar, onlara Kırgızları hep yendiklerini, arkasından da hep yenildiklerini söyler. Onları yendikten sonra ne yapmalı ki Kırgızlar bir daha ayaklanmasın, çobanlıktan ayrılmasınlar, bizim uşaklığımızdan kurtulamasınlar. Haydi gidin, bana üç ay sonra gelin. Birinizin görkemli bir düşüncesi olursa ona büyük bir armağan vereceğim.

Akiller dağılmışlar, üç ay sonra Hanın huzuruna gelmişler. Hepsi birden "Hanımız biz düşündük, bunların çoğunun dilini keserseniz ayağa kalkamaz, bir daha savaş yapamazlar" demişler. Handır, "Bunu beğenmedim" demiş, "haydi gidin üç ay sonra gelin."

Üç ay sonra akiller gelmişler, hepsi bir şey söylemiş. Han hiçbirini beğenmemiş. Han bakmış orada köşede yumulmuş biri oturuyor.

Han: "Sen dillerini keselim demiyor musun?"

"Demiyorum" demiş.

Han, "Pek iyi" demiş, "senin düşüncen nedir?"

"Ben derim ki, Kırgızlara gidelim. Onlar çoktandır barışmak istiyorlar."

Han: "Bundan sonra savaşmak yok, şu dünyada hiçbir şey için ölmek, öldürmek yok."

Kıssadan hisse: Türkiyenin savaş düşmanları birleşince...

Radikal, 25-27 Temmuz 2009

Türkiyenin Üstündeki Kara Gökyüzü

Türkiyeye ırkçılık 1900'lerde girdi. Bu ırkçılığın ideolojisini de yaratan bir Kürttü: Ziya Gökalp. Bu Ziya Gökalpın yarattığı ya da Almanlardan, Fransızlardan öğrendiği ırkçılık, Kürt ırkçılığı değil, Türk ırkçılığıydı. Türkiyede bu Türk ırkçılığı, bugüne kadar, bütün dünyanın insanileşmesine, demokratikleşmesine karşın azıttıkça azıttı. 1940'larda ırkçılık sancağımızdı. Her ırkın üstünde Türk ırkı, dergilerin kapağında, devletin bütün kademelerinde, yönetimindeydi. Bu 1900'lerde başlayan ırkçı yönetim, doğası gereği dünyanın en korkunç baskı rejimlerinden birini yarattı. Daha da bu baskı düzeni, bütün azgınlığı, zulmü, işkencesi, sömürüsü, kendi insanını, daha da çok çalışan insanını aşağılamasıyla, kan içindeki elleriyle dünyanın ortasında dimdik duruyor. Bu ırkçı baskı düzeninin işlediği korkunç suçlar, insan tarihinin en kara lekesi olarak kalacaktır. Bir tek örnek vereceğim ki, insanlığın parmağı ağzında kalacak. Cumhuriyet kurulduğundan 1946 yılına kadar Türkiyede jandarma, polis dayağı yememiş hiçbir köylü yoktur. Bu bir sav değil, bütün Türk ulusunun yaşadığı bir gerçektir. İşkence, bu baskı düzeninin işi olmuştur. İşkenceden geçirilmiş, işkencede can vermiş binlerce insanın öyküsü anlatılabilir. Anadoludaki başkaldırmalarda da toplukıyımlar gırla gitmiştir.

Cumhuriyetin tarihinde inanılmaz kara yerler vardır. Ve uygar dünyada Türkiye halklarının karanlığı, zulümler altında insanlığından çıkarılması daha da sürüyor. Uygar ülkelerin hiçbirinde yetmiş yıl sürmüş hiçbir baskı düzeni yoktur. İspan-

yadaki Franko faşizmi bile, onun ölümüyle bitmiştir. Türkiyede, demokrat kisvesi, perdesi altında, önünde arkasında daha bütün haşmetiyle, soykırımı, işkencesi, köy yakmaları, orman yakmaları, sürgünleriyle sürüyor. Ve bu ülkenin yöneticileri 1789 Fransız Devrimi Bildirgesinin adını belki duymuşlardır. Magna Carta belki kulaklarına çalınmıştır. Ama bu yöneticiler Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesine imza atmışlardır. Sonra Avrupa Konseyi, sonra da AGIK, sonra da Helsinki... Bugünlerde Türkiyede tarihin en büyük trajedilerinden biri yaşanıyor. Kimse de çıkıp bir iki ikircikli sesten başka, ey arkadaş, ey Türkiye yönetimi, sen ne yapıyorsun, ortalığı kırıp geçiriyorsun, bütün attığın imzaların, verdiğin sözlerin üstünden, geçtiğin yerde ot bitirmeyecek topraklar bırakarak, *"binmişsin bir alamete, gidiyorsun kıyamete"* demiyor. Bunun sonu neye varacak, demiyor. Bunlar, tarihin büyük suçluları Batılılardır. Demokrasiyi, bütün dünya güzelliklerini kendileri için istiyorlar. Ben, onlar ne yaparlarsa yapsınlar bize ne, diyemiyorum. Birkaç yerde söyledim ya, yine de yazmakta fayda var. Bir İnsan Hakları toplantısında bir Avrupa Konseyi üyesi milletvekiliyle tanışmıştım Pariste. O zaman askeriye günleriydi. Kenan Evren, geçtiği yerlerde ot bitirmiyordu. On binlerce kişi gözaltına alınıyor, işkence görüyor, sakatlanıyor, öldürüyordu. On yedi yaşında çocuklar asılıyor, asmaların sonu gelmiyordu. Kürt dilini yasaklayan yasa çıkarılmış, askeriye Kürtlerin üstünden, bir ölüm rüzgarı olmuş, esiyordu. Avrupa Konseyi üyesi milletvekili de bunların hepsini biliyordu. Bu konuları konuşurken üye arkadaş, "Biz size çok iyilik yaptık" dedi. "Ne yaptınız?" diye sordum. "Biz," dedi, "sizi o kadar düşündük ki, Türkiyeyi Avrupa Konseyinden atmadık." Ben buna çok şaşırdım, şaşkınlığım yüzümden belli olmuş ki, adam, "Memnun olmadınız mı?" diye sordu. "Biz Türkiyeyi Avrupa Konseyinden atsaydık onlar daha çok işkence ederler, daha çok insan asarlar, binlerce kişiyi de hapsederlerdi." Arkadaşa sordum: "Siz Türkiyeyi Avrupa Konseyinden bizim yüzümüzden atmazken, bize, siz bu işe razı mısınız, diye sordunuz mu?" Adam, bu sözlerime daha da çok şaşırdı, sustu. Ben de dedim ki: "Bakın sayın milletvekili, siz demokratik ilkelerinizden bizim işkencemiz uğruna, hapisliğimiz, ölümümüz

uğruna vazgeçmeseydiniz Türkiye halklarına, insanlığa daha büyük yardım ederdiniz."

Ve işte şimdi dünya, Türkiye halklarına gereken yardımı etmiyor:

1- Türkiye yönetimleri, balığı tutmak için suyu kurutmak, bir de topyekün savaş kararını aldı. Su nasıl kurutulup, balık nasıl tutulacaktı, bunu tez bir zamanda gördük, öğrendik. Bütün dünya da gördü öğrendi. Yalnız Türk asıllı halkın bundan pek haberi olmadı. Çünkü gazetelerin, suyun kurumasını yazması yasak edilmişti. Ya da, sansürsüz basınımız, hamiyeti vatan uğruna, çok milliyetçi olarak, dünyanın olup bitenleri duymayacağını, bilmeyeceğini, görmeyeceğini sanarak su haberlerini yazmıyorlardı. Su öylesine korkunç bir biçimde kurutuluyordu ki, suyun dumanı göğün yedi kat üstüne kadar ağıyordu. Ama bizim basınımız için dünyayı kandırmak, halkımızı kandırmak, daha doğrusu kandırdığını sanmak, onlar için en büyük yurtseverlik, ulusalcılıktı. İnsanlık suçu işlediklerinin farkında bile değillerdi. Gözleri kanlanmış, ağızları köpürmüş, bağırıyorlardı hep bir ağızdan: "Bir çakıl taşı, bir avuç toprak vermeyiz de vermeyiz." "Amanallah!" sesleri ayyuka çıkıyordu.

"Eeeeeey, sevgili büyük yurtsever arkadaşlar, kimse bizden ne bir tek çakıl taşı, ne bir avuç toprak istemiyor. Kürt yurttaşlarımız dillerini istiyorlar, öldürülmekte olan dillerini, kültürlerini istiyorlar. Bunları onlar istemeseler de, insan olarak yönetimlerin vermeleri zorunludur. Ama haklarına kavuşabilmek için Kürt kardeşlerimiz şimdi savaştalar. O Kürt kardeşlerimiz ki, tasada ve hem de sevinçte, hep birlikte olduk. Kurtuluş Savaşında omuz omuza birlikte çarpıştık. Bu devleti birlikte kurduk. Adam, kardeşinin dilini keser mi!" Bağırtıları dünyayı öylesine dolduruyordu ki, ne söylesen duymuyorlardı. Suyu kurutmak da kurutmak. Çakıl taşı da çakıl taşı... Bir delilik humması, bir kan tutması, bir çılgınlık... Sonunda bütün insan değerlerinin dışına düşmek, insanoğlunun yüzüne bakamayacak bir duruma inmek. Bir bağırtı daha, bunu daha alçak sesle bağırıyorlar ya, yine de başka kimseyi dinlemek istemiyorlar: Yağma mı var, biz bütün İnsan Haklarını Kürtlere bağışlayalım, İnsan Hakları babalarının mallarıymış gibi, onlar da gitsinler bağımsız oluver-

sinler. Eeeeey, arkadaş, senin imza attığın bildirgelerden hiçbirisinde ben halkıma İnsan Haklarını verirsem, onlar "bağımsızlıklarını" isterler mi? Böyle bir *şerh* koydun mu? O imza ettiğin bildirgelerdeki, her ulus, her etnik topluluk, kendi kaderini kendi tayin eder, sözleri yazılı değil miydi?

2- Su kurutulmaya başladı. İki bine yakın köyün evleri yakıldı. Evlerin içinde insanlarla birlikte birçok hayvan da yakıldı. Bunu, bizim çok ulusalcı gazetelerimizden başka bütün dünya basını da yazdı. Bizim devekuşlarının başları hala kuma gömülü. Ülkede kan gövdeyi götürüyor, bizim şanlı medyamız başını nasıl kumdan çıkarsın.

Doğu Anadolunun her yerinden iki buçuk milyon insan Türkiyenin başka yerlerine sürüldü. Bu iki buçuk milyon insan dünyanın en korkunç yoksulluğu, açlığı içinde, büyük şehirlerin varoşlarında evsiz barksız, aç susuz, aşağılanarak sürünüyor, hastalıklardan birer ikişer ölüyorlar. Bu kış da toplu ölümler olacağı besbelli. Şimdiden Türkiyenin kimi bölgelerinde kolera salgını var. İki buçuk milyon, köyler yakıldıkça, daha çoğalıyor. Yakında üç, dört milyonu da bulabilir. Bu aç, devletin gadrine uğramış insancıklara Kızılay, Kızılhaç bile yardım etmiyor, edemiyor.

3- Suyun kuruması Türkiyeye, insanlığa çoğa mal oldu. Daha da olacağa benziyor. Şimdiye kadar 1700'den daha çok insanın faili meçhul cinayete kurban gittiği yazılıyor, söyleniyor, biliniyor. Batının kimi aydın topluluklarında yeni bir soykırım tartışılmaya başlandı. "Bir ulusun, bir etniğin yüzlerce, dahası da binlerce seçkin kişisini öldürmek de soykırımdır" deniyor. Artık Türkiyenin soykırım suçu da işlediği yazılıyor. Bir de bütün bu İnsan Hakları suçlarının tartışılışından başka, bir de Türkiye yöneticileri için İnsan Hakları Mahkemesi kurulacağı konuşuluyor. Bir de Türkiyeye ekonomik boykot uygulanması... Güzelliklerden güzellik beğen Türkiye için!

4- İşin en korkuncu, topyekun savaş, birkaç balığı tutmak için suyu kurutmak ne zor, ne insanlık dışı işmiş meğer. Doğu Anadolunun aşağı yukarı bütün ormanlarını yaktılar; içlerinde gerilla saklanıyormuş diye. Zaten bütün Türkiyenin ormanları uzun yıllardır yanıyor. Türkiyede orman denecek orman kalmadı ya,

olanı da balıkları yakalamak için elimizle yakıyoruz ... Geçenlerde Gaziantepin valisi, on bir gerillanın öldüğü İslahiye ilçesinin ormanlarına gidiyor. Orada gazetelere konuşuyor. Ne yapalım, diyor, ormanı yaktıksa. Ormanı yaktık ya, içinde de on bir gerilla yaktık. Büyük utkularla, başı altın taçlarla donatılmış büyük komutan. Yaktın ya ormanları, vatan sana minnettardır. Ormanlarla, faili meçhul soykırımlarıyla, iki buçuk milyon sürgün, köyleri yakılmış, yerlerinden yurtlarından edilip, sersefil, aç çıplak yollara dökülmüş insanlarla birlikte Türkiye de toptan yakılıyor, kimsenin kılı kıpırdamıyor. Herkesin, her yaratığın kendince bir yurdu var; insanların da üstüne titrediği... Yalnız kurdun mekanı olmazmış; insanlık böyle diyor. Aman, dikkat edelim, insanlığın kurdu düzeyine düşmeyelim! Düşmek üzereyiz!

5- Türkiye yöneticileri işi o kadar azıttılar ki, kurulduğundan bu yana düşünce suçu en ağır suçlardan biri sayıldı ve insanlar bu yüzden hapislerde süründü, öldürüldü, sürüldü.

Bu kadar korkunç suçlar karşısında, düşünce suçu da suç mudur, diyenler çıkacak. Bugün iki yüzden fazla düşünce suçundan ceza giymiş kişi yatıyor hapishanelerde. Yüzlercesi de yargılanıyor. Bu düşünce suçlularının içinde üniversite öğretim üyeleri, gazeteciler, yazarlar, sendika liderleri var. Bu mahpuslar içinde bir tanesi var ki, evlere şenlik değil, Türkiyeye şenlik değil, trajedilere şenlik: İsmail Beşikçi, şimdi içeride yatıyor, daha beş ömür de yaşasa içeride kalacak. Bir de ona o kadar para cezası yüklemişler ki, babası Karun olsa bu parayı yine ödeyemez. Ya hapishanelerdeki insanlık dışı koşullar. Bir ülkeyi utancından, bir dünyayı utancından yere geçirecek kadar korkunçtur. Ben hep söyledim: Birinci Dünya Savaşından sonraki insan, önceki insan değildir, diye. Duyarsız olmuş, kanı, işkenceyi, zulmü, açlıktan ölenleri göre göre her şeyi kanıksamış. İkinci Dünya Savaşından sonraki insan da önceki insan değildir. O daha çok çürümüştür. Hele soğuk savaş, insanlığın belini kırmış, kanını kurutmuştur. Yoksa insan soyu Ruandaya, Somaliye, Bosna-Herseke, Doğu Anadoluya nasıl dayanırdı.

Türkiyenin başındaki bela, insanlığın başındaki belalardan kat kat daha beter. Irkçı, baskıcı yönetim yetmezmiş gibi, yetmiş yılda üç askeri darbe oldu. Ve tüy dikti. Her darbe biraz daha

yozlaştırdı, biraz daha yıktı Türkiyenin halklarını. Kökünden çürüttü. Kültürüyle, insanlığıyla, diliyle çürütüyor ha çürütüyor. Doğu Anadoludaki insanlık dışı savaşın hiç mi hiç bir sebebi yok. Yineliyorum:

Kürtler, İnsan Haklarından başka hiçbir şey istemiyorlar. Türk halkına verildiği kadar dilini kullanma, kimliğine kavuşma, kültürünü geliştirme hakkı istiyorlar. Sanki bütün bu haklar, Türk halkına verilmiş gibi, diyeceksiniz. Bu böyle giderse çok az bir süre sonra Türk halkından da dalga dalga gelen dirençlerle karşı karşıya geleceğiz. Bu yetmiş yıl bütün Anadoludaki halkların üstünden silindir gibi geçmiş, geçtiği yerlerde de ot bitirmemiştir. Şimdilik biz, bütün Anadolu halklarının bütün insanca haklarına kavuşmaları dileğinde bulunabiliriz ancak. Öyle zalim bir ejderha, Anadolu halkının ümüğüne, Batılı ortaklarıyla birlikte, soluk aldırmamacasına sarılmış ki, kurtuluş ancak dişle tırnakla gerçekleşebilecek.

Bütün şu yukarda saydıklarım bir şeyin yüzünden, Anadolu halklarının özgürlüğünün gasbedilmesi yüzündendir. Anadolulların sömürülmesi, aşağılanması, aç bırakılması için baskıcı yönetim her şeyi yapmıştır. Şu yetmiş yıldır bu yönetimin elinden Anadolulların çekmediği kalmamıştır. Bunca yele karşı bu kadar dayanabildiyse, bu Anadolu toprağının büyük kültür toprağı olması yüzündendir. Bu kadar zulüm, yoksulluk, bir halkı insanlığından çıkarır, çürütür.

Şu dünya, batmış dillerin, kültürlerin mezarlığıdır. Daha adını sanını duymadığımız ne kültürler gelip geçmiştir bu dünyadan. Anadolu kültürleri bir kültürler mozayiği olduğu için çağımız kültürlerine kaynaklık etmiştir. Türk halkının dilinden başka diller, başka kültürler yasak edilip öldürülmeye kalkılmasaydı, dünya kültürüne Anadolunun yine büyük katkıları olurdu. Biz de yeryüzünde böyle bir ulus olarak kalmazdık; yarı aç yarı tok, yaratıcı gücünü yitirmekte olan bir ülke olarak...

On yıldır süren kanlı savaş, Türkiyeye çoğa mal oldu, daha da olacak. Biliyor musunuz, kuşaklarımız, insanlık ne kadar yozlaşırsa yozlaşsın, bu on yılda yapılanları unutmayacaktır. Bu savaşın yüzlerce romanı yazılacak, yüzlerce filmi yapılacaktır. Bu savaşın ağıtları, türküleri daha şimdiden ortalığı sarmaya

başladı. İnsanlık bağışlamıyor; ne kadar bağışlıyor gözükse de... Almanyayı ele alalım, Hitler ve Hitlerciler tarihin en büyük suçlarını işlediler. İnsanlık daha o yüzden vicdanını arıtamadı, belini doğrultamadı, hastalandı. İnsanlık eski insanlık değil. Salt İkinci Dünya Savaşından dolayı insanlığın yaratıcılık gücü yara aldı. Almanya, öldürülen milyonlarca Hitler'e karşı koyan işçi, kitabı yakılan yazarlar, sanatçılar, bilginler olmasaydı, insanlığın lanetinden kurtulamazdı. Bugün Alman halkı biraz rahatsa, azıcık insanlığın yüzüne bakabiliyorsa Hitler'e canları pahasına karşı koymuş işçileri, aydınları, bilginleri, sanatçıları yüzündendir. Hitler'e karşı savaşan Thomas Mann, Heinrich Mann, Stefan Zweig, Brecht, Erich Maria Remarque v.b. olmasaydı, bugün Almanlar böyle başları dik insanlık içinde dolaşamazlardı. Yine de derinlerde, yüreklerinin bir köşesinde bir utanç duygusunu taşımamalarının olanağı yok.

Yine söylüyorum. Bin kez daha söyleyeceğim. Ömrüm oldukça da söyleyeceğim: Türk-Kürt savaşının hiçbir anlamı yok. Sebebi de yok. Bu savaşın bir tek sebebi var, o da insanlığın kanseri olan ırkçılık. Yoksa yıllarca sağcı, ırkçı dergiler kapaklarını, gazeteler sayfalarını, "Her ırkın üstünde Türk ırkı" sözleriyle süsleyebilirler miydi? Her ırkın üstünde Türk ırkı sözlerinin kardeşi de, "Ne mutlu Türküm diyene" sözleridir. Ben ilk olarak 1951 yılında gittim Doğu Anadoluya, dağa taşa, önlerine hangi yamaç çıkarsa, koskocaman harflerle, üç beş, on kilometreden gözükür, "Ne mutlu Türküm diyene" yazmışlardı. Ağrı Dağının yamaçlarını bir iyice döşemişlerdi. Bütün Ağrı Dağı ne mutlu Türküm olmuştu. Bir de, her gün sabilere ilkokulda "Türküm, doğruyum, çalışkanım" dedirtiyorlardı her sabah... Şimdi bütün bunlarla, bu söylediklerim devede kulak bile kalmaz. Ya Altaydan atıp da Alp Dağlarının karnını delip geçen oklarımız. Allah hiç kimsenin başına böyle bir belayı vermesin! Ya!..

İşte *bu zihniyet* ki, Türkiyeyi bugün içinden çıkılmaz bu hale getirdi. Ülkemizin elini kana buladı. Dünya karşısında bizi onursuz kıldı. Bizim onurumuzu kurtaracak Alman işçileri gibi bilinçli işçilerimiz de yok. Bizim, bu başımızdaki demokrasi adı altındaki zulüm, işkence, insanlığı aşağılayan düzene karşı savaşacak Thomas Mann'ımız da yok. Bizim bir Freud'umuz, bir

Frank'ımız, Dr. Nissen'imiz, Einstein'ımız da yok. Bizim insanlık karşısında onurumuzu, kültürümüzü kurtaracak hiçbir şeyimiz, yok demeye dilim varmıyor ya, yok.

Üç bin yıldır, kesintisiz "Nevruz" bayramını kutlayan Kürtler, şimdi de kutluyor, diye seksen kişiyi çoluk çocuk, genç kız, hasta sakat, yaşlı demeden öldürenleri, ona izin veren ülke insanlarını dünya kıyamete kadar bağışlar mı sanıyoruz? Bizden sonra gelecek Anadolulu kuşaklar bizim bu barbarlığımızı bağışlayacak mı?

Daha neler oluyor Türkiyede, daha neler! İki buçuk milyon kişinin sürgününden sonra bir de Doğu Anadoluya yiyecek ambargosu kondu. Karakoldan ihtiyaç belgesi almayanlara yiyecek yok. Çünkü köylüler, yiyeceklerinin bir kısmını gerillalara veriyorlarmış. Koruculuğu değil de sürgünü kabul eden köylülerin ekinleri, fıstık ağaçları, meyve ağaçları ormanlarıyla birlikte yakılıyor, hayvanları öldürülüyor. Köyler niçin yakılıp yıkılıyor, gerilla barınmasın, yiyecekleri yemesin, diye. İstanbula kadar kulağımıza gelenlere göre, gerillalar da devletin büyük yardımcıları "korucu"lardan gideriyorlarmış gereksinmelerini. Birkaç gün önce gazeteler yazdı, gerillalar korucuların yedi yüz koyununu alıp götürmüşler. Doğu Anadoluda maaşlı elli bin korucu var. Bütün Doğu Anadolu bunların kölesi, bunların uşağı. Doğu Anadoluda devlet de bunlar, her şey de bunlar. Bunlar asar keser, kırar döker, yakar öldürür. Hiçbir insan kuralı, hiçbir yasa tanımazlar.

Doğu Anadolunun yakılmış, yıkılmış nüfusu 25 binken 5 bine indirilmiş bir kasabasına askerler, korucular, Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanını bile sokmuyorlar. Haydi Başbakan kadındır diye erkekliklerine yediremeyip sokmuyorlar, diyelim, erkek bakanları niçin sokmuyorlar? İster soksunlar, ister sokmasınlar, Doğu Anadolunun sahibi belli. Şimdilik Doğu Anadolunun sahibi ne Kürtler, ne de Türkiye Cumhuriyeti. Doğuda Türkiye Cumhuriyetinin gölgesi olsa, bu kırım, yağma, yakma olur mu? Koca bir il; Şırnak, ilçeler: Cizre, Nusaybin, Lice böylesine top ateşine tutulup cehenneme çevrilir mi? Türkiye Cumhuriyeti askerleri Bosnaya yürüyen Sırplar değil ya.

Daha neler oluyor Türkiyede, daha neler! "Köylerimizi askerler yaktı" diyen Ovacık ilçesi köy muhtarlarının birkaç gün

sonra köylerinin yakınlarındaki yanmış ormanlarda ölüleri bulundu. "Köyleri askerler yakıyor" diyen Bakan Köylüoğlu, bu sözlerinden birkaç gün sonra döndü:

"Köyleri hiç asker yakar mı, köyleri PKK yakıyor" dedi. Bütün bunları da, nasıl olduysa, "ülkemizin özgür gazeteleri" yazabildi.

Daha neler oluyor Türkiyede, daha neler! Vallahi billahi bunu da gazeteler yazdı. Hangi dağda kurt öldü, diye küçük dilimi yuttum. Bakın, Vanın bir ilçesinde, bir sabah kalkmışlar bakmışlar ki, kasaba kırmızı çarpı işaretleriyle donatılmış. Bunu nasıl yazmasın gazetelerimiz; SS'ler de tıpkısını yapmıştı.

Bir de dağlarda çoban kalmadı. Büyük çobanları öldürdüler. Çocuktur, dokunmazlar, diye bu sefer çocukları çobanlığa gönderiyor nasılsa köylerinde kalanlar; küçücük çobanların ölü bedenlerini birkaç gün sonra dağlardan topluyorlar.

Daha neler oluyor Türkiyede, aman Allah kahretsin, insan insanlığından utanıyor. Bunu da yazayım da... Bir sabah bir gazeteci arkadaşım telefon etti. Ben roman yazdığım sürece hiçbir işe karışmam, telefona da çıkmam. Arkadaşımın adını duyunca telefona gittim. Arkadaşım, uzun yıllar birlikte gazetecilik yapmıştık, "Aman abi, neler oluyor neler" dedi. "Neler oluyor?" diye sordum. "Abi," dedi, "*Özgür Gündem* gazetesinin bütün çalışanlarını polisler aldılar götürdüler." Hemen *Özgür Gündeme* gittim. Baktım yöreyi polis almış. Gazeteye girmek istedim. Polisler içeriye sokmadılar. Gazetede, gazeteyi çıkaracak kimse kalmamıştı. Yüz yirmi, tam yüz yirmi çalışanın hepsini almış götürmüşler, deliğe tıkmışlardı polislerimiz. Zavallı, kahve ocağındaki çaycıyı bile götürmüşlerdi. Yaz olsaydı, gazetedeki sinekleri götürmek emrini de alırlardı herhalde.

Yeter artık, Türkiye Cumhuriyetinin tarihi marifetini, insanların yüzlerini kızartacak icraatlarını, ülkemiz insanlarını insanlık karşısında kıyamete kadar rezil edecek korucularını, kendi kendini, arkadaşlarını ihbar edeni ödüllendiren yüzkarası yasalarını; daha fazla söylemeye dilim varmıyor, yüreğim de bu korkunç işlere dayanmıyor, yeter artık. İnsanlık karşısında ülkemiz insanlığını bu kadar küçülten, onursuz kılan bu yönetime karşı bir şeyler yapmak için hiçbirimizin elinden hiçbir

şey gelmiyor. Çünkü bugün Türkiyede zulme karşı savaşım vermek her babayiğidin harcı değil. İsmail Beşikçi gibi üç, beş, on ömür boyu hapislik var. İşkence var. Aç bırakılmak var. Türkiye Cumhuriyetinin, muhaliflerini "Zilli Kurt" yapmak büyük geleneğidir. Bir de, bir de, bir de bugünkü devlete karşı çıkmak kelle pahasınadır. Türk-Kürt savaşına karşı çıkmanın pahası ağırdır. Yaaaa, pahası çok ağırdır. Bunu her gün yaşıyoruz. Pısmayalım da ne yapalım? İnsan dünyaya bir kez gelir! Öyle değil mi?

12 Eylül darbesi yalnız aydınları sindirmedi. Yalnız yüz binleri hapislere doldurup işkence etmedi. Bütün ülkeyi sindirdi, yozlaştırdı, insanlığından uzaklaştırdı. Sayın muhbir vatandaşı, her biri kanlı kurt ağızlı itirafçıları yaratan darbeciler, evrensel insan ahlakını sıfırlamışlardır ülkemizde. Bir ülke evrensel ahlakının dumura uğramasından dolayı her zaman insanlık içinde komaya girmiş hastadır.

Askeri darbe başkanı Evren Paşa, "Asmayalım da hapislerde mi besleyelim" demiş, hukuk mukuk, ne varsa ayaklarının altına almış, dünyanın ortasına bir zulüm, acımazlık, kan içici bir vampir heykeli gibi dikilmiştir. Onun silahların, süngülerin gölgesinde çıkardığı anayasa, ki onun Anayasasını ulusun % 90 çoğunluğu onaylamıştır. İşte tam on iki yıldır Türkiye bu Anayasanın doğrultusunda yönetiliyor. Önüme gelen hukukçuya, ülkemin profesörüne, avukatına, savcısına, yargıcına sordum, böyle bir Anayasa uygar dünyanın, demokratik bir düzenle yönetilen herhangi bir ülkesinde olabilir mi, diye. Yalnız Türkiyeden değil, dünyadan birçok uzman hukukçuya da sordum. Özellikle yabancılar Türkiyenin böyle bir Anayasayla yönetildiğini benden duyunca, Türkiyenin Avrupa Konseyi üyesi olup olmadığını sordular. Düpedüz alay ediyorlardı. Gülünç hale düşmek işkence görmekten daha kötüdür. Hele bütün insanlığın önünde gülünç hale düşmek, hele demokrasi sözcüğünü bile bütün insanlık önünde rezil kepaze etmek bir yönetim için bağışlanmaz suçtur. Hele gelecek kuşaklarınca o ülkenin... Evet, Türkiyenin parlamentosu var, milletvekillerini kedi yavrusu gibi Meclisin kapısında boyunlarından tutup hapse götürseler bile. Anayasa Mahkemesi bile var. O Anayasa Mahkemesi ki Askeriye Anayasasına göre yasaların uygulanmasına ya da uygulanmamasına

karar veren. Anayasayı ilga, iptal ve iğfal eden, bundan dolayı da ödüllendiren, bu ülkeyi kuran, hem de bütün parasını Türk Dil Kurumuna, Türk Tarih Kurumuna bırakan yasaları ortadan kaldırarak 17 yaşında bir çocuğu ipe çeken Kenan Evreni bütün bu eylemlerinden ötürü cumhurbaşkanı seçen belki de dünyada tek ülke Türkiyedir. Bağışlayın, Asyanın kimi geri kalmış ülkelerini bilmiyorum. Afrikadaki kabilelerden öyle çok haberim yok. Belki oralardan bir Kenan Evren Paşa çıkabilir.

Birtakım insanlarımızın ödleri kopuyor, yine askerler darbe yapacaklar, diye. Darbe yapsalar da, yapmasalar da ne değişiyor ki... Belki bir tek şey değişiyor, yürürlükteki Anayasayı ilga ve iptal ediyorlar, o kadar. Yeni bir darbenin, şimdi yürürlükte olan Kenan Paşa Anayasasını ilga ve iptal edeceğini hiç sanmıyorum. Hiç kimse üzülmesin; darbe olmayacak. Hiç kimse korkmasın; benden yürek garantisi onlara. Çünkü hiç gereği yok darbenin. Niçin yapsınlar. Ne işlerine yarayacak; salt yük altına, sorumluluk altına girecekler. Ya Cumhurbaşkanlığı, o da olmasın canım.

Kimi dostlarım, gazeteci eski arkadaşlarım, sevgi duyduğum, hiçbir yerde burnumun kanamasını istemeyen arkadaşlarım, benim için kaygılanıyorlar. Bir de, kimileri, sen taraf tutuyorsun, diyorlar.

Benim taraf tutmam kadar doğal ne var ki...

Kendimi bildim bileli Türkiyenin halklarının yanındayım.

Kendimi bildim bileli zulüm görenlerle, hakkı yenenlerle, sömürülenlerle, acı çekenlerle, yoksullarla birlikteyim.

Alevi kökenli bir aileden değilim. Tarihimizde en çok zulüm görenler, aşağılananlar Alevilerdir. Alevilerle de birlik oldum.

Yezidi dininden de değilim. Yezidiler Ortadoğuda 52 kez soykırıma uğramışlar, her soykırım sonu da, kalanlar, Sincar Dağlarına sığınmışlar, çoğalınca da Laliş Koyağına geri inmişler. Benim kitaplarımda bu soykırımları da epeyce yer tutar.

Türkçenin, yazdığım dilin de yanındayım. Türkçenin daha zenginleşmesi, güzelleşmesi için elimden geleni de, gelmeyeni de yapmak zorunda olduğumu duyumsuyorum. Kenan Paşaya en büyük kızgınlığım da Türk Dil Kurumunu kapatmasıdır.

Elbette yan tutuyorum. Benim için dünya bin çiçekli bir kültür bahçesidir. Bütün kültürler tarih boyunca birbirlerini besle-

mişler, aşılamışlar, böylece dünyamız zenginleşmiş, güzelleşmiş. Bir kültürün dünyadan yok olması, bir rengin, ayrı bir ışığın, ayrı bir kaynağın dünyadan yok olmasıdır. Ben kültürümün yanında olduğum kadar, bu bin çiçekli kültür bahçesinin her çiçeğinin de yanındayım. Anadolu dünyayı güzel kültür çiçekleriyle, güzel ışıklarla doldurmuş bir çiçekler mozaiği olmuştur her zaman. Bugün de öyle olsun istiyorum. Toprağımızın kültürü üstüne titremeliyiz. Bugünkü mozaik yine dünyaya güzel ışıklar salarak, dünyamızı güzel çiçeklerle zenginleştirebilir. İşte ben bundan yanayım. Anlayan anlar, anlamayanlara da Allah selamet versin. Sonunda utku insanlığındır: İnsanın büyük macerasına karşı çıkanlar da insanlığın kahrı gazabına uğrayacaklardır.

Bir ülke insanları insanca yaşamayı, mutluluğu, güzelliği seçecekse, bu önce Evrensel İnsan Haklarından, sonra da evrensel, sınırsız düşünce özgürlüğünden geçer. Buna karşı çıkmış ülkelerin insanları da 21. yüzyıla onurunu yitirmiş, insanlığın yüzüne bakamayacak durumlara düşmüş insanlar olarak girerler.

Ülkemizin onurunu, ekmeğini, toprağının kültür zenginliğini kurtarmak elimizde. Ya gerçek bir demokrasi ya da ... hiç!

Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye, Can Yayınları, 1995

Devlet Güvenlik Mahkemesinde Basın Açıklaması

Millattan önce 7. yüzyılda yaşamış Anadolulu, Milette doğmuş bir Yunan filozofu diyor ki:

Ülkelerin türkülerini yaratanlar
kanunlarını yaratanlardan daha güçlüdür.

Bu korkunç, bu pis, bu insanlığı kirleten ve hem de utandıran bu savaş dursun diye herkes elinden geleni de gelmeyeni de yapmalı. Bu korkunç savaşı durdurmaya gücümüz yeterse bugün için de yarın için de ülkemizin onurunu kurtaracağız. Bu korkunç, insanlığın vicdanını kirleten savaştan dolayı kıyamete kadar insanlık içinde aşağılanacağız. Böylesine halkı yakan, milyonları sürgün eden, insanlık dışı işkenceler yapan, milyonlarca hektarlık ormanları yakan savaş dünyanın sonuna kadar insanlığın yarası olaraktan kanayacaktır.

Savaşı durduracağız. Çocukları ölmüş anaların ağıtları, aşıkların türküleri şimdiden bütün Anadolu köylerini sardı. Ağıtları, türküleri lanetler zincirine halka halka eklenerek yüzyıllar boyu sürecektir. Kanunları yapanların, uygulayanların çocukları bile onları unutacak, savaşı yapanların adları sanları kalmayacak, ama türküler bütün güçleriyle sürecektir. Ben türkülere güveniyorum. Şu bir iki yazımla o türkülere küçücük bir halka olmuşsam bana ne mutlu.

Türkiyenin yurtseverlerine sesleniyorum, demokratlarına sesleniyorum, işçilerine, köylülerine sesleniyorum, bu tarihin en kara lekesini alnımızdan silelim. Anadolu toprağı dünya kültürüne kaynaklık etmiştir. Biz böyle bir kalıtımın insanlarıyız. Yunus Emrenin, Pir Sultan Abdalın, Karacaoğlanın, Dadaloğlunun insanlarıyız. Böyle bir savaşı bu ülke hak etmedi. Hiçbir zaman da hak etmeyecek.

Yazılarımdan dolayı kıyameti koparan, bana vatan haini diyen, beni aşağılayan KANLI KANLI kalemleri de, kim olursanız olun, bu kardeş kavgasını, bu dünyanın en kirli savaşını durdurmaya sizi de çağırıyorum. Bu ülkenin toprakları üstünde siz de soluk alma talihine erişmiş kişilersiniz.

9 Şubat 1995

Devlet Güvenlik Mahkemesinde Konuşma

Sayın Yargıçlar,

Burada sanıldığı gibi öyle klasik bir savunma yapacak değilim. Birtakım yanlışları düzeltmek zorundayım: Sayın Savcının bu duruşmada dayanağı benim yazım değil, *Milliyet* ve *Hürriyet* gazetelerinin sözümona Almancadan çevirttikleri, yazımla çok az ilgisi olan özetleri ya da çarpıtmalardır.

Der Spiegel dergisinde çıkan yazımla *Hürriyet* ve *Milliyet*te çıkan yazıları güvendiğim bir Almanca uzmanına gönderdim, bu özetler ya da çeviriler dergideki yazıya benziyor mu, diye. Uzman arkadaş, ben, dedi işin içinden çıkamadım. Bütün cümleler bağlamından kopmuş. Bir koca paragraf yarım cümleye indirilmiş, o da değiştirilerek. Bu yazı benim yazım değil desem hiç de yanlış söylemiş olmam. Bu yazı *Milliyet* ve *Hürriyet*in yazısı.

Ben bu yazıdan hiçbir biçimde yargıç karşısına çıkarılamazdım. Beni karşınıza Sayın Savcı *Hürriyet* ve *Milliyet*in yazımı çarpıtması ve gene *Hürriyet* ve *Milliyet*in güdümlü kalemlerinin bana hücumları, kışkırtmaları yüzünden getirdi.

Kaldı ki, bütün cımbızla yazımı ayıklamalarına karşın bu yazılarda suç öğelerine rastlamak kolay değildir. Öyleyse savcı, yandaşı yargıç beni nasıl karşınıza gönderebildiler, işte korkunç olan budur. Bir kere bir yazar bir bütündür. Bir makale de bir bütündür. Bir yazıdan cımbızla parçalar, cümleler çekerek, çarpıtarak bir yazarı böylece suçlarsak, yeryüzünde, bırakalım

yeryüzünü bizim Türkiyede mahkum edilemeyecek, o da en vicdanlı yargıçlarca, yazar olamaz. Bir yazarı suçlamak için o yazının bütününe bakılır. Benim yazıma gelince, o yazının savunması içindedir. Yazımı *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleri gibi beni savunmasız bırakmak için cımbızla ayıklayıp çarpıtırsanız belki, çarpıtan zeki bir adamsa, suç bulabilirsiniz.

Savcı burada benden yana mı, yani bütün olanakları elinden alınmış, ama yaşadığı sürece elinden alınmış benden yana mı, yani bir vatandaştan yana mı, yoksa ülkede sırtını devlete, hükümete, eski zinde güçlere dayamış, bu yüzden de ülkemizde Ali kıran baş kesen güdümlü kalemlerden yana mı? Kimden yana olduğu görülüyor.

Savcı eğer yargı düzenini ciddiye alsaydı, bu işi böyle yapmaz, beni böyle dibi başı yok suçlamalarla karşınıza getirmezdi. En azından Alman dergisindeki yazıyı tarafsız bir kişiye çevirtir öyle karşınıza gelirdi. Başka bir şey daha yapardı, yazının Türkçesini benden isterdi. Ondan da geçtik, bizde savcının işinin yalnız suçlamak olduğu sanılıyor varsın sanılsın, o da bir şey değil, savcının benim yazımda suç aradığı günlerde *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye* adlı kitap çıktı. Bu kitapta 24 yazarın yazısı yer alıyordu. Benim de iki yazım vardı. Bir tanesi İngilterenin en ciddi, etkili dergilerinden biri olan *Index*'te çıktı. Biri de *Der Spiegel*'de. Bir insan, yargıyı ciddiye alan bir savcıysa, şu yazının aslına da bakalım derdi. Sayın savcılar bu kitabı iki saat içinde, yani çıkar çıkmaz toplattılar. 140 sayfalık bir kitabı bir insan, birkaç insan iki saat içinde nasıl okur da hemen toplatılabilir, şaşılacak işler oluyor bizim memlekette. İşin güzelliğine bakın ki, kitap benim iki yazımdan dolayı toplatıldı. İki yazının da savunması içindeydi. Kitaptan dolayı beni sorgulayan savcıya dedim ki, bu iki yazıyı birkaç saatte okumak, düşünmek araştırmak, suç öğesi bulmak için bir insanın dahi olması gerek. Ya da okumuş olmaması...

Savcı niçin acele etti, niçin kitabı okumak zahmetinde bulunmadı? Ben bunda bir kasıt var sanıyorum. Beni yazının Türkçesinden suçlayamazdı da onun için. Savcının sana ne kastı var, diyeceksiniz, onun orasını kimse bilemez. Yalnız savcı şunu bilmiyor, ben elli yıldır yazarım. Elli yıldır da böyle bir yazarım. Türkiye hiçbir zaman demokratik bir ülke olmadığı için, Türki-

ye hepimiz için büyük bir hapishane oldu. Daha küçük bir hapishane benim için fark etmez. O küçük hapishanede de Türkiye yönetimi başıma daha büyük işler açmazsa.

Gazetelerdeki sözümona çevirilerden bir kaç örnek vereceğim. Bir yanlış nereye kadar vardırılmış. *Der Spiegel*'deki yazının başlığı *Milliyet*te "Yalanlar Seferi", *Hürriyet*te "Yalanlar Kampanyası". Arada dağlar kadar fark var.

Bir yerde "Vietnam benzetmesi" diye çevirmiş gazete. Doğru değil. Ben yazıda Halk Amerikayı Vietnamdan, Sovyetleri Afganistandan kovdu, dedim. Demek istedim ki savaşla hiçbir yere varılmaz.

Yazıdan başka bir bölüm: Ben diyorum ki "suyu kurutarak balığı tutmak", gazeteler diyor ki, "denizi kurutmak". Diyeceksiniz ki, deniz de su değil mi? Deniz de sudur ama tuzlu sudur. Bir koca general denizin kurutulamayacağını bilmez mi? Bilir. Ama koskocaman bir generalin de sözü çarpıtılır mı?

Bir yalnış daha göstereceğim, daha fazla başınızı ağrıtmamak için, burada da keseceğim:

"Kuyucu Murat Paşalar, bütün öteki zalimler, kan içiciler her şeyi yaptılar da, işte bir şeyi yapamadılar: O da gerillayı, saklanan insanları, eşkiyayı, kaçakları, asker kaçaklarını, ormana sığınmışları ormanla birlikte yakalım, diyerek ülkelerinin ormanlarını yakmadılar. İşte Türkiye Cumhuriyeti bu suçu, bu bağışlanmaz insanlık suçunu işledi."

Şimdi ünlü gazetelerimizin çevirilerine gelelim: "Eski kan emicilerin bir eksiği vardı: Gerillayı, kaybolanları, haydutları, asker kaçaklarını ve ormanları yakmamışlardı."

Aradaki farka bakın.

Yargı bu kitabın Türkçesini toplatmasaydı, herkes, bütün hukukçular, dünyada ve Türkiyede bilim adamaları, yazarlar bu yazıyı okuyacaklardı. Ve herkes, bu yazının neresinde bölücülük ve ırkçılık var, diyecekti. Yargı bu kitabı toplamakla bana ve yazar arkadaşlara en büyük haksızlığı yaptı.

Ne yapalım, gözü dönmüş bir yönetimde, yargı bile büyük haksızlıklar yapabiliyor.

Ormanı kalmamış bir ülkede, kurak, kıraç Doğu Anadoluda 10 milyon hektar orman yakmak günah, hem de suçların en

büyüğü değil mi, birkaç gerillayı, çobanı yakmak için. Bu devlet büyük suç işledi. Bütün Anadolunun ormanlarının yanmasına sebep oldu ya, yok olmasına sebep oldu ya... Daha biz yaşarken göreceğiz, daha bizler sağken bile, salt bu yüzden Anadoluyu seller, açlıklar, yokluklar götürecek. Ben, 1970'lerde orman yüzünden de, sayın Süleyman Demirelin çıkaracağı bir yasa yüzünden yargı karşısına çıkarıldım ve aklandım. Süleyman Demirel o yıkım yasasını çıkaramadı ama, ormanlar gene bitti.

Ormanların yakıldığı doğru değil mi? Bundan dolayı devleti suçlamaya hakkım yok mu?

1800 faili meçhulü bütün dünya duymadı, gazeteler yazınadı mı? Türkiye dünyanın en büyük işkenceci devleti olaraktan ilan edilmedi mi? Halkın üstünde zulüm bir ağı rüzgarı gibi esmedi mi? Halk zulmün artsın ki, çabuk zeval bulasın diye bağırdıkça, binlerce köy yakılmadı mı, Ruanda gibi bir açlık, yoksulluk dünyası yaratılmaya çalışılınadı mı? Üç milyon insan yerinden yurdundan edilmedi mi, batı, güney şehirlerini aç, yoksul, açıkta, soğukta, yağmur altında, çırılçıplak insanlar doldurmadı mı? Biz bu gidişle yüzyılın yüz karası olmayacağımızı sanıyoruz. Koca bir ülkenin onuru çiğnenmedi mi? Ülkemizi böyle insanlık dışı uygulamalarla insanlığın yüzüne bakamaz hale getirmedik mi? Balığı tutmak için suyu kurutmadık mı? Bütün bunlar suyu kurutmanın sonucu değil midir? Bütün bunlarla birlikte insan haklarını çiğnemedik mi? Yaşadığımız kanlı savaş, yirmi milyona yakın bir vatandaş kitlesini insan haklarından yoksun kılmanın sonucu değil mi? Bu toprakların kültürüne, güzelliğine, getirdiğimiz insanlık değerlerine kıymadık mı?

Bu çağda insanlığa karşı yaptıklarımız bağışlanacak şeyler mi? En başta da ülkemize karşı yaptıklarımızı gelecek kuşaklar unutacaklar mı? Bizlerden, çağımızdan utanmayacaklar mı?

Sözlerimi *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye* kitabında çıkan yazımın bir parçasıyla bitiriyor, sorularınız varsa onu bekliyorum.

"On yıldır süren kanlı savaş, Türkiyeye çoğa mal oldu, daha da mal olacak. Biliyor musunuz, kuşaklarımız, insanlık ne kadar yozlaşırsa yozlaşsın, bu on yılda yapılanları unutmayacaktır. Bu savaşın yüzlerce romanı yazılacak, yüzlerce filmi yapılacaktır.

Bu savaşın ağıtları, türküleri daha şimdiden ortalığı sarmaya başladı. insanlık bağışlamıyor, ne kadar bağışlıyor gözükse de... Almanyayı ele alalım, Hitler ve Hitlerciler tarihin en büyük suçlarını işlediler. İnsanlık daha o yüzden vicdanını arıtamadı, belini doğrultamadı, hastalandı. İnsanlık eski insanlık değil. Salt İkinci Dünya Savaşından dolayı insanlığın yaratıcılık gücü yara aldı. Almanya, öldürülen milyonlarca Hitler'e karşı koyan işçi, kitabı yakılan yazarlar, sanatçılar, bilginler olmasaydı insanlığın lanetinden kurtulamazdı. Bugün Alman halkı biraz rahatsa, azıcık insanlığın yüzüne bakabiliyorsa Hitler'e canları pahasına karşı koymuş işçileri, aydınları, bilginleri, sanatçıları yüzündendir.

"Hitler'e karşı savaşan Thomas Mann, Heinrich Mann, Stefan Zweig, Brecht, Erich Maria Remarque ve benzerleri olmasaydı, bugün Almanlar böyle başları dik insanlık içinde dolaşamazlardı. Yine de derinlerde, yüreklerinin bir köşesinde bir utanç duygusunu taşımamalarının olanağı yok."

Türkiyedeki demokratlar, yazarlar, bilim adamları bu kanlı, utanç verici, Türkiyeye yakışmayan, ama hiç yakışmayan bu savaşı bitireceklerdir. Bu kanlı, kirli savaşı bitirmeye mecburuz.

Benim yazılarım halkımıza birer çağrıdır. Öncelikle batıdaki, doğudaki çocukları, savaşta ölmüş anaları çağırıyorum. Bu savaş en çok sizin yüreğinizi yaktı. Herkesi çağırıyorum, sayın yargıçlar sizleri de bu savaşı durdurmak isteyenlere katılmaya çağırıyorum. Bu ülke hepimizindir ve bu ülke insanlık tarihinde çok uzun yaşamaya layıktır. Hem de onuruyla yaşamaya... Unutmayalım ki, bir ülkenin insanlarının onuru en azından toprağı kadar kutsaldır.

5 Mayıs 1995

Yine Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye, Can Yayınları, 1995

*Fikir İşçilerinin Yürüyüşü**

Bu sabah erkenden uyandım. Dün gazetede gazete sahiplerinin protesto yazısını okumuştum. Gazeteler bazı kanunları protesto etmek üzere üç gün çıkmayacaklardı. Bu kanunlardan biri fikir işçilerinin haklarını koruyordu. Ve gazete sahipleri buna karşı geliyorlardı. Yıllardan beri Türk fikir işçisinin ilerisini garantiye alan hiçbir dayandığı kanun, tutunduğu dal yoktu. Türk fikir işçisi dert içinde, bela içindeydi. Bence bu bizim gazete sahiplerinin hoşuna gitmeliydi.

Bu kanunun bize verdiği haklar o kadar aşırı haklar değildi. Bazı gazeteler zaten bu hakların bir kısmını fikir işçilerine tanıyorlardı. Bu öfke ne öyleyse? Belki bir kırılma, bir zinciri koparmadır bu. Sonu gelecek diye bir tereddüt mü var?

Resmi ilan işi, fikir hürriyetini dolayısıyla kısıyor diyorlar. Bu, ona karşı bir protestodur, diyor bazıları. Fikir işçilerine karşı değildir, diyorlar. Öyleyse, açıkça bunu söyleyemezler miydi? Söyleseler, eğer fikir hürriyeti kısılıyorsa, biz onlarla birlik olur, davamızı daha güçlü yürütürdük. Açıkça, biz fikir işçilerinin haklarını koruyan kanuna karşı değiliz, diyebilirlerdi.

Şimdi biz onlarla birlik değiliz. Onların bu hareketlerini protesto ediyoruz.

* Basın mesleğinde çalışan fikir işçilerine birtakım haklar tanıyan 212 sayılı yasanın çıkması üzerine dokuz gazetenin sahipleri, gazetelerini üç gün yayımlamama kararı alarak yasayı protesto etmişlerdi. 10 Ocak 1961 günü Cağaloğlu'ndaki Gazeteciler Sendikası'ndan Vilayet'e yürüyerek basın patronlarının protestosunu protesto eden fikir işçileri, 11, 12 ve 13 Ocak'ta da Abdi İpekçi'nin genel yayın müdürlüğünü yaptığı *Basın* gazetesini çıkardılar. Yaşar Kemal'in yazısı bu gazetede yayımlandı.

Haklarımızı koruyan kanunun yanındayız.

Bu sabah erken uyandım, demiştim. Hep kafamda bir düşünce vardı. Biz bu protestoya karşı nasıl bir tavır takınacağız? Çoğumuzun başında viran kalası evlad ü eyal vardı. Ve bu gazetelerden gözünün yaşına bakmadan, hiç sebepsiz, insanlar kovulmuşlardı. Korku vardı. Korku. Ekmek. O bir parça ekmeğin elden alınma korkusu. Bunu göze alanlar da çıkacaktı, alamayanlar da. Alamayanlara ne diyebilirdik? Alanlar için "olağandır" derdik ama... Belki bazı gazete sahipleri bu işi çok medeni karşılayacaktı. Bunun bir ekmek ve hürriyet savaşı olduğunu bilip söyleyeceklerdi. Yürekten bizimle birlik olanlar da vardı. Destekleyeceklerdi bizi. Ama içlerinde ekmeğimizi kesecekler de vardı.

Yani bu sabah kaç kişi gelecekti, bizim protestoyu protesto edişimize kaç kişi katılacaktı? Bu, benim için önemliydi.

Bu hareket memleketimizde bir dönüm noktası olabilirdi. Olacaktı. İşçinin iş sahibinden hakkını koparması... Koparılmış hakkını geri vermemesi...

Sabahın dokuzunda Gazeteciler Sendikasında çok az kişi vardı. Ama heyecanlıydılar. Bu kadar az kişi de olsa iş görülebilirdi. Ama bu işe bütün fikir işçilerinin eksiksiz katılmaları çok iyi olurdu. Birden saat on bire doğru koskoca salon doldu. İğne atsan yere düşmüyordu insandan. Bu, göz yaşartıcı bir haldi. Bir haksızlığa karşı başkaldırmaydı. Bu arkadaşlar işlerini, gazetelerini, ekmeklerini, hürriyetlerini seviyorlardı. Salonda hemen bütün basın işçileri vardı.

Bu birlik, ne güzel birlikti. Ne güzel arkadaşlık, ne güzel bir sarılmaydı birbirimize. Göz yaşartıcı bir görünümdeydi salon.

Ve Türk fikir işçileri vakurdu. Karşı koymanın, hak aramanın güzelliğindeydi her şey.

Dövizler yazılmaya başlandı. Bir tanesinin üstünde durmaya değer:

"Menderese boyun eğenler, hürriyete başkaldırıyorlar." Bunun üstünde önemle durmak gerek. Sonra haksızlık da yapmamak gerek. Bu dokuz gazetenin hepsi Menderese boyun eğmedi. Bir ikisi her zaman başkaldırdı. Ama Menderesin kulu kölesi olanlar... Gazete kapatmak için Menderes devrinde her gün vesile çıkıyordu.

Türk fikir işçisinin hakları karşısında birleşemeyenler, ne güzel birleşiyorlar.

Bunu Türk halkı, Türk kamuoyu böyle biliyor. Böyle düşünüyor.

Ne olursa olsun, gazete sahiplerinin bu hareketlerini iyi karşılamadık. Bu hareket, Türk gazeteciliğini halkın gözünden düşürmek demektir. Onlarla birlik değil, onların bu hareketlerine karşıyız. Bütün Türk fikir işçileri bugün hep bir ağızdan bunu söyledi. Basınımızın onurunu kurtardı.

Bu, basın tarihimizde en şerefli yeri alacak bir harekettir. Ekmeği ve hürriyeti korumanın en büyük çabasıdır.

Bu gazete, elinizdeki bu gazete de, bu karşı koymanın en güzel delilidir. Türk fikir işçileri, hangi şart altında olursa olsun, okuyucularına sesleneceklerdir.

Bugünü, bütün Türk işçilerine örnek bir gün olarak göstermeliyiz. Bugünü, Türk fikir işçilerinin bayramı ilan etmeliyiz.

Bu hareket, birleşmenin zaferidir. Birleştikten sonra, haksızlığa uğrayanlar yüzde yüz birleştikten sonra, bu dünyada onları yenecek güç yoktur. Biz bugün öylesine birleştik ki... Birleşmenin zaferi... Bu yüzden bu günün anlamı büyüktür. Türk fikir işçilerinin Zafer Bayramı olsun!

11 Ocak 1961

1957 seçimlerinde Muşta yaşlıca bir adamla karşılaştım. O günler gazetecilerin nabız yoklama günleri olduğundan, adama oyunu kime vereceğini, seçimi hangi tarafın kazanacağını sordum. Şaşarak öğrendim ki adamın seçim denen şeyden haberi yok.

Amanın nasıl olur? Partililer dağı taşı doldurmuş, uçan kuşlara bile nutuk atarlarken, büyük kalkınmamızdan, herkese bir Cennet vereceklerinden söz ederlerken bir vatandaşın bundan haberi olmasın!

Bu adam alay mı ediyor? Deştim, anladım ki adamın alay falan ettiği yok. Ama bir adam yıldızlardan gelmediyse seçimin ne olduğunu bilmeli. Bir oy bir oydur. Partililer hiç adamın yakasını bırakırlar mı?

Bana dert oldu. Başladım adama seçimi, demokrasiyi anlatmaya. Uzun uzun, dilimin döndüğünce söylemeye. "Oyunu sandıklara getirir atarlar..." derken, adamın birden gözleri parladı: "Bildim" dedi "senin ne demek istediğini. Sen, Şeyhin kağıdının sandığa atılma gününün geldiğini söylüyorsun. Ama herhalde ona epey gün olsa gerek. Şeyh daha kağıtları göndermedi."

Bu, yukardaki anlattığım, yurdumuzda binde bir olacak işlerdendir. Atatürkü, Cumhuriyeti duymamış, ev görmemiş, şehre inmemiş, kuru ekmek, yoğurt, bulgur aşından başka yiyecek yüzü görmemişler de var yurdumuzda. Onlar da binde bir. Biz o kadar değiliz. Daha ileri, çok daha medeniyiz.

Bunu, burada bırakalım da başka bir düşünceye geçelim: Tam yüz yıldan beri yurdumuzda bir demokrasi savaşı, hür

olma savaşı var. Bunun için kanlar döküldü. Kelleyi koltuğa almış inanmışlar çıktı. Aydınlarımızın çoğunluğu hürlüğü candan istediler. İçlerinde doğulu tipi aydınlar da vardı bunların tabii. Yalancılar. Ne olursa olsun, içlerinde kimler bulunursa bulunsun, şurası gerçektir ki, yüz yıl süren bir savaşın candan inanmış taraftarları olması gerektir. Ama diyeceksiniz ki, bu bir ihtiyaçtır. Taraftarları az olsa da bu sürüp gider. Sürer ama, bizdeki savaş çetin oldu. Öyle az buz adamla, taraftarla olacak iş değil.

Yüz yıldır yurdumuza, bu çetin savaşa rağmen demokrasi yerleşemedi. Biz bunu şunun üstüne attık, bunun üstüne attık. Ah, dedik, şu kişi şöyle yapsaydı demokrasi olacaktı. Bu böyle yapsaydı. Aaaah şu kişinin önde olması yazık oldu. O olmasaydı demokrasi olacaktı.

Ama bilmedik ki, demokrasi bir halk rejimidir. Demokrasiyi halk ister, halk yapar. Halkın çıkarına uygun bir rejimdir demokrasi. Demokrasi birinci olaraktan bir bağımsızlık rejimidir.

Ve bizim halkımız bağımsız değildir. Dinle Şeyhe, toprakla, geçimiyle Ağaya, Beye bağlıdır. Hem de öyle kolay kolay kopamaz bağlarla. Ağaların, Beylerin, Şeyhlerin sözünden çıkılamaz. Hele çıksınlar da görsünler. Ya dinleri, ya tarlaları, ekmekleri gider ellerinden. İşte efendim o sebepten de Şeyhlerin, Ağaların kağıtlarını, hiçbir şey bilmeden, sandığa atarlar.

Seçim tahminlerimizde niçin o kadar doğru sonuçlara varıyoruz biliyor musunuz? Çoğunluğu bilmem ama, birkaç arkadaş şöyle yapıyoruz: Bir bölgeye vardığımızda önce bir Ağaların, Beylerin, Şeyhlerin listesini yapıyor, bunların hangi partiye kayıtlı olduklarını öğreniyor, nüfuz bölgelerini, tesirlerini ölçüyor, biçiyor, sonunda bu parti şu bölgede kazanacak, bu parti bu bölgede kaybedecek diyor, işin içinden dosdoğru çıkıyoruz. Bunların tesirlerini bilmek o kadar zor değil. CHP olsun, DP olsun, partilerin de kazanma ölçüleri bu. Halkın duygu, düşüncelerine bakan bile yok. Onların duyguları Ağaların duyguları demektir.

Yüz yıldan bu yana halk bizim bu hürriyet oyunumuza seyirci. Biz Ağalarımız, Beylerimiz, Şeyhlerimizle kendi kendimize gelin güvey oluyoruz.

Demokrasiyi gerçekten istiyorsak, halkımızı gerçekten seviyorsak onu Ağaların, Beylerin, Şeyhlerin, cehaletin ellerinden kurtarmalıyız. Bağımsızlığına kavuşturmalıyız. Bakın, o zaman demokrasi, medeniyet, refah yurdumuza nasıl gelir, kalkınma dediğin nasıl olur.

1961

Ben bugün burada yöremizin önemi üstünde durmak istiyorum. Yöremizin hiçbir zaman önemini yitirmeyeceğini, bizi yaratan, geliştiren ana kaynağımızın yöremiz olduğunu söylemek istiyorum.

Bugün insan üstüne, doğa üstüne çok şeyler biliniyor. Bir yanda atomu bulmuş, parçalamışken, bir yanda Freud'u biliyoruz. İnsanoğlu fizikte, psikolojide, sosyolojide, öteki bilim dallarında yeni yeni mesafeler kazanıyor.

Bugün bilimde, sanatta vardığımız aşamada insanın, doğanın, evrenin sonsuz olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Sanırsam bilimde nerede duracağız diye bir şey yok. O tarih tekerrür dedikleri şey de artık olmadığına göre insanın, doğanın, evrenin her gün bir gizini çözeceğiz demektir.

Şöyle bir düşünce akla gelebilir: Bir gün insanın, doğanın, evrenin gizi çözüle çözüle bir şey kalmayacak mı? Bunun karşılığı belki çok kolay verilebilir, belki de kimse içinden çıkamaz bir yola sürülebilir. Bu soru çağımızın problemi değil daha.

Bana göre insanın bütün gizlerinin çözülüp bittiği gün artık her şey bitmiş demektir. Ya da insanlık bu kanıya vardığı gün, artık her şey bitmiş demektir. Doğa da, evren de öyle olmalı. Çünkü her şey insana bağlı. İnsanda biten her şey de biter. İnsanın çözülecek gizi kalmayınca doğanın, evrenin de çözülecek gizi kalmamış demektir. Bu üç unsur bir bütündür.

Niyetim insanın, doğanın ve evrenin bitip bitmeyeceği üstüne tartışmaya girmek değil. Bu beni aşan bir şey.

Kültür, insanlık kendini bildi bileli insan-doğa, insan-insan ilişkilerinde çıkan deneylerin bir sonucu, bir birikimidir.

Bu birikimse kitaplarda, laboratuvarlardadır.

Demek ki şimdi ana kaynağımız bu birikimdir. Bizden öncekilerin de ana kaynağı her zaman bu ve buna benzer birikimler olmuş. Yoksa her gün her şeye yeniden başlamak gerekecekti. Bu birikimi temel yaparak, gene kaynağa, doğaya ve insana dönmek zorundayız. Çünkü birkimimiz sınırlı, yukarda da dediğim gibi doğa ve insan sonsuzdur. Bu altın anahtar elimizde, deney birikintimize her geçen gün bir şeyler katıyoruz.

İnsanoğlunun mutluluğu işte bu doğal sonuçtur. İnsanoğlunun mutluluğu bu kaçınılmaz zaferdedir. Zafer kaçınılmaz ama, zafere biraz erken, biraz geç varmak da yok mu? Bu tartışılması gereken bir konu. Şunu da biliyoruz ki insanlar yenmek için çok büyük çabalar harcıyor. Savaşın çok çok uzun sürdüğü de oluyor. İnsanlığın mutsuzluğu da belki bu. Bunu daha iyi anlatmak için çağımızın bir örneğini vereyim: Çağımızdaki üretim araçlarının ortaya çıkardığı ürün yeryüzündeki bütün insanlara yetecek kadardır. Bilim insanları oturmuşlar işi matematiğe vurmuşlar. Demişler ki elimizdeki bu kadar araçla, bu kadar toprakla şu kadar insanı mutlu kılabiliriz. Bugün dünyamızda her aklı yeten bunu biliyor. Ama iki milyar insan yarı aç yarı tok. Bunu da görüyoruz. Bu dünyada iki milyar insanın yarı aç, yarı tok yaşaması, bütün insanlığın mutsuzluğudur. Bir yandan bilimin inanılmayacak kadar büyük buluşları, bir yanda iki milyar aç insan. İnsanoğlu niçin büyük zaferinin yanında, büyük yenilgisinde. Bir yanımız mutlulukta, bir yanımız mutsuzlukta, neden acaba? Gidiş gösteriyor ki birtakım pürüzler, bu pürüzler hepimizin bildiği pürüzlerdir, ortadan kaldırıldığı zaman iki milyar insan yoksulluktan kurtulacaktır. İki milyar insan doğanın ve insanın ve evrenin gizlerini çözmeye şimdiki bir avuç insana katılacak, o zaman insanlığımız mutluluğa giden yolda daha hızlı gidecektir.

Kusura kalmayın bu malumu ilam sözleri burada kesecegim. Asıl düşünceme varabilmek için bu sözleri etmek zorunluluğu duydum.

Bir sanatçının, bir romancının işi önce bir usta çırak sorunudur. Roman kolunu ele alalım. Bir romancı önce kime başvura-

cak? Büyük birikime... Romancının asli birikimi nedir? Elbetteki ondan önce yazılmış romanlardır. Roman türünü bilmeden roman yazılmaz. Roman türünü bilmek, romancıya çırak olmak demektir. Ya da romana çırak diyebiliriz. Daha önce, daha sonra romanı bilmek, öğrenmek için gerekli olan nedir? Tarih, coğrafya, fizik, kimya... Ne bileyim ben, daha bir sürü şey. Mümkün olduğu kadar insanlığın büyük birikiminden faydalanabilmek. Yani altın anahtarı insan yalnız büyük birikime başvurmakla elde edemez. Yukarda da demiştim ki, birikim sınırlıdır, sonsuz olan doğa ve insandır.

İnsan deyince, salt bir insan olamaz. İnsan, mensup olduğu toplumsal sınıfın insanıdır.

İnsanlığın neresi, hangi yönü sonsuz bir yaratmada? Bunun da üstünde durmak gerekir. Bir zamanlar aristokratlar dünya kültürünün üstüne konuyorlar, bu kültürü biz yarattık, diyorlardı. Kitaplar bizim saraylarımızda yazıldı. Bilim adamları bizim sayemizde işlerini gördüler. Uzaktan bakınca bu düşüncelere hak vermemek elden gelmiyor. Toplumsal oluşmada aristokratlar işe yeni, sağlam bir şekilde girdiler. Onların zamanlarında sanat da bilim de gelişti. Bu kültür gelişmesinde aristokrasi sadece bir hız oldu. Yoksa aristokrasi tek başına insanlığın yüzyıllardan bu yana biriktirdiği kültürü yaratmış değildir. Sonra aristokrasinin hızı kesildi. Kendi gelişmesi de durdu, kültür gelişmesinin hızını da kendisiyle birlikte durdurdu. Durdurdu, yozlaştı derken, yeni bir sınıf bayrağı ele aldı, yeni bir gelişmeyle, yeni bir hızla yürümeye başladı. Bu burjuvaziydi. Dünyamızda burjuvalar, daha doğrusu bezirganlar sınıfı, sevaplarından çok günah işlediler. Şimdi bu kültür burjuvaların elinde, emrinde daha doğrusu... Binlerce yıldan bu yana insanlığın getirdiği birikime sahip çıkıyorlar. Diyorlar ki bizi nasıl inkar edersiniz, öyle bir kültür yarattık ki, bakın, gökte füzeler, yerde kitaplar. Burjuvalar bir şeyi bilmezlikten geliyorlar. Kültüre sınıflar hız verirler, onların çağlarında insanlık kültüre bir şeyler katar. Kültürü yönetici sınıflar yaratmazlar. Kültür hiçbir sınıfın malı olamaz. Derinlemesine düşünürsek kültür büyük insanlığın malıdır. Bugün kültür de insanlığın yönetimi de bezirgan sınıfın elinden çıkmaktadır. Büyük insanlıkta da, daha önce söylediğim gibi,

doğada her şey sonsuzdadır. Sonsuz bir gelişmededir. Oysa sınıfların hayatları, sanatları, bilimleri sınırlıdır. Doğuşlarındaki hız onların sınırlı yönünü bize göstermiyor. Devrimci yönlerini yitirip de dondukları zaman sınıfların sınırlılıkları elle tutulur, gözle görülür gibi ayan beyan önümüze serilir.

Bugün bana göre bu sınıf, yani bezirgan sınıfı oynadığı büyük rolü yitirmiş, yitirmekle kalmamış, insanlığın büyük akışına zararlı olmaya başlamıştır. Kendinin donmuşluğunun farkında. Büyük insanlığı da kendine benzetmeye, dondurmaya çalışıyor. İnsanlar ölümü kolay kolay kabul etmedikleri gibi sınıflar da ölümü kolay kolay kabul etmezler. Tarihi ödevini bitirmiş, bence tarihi günahını doldurmuş bezirgan, burjuva sınıfı büyük insanlığın akışının önüne çağımızda daha fazla durmamalıydı. Ben bezirgan sınıfının insanlığımızda hala söz sahibi olabilmesini, büyük gelişmenin önüne set çekmesini insanlığımızın bir yenilgisi, bir hastalığı sayıyorum. Biliyorum, sınıflar öyle kolay kolay sahneden çekilip gitmezler. Ama bununkisi anormal, bununkisi çok uzun sürdü. İnsanlığın yakasından bir türlü düşmüyorlar. Şunu söylemeyi unuttum: Bu sınıf sonlara doğru hız verdiği kültürü tam kendi kılığına sokar, dondurur, sınırlar, yozlaştırır. Büyük insanlık bu durgunluktan, bu yozlaşmadan sonra işi yeniden ele alır ve gidişine yeniden daha hızla, daha büyük olumlulukla, yaratıcılıkla başlar.

Sınırların donması artık o sınıfın yeni hiçbir şey yaratamamasıyla belli olur. Devrini dolduran bir sınıfın yaratıcılık gücünü yitirmesi doğaldır. İnsan doğar, büyür ve ölür. Sınıf da doğar, büyür ve ölür. Ama büyük insanlık ölmez. Doğada da böyle bir oluşum var. Doğanın parçaları da doğar, büyür, ölürler. Ama büyük doğa hiçbir şey olmamış gibi kendi yolunca akar gider.

Sınıflar yok olurken insanlığımız çok dikkatli davranmalı. Onun donmuşluğuna, kendini, varlığını belli etmek, ortaya çıkarmak için bin dereden su getirmesine, direnmesine kapılmamalı. O sınıfın nerede bulunduğunu, nelerini yitirdiğini iyi bilmeli, kendini, onun çekip giderken vereceği büyük zarardan korumalıdır.

Ben, yeni, büyük insanlık çağının, her şeye rağmen başladığına inanıyorum. Her şeye rağmen, dedim. İnsanlar yarattıkları

en güzel araçlarını, uçaklarını, atomlarını daha bilmem nelerini insanlığın faydasına kullanmak dururken zararına kullanıyorlar. Afrikanın zencisi, Asyanın sarı benizlisi, yani iki milyar çıplak insanlığımızın yüz karasıdır. Üstelik biz bu güzel araçlarımızı utanmadan bu aç çıplak kalmış insanlara karşı kullanıyoruz. Kongonun zencileri üstüne dev uçaklarımızı, Asyanın sarı benizlileri üstüne nükleerlerimizi yolluyoruz. Ne ayıp. Ölmemiş, çürümemiş bir insan sınıfı kendi soydaşlarına bu korkunç kötülüğü yapamaz. Bu yozlaşmak, bu çürümek, bu kokuşmaktır. Bir yanda adam senin yüzünden, senin kurduğun düzen yüzünden mutlu olacakken, yaşayacakken aç kalsın. Sen en güzel üretim araçlarını, en güzel taşıtlarını yap, aç kardeşlerine yardım etme. Üstelik de git o güzelim araçları, o açları, o dünyadan küçük bir tad alamamışları öldürmek için kullan. Gerçekten insanın aklı bunu almıyor. Ben Amerikanın yerinde olsam, ne yaparlarsa yapsınlar, kocaman uçaklarımla, gazlarımla, aklımla, kitaplarımla, New Yorklarımla o fukara sarıcıkların üstüne gitmeye utanırdım. Demek ki gidiyorlar. Demek ki bu vahşet dünyamızda sürüp gidiyor. Ben bunu insanlığımızla bağdaştıramıyorum. Bunu insanoğlunun bir yozlaşması sayıyorum. Hastalığı sayıyorum. Çünkü çoğumuz bu korkunç katliama karşı koymuyoruz. Karşı koymayı aklımızdan geçirmiyoruz. Demek ki en modern araçlarla, o korkunç uçaklarla, gazlarla çıkılan insan avına hiç olmazsa gönülden katılıyoruz. En normal insan, Vietnam olayları karşısında, utancından kendini yakan o yaşlı kadındır. Yaşlı kadının reaksiyonu doğal bir reaksiyondur. Zavallı kadıncağız bu vahşet karşısında başka ne yapabilirdi. Kongo, Vietnam olayları karşısında yalnız Amerikayı suçlamıyorum. Yalnız Amerikalıların yozlaştığını söylemiyorum, hepimizin yozlaştığını söylüyorum.

Sevgili dinleyenlerim, burada fırsattan istifade ederek veriştiriyor değilim. Bütün bu söylediklerim sanatla, insanla ilgili. İnsanlığın yozlaşmasıyla ilgili. Yozlaşmış insanın, yozlaşmış sanatıyla ilgili.

Çağımızda elbette biz yozlaşmışızdır. Çağımızda öyle facialar oluyor ki, tüyümüz bile kıpırdamıyor. Yozlaşmamız bir sınıfın donmasının, yok olmaya yüz tutmasının doğal bir sonucudur.

Dünyamızda bu günlerde geçen facialarin sebebi büyük insanlığın uyanmasından dolayıdır. Onun uyanması yönetici sınıfın işine gelmiyor. Bir de yozlaşmışlığı katarsan, iş apaçık gün gibi ortaya çıkıyor.

Aristokratlar, bezirganlar bir çeşit kültürü, sanatı geliştirirken, ona paralel olarak halk hiçbir şey yapmadı mı? Yapmaz olur mu? Onun kendi içinde bir kültür birikimi yapmaması, yukarda söylediğim gibi insanlığın bitmesi olurdu.

Yönetici tabakanın burada bir koldan kültürü gelişirken, büyük insanlığın kültürü de öbür koldan öylesine gelişti. Yönetici sınıfların sanatının karşısına halkların sanatlarını koyabiliriz.

Artık ekonomik güç yönetici sınıfların elinden çıkıp, büyük insanlığın eline geçiyor. Bununla birlikte kültür de, sanat da, artık yönetici sınıfların elinden haliyle çıkıyor, büyük insanlığa geçiyor... Ve büyük insanlık sonsuz, sınırsız bir yaratmada olacak...

Bu arada yönetici sınıfın sanatıyla büyük insanlığın sanatını karşılaştırmak, bu iyidir, öteki kötüdür demek istemiyorum. Bu arada bir yönün üstünde durmak gerek. Sanatta, bilimde yönetici sınıflar halkın, yani büyük insanlığın nesi varsa faydalanmışlar, fakat büyük insanlık onların hiçbir şeyinden faydalanamamış. Yönetici sınıflara büyük insanlık hep kaynaklık etmiş. Yönetici sınıflarsa şimdiye kadar onlara ölümlerden, açlıklardan başka hiçbir şey vermemişler. Büyük insanlığın en güzel yapıtlarından *İlyada* ve *Odysseia*yı yöneticiler sömür ha sömür etmişler... Bir zaman gelmiş ki büyük insanlık kendi yapıtı *İlyada*ya bile sahip çıkamamış.

Çağımız ne kadar mutsuzsa, ne kadar utanç verici bir çağsa, bundan dolayı da o kadar mutlu, o kadar kutsanacak bir çağdır. Asyada sarılar, Afrikada zenciler öldürülüyorsa uyandıklarından dolayı öldürülüyorlar. Artık onları renkleri sarı ya da kara diye öldürmüyorlar. Onlar, artık biz köle olarak yaşayamayacağız dedikleri için, özgür olacağız, dünyadaki bütün nimetlerden, insanlığın bütün ürünlerinden faydalanacağız, dedikleri için öldürülüyorlar.

Şimdi şöyle bir aklınıza getirin. İnsanın havsalası almıyor ya... Bu iki milyar kişiden sanatçı çıkıyor. Şöyle bir düşünün, bü-

yük insanlık toptan katılıyor dünyanın gelişmesine... Böyle bir şeyi aklınız alıyor mu? Bir avuç insanın buraya kadar getirdiği bilime, sanata, iki milyar insan katılıyor. Ne demektir bu! Üstelik de sınırsız bir yaratmada, hiçbir zaman artık donmayacak, yozlaşmayacak, hastalanmayacak büyük insanlık katılıyor. İşte insanlığa bu imkanı da bizim yüzyılımız veriyor. Onun için bizim çağımız böylesine mutlu, böylesine kutsanacak bir çağdır.

İki büyük güç, doğa ve büyük insanlık, yani halk...

Şimdi kendi işimize kendi memleketimize gelelim.

Bizde de bir bezirgan sınıfı var. Var, var ama, Allah onları bezirgan sınıfı etsin. Varlığıyla yokluğu bir... Bir diyemem, sömürücülükte, insanlığa kötülük etmekte ötekilerden hiç farkı yok. Bizim bezirganların tarihi gelişmesi ötekilere hiç benzemiyor. Avrupa, Amerika bezirganları bir tarihi oluşumun sonucu olarak ortaya çıkmışlar. Bizimkiler öyle değil. Bizimkiler yapma bir sınıf. Bizimkilerin hiçbir zaman hiçbir yaratıcı yönleri olmamış. Bizimkilerin kökü olmamış. Buradaki bezirganların işi gücü Avrupa bezirganlarına öykünmek olmuş. Onlar gibi giyinmeye çalışmışlar, onların dillerini öğrenmeye, onlar gibi konuşmaya çalışmışlar, onlar gibi zulmetmeye, onlar gibi sömürmeye çalışmışlar... Sömürücülüğün dışında onların hiçbir yönlerine ulaşamamışlar. Adı üstünde öykünücü, yani taklitçi sınıf.

İngiliz bezirganları İngiliz milletine ne de olsa, azıcık da olsa fayda etmişlerdir. Örneğin, bütün dünyayı soyup, bu soyma milyonlarca İngilizin kanı pahasına da olsa, İngiliz adalarına taşımışlardır. Fransız, Amerikan, Alman bezirganları da öyle. Bizimkilere gelince yalnız be yalnız bizim halkımızı sömürüyorlar. Üstelik bir de dış kapitalistlerle birlik olup sömürüyorlar. Kendi sömürdükleri yetmiyormuş gibi. Bir de dış kapitalin "Türkiye kolu" olmak durumuna düşüyorlar.

Dünyadaki yozlaşmış bezirganların Türkiyedeki öykünücüleri yani mukallitleri. Bunların ağababaları devrimciliklerini yitirmiş, dünya için zararlı olurken, Türkiyedekileri varın siz düşünün. Türkiyedekiler kişiliksiz, her yönden kopmuş, kendi halkından koptuğu, ona düşman kesildiği gibi, başkalarının adına onu sömürdüğü gibi... Onu dış kapitalizme peşkeş çekmekten başka elinden hiçbir şey gelmediği gibi.

Öykünücüsü olduğu dünya bezirganları memleketlerinde ne kotarıp pişiriyorlarsa bizimkiler de burada onun minyatürünü kotarıp pişirirler. Tıpkı küçücük birer maymun gibi.

Kendi halkını, asıl kaynağını, halkının kültürünü, bilimini küçük görürler, onu yok sayarlar.

Türkiyedeki bu bezirgan sınıfına kokuşmuş, ölü bir sınıf bile diyemeyeceğim. Bu niteliklerden de beter. İşte böyle yozlaşmışın yozlaşmışı bir sınıf gelmiş Türk milletinin başına bela olmuş. Bana öyle geliyor ki, böyle bir sınıf Türk milletinden başka bir milletin başında bulunmuş olsaydı o millet çoktan çökmüş, tarihe karışmış gitmişti. Bereket ki Anadolu toprağı sağlam toprak. Kültürü de derinde, sağlıklı bir kültür... Ben burada kültür ırkçılığı yapmak istemiyorum. Anadolu coğrafik, tarihi, sosyal durumu bakımından sağlam, köklü kültürlere yataklık etmiş. Bu da hala halkımızda yaşıyor, gelişiyor...

Bugün yaşayan Türk sanatçılarına bakıyorum da çoğu Anadolu asıllı. Daha doğrusu hemen hepsi halk asıllı. Bizim halkımız Atatürk devriminden sonradır ki azıcık adam sayıldı, azıcık yönetime katıldı. Buna rağmen bugün elimizde ne varsa oradan, Anadolu kültüründen.

Bezirgan sınıfı hiçbir zaman Türk milletine yar olmadı, bundan sonra da hiçbir zaman yar olmayacak. Çok zararı dokundu. İzin verilirse daha dokunacak. Ama yumurta geldi kapıya dayandı. Anadolu artık kendini, kendi kültürünü kendi haklarını koruyacak.

Bezirgan sınıfların bizim günümüzde bütün gayreti halkların kültürlerini yozlaştırmak olmuştur. Bütün gayretlerini halkların kültürlerini yok etmeye, onları yozlaştırmaya, harcamışlardır. Sömürgeciler sömürdükleri memleketlerde hem taklitçi hem kendilerine hayran bir sınıf yaratmışlar, sömürdükleri memleketlerin milli kültürlerini yozlaştırmak için her şeyi yapmışlardır. Çünkü halkların kültürü öldürülmeden, halklar yozlaştırılmadan sonuna kadar onları sömürmek mümkün olmaz. Halklar da, hele Anadolu gibi köklü kültürü olan toprakların insanları kolay kolay yozlaşmazlar. Bozulurlar, iyi niteliklerinden bir şeyler yitirirler ama yozlaşmazlar.

Öyleyse bizim asıl kaynağımız, sağlam, sağlıklı sonsuz bir

yaratıcılıkta halkımız ve toprağımızdır. Büyük doğanın, evrenin, büyük insanlığın bir parçası olan halkımız ve toprağımızdır.

Sınıfların kültürleri, yukarda söylediğim donmalardan dolayı, çoğu zaman birbirine benzemiştir. Bizim divan şiiriyle İran saray şiirinin arasında pek öyle büyük bir fark olmasa gerek. Büyük bir Fransız eleştirmeni dostum var. Şimdi UNESCOnun edebiyat kolunun başkanı. Adı Roger Caillois. Geçen yıl bu dostumla roman üstüne konuşuyorduk. "Son çağın romanlarını o kadar sevmiyorum" dedi. Çünkü bu romanlar hep birbirlerine benziyor. Yazılışları, tipleri, anlattıkları, anlatış türleri hep birbirinin aynı. İleri gidecek olursak, bu romanları bir kişi yazıyor bile diyebiliriz. Bir Fransız romanını al, tiplerin adını İngiliz yap, o roman İngiliz romanı olur. O romanı İngilizler hiç yadırgamazlar. Fransızlar da öyledir. Öteki milletler de öyle.

Bu doğal bir sonuçtur. Başka türlüsü olamazdı zaten. Eğer burjuva sınıfı yazıyorsan, onun kültürüyle yazıyorsan bu böyle olacaktır.

Gene Roger Caillois dedi ki: "Kişiliği olan romanlar halktan gelen yazarların romanlarıdır. Guatemaladan gelen roman oranın rengini, Afrikadan gelen sanat oranın havasını, rengini taşıyor."

Sınıfların değil, donmuş sınıfların değil, halkların özellikleri, kişilikleri vardır. Bir sanatçı, örneğin bütün dış etkilerden kurtulduğu, Türk toprağının, insanının sanatçısı olduğu zaman, o sanat kişiliği, özelliği olan, insani olan bir sanat olacaktır. Halklar, sanatçısı kendisine eğildikçe, sanatçısı kendinden oldukça damgalarını sanatlarına vuracaklardır. Her bölgenin, her milletin, her özelliği olan topluluğun bir sanatı olacak, dünyamız binbir çeşit sanatla, zenginlikle dolacaktır. Halkların kültürlerini yok etmek, yozlaştırmak kadar büyük cinayet olamaz insanlığımıza. Her kültür dünyamız için bir tad, bir renktir. Dünyamızı o kültürün tadından mahrum etmek dünyayı sevmemişlerin, yozlaşmışların işidir. Kültürlerin kendi olmalarını, her millet istemeli. Bir milletin gerçek kültürünün öteki millete hiç zararı olmaz. Anadolu Halk Kültürünün zenginliği, büyük kişiliği onun birçok kültürlerle alışverişi olmasından dolayıdır. Dikkat edilsin alışverişi, diyorum. Öykünücüsü demiyorum.

Biz önce kendi kültürümüzün, sonra da öbür milletlerin kültürlerinin üstüne titremeliyiz.

Dünya böylelikle bin parçaya ayrılmaz. Dünya bin tada bölünür sadece. İnsanlığımız ayrılmanın tam aksine bu binbir renkli, bu binbir çiçekli bahçede buluşur. Milli olmadan, kendi halkınla, kendi dertlerin, sevinçlerin, kendi toprağınla birlik olmadan büyük insanlığa varamazsın. Evrensel bir sanat yapıtı ortaya çıkaramazsın. Milli olmadan, kendisi olmadan sanat yapıtı yapmak isteyen budalalar var. Bütün halkları aşıp, kendini aşıp bunun üstünde sanat yapmak isteyenler var. Şimdiye kadar iyi bir örneğini görmedik bunun. Belki yaparlar da görürüz. İnsan kendi çevresi atmosferi içindedir. Bunun dışına insanoğlu nasıl çıkar? Bu doğal olur mu?

Öyleyse halka, büyük doğaya nasıl gidilir? Sanatçılar için bu bir soru olmuştur. Bana kalırsa halka ve büyük doğaya gidilmez. İkisi de yaşanır. Halktan ve doğadan gelinir bile diyemeyeceğim.

Yaşamak, derinliğine, bütün ayrıntılarıyla tanımak demektir. Tanımaksa sevmek, hiç olmazsa hoşgörü demektir. Yaşamak halk olmak, doğa olmak demektir. Bazıları biz yaşamıyor muyuz, diyecekler. Kızmasınlar ama yaşamıyorlar. Diyecekler ki bizim de anamız babamız, bizim de çevremiz, bizim de arkadaşlarımız, bizim de suyumuz, denizimiz, bizim de sanatımız var, biz yaşamıyor muyuz? Gene de söylüyorum, yaşamıyorlar. Sınırlı yaşamak yaşamak değildir. Donuk yaşamak yaşamak değildir. Yaşamak halkın ve doğanın sonsuzluğunda yaşamaktır. Bir sınıfın sınırında yaşamak insanı zenginleştirmez, fukaralaştırır. Bir de öykünücüler içindeysen, o temelsiz, ne idüğü belirsiz öykünücüler içindeysen iyice fakirleşmişsin demektir. Yenilik arıyorlar. Her gün bir yenilik yapmak için can atıyorlar. Yeniliğe ona can atmakla varılmaz. Yeniliğe donmuş bir sınıfın kucağında varılmaz. Yeniliğe halkın ve doğanın sınırsızlığında, sonsuzluğunda varılır. Ölmüş sınıflar kendi çağlarında yenilikçi olmuşlar, yenilik getirmişler. Ama şimdi bizim çağımızda bir tek yenilik kaynağı var. Bundan böyle de bu devam edecek: Halk ve doğa.

Bizim hiçbirimiz gerektiği gibi, bütünümüzle halkımızı ve doğayı yaşamış değiliz. Daha çok dış etkilerin altındayız. Onun içindir ki sanatımız o kadar yeni, o kadar büyük değil. Halkı, doğayı, yaşamak, insanın kendisini yaşamak, yüzyılların getirdiği alışkanlıklardan, etkilerden, öykünmelerden kurtulup kendisi olmak kolay iş değil. Şimdilik bizi biraz da olsa kurtaracak bunun bilincine, o da azıcık varabilmiş olmaktır. Benim inancım şudur ki, her gün yeni bir dünya doğuyor. Yeni, bambaşka. Bizim felaketimiz, biz alışkanlıklarımızın, kolaylıklarımızın, donmuşluğumuzun tutsaklığındayız. Uykudayız. Dünyayı gözü açık yaşamak, hem de dopdolu, yepyeni yaşamak, o kadar kolay iş değil.

*

Türk Halk şiiri üstünde epeyi uğraşmışlığım var. Bir de yapıtları nasıl doğar, onu da biraz biliyorum.

Halk şiiri, olayların yarattığı bir şiirdir. Halk şiirimizi ele alıp çağının bütün büyük, küçük olaylarını şiirden çıkarabiliriz. Bizim bir Yemen felaketimiz var. Anadolu erkekleri asker oluyorlar, gidiyorlar. Yemen çöllerine, bir daha da gelmiyorlar. Yemen üstüne şiir söylememiş bir tek Halk şairi ve Yemene ağıt yakmamış bir tek Türk kadını yok. Bu türkülerin çoğu derlenemedi yazık ki. Elimizdeki Yemen şiirleri de birer şaheser. Orta Anadolu kıtlık diyarıdır. Gezin Anadoluyu kıtlık üstüne hala yüzlerce şiir bulursunuz.

İsyanları halk şairleri, harpleri halk şairleri söylemişlerdir.

Bugün Türkiyede topraksızlık belasını en çok Çukurova köylüsü çeker. Şimdi Çukurovada ne kadar halk şairi yaşıyorsa, otuz kırk kadar varlar, hepsi işi gücü bırakmışlar topraksızlık üstüne veryansın ediyorlar. İsterlerse topraksızlıktan söz etmesinler. Yağma mı var. Topraksızlıktan söz etmeyen şairi halk dinlemez ki...

Şimdiye kadar doğayla yan yana giden, doğadaki olaylardan, sosyal, kişisel olaylardan çıkan halk sanatı, bundan sonra elbette bilinçlenecek. Kendi geleneğini sürdürdüğü gibi, aristokratlardan gelen sanatla da beslenecek. Ondan faydalanacak,

aslında iki ayrı koldan yürüyen sanat akımını birleştirecek. Ve halkın sınırsız, sonsuz gelişmesine, zenginliğine terk edecek.

Sanat artık dört yönüyle bir bilinç işidir.

Sanatı olayların arkasından giden, ona bağlı bir uydu kabul etmek de biraz sanatı sınırlamak demektir. Sanat çoğu zaman bağlarından kurtulup olayların önüne de geçmiştir. Kendi bağımsızlığını, kişiliğini de korumuştur. Bütün yukarda söylediklerimle çelişmeye düşmüyor muyum? Düşmediğimi sanıyorum. Çünkü sanat hayatın, yaşamanın içinde oldukça biraz daha önde, biraz daha olumlu rolünü oynar. Hayatın üstünde bir sanatı düşünmek bana boş bir çaba gibi geliyor. Bazı kimseler sanatın zihni, akli çabasını yaşamadan ayırmak istiyorlar. Zihinle, akılla, insanın iç yapısıyla yaşamı birbirinden ayırmaya çabalıyorlar. Böyle bir şey olmaz. Boşlukta, yaşamdan ayrı bir zihni çalışmayı da sanatta kabullenemeyiz. Çok geniş düşünürsek, hatta hatta bilimsel, matematik ve benzeri çalışmalarla bile hayatın bağını kurabiliriz.

İnsanın ihtiyaçları nasıl yaşamla bağlantılıysa, bilimin, zihni çalışmanın ihtiyaçları da yaşamla bağlantılıdır. Her şey doğanın, insanın gelişmesiyle bağlantılıdır. İşte böylece sanat sezgisiyle bizi biraz daha ileri bir yere vardırır. Sanat insanlığın sabah olurkenki halidir. Gücünün bir kısmını da bu niteliğinden alır.

*

Bizden önce de bizim çağımızda da hep sanatın faydası üstünde duruldu. Ortaya bir de "sanat sanat için midir" tartışması çıktı. Ben hiçbir zaman bu işi anlayamadım. Neden ortaya atmışlar, nasıl ortaya atmışlar? Bir türlü anlayamadım. Yıllarca üstelik de bunu tartışmışlar. Daha da tartışıyorlar. Kim bilir neler neler söylemişlerdir. Neden hiç demiyorlar ki, hayat hayat için midir, hayat toplum için midir? Sanatı hayattan hep ayrı düşünmüşler de bu hata hep oradan geliyor. Hayatta yaşamak var. Sanatta da var. İnsanoğlu kendini bildi bileli iki yönde yaşamış, hayatta da sanatta da yaşamış. Ben de ikiye ayırmakla ya da ayrı göstermekle aynı hataya düşmüyor muyum? Sanat da yaşamanın bir yönü ve hayatın içinde oluşan bir varlıktır. Sanattan hayata fay-

da beklemek neden? İçinde olan bir şey. Yaşamayı yaşama yapan bir şey.

Bir gün insanlar sanatsız da edebileceklerdir diyenler var. Bu, sanatı yaşamanın dışında, ondan ayrı bir şey saymak hatasından ileri geliyor. İnsanoğlu nasıl toptan dilsiz, gözsüz kalamazsa, nasıl toptan düşünme gücünü yitiremezse, sanatsız da olamaz.

Bunun ötesinde gene sanatı hayattan ayırıp da onun üstünde durursak... Yani bir araştırmaya girersek, sanatın insanoğluna ne faydası olmuş dersek, belki bir sonuca varabiliriz. Ben sanatı hayattan ayrı bir şey kabul etmediğime göre, insanın gözünün faydası üstünde durur gibi sanatın da faydası üstünde duracağım. Sanat önce insanın oluşmasında ona yardımcı olmuştur. Sonra, başkaca da insanoğlunun elinde körün değneği işini görmüştür. Sanat başkaldırmış, başkaldırma hayatta da var. Sanat övmüş, sanat yermiş. Sanat incelemiş, sanat hayran kalmıştır. Sanat hayata uymuş, sanat hayatı kendine uydurmuştur. İç içe bir olaydır sanatla hayat işi. Sanat hem büyük insanlığı söylemiş, hem de sınıfların damgasını üstünde taşımıştır. Bu onun yaşamla uygunluğudur.

Bazıları sanat hayatın karşısında bir büyüdür, bir sihirdir diyorlar, sanatın büyüsünü söylüyorlar da hayatın, doğanın büyüsünü söylemek kimsenin aklına gelmiyor. Sanatın büyüsü hayatın büyüsünün bir sonucudur.

Geçen yıllardan birinde bir Hint filmi seyreylemiştim. Adı Pater Pancali. Bir Hintli köylü evinin hayatını anlatıyordu. Korkunç, ağır bir yoksulluğu söylüyordu. Yoksulluğa karşı direnen, ölmemek için vargücünü harcayan insanların hikayesiydi bu. Bu filmde bir büyü vardı. O büyünün ne olduğunu ben çıkaramadım. Belki de Hint yaşamının büyüsüydü. Bir Anadolulu romancı ele alalım, Anadolu kültürü içinde büyümüş. Sonra da dünyayı öğrenmiş. İyi bir sanatçıda ne varsa onda da var. Üstelik bir de iyi bir sanat gücü var. Şimdi bu romancı kendi insanlarının ve yaşamının içinde. Bu romancı neyi yazacak? İçinde bulunduğu halkı, içinde bulunduğu doğayı. Haydi diyelim ki bir romancı içinde bulunduğu halkı da doğayı da yazmak is-

temiyor. Salt kendini yazmak istiyor. Kendi iç macerasını, kafasının içini... Onun kafası, iç yapısı nasıl teşekkül etmiştir? O doğduğunda bu halkın ve bu doğanın içinde bulmuştur kendisini. O halk ve doğa onun oluşmasına etki etmemiş olamaz. İnsanüstü bir yaratık olacak ki içinde bulunduğu koşullar ona etki yapmamış olsun.

İnsanın tek başına kalması, tek başına kendini doğadan ve halktan koparak yetişmesi olsa olsa bir hastalık olur. Doğadan ve çevresinden kopuş bir hastalıktır. Bir hastanın da, böyle bir hastanın da büyük sanat eseri yaratacağına inanılamaz. Hele çağımızda, ne kadar mümkün olur bunu bilemem. Belki birkaç tane hasta denilen sanatçı da vardır. Bunu genellemek, bütün insanlığın hasta olması demek olur ki, ben bütün insanlığın kökünden kopacağına, doğadan kopacağına inanmıyorum. İnsanlığın ve doğanın yozlaşmayacağına inanıyorum.

Ne demiştim, bir doğa parçası üstünde, bir halk topluluğu içindeki yalnız ve yalnız kendini yazan sanatçı ister istemez o doğa parçasının, içinde bulunduğu halk topluluğunun damgasını yiyecek demektir. O sanatçı kendini yazsa da içinde bulunduğu çevreyi yazacaktır. Bunun başka yolu yoktur.

Anadoluda yoksulluk var. Anadoluda kızamıktan, açlıktan ilaçsızlıktan insanlar ölüyor. Orada günde iki saat, sarı sıcağın altında, buz gibi karın içinde çalışıyor, çalışıyor ama, başkaları tarafından sömürülüyor. Çalıştığı boşa gidiyor. Emeğinden elinde yaşayacak kadar bir şey kalmıyor. İşte bütün bunları gören romancı bunların etkisi altında kalmayacak mı? Bütün bunlar, kıtlıklar, açlıklar, çocuk kırgınları, mağara hayatı ona hiçbir şey söylemeyecek mi? Söylemeyecek diyelim. Bu adam oturup hep bunalmadan, sıkıntıdan ne bileyim ben, ipe sapa gelmez bin türlü şeyden bahsedecek de bunların etkisi o insanda hiç mi gözükmeyecek? İşte o zaman ben o adama insan demem. O adamın insanlıktan yoksun bir yanı vardır, derim. Ona bir hasta gözüyle bakarım. Bunalmayı, sıkıntıyı da anlarım. Çocuk kırgınlarına çare bulamadığından, açlığa, yoksulluğa çare bulamadığından, umutsuzluğa düşüyorsa, bunu da azıcık anlarım. Zaten onun çaresizliğinin, umutsuzluğunun sebebi açlık, yoksulluksa, açlıktan, çocuk kırgınlarından söz açınasa da onun asıl bunaltı-

sının, umutsuzluğunun sebebi yapıtında ortaya çıkar. Öfkesi de ortaya çıkar. Sevinci, kudurmuşluğu da ortaya çıkar. Donmuş burjuvazinin hasta umutsuzluğuna, hasta kopmuşluğuna, hasta bunalımına öykünmek o kadar işe yarar bir şey olmasa gerek. Sanat yapıtı vereceğim diye boş bir gayret olsa gerek.

Sanat yalan söylemez, sanat öykünmez. Çıraklar ustalarına öykünmez demiyorum. Her çırak ustasına, ustalarına ilişkin elbette öykünecek. Ama her gerçek, katıksız sanat bir kişiliktir. Bir kişilik bulmadır, onun için öykünmez diyorum.

Sanattaki büyü yaşamın büyüsüdür. Sanatın sevinci, sanatın horlaması, sanatın saçmalığı, hayatın saçmalığıdır. Her şey hayatta var, öyleyse sanatın gerekliği var denebilir. Ama sanat sanattır. Sanat başka bir hayattır. Sanat yaşamın başka bir türüdür.

Yoksulluğu söylemek, şayet yoksulluk varsa, kırgını söylemek, sömürücülüğü söylemek ve bunların üstüne sanat kurmak, şayet varsalar, sanatın büyüsünden hiçbir şey eksiltmez. Tam aksine bunlar insan yaşamında varken, sanatta olmazsa, sanatın büyüsünden çok şey eksiltir. Daha doğrusu sanatın büyük gücü kalmaz, sanat sanat olmaktan çıkar. Sanat doğanın eylemi, doğanın büyüsü, şiiri içindeki, onunla birlik olan sanattır. Sanat eksilten değil ekleyen, besleyen, katandır. Hayatın gerçekleri sanata dinamizm getirir, getirmiştir.

Sanatın büyüsüne, hayatın gerçeğinden gidilir, gizine varılır.

Bir de sanatın gücü var. Hayattan daha güçlü bir yanı var. 1952 yılında Erzurum Hasankalesinde bir zelzele olmuştu. Zelzelenin ikinci günü ordaydım. Korkunç bir şeydi. Soğuk kırk dereceydi. Köyler yerle bir olmuş, insan ölüleri, hayvan ölüleri karın üstüne yayılmış, öyle mahzun, öyle kan içinde duruyorlardı. İnsan yüreği dayanmaz, görülmemiş bir belaydı bu. Ben gazetecilik yapıyor, her gün Erzuruma gidip röportajlarımı yazdırıyor, gündüz Hasankaleye geri dönüyordum. Bazı geceler de köylülerin çadırlarında, onlarla birlikte kırk derece soğukta titriyordum. Benimle birlikte zelzele bölgesine gelen, ödevli Karayolları Mühendisi Sakıp Bey vardı. Onunla bir ay orada köylülerin içinde kaldık. Ben gazeteci, o ödevli olarak. Gece soğuktan donuverip ölmüş memede bebeleri gördük. Hastaların her an

ölme korkusunu yaşadık. Bu olaylarda üzüldüğümüzü biliyorum ama ağladığımızı bilmiyorum. Erzurumdan ayrılacağımıza doğru gene bir gün Sakıp Beyle zelzele köylerine gitmiştik. Her şey bitmişti. Ne hasta vardı artık, ne de soğuktan ölenler, ne de aç kalanlar. Kızılay barakalar yaptırmış, gereken her yardımı da yapmıştı. İşte bu sırada, köylüler bize dediler ki, "Zelzele üstüne bir ağıt çıkmış ki sormayın".

Zelzele ağıdını söyleyen genci getirdiler, söylemeye başladı.

Bu ağıt ustura gibi acı, korkunç bir ağıttı. Orada bulunan köylüler de biz de ağlamaya başladık. Ağıt bize gerçekten daha kötü etki yapmıştı.

Başka bir hikaye anlatırlar. Üç kişi bir kızı kaçırıp ırzına geçmişler, Toroslarda bir yerde olacak. Irzına geçtikten sonra da işkenceyle öldürmüşler. Bu bir hesaplı kitaplı öç alma öldürmesidir. Bile bile yapmışlardır bütün işlerini. Bu öldürmede bir pişmanlık da olamaz. Çünkü başlarına geleceği de biliyorlar. Bu üç adam hapishanede. Bir gün hapishaneye öldürülen kız için yapılmış bir ağıt geliyor. Kızı öldürenler ağıdı duyunca ağlamaya başlıyorlar ve o günden sonra da günlerce ağızlarına ekmek koymuyorlar.

*Harp ve Sulh*u Napolyon harplerinde bulunmuş bir insan okusaydı, harpten daha çok kitabın etkisinde kalacaktı.

Şöyle diyebiliriz, sanat, hayatın en güçlü yönüdür. Bizi sanatın hayattan çok büyülemesi, hayatın büyüsünün, şiirinin olmaması değildir. Sanatın büyüyü, şiiri, doğayı, yaşamı etkili hale getirdiğidir.

Yıllar önce bir yere sanat hakkında bir not düşmüşüm. Tekrar olsa da buraya koyacağım. Bu satırları yazmadan az önce elime geçti. Olduğu gibi buraya aktarıyorum.

"Büyüye, sanatın büyüsüne hayattan, hayatın gerçeğinden, yaşamından gidilir. Büyü soyut, kendi kendine varolan bir şey değildir. Doğanın deviniminde ve hayatın eyleminde vardır. İnsan kafası büyüyü gerçeği işleyerek, gerçeğin derinliğine inerek, gerçeğin dört bir yönünü arayarak, yoklayarak varır. Büyü gerçekten gidilmedikçe yaratılamaz."

Az önce sanatçının insanları, evreni, doğayı tanımasından söz ettim. Dedim ki insan yaşamakla tanır. Tanımakla hem ken-

dini olgunlaştırır, kendini olgunlaştırdıkça gerçeğe daha çok varır. Gerçeğe vardıkça da sever. En azından büyük bir hoşgörüye ulaşır. Hayatı, doğayı tanıdıkça, onu yaşadıkça romancı kendini daha iyi tanır, kendini daha iyi tanıdıkça gerçeğe, büyüye, şiire, yaşamın tadına daha iyi varır. Yapıtları da büyük bir zenginliğin ürünleri olur. Doğayı da tanıdıkça, evreni de tanıdıkça, ne kadar tanırsan o kadar daha çabuk, daha geniş olarak insana, insanın gerçeğine varırsın. Sanatın büyüsüne gerçeğine varırsın. Örneğin uzaya gidilmesi, uzayda yeni yeni dünyaların bulunması, tanınması insanı, insanın sanatını daha çok geliştirecek. Uzaydan, uzayı tanıdıktan sonradır ki, insanlar kendilerine daha çok varacaklardır. Örneğin Anadoluyu, Anadolu insanını yaşayan bir romancı ya da bir şair, şu uzaya gidip geri gelenlerle birlikte gidip de geri dönseydi Anadolu insanını, doğasını daha iyi anlatırdı, bu muhakkak. Dikkat edilsin, Anadolu insanını daha iyi anlatırdı, diyorum. Belki uzayı da anlatırdı ama, uzayı görmüş insan dünyayı daha iyi anlatacaktır. Dünyayı daha iyi anlayacaktır.

Çukurova Kadirlide bir akarsu var. Adı Savrun çayı. Torosun bir düzlüğünden çıkar. Kayaların, ormanların, koyakların içinden değil Torosun düpedüz, bir ova gibi büyücek düzlüğünden çıkar. Buraya Savrun gözü derler. Sonra aşağıda yüzlerce küçük pınarla birleşip Savrun çayı olur.

Bu Savrun çayıyla benim bir maceram vardır. Yıllar süren bir maceram. Tam sekiz yıl Savrun suyuyla içli dışlı oldum, onunla yaşadım.

Şimdi efendim, Savrun gözünden çıkan Savrun çayı büyüye büyüye, çamların, ulu çınarların arasından geçe geçe Kadirliye kadar gelir. Belalı bir sudur. Dibine Kuran düşse okunur derler ya, işte öyle aydınlık, pırıl pırıl bir sudur. Savrun akarken su değil de ışık akıyor, dersin. İşte bu su Kadirlinin köprüsüne gelince orada önüne bir bent çekerler. Suyun bentten aşağısı kurumuş, tozlu bir yol olmuştur. Çirkin, iğrenç bir şeydir o güzelim Savrunun aktığı yer. Sonra bu güzelim Savrunu öldürüp binlerce dönüm bataklık yaparlar ondan. Yani çeltik tarlası yaparlar. Sıtması insanı öldürür. Havası insanı öldürür. Savrunun, kurumuş Savrunun kıyısında kalmış köyler de su-

suzluktan kırılırlar. Bu gerçek bir trajedidir. İnsanın ve doğanın gerçek bir trajedisidir.

İşte bu Kadirli köprüsünün altındaki bent başında tam sekiz yıl çeltik tarlalarına Savrunun suyunu ben dağıttım. O suyun başında tam sekiz yaz ben bekçilik yaptım.

Yalnız beklemek değil. Her hafta Kadirliden, yani bentlerden Savrun gözüne kadar Torosa çıkıp inmek de ödevlerim arasındaydı. Çünkü köylüler yukarılara, Savrunun üstüne, pınarların altına küçük küçük çeltik tarlaları yapıyorlardı. Onları kontrol etmem gerekiyordu. Kurumuş Savrun yerinden de döküldüğü Ceyhan Irmağına kadar gitmek zorunda oluyordum her zaman. İşte tam sekiz yıl ben böylece Savrun suyuyla içli dışlı oldum. Onunla acı, tatlı günler geçirdim. Savrunu çok sevdim. O kasabada o iğrenç ağalar olmasa ya da rahatsız etmeyeceklerini bilsem Savrundan ayrılmam, gider de kasabamda otururum. Savrunun yanında.

Her neyse, ben Savrunu öyle bir tanıdım ki, her yönüyle, seliyle, taşkınlığı, ölümü, kötü, düşkün haliyle, sevinçli aydınlık zamanıyla. Her şeyiyle tanıdım.

Şöyle yüzeyden bakınca, şöyle bir bakıp da geçince doğanın kişiliği, başka doğa parçalarından ayrıcalığı yok sanılır. Oysa tam tersi. Bir insanın yüzü nasıl öbür insanın yüzüne benzemezse, bir insanın huyu nasıl öbür insanın huyuna benzemezse, bir doğa parçasının da öyle. Bir insanda ne kadar giz varsa, doğada da o kadar giz vardır. Bir bakışta nasıl insanları tanıyamazsan, onları tanımak için onların hayatını, gününü gecesini yaşamak gerekse, doğa parçasını da öylesine, macerasına girerek, onunla iç içe, dış dışa yaşamak gerek. Savrunu yaşamasaydım bunun böyle olabileceğini mümkünü yok bilemezdim. Doğayı anlatmakta da, doğayı yaratmakta da muhakkak yanılırdım. Bir bakışta bir insanın huyunu suyunu anlayacak, bir bakışta bir doğa parçasının huyunu suyunu anlayacak beri gelsin. Yeryüzüne gelmiş en büyük gönül ve akıl diye onu selamlayayım. Savrunu tanıdıktan sonra bütün doğa parçasına, doğayla yaşanılır gözüyle baktım. Savrunu tanıyınca onda sonsuz bir büyü, sonsuz bir giz, sonsuz bir hayat olduğunu anladım. Bu sonsuzluk bir ağaçta, bir ormanda, bir toprak parçasında da

vardır. Bir arıda, bir böcekte, bir kuşta da vardır. Yakından bakmadığımız için, doğayla ilişkimiz insanla olduğu gibi kolay ve yakından olmadığı için bütün sular, bütün ağaçlar, bütün kuşlar aynıdır sanıyoruz.

Bütün zencileri, bütün sarı benizlileri birbirine benzettiğimiz için. Herhalde zenciler de bizi birbirimize benzetiyorlar. Biz bütün zencilerin huyunu da birbirine benzetiriz. Zenciler de bizim huyumuzu. Tanımak, yaşamak, ayırt etmek kolay değildir. Fakat bütün zencileri, bütün beyazları, bütün ağaçları, bütün yıldızları, bütün köylüleri, bütün işçileri birbirine benzetmek kolay iş. Yaşamamak demektir. Tanımamak demektir.

İnsanın büyüklüğü, zenginliği çok yaşamasında, çok tanımasında, çok sevebilmesindedir. Bir sanatçı doğayla, insanla ne kadar haşır neşir olur, onu ne kadar derinliğine yaşarsa, tanırsa yapıtı o kadar gerçek, o kadar büyülü, o kadar sağlam ve büyük olur. Bütün bu konuşmalarımda sanatçının gücünü hesaba kattığımı unutmayın.

Orta bir sanat gücü olan kişi doğayı ve insanı, alabildiğine yaşamışsa böyle bir talihe erişmişse iyi bir sanat yapıtı ortaya çıkabilir. Büyük bir sanat gücü olan bir sanat adamı eğer derinliğine yaşamak imkanını bulamamışsa iyi bir sanat yapıtını zor ortaya çıkarır. Büyük sanat gücü olan kişi zaten ne yapar eder de büyük yaşar. Doğayı ve insanı iyi tanır, onun gizine varır. Büyük sanatçı kendinden önce ortaya çıkmış sanat yapıtlarını da herkesden iyi, onları da doğa gibi insan gibi alabildiğine yaşar ve anlar.

Büyük sanat yapıtları da halk ve doğa gibi sonsuz bir yaratmadadır. Onun da gizi sonsuzdur. Onun da gizine sanatçı, onunla içli dışlı olarak varır. Bir büyük sanat yapıtının büyüsüne en çok varacak gene büyük sanatçıdır. Beethoveni bir büyük sanatçıdan daha çok kim anlayabilir, kim sevebilir? Bir sanat yapıtının büyüsü çözülmedikçe, gizi anlaşılmadıkça o sanat eseri yaşar. Sırrına varılmadıkça o sanat eseri yaşar. Bizim çağımızda klasiklerin büyüsü, gizi çözüldü mü? Biliyoruz ki daha çözülmedi de yaşıyor. Çünkü biz bugün klasiklere başka bir yönden başka bir gözle bakıyoruz.

Don Kişot'un kim olduğunu iyice anlamış mıyız? Prens Hamlet'in kimliğine varabilmiş miyiz? Her geçen yüzyıl Prens

Hamlet'ten bir şey eksilteceğine bir şeyler ekleyip onun yaşamasını sağlıyor. Don Kişot'u da öyle yapıyor. Büyük yapıtların ölmezliği onların sınırsızlığında, damarlarında oluşan, her an tazelenen kandadır. Shakespeare kendi çağının halkını ve doğasını sonuna kadar yaşamıştır. Büyük insanlığın sonsuzluğundan hiçbir zaman çıkmamıştır. Cervantes de öyle. Şu adamların hayatlarını incelemek, benim yukarda söylediklerimi doğrulamak için yeter de artar bile.

Benim kafama takılan bir soru var: Don Kişot ya da Hamlet tamamen keşfedildikleri zaman, büyüleri çözüldüğü zaman acaba büyülerinden, büyüklüklerinden bir şey yitirecekler mi?

Bu soruya karşılık başka bir soru geliyor aklıma, onları her gören, her okuyan, kendi kanından, canından onlara kan ve can vermeyecek mi? Verip onların yaşamalarını sağlamıyorlar mı?

Yoksa büyük sanat eserleri her insanla, yani onları dinleyen, seyreden, okuyan her insanla bir kere doğuyorlar mı? Bizim bilmediğimiz bir yaşama şekli olacak büyük sanat yapıtlarının.

Büyük sanat yapıtlarının sonsuzluğunu, ölmezliğini de öteki iki güce, halkın ve doğanın gücüne katabiliriz diye bu arada Don Kişot'tan ve Hamlet'ten söz açtım.

Şimdi gene yukardan beri sürdürdüğüm düşünceme geliyorum. Avusturyalı eleştirmeci Fischer'in *Sanatın Gerekliliği* adlı kitabından düşüncemi daha güçlendirip daha açıklığa kavuşturacak bir parça aktarıyorum:

"Belli ki kendini aşmak istiyor insan. Tüm olmak istiyor. Ayrı bir şey olmakla yetinmiyor. Bireysel yaşamın kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğinin bütün sınırlılığı ile onu yoksun bıraktığı, ama onun gene de sezip özlediği, bir doluluğa, daha doğrusu, daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabalıyor. Kişiliğinin geçici, rastgele sınırları, yaşayışının kapanıklığı içinde kendini tüketme zorunluğuna başkaldırıyor. İstiyor ki benliğinden ötede, kendi dışında, ama gene de kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. Çevresindeki dünyayı soğurmayı (*absorb*) kendisinin kılmayı, meraklı, çevreye ve aç benliğine bilimin, tekniğin, en uzak burçların, atomun en gizli derinliklerine değin yöneltmeyi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini toplumsallaştırmayı özlüyor.

"Eğer bireyden ötede bir şey olmak insanın özünde olsaydı, boş, anlamsız bir istek olurdu bu. Çünkü bu durumda insan bir birey olarak da bir bütün, olabileceği bir şey olmuş olurdu. İnsanın çoğalma, bütünlenme isteği de gösteriyor ki bireyden ötede bir şeydir insan. Bütünlüğe ancak başkalarında kendi yaşantısı olabilecek yaşantıları görüp onları kendinin kılmakla varabileceğini sezer. Ne var ki insanın gerçekleştirebileceğini düşündüğü yaşantılar, insanlığın bütün olarak, başından geçebilecek her şeyi içine alır. Bireyin bütünle böylece kaynaşması için vazgeçilmez bir araçtır sanat. İnsanın birleşme, yaşantıları ve düşünceleri paylaşma yeteneğini yansıtır."

Burada Fischer'e ekleyecek hiçbir sözüm yok. Sanat insan yaşantısının içinde bir katma, bir sezme, bir arayıp bulma yeteneğidir. Akan, değişen, ölüp doğan doğaya ve büyük insanlığın ölümsüzlüğüne katılma çabasıdır. Katılmanın en güzel, en iyi şeklidir. Bireyin ölümsüzlüğüdür.

Gene Fischer'den başka bir parçayı alacağım:

"Bütün sanat zamanla koşulludur. Ve ancak tarih içinde belli bir zamanın, düşüncelerini, gereksinmelerini, umutlarını yansıttığı ölçüde insanlığı temsil eder. Ama sanat bu sınırlılığı aşar ve o tarihsel an içinde insanlığın sürekli gelişme yeteneği olan bir anını yaşatır.

"Değişik sınıflar, değişik toplum düzenleri kendi özelliklerini yaratırlarken, evrensel insan özelliklerinin oluşumuna da yardım etmişlerdir."

Bu parçayı da tezimi güçlendirmek için aldım.

Sözümün sonuna geliyorum, sanatın, yaşamımızın bir parçası olduğunu, insanlık tarihi boyunca sanatın var olduğunu, insanlık tarihi boyunca onunla birlik olduğunu, yaşama bütününün bir parçası olduğunu, yaşamda önemli bir yeri olduğunu birazcık anlattım sanıyorum. Sanatla uğraşan bir kişinin sanat üstündeki görüşleri sezgilerinden başka bir şey değildir. Sanatı sanatçılar yapar, onun kuramını da başkaları koyarlar.

Benimki burada bir çağrıdır. Öyle olsun istedim. Bir insanca çağrıdır. Uzun bir yaşamadan, zengin yaşamadan edinilmiş deneylerden dolayı cesaret bulmuş bir kişinin çağrısıdır. Ben bütün konuşmam boyunca sanatçıyı gerçeğe çağırdım. Dünyadaki

her varlığın iki büyük kaynağı olan büyük gerçeğe çağırdım. Sanatın da ölmez kaynağı olan halka ve doğaya çağırdım. Temele, köke inmeye, ölümsüz olana çağırdım. Bireyin, toplumun kendi gerçeğine çağırdım. Her an yaratan, oluşturan iki büyük ölmez güce, halka ve doğaya çağırdım.

1965'te İstanbul Teknik Üniversitesinde yapılan konuşma

Denge

Günlerden bu yana Sayın Ecevitle, Sayın Demirel olağan düzene geçmemizi dileyen konuşmaları birbiri ardına yapıyorlar. Seçimlerin mutlaka zamanında yapılmasını istiyorlar. Hele Demirel önceki gün Edirnede yaptığı konuşmada seçim yapılmazsa, yapılan seçimlerin sonuçlarına katlanılmazsa, uyulmazsa Cumhuriyet yıkılır, dedi.

Aylardan bu yana her iki liderin de konuşmalarından seçimlerin yapılamayabileceği, kuşkusunu anlıyoruz. Her iki lider kuşkularını açık açık millete her fırsatta söylüyorlar, çoğunlukla onlara yardımcı olmalarını istiyorlar. Sayın Ecevitin Sayın Demirelin demokratik düzene geçiş, seçimleri zamanında yapma isteklerine, özlemlerine katılmamak mümkün değil. Ama nasıl bir demokrasi? İşte her şey burada düğümleniyor. Gene eskisi gibi Demirelin sandıksal güdümlü demokrasisi mi? Yoksa gerçek, çağdaş demokrasi mi? Demirel başına bunca gelenlerden sonra acaba gerçek bir demokrasi anlayışına varabilmiş midir? Oturup Türkiye kimin sayesinde bugüne vardı düşünmüş müdür? Çağdaş demokrasinin anlamının ne olduğunu hiç olmazsa kavramış mıdır, bütün millet güçlerini seçime, demokrasinin güçlenmesi için yardıma çağırırken...

Demokrasi bir denge düzenidir. Bu denge bozulursa, dengesiz bir demokrasi uygulanmasında direnilirse, seçime gidilse, yüz kere de bin kere de gidilse o uydurma güdümsel, sandıksal demokrasi, yapay desteklerle ayakta kalamaz. Demokratik düzen hem kütlelerin, hem de yönetici tabakaların hem de bur-

juvaların eşitçesine özgür yaşadıkları, çıkarlarını korumak için savaştıkları bir alandır. Demirelin güdümlü demokrasisi yalnız bir sınıfa özgürlük tanıdı. Yalnız bir bölüğün çıkarına özgürlük tanındı. Halkın oylarının gücü bir bölüğün ve bazı tabakaların hükümranlığı için kullanıldı. Bu tek taraflı özgürlük düzenini de hem Sayın Ecevit, hem de Sayın Demirel özgürlük düzeni, demokrasi saydılar.

Demirel gerçek demokrasinin üstünde sandığı destek yaparak yürürken, çağdışı bir sözümona demokrasi uygularken Ecevit ve partisi gerektiği gibi bir muhalefet yapmadı. Demirelin karşısına bütün gücüyle dikilmedi. Demokrasinin yolu kesilir, sandıksal demokrasimiz bir keyfi idare haline getirilirken, türlü endişelerle CHP gerçek bir muhalefeti gerçekleştirmedi.

Demirel Kanlı Pazarları uygularken Konya, Kayseri Kırıkhan olaylarında kanlar akıtılırken, Ecevit ve partisi gereken tepkiyi göstermedi. Demirelin demokrasinin önünü kestiğini, bunun sonucunun kötüye varacağını gerektiği gibi topluma anlatmadı, toplum güçlerini yardıma çağırma gereğini duymadı.

İlk Vedat Demircioğlu öldürüldü. Polis Teknik Üniversiteyi bastı ve Vedat Demircioğlu adındaki İşçi Partili öğrenci öldürüldü. Biz o zaman muhalefetteki aydınlar, yazarlar Vedat Demircioğlunun katilinin bulunmasını istedik. Kimse aldırmadı. Sonra çorap söküğü gibi öğrenci kıyımı başladı. Gün geçmiyordu ki bir öğrenci öldürülmesin ve katili bulunsun. Bizler bir bölük insan gene bağırdık çağırdık, amanın demokrasi, sandıksal demokrasi bile güme gidiyor, hiç olmazsa bir tek katili bulun, bulun da devlet güçlerini töhmetten kurtarın, yoksa bu yarım demokrasi yaşamaz. Bir yan, bu uydurma demokratik düzenden zarar gören yan, demokrasinin karşısına geçer canından bezip, devlet bir bölüğü, bir tabakayı, bir kişiyi savumazsa üstelik de iktidar güçleri onların üstlerine yürürse ya da o intibayı verirse, o kişiler olağan bir içgüdüyle kendilerini savunmak gereğini duyar, bunun hazırlığına girişirler. Sonunda da öyle oldu.

Demirel demokrasisinde öğrenci kıyımlarından başka öğretmenlere yapılanlar, ilerici aydınlara, işçilere ilerici köylülere yapılanlar baskıyı aşıp bir zulüm halini almıştı. Basın özgürlüğü birkaç ilan montajcısının, kompradorunun elindeydi. Bu ilan işi

o kadar etkili oldu ki, birtakım gazeteler el değiştirmek zorunda bırakıldılar. Savcılık kurumu yazarların, gazetelerin üstünde bir baskı kurumu olarak kullanıldı. Savcıların gazeteciler için açtıkları davalara bir bakacak olursak, korkunç bir zihniyetle karşı karşıya olduğumuzu anlarız.

Burada uzun uzun sayıp dökemeyeceğim. Demirel demokrasisinin, demokrasiyle çok az ilişkisi kalmıştı. Demirelin bakanları Meclisler mi basmadılar, o zamanlar muhalefette olan sol aydınların soluklarına varıncaya kadar dinlediklerini Meclis kürsülerinden ilan mı etmediler.

Sonra sonra ne oldu, 12 Mart geldi. 12 Mart öncesinin suçunu ona buna bağlamak olayların gerçeğine, çağımızın gerçeklerine sırt çevirmektir. Eğer Demirel iktidarı anayasanın üzerine yürümese, onu işlemez hale getirmese, kitlelere de politik özgürlük tanısa, Anayasanın verdiği hakları el altından el üstünden geçersiz hale getirmese Türkiye hiçbir surette 12 Marta varmazdı. Ve bütün bu yanlışlıklar olurken ana muhalefet partisi gereği gibi Demirel iktidarının önüne dikilseydi 12 Marta gelinmezdi.

12 Marttan sonra bütün suç, 12 Marta gelişin suçu anayasaya yükletildi. Anayasa aşağı, anayasa yukarı. Daha da anayasayla uğraşılıyor. Ve Demirelin partisi de anayasayı bir iyice kuşa çevirmek için savaşını sürdürüyor. Başımıza gelenlerin anayasanın gereğince uygulanmamasından ileri geldiği üstünde kimse durmuyor. Sayın Ecevit de durmuyor.

Şimdi bu zihniyetle seçime de gidilse, demokrasi de kurulsa Türkiyede demokrasi gerçekleşmez. Ya gerçek, çağdaş demokrasi, bütün kütlelerin, tabakaların, bölüklerin kişilerin özgürlüklerine saygı ya da Türkiyede ne yapılırsa yapılsın 12 Mart öncesi karmaşasından Türkiye hiçbir zaman kurtulamaz. Gerçek demokrasiyi candan isteyerek savunan güçlerden en etkilisini demokrasi adı altında ezersen, horlarsan zulümlerden zulüm beğendirirsen, o güçleri karşında bulursun.

Şimdi Demirel demokrasisinde ileri aydınlara yapılan zulmü sayarsam dünyanın parmağı ağzında kalır. Öteki arkadaşlardan geçtik bir yazar olarak salt bana yapılanları şurada sıralasam sayfalar dolar.

Sayın Ecevitin Demirelin demokratik özlemlerine katılmamaya imkan yok. Yalnız bir asgari müşterekte birleşelim, en küçüğünde en önemsizinde... Sovyetler Birliği işçi diktatörlüğünü benimsemiş bir düzenle yönetilir. Onların demokratik anlayışı batı dünyasının demokratik anlayışında değildir. Düzenlerinin kurallarını çok sıkı koymuşlardır. Batıya benzemez bu düzen. Bunu da dünyaya ilan etmişler, daha da canla başla düzenlerinin savunmasını yapıyorlar. Orada bir olay yazar var. Adı Solzenitsin... Sovyetler Birliği içinde bir tek kitabı yayımlanmıştır. Öteki bütün kitapları, beş altı mı ne, Batıda yayımlanmıştır. Solzenitsinin kitapları Sovyetler Birliğini öylesine sert eleştirir ki insan şaşırır kalır. Şimdi bu yazar Sovyetler Birliğinde yaşıyor. Hapiste de değil. Sovyet düzenine göre başına büyük işlerin gelmesi gerekti. Sovyetler düzenlerine sonuna kadar karşı çıkan bu adama, çağın getirdiği zorunluluklardan dolayı dokunamıyorlar. Dokunamamaları dünya için de Sovyetler Birliği için de bir mutluluktur. Şimdi bir önerim var. Demokrasinin, özgürlüklerin savunulması için kurulmuş NATO üyesi Türkiyede seçimler sonunda, işçi diktatoryası düzeninde Solzenitsine karşı gösterilen hoşgörünün onda birini bana gösterir misiniz? Bana ve öteki yazar arkadaşlarıma. Soluğumuzu her gün bir saniye dinler misiniz yoksa? Bizim başımıza neler mi getirdi Demirelin sandıksal demokrasisi? Sayın Ecevit isterseniz, sizin daha anlayışılı davranacağımızı sanıyorum, arkadaşlarımın ve benim başıma gelenleri bir bir sayar dökerim demokrasi adına utanmayan kalmaz.

Şimdi şu kuşa döndürülmüş anayasa uygulanacak mı, bütün vatandaşlara işine düşüncesine bakılmaksızın eşitçe davranılacak mı? Kanunlar yalnız bir bölüğün bir tabakanın emrinde mi olacak? 12 Mart öncesi demokrasi mi?

Gerçek yalansız dolansız, uydurmasız çağdaş demokrasi mi? Türkiyede demokratik düzen uygulanabilir. Ben buna inanıyorum: Haydin öyleyse yaşasın demokrasi. Var mısınız gerçek bir demokrasiye? Tam dengeli...

Yeni Ortam, 14 Eylül 1972

Akdenizlilerin bana ödül vermeleri benim için büyük bir mutluluktur. Bugün bu mutluluğu sizinle paylaşmak da ayrıca bir sevinçtir. Şunu hiç çekinmeden söyleyebiliriz, Akdeniz insan uygarlığının ve kültürünün döl yatağıdır. Mısır, Anadolu, Mezopotamya uygarlığını Suriye kıyılarından başlatmak zorundayız. Grek uygarlıkları, bunların hepsi bir bütündür.

Akdeniz damgasını kıyılarındaki topraklara da vurmuş. Akdeniz toprakları kendine has topraklardır. Örneğin, benim doğduğum büyüdüğüm, Akdeniz kıyısındaki Çukurova (eski Kilikya) suların dağlardan indirdiği topraklardan oluşmuş dünyanın en bereketli alanlarından biridir. Doğa bütün cömertliğini bu ovaya vermiştir. Arkasındaki Toroslar da ovanın yaylağıdır. Ve orada hayvancılık yapılır. Toroslar dağların da en cömertidir. Ovada türlü bitkiler, sebze, tarım ürünleri, Toros yaylalarında, ormanlarında türlü hayvanlar ve hayvancılık... Bütün Akdeniz kıyılarının toprakları beş aşağı beş yukarı birbirlerine benzerler.

Akdenizin geniş ovaları azdır. Buna karşın, tarih boyunca Akdenizin nüfusu öbür yerlere oranla daha kalabalık olmuştur. Akdeniz, tarih boyunca doğudan batıya, güneyden kuzeye kadar her yerden göçler almıştır. Böylece de binlerce kültür birbirini aşılamış, sonunda da bu ılıman bereketli topraklarda insanlığımızı yaratan uygarlıklar doğmuştur. Avrupa uygarlığı daha çok Akdeniz uygarlığıdır. Tarihin büyük mucizesi yalnız Grek, yalnız Mısır, yalnız Mezopotamya uygarlıkları değil, tümüyle Akdeniz uygarlığıdır. Akdenizin ulaşım kolaylığı Akdenizi bü-

yük bir göl haline getirmiştir. Binlerce kültürü bir araya toplayan Akdeniz yaratıcılığın anası olmuştur. Kibelenin yaratılması öyle rastgele olmamıştır, Kibele bütün Akdeniz topraklarının anasıdır.

*İlyada*dan *Tevrat*a, *Humarbi*den *Thegoni*aya, *Gılgamış*a kadar dünyanın büyük destanları bu topraklarda doğmuş, büyümüştür.

Kapsamlı arkeolojik araştırmalardan sonra Akdenizin getirdikleri daha çoğalacak, büyüyecektir. İnsanlık kültürü daha çok kazanacaktır. Antakyada Amik ovasında üç yüz kadar hüyük vardır. Hüyüğün yalnızca birisinden karpuz dilimi kadar bir dilim açıldı, Antakya Müzesi zenginleşti. Hüyükte kat kat dokuz uygarlık oluşmuştu. Ya halkın belleğinde kalan birikimler? Daha yaşayan birikimler? Bütün Akdeniz biraz daha araştırıldığı zaman elde edilen bulgular insanlığı bir bu kadar daha zenginleştirecektir. İnsanlık bir bütündür gelmişi ve geçmişiyle. Biraz yürekli olursam geleceğiyle de bir bütün olacaktır diyebilirim.

Biz Akdeniz insanları başka ülkelerin insanlarından daha sorumlu saymalıyız kendimizi. Çünkü biz insanlık uygarlığının döl yatağındanız. Daha duyarlı olmalıyız. Biz denizimizin, ovalarımızın, dağlarımızın üstüne titremeliyiz. Biz halklarımızın kültürleri üstüne de titremeliyiz. Benim ülkemde, Anadoluda bugüne kadar bile *Odysseia*dan, *İlyada*dan, *Gılgamış*tan varyantlar yaşıyor.

Bizim hiçbirimiz, nereye gidersek gidelim, eğer yozlaşmamışsak, Akdenizlilikten ayrılamayız. Çünkü o derin Akdeniz kültürü damgasını bize vurmuştur. Bugün bile Akdeniz kıyılarındaki ülkelerde binlerce kültür yaşıyor, daha yaratıcılığını sürdürüyor, böylelikle de öbür kültürleri aşılıyor, zenginleştiriyor.

Bütün bu güzelliklere karşın Akdeniz bu yıllarda bütün zamanlarının en kötü çağını yaşıyor. Bir şeyi hiç unutmayalım, Akdeniz bir tek ulustur, binlerce kültürlü bir tek ulustur. O kültür nereden gelmişse gelmiş olsun, Akdenizle zenginleşmiş, Akdenizin damgasını yemiştir.

Birinci tehlike, dağlarımızdaki, ovalarımızdaki ormanlarımız gidiyor. Akdeniz ormanları yanmaya çok uygun ormanlardır. Yüzlerce, binlerce hektarlık bir ormanı bir kıvılcım

ortadan kaldırabilir. Akdeniz ormanlarını yakmalar, kesmeler, ormandan tarla çıkarmalar bitirmiştir. Ayrıca toprak aşınması, yani erozyon da Akdenizin topraklarını bitirmiştir. Bir zamanlar Anadolu baştan sona ormanlıktı. Bu, bilimsel bir gerçektir. Uygarlıklar hep bereketli topraklarda doğmuştur. İşte Mısır, işte Mezopotamya, işte Ege kıyıları, sayın sayabildiğiniz kadar. Kıraçlarda, verimsiz topraklarda herhangi bir uygarlığın geliştiği görülmemiştir. Kıraç Anadolunun ortasında Hitit uygarlığı nasıl gelişti diyeceksiniz. Şimdi biliyoruz ki Hititler çağında Anadolu hep ormanlıktı... Şimdiki ot bile bitmez ovaları bereketliydi. Artık Orta Anadolu ot bitirmez bir bozkır. Anadolunun ormanları son elli yılda tükendi ve Anadolu toprakları yüzde doksan erozyonlu. Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya kimi az kimi çok denize milyonlarca ton toprak akıtıyor. Ya kirli sular, yakın bir zamanda belki de otomobillerimizle asfalt yollardan Girite gidebiliriz.

Bu topraklar ne oluyor, hepsi denizin altında mı kalıyor. Hayır, Kleopatra çağında, Kleopatranın gemileri Tarsusun tam önündeki limana demirlemişti. Deniz şimdi kırk kilometre Tarsustan uzakta, Senin Çukurovan gittikçe genişliyor diyeceksiniz, haklısınız. Çünkü Çukurova Toroslardan gelen topraklardan oluşmuştur. Eskiden Akdeniz Torosların eteklerinden başlarmış. Akdeniz şimdi çok hasta. Onu insanoğlu hasta etti. Teknoloji diyorlar, bilmem, belki de. Ama suçu teknolojinin üstüne atamayız. İnsanın insana düşman olduğu bir dünyada, insan bir de doğaya düşmandır. İnsanın insanı sömürdüğü bir dünyada insan doğayı da hep sömürür. Sömürülen insanın dili var, gücü var, aklı da var. Yemekleri azalınca grev yapıyorlar. Uzatmayayım, başkaldırıyorlar, hiç olmazsa karınları doyuyor, ölmüyorlar. Doğanın insana karşı hiçbir savunma gücü yok. İstediğin kadar sömür, bitir... Ses seda yok. Şimdi doğa can çekişiyor. İnsanlık da onunla birlikte can çekişiyor. İkisi birlikte ölecekler. Bunun daha farkında değiliz. Oysa bu tadına doyulmaz dünya, bu güzellikler, bu yaratıcı, dünyayı zenginleştiren insanoğlu, bu kuş, bu börtü böcek, bu karıncalar, bu arı yaşamalı.

Bu doğa sorununu birkaç sözle bitireyim. Suç teknolojide mi? Hayır, bütün suç bizdedir. İnsanca yaşama düzenini kura-

mayışımızdadır. Şükredelim ki, elimizde teknoloji gibi bir tansık var. Aklımız başımıza gelir de doğayı yeniden yaratmaya başlarsak en büyük yardımı, doğayı öldürdü dediğimiz teknolojiden göreceğiz.

Yeryüzünün en büyük destanı *İlyada* sözlü edebiyatın bir başyapıtıdır. İnsanlık şiirinin de başyapıtıdır. İyonyalı şair Homeros da Troya yakınlarındaki bir sitedendir. *Gılgamış* da, öteki Akdeniz destanlarının hepsi de halkların yapıtlarıdır. Bu gelenek Anadoluda hala sürüp geliyor. Daha çok Kürtlerde... Daha Kürt halkının dilinde bu gelenek, Kafkasyadan Mezopotamyaya kadar dolaşıyor.

Ben Türk destanları ve Kürt destanları ile büyüdüm. Çocukluğumda edebiyata şiirle başladım. On altı yaşlarımda bir destan anlatıcısıydım. Köy köy dolaşıp destan anlatır, sonra da folklor derlemeleri yapardım. Bu benim için bir kolaylıktı. Çünkü bir destancının ağıt (eleji) toplaması doğaldı. Ağıtları, ölen kişilerin başında kadınlar söyler ve daha çok kadınlar bilirlerdi söylenmiş ağıtları. Kadınların bir destancıya çekinmeden ağıt yazdırmaları işi kolaylaştırıyordu.

Yirmi üç yaşında şiiri bıraktım ve o yıl "Pis Hikaye"yi yazdım. Bu bir uzun hikayedir. O yıl birkaç uzun hikaye daha yazdım. Elimde o yıllardan bir tek "Pis Hikaye" kaldı. Gençlik yıllarımda sözlü edebiyatla yazılı edebiyat arasında epeyce bocaladım. Gittikçe bilinçleniyordum. Sözlü edebiyat başkaydı, yazılı edebiyat başkaydı. Bu başkalığı kavramıştım. Önce Türk romanlarını, sonra batı romanlarını, özellikle *Don Kişot*u, Stendhal'i, Rus romanını okudum. Arkasından Yunan klasiklerini, sonra modernleri. Modernlerden beni en çok etkileyen Faulkner oldu. Rus edebiyatı beni çok ilgilendirdi. Bu romanın ve şiirin macerası beni çok ilgilendiriyordu. Modern Rus şiiri Puşkin ve Rus romanı Gogolle başlamıştı. Puşkin sözlü edebiyattan yepyeni bir şiir dili, şiir yapısı yaratmıştı. Gogol de roman... Türk şiirinin babası Nazım Hikmet de hapishanede halkla, halkın büyük şairleriyle karşılaşmış, diliyle karşılaşmış, yeni bir şiir dili, yeni bir şiir yapısıyla, *Şeyh Bedrettin Destanı* adlı başyapıtıyla hapisten çıkmıştır. Ve benim kuşağım Anadolu köylüklerinden geliyordu. Nazım halk aşısı aldıktan sonra kendini bulmuştu. Oysa biz

doğrudan Anadolu dilinin zenginliğinden geliyorduk. Dikenli yolumuzu Nazım Hikmet açmıştı. Rus edebiyatı Türkçeye çok güzel çevriliyordu. Tolstoy, Dostoyevski, beni almış yapılacak edebiyatın kaynağına götürüyordu. Hele Çehov en büyük ustam olmuştu.

Bunları, sözlü edebiyat, halkın dili nasıl ve niçin bu görkemli yere getirmişti. İlk birkaç romanımı yazdıktan sonra bir şeyleri yakaladığımı sanıyordum. Rus romanındaki biçimler beni en çok ilgilendiriyordu. Rus romanlarını çevirenlerin de birçoğunu tanıyor ve onlarla roman dillerini tartışıyordum.

Dilin özelliği romanın biçimini belirliyor, üstelik de romanın içeriğini etkiliyordu.

Rus romanı, bizim gibi, batı romanından geliyordu. Bir de onlar Grek klasiklerini çok okumuşlardı. Tolstoy *Harp ve Sulh*u yazdıktan sonra işte yeni bir İlyada yazdım, demişti. Gogol de *Ölü Canlar*ı yazdıktan sonra... *Ölü Canlar*ın yapısı, biçimi *İlyada*nın biçimiydi. Tolstoy bir de Stendhal hayranıydı. Yoksa Borodino savaşı nasıl yazılırdı. Önce Troya savaşı, sonra Waterloo savaşı... Bütün bunlara karşın yeni roman dili, yeni roman biçimi nasıl yaratılırdı? Dilin özelliği, dilin yapısı yetenekli sanatçılara çok yardım ediyor. Onların çabası bozkır diline öykünmek değil, dili özümsemek, sonra da yeniden başka bir biçimde, yazı dilinde yaratmak.

Benim için de öyle oldu.

Türk dilinin zenginliğine derinliğine eriştim. Kürt dilini de anlıyor, inceliklerine varabiliyordum. Bu dillerden yeni bir roman dili yaratılabilirdi. Arkasından da belki roman içerikleri, yapıları gelebilirdi.

Benim işim hep edebiyat oldu. Benim yazılarımı, daha doğrusu romanlarımı okuyanlar doğaya insana sevgiyle dolsunlar. Benim romanlarımı okuyanlar insanoğlunu aşağılayamasınlar. Benim romanlarımı okuyanlar katil, savaş hayranı, ırkçı olamasınlar, savaşların, nerede olursa olsun can düşmanı olsunlar. Bir ağacı kesmek değil bir yaprağına dokunamasınlar, bir karıncayı ezemesinler, bir kelebeği tahtaya çivileyemesinler. Ben angaje bir yazarım. Benim içimdeki bu damarı kim söküp alabilir? Ben buyum, bütün benliğimden nasıl ayrılır da başka bir insan

olabilirim. Edebiyat adına bunu kim benden isteyebilir? Ben insanlıktan çıkıp acı çekenlerin yanında nasıl olmayabilirim. Ben kendime, kendi yüreğime angajeyim.

Bir karanlıktan gelip başka bir karanlığa düşüyorsak da, bu çok çok acıysa da ben aydınlığın türkücüsüyüm. Ben bir karanlıktan gelip bir karanlığa düşüyorsam da, ben aydınlığı gördüğümden, bu vazgeçilmez yaşam sevincini duyduğumdan dolayı doğaya minnettarım. Ya doğmasaydım, ya bu görkemli dünyayı yaşamasaydım ne olurdu? Bütün epopeler de benim yukardaki düşüncelerimi söylüyor. Hep birden, bir sevinç türküsü olup, dünyayı sevinç, kardeşlik türküleriyle doldurmalıyız. Yaşama minnetimizi her olanakta söylemeliyiz. Mademki dünyaya geldik, güzellikleriyle yaşamın tadını çıkarmalıyız.

İnsanoğlunun büyük güçlerinden biri de imgelem gücüdür. Doğayı ve insanı ne kadar çok yaşarsan imgelem gücün o kadar büyür, o kadar zenginleşir. Ben yaşamın ve doğanın içinden geldim.

Bir Anadolu sözü var: Kırk yıllık yolda yaprak kıpırdasa, sen taa burada, yüreğinin kökünde duyacaksın. Ben Vietnam için elimden ne geldiyse yaptım, Bosna, Afganistan için de...

Ülkemde insanlık tarihinin en büyük trajedisi yaşanıyor. Kürtlerin durumunu artık bütün dünya biliyor. Ve vurdumduymaz olmuş batının tüyü kıpırdamıyor. Gazeteci ve yazar olarak bütün Anadoluyu yaşadım ve onların maceralarına ortak oldum ve onların korkunç maceralarını yazdım. Bunları yazdığım için de başım hiçbir zaman beladan kurtulmadı. Kürt sorununa uzak kalamazdım. Gözümün önünde oynanan bu korkunç trajediye katılmalıydım. Ben insanlık macerasına katılmayan insanı insan bile sayamıyorum. Ve bu trajedi Avrupanın bir sahnesinde oynanıyor, Avrupanın vicdanı da bu korkunç trajediye ilgisiz kalıyor. Ben başıma geleceği biliyordum, yirmi aylık hapislik... Sonra başımın üstünde yazmamı yasaklayan Demoklesin kılıcı.

Her neyse. Bir halk mapusane türküsü var:

Düştüm bir ormana yol belli değil
Yatarım yatarım gün belli değil

Kürtler Türkiye devletinden evrensel insan haklarını istiyorlar, en başta, yetmiş yıldır yasak olan dillerini istiyorlar. Kürt dili çok zengin bir dildir. Kadim Mezopotamya dillerinden günümüze kalan tek dildir. Büyük destanlar yaratmış, çok büyük destancılar yetiştirmiştir. Her çağda büyük şairleri olmuştur. Bugünkü Türk dili sağlam bir dil, edebiyatı da ilginç bir edebiyattır. Anadoludaki yetmiş yıldır sürüp gelen diller yasağı olmasaydı, Anadolu eskiden olduğu gibi gene bir kültürler mozaiği olarak kalsaydı, kültürler birbirlerini aşılayıp besleseydi bugün Türk edebiyatı böyle kalmaz, daha da zenginleşirdi. Öteki kültürler de gelişirdi. Dünya kültürüne de ilginç bir kültürler katkısı olurdu. Dünya binlerce kültürden oluşmuş bir çiçek bahçesidir. Bu bahçeden bir tek çiçeğin yok olması dünyadan bir rengin yitmesidir. Şu anda dünyamızda yüzlerce kültür, dil yok oluyor. Bir de kültür erozyonu var. Bu da toprak erozyonu kadar büyük bir tehlikedir. İnsanlığın yoksullaşmasıdır.

Kürtler, 1806'dan bu yana başkaldırıdadır. Onlar da başka bir Katalan macerası yaşıyor. Onlar da ergeç kültürlerine kavuşacaklardır. Bir de bu yüzden mutluyum bana Katalan Uluslararası Ödülünü verdiğiniz için.

16 Mayıs 1996

Sevgili dostlar, bana bu değerli ödülü verdiğinizden dolayı sağ olun.

Ben bir edebiyat adamıyım. Edebiyata başladığımdan bu yana insanlar için elimden ne geldiyse yapmaya çalıştım. Edebiyata başladığımdan bu yana dedim, yazdığımdan bu yana demedim. Çünkü ben edebiyata yazılı olarak başlamadım. On yedi, on sekiz yaşlarıma kadar bir destan anlatıcısı ve bir folklor derlemecisiydim. Çıraklığını yaptığım Çukurovanın büyük gezginci ozanlarından öğrendiğim destanları Toroslarda köy köy dolaşarak anlatıyor, bir yandan da ağıtlar, büyük halk şairlerinin şiirlerini topluyordum. Folklor derlemelerimde destancılığım bana kolaylıklar sağlıyordu. Ağıt, kadınların ölümler üstüne söyledikleri şiirlerdir. Profesyonel ağıtçılar olduğu gibi, büyük bir kadın çoğunluğu da kendi ölüleri üstüne ağıtlar yakarlar, o ağıtlar da dillerde dolaşırdı. Özellikle kadınlardan ağıt derlemek zor oluyordu. Köylerde destan anlatmam işimi kolaylaştırıyordu. Kadınlar bana gönüllü olaraktan bildikleri ağıtları yazdırıyorlardı.

Ve ben yirmi, yirmi bir yaşlarımda yazılı edebiyata geçip ilk hikayelerimi yazmaya başladım. Ağıt derlemelerim 1943 yılında küçük bir kitap olaraktan çıktı. İlk hikayelerim de yıllar sonra, 1952 yılında yayımlandı. 1947 yılında başladığım romanımı 1953 yılında bitirebildim.

Söz sanatlarının etkisini halka destan anlattığım günlerde anladım. İyi dinleyiciyi bulduğum köylerde, yörelerde dinleyicilerle birlikte sözlerim kanatlanıyor, uçuyor, daha sevinçle anlatıyordum. Dinleyicilerimin anlatımıma az katıldığı köylerde, yörelerde anlatımım, yaratımım daha sönük geçiyordu. Usta bir destancının anlatımı ezber değildir. Anlatıcı her anlatışında, halkın ona katılmasına göre, yeniden yaratır. Onun için destanlar kırk bin yıl su altında kalmış çakıltaşları gibi, destancıdan destancıya geçerek, yunur, arınır, düzgünleşir, parlar.

Yazılı edebiyat bambaşkadır. Karşında kaleminden, kağıdından başka hiç kimse yoktur. Ne ses, ne karşında insanlar, ne de beden hareketleri, hiçbir şey yoktur. Sözlü edebiyat ne zaman başlamış onu bilemiyoruz. Yazılı edebiyatın tarihi vardır. Her zaman, yüzyılımıza kadar da diyebiliriz, yazılı edebiyatın özsel kaynağı sözlü edebiyat olmuştur. Bizim gibi ülkelerde bugün bile böyledir. Sözlü edebiyatta bugün bile biz birçok biçimlerle, anlatımlarla karşılaşıyoruz. Bir *Gılgamış*, *İlyada*, *Odysseia*, bir *Manas*, bir *Dede Korkut*, bir *Şahname*. Kim ne derse desin sözlü edebiyatlar her dilin yazılı edebiyatını etkilemiştir.

İnsanlar her zaman mit ve düş dünyaları yaratmış, o düş dünyalarına sığınmışlar, böylelikle de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. En çok sıkıştıkları zamanlarda daha çok mit ve düş dünyaları yaratmışlar, o yarattıkları dünyaya sığınmışlar, böylelikle de yaşamlarını daha kolaylaştırmışlardır. Bir karanlıktan gelip bir karanlığa giderken, ölümün bilincine varmışken, insanlar yaşamlarını, yaşam sevinçlerini yaşadıkları, yarattıkları mit ve düş dünyasında gerçekleştirmişler, kolaylaştırmışlardır.

Söz insandır, bir de, en çok sözün gücüne, sözün büyüsüne sığınmışlardır. Ben, hem anlatır, hem yazarken sözün büyüsünü, gücünü hep yüreğimin başında duydum. Bilinç de gelişir, benim bilincim geliştikçe söz kanatlarının insana çok yardım edebileceğini yüreğimin kökünde duydum. Büyük Fransız eleştirmeni, filozofu Roger Caillois arkadaşımdı. Bana her zaman söze çok önem veriyorsun, diyordu. Sanki dünyayı söz yönetiyor sence. Ben de, dünyayı söz yönetiyor, diyordum. Söz bütünüyle dünyayı yönetmemiş, yönetmiyorsa bile, söz dünyayı yaratanların, yönetenlerin başında geliyor, diyordum.

Hep şunu dilime pelesenk ettim. Gençliğimden beri söylüyorum: Benim romanlarımı, hikayelerimi okuyanlar hiçbir zaman savaşı istemesinler, savaştan iğrensinler, hep barıştan, kardeşlikten yana olsunlar. Benim yazılarımı okuyanlar insanın insanı sömürmesine dayanamasınlar. Yoksulluk, insanlığın yüz karasıdır. Hiçbir düzende hiçbir insan yoksul kalmasın. Yoksulluk utancını yüreklerinden atsınlar. Primitif insan sözünü yaratanı lanetlesinler. Çünkü primitif insan olamaz. Kimse bu lanetli sözü ağzına almasın. Yani benim kitaplarımı okuyanlar hiç kötülük yapamasınlar, iyilikten yana olsunlar. Günümüzde, çok şükür, iyiliğin de, kötülüğünden kaynağı yavaş yavaş da olsa belli oluyor.

Şunu söylemek istiyorum ki ben bağımlı, "angaje" bir yazarım. Daha doğrusu kendime ve söze bağımlıyım.

Gene gençliğimden bu yana dünya bin kültürlü bir çiçek bahçesidir, dedim hep. Oysa biliyoruz ki dünya binlerce çiçekli bir kültür bahçesidir. Tarih boyunca kültürler hep birbirlerini beslemiş, birbirlerini etkilemiş, birbirlerini aşılamışlardır. Uygarlıklar ve kültürler, çağımıza kadar, hiç, birbirlerine zarar vermemişlerdir. Birbirlerini öldürmemişlerdir. Dünyamızdan bir kültürü koparırsak, dünyamızdan bir rengi, bir kokuyu, bir zenginliği yok etmiş oluruz. Kendi ülkemden örnek verecek olursam, benim ülkem Anadolu, dahası Akdeniz binlerce kültüre yataklık etmiştir. Akdeniz ve Anadolu binlerce kültürü barındırdığından dolayı bugünkü dünya uygarlığına, dünya kültürüne kaynaklık etmiştir. Bu, bilinen bir gerçektir.

Benim ülkemin bugünkü haline gelince, Osmanlı İmparatorluğu da çok dilli, çok kültürlü, çok dinli bir devletti. Osmanlı İmparatorluğunun içindeki Anadolu da çok kültürlü, çok dilli, çok dinli bir topraktı. Çünkü Anadolu hem Akdeniz, hem Mezopotamya, hem Kafkasya, hem Karadenizdi. Ve Anadoludaki kültürler, tarih boyunca hep birbirlerini beslemiş, aşılamışlardı. Milattan önceki Anadolunun yalnız Ege Denizi kıyılarına bakacak olursak ne kadar çok dilin, ne kadar çok kültürün olduğunu görürüz. Bu kültürlerdir ki Milet filozoflarını, Homerosu, daha yüzlerce başeseri yaratmış, insanlık kültürüne kaynaklık etmişlerdir.

Anadoluda bugün de birçok kültür, Cumhuriyetten bu yana, bütün yasaklara, bütün yok etme çabalarına karşın kör topal ya-

şamaktadır. Cumhuriyet, sebebi daha çok iyi anlaşılmadı, bütün bu dilleri, kültürleri yasakladı. Sebep olarak da üniter devlet olma sevdası, diyorlar. Çünkü çok kültürlü Anadoluda bir üniter devlet yaratılamazdı. Anadolu çok kültürlüydü, sonuna kadar da çok kültürlü kalmalıydı. Üniter devlet sevdası, Türk kültürünü, dilini egemen dil, egemen tek kültür yapmak istedi. Böylelikle de Türk dilini, kültürünü cılızlaştırdı. Örneğin, nüfusu her zaman Anadolunun üçte biri olan Kürtlerin dilinin, kültürünün özgür kalması Türk dilini, Türk kültürünü de zenginleştirirdi. Türk kültürü de Kürt kültürünü zenginleştirirdi. Çerkes, Laz, öteki Kafkas dilleri, Arap, Süryani, Asuri dilleri de hem birbirlerini aşılar, zenginleştirir, hem de Türkçeyi, Kürtçeyi zenginleştirirlerdi. İnsanlık kültürüne kaynaklık etmiş kadim Anadolu kültürleri gibi, bugünkü Anadolu kültürleri, eskisi kadar insanlık kültürüne kaynaklık edemeseler bile, gene çok yardım edebilirlerdi.

Yetmiş yıldır Kürtlerde okuma yazma yasaklanınca, Kürtler de sözlü edebiyata başvurmak zorunda kalmışlar, büyük destanlar, türküler, ağıtlar, masallar yaratmışlardır. Çok zengin bir halk edebiyatı yaratmışlar, sözün gücünü sözlü edebiyatta denemişler, büyülü sanatı geliştirmişlerdir. Bugün birçok Kürt aydını bile bunun farkında değillerdir. Dahası da köklü, sağlam bir folklor derlemesine girişememişlerdir. Bugün Türkiye üniversitelerinde bile Kürt dili, folkloru, edebiyatı enstitüsü yoktur. Her şey göstermiştir ki Anadoluda bir üniter devlet kurmak zor iştir. Kurulsa bile bu, Türkiyenin, her türlü zenginliğinin aleyhinedir. Anadolu bir mozaik kültürler ülkesidir. Büyüklüğü de, zenginliği de Anadolunun kültürler ve diller zenginliğinden dolayıdır. Türkiye devletinin yetmiş yıldır üniter devlette direnmesi, her bakımdan büyük olanakları olan ülkeyi bugünkü hale düşürmüş, hem de yönetimi ne olduğu belli olmayan bir ucubeye çevirmiştir. Türkiye demokrat bir ülke midir, bir diktatörlükle mi yönetiliyor. İşin içinden ülkeyi yönetenler bile çıkamıyorlar. Ne olduğu belirsiz bir yönetim. Her şey karmakarışık. Ve Kürtler dilleri ve kültürleri için direniyorlar. Yönetim, ille de siz bağımsızlık istiyorsunuz, sizin kültürünüze ve dilinize özgürlük verirsek, siz bağımsızlık da istersiniz, diyor. Ve on iki yıldır inanılmaz kirlilikte, kötülükte, anlamsız bir savaş sürüp gidiyor. Ne zaman biteceği de hiç belli değil.

Türk ve Kürt aydınlarının büyük bir çoğunluğu bu savaşın tez günde bitmesini istiyor. Bu savaş yüzünden Türkiye büyük yara aldı. Türkiyedeki demokrasi sandığımız yönetim de büyük yara aldı. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilmiyor. Ortada kalmış bocalıyor. Dünya Türkiyenin durumunu bizden daha iyi biliyor. İnsanlık değerlerini korumaya çalışan dünyamızın insanlığı da yara aldı. Türkiyenin ortakları da şaşkın. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmak istemiyorlar herhalde.

Demokrasi bir bütündür. Demokrasi bütün insanlık için olmalıdır. Ve bütün gerçek demokratlar, nerede olurlarsa olsunlar, demokrasiye geçmek isteyen, demokrasi için savaşım veren insanlara ellerinden gelen her yardımı yapmalıdırlar.

Bir de benim, köklü değişeceğine inanmadığım bir inancım vardır, insanoğlu her zaman iyimserdir. İçi yaşama sevinciyle doludur. Bir karanlıktan geldik bir karanlığa gidiyoruz, bu çok belli bir şey, çok kötülük, çok savaşlar, çok salgınlar, çok zulümler gördük, ama dünya güzel, vazgeçilmez, diyorlar. Bu sözler benim sözlerim değildir. Bu sözleri destanlardan, türkülerden, masallardan, baladlardan, ağıtlardan, Dostoyevskiden de öğrendim. Nereden gelip nereye gidersek gidelim, bu güzel dünyayı, bu ışığı, bu binbir renkli toprağı, bu içleri sevinç dolu insanları gördük ya, yaşadık ya. Ya hiç gelmeseydik, bu güzelim dünyayı hiç görmeseydik?

İnsanların içindeki yaşama sevinci ölümsüzdür. Ben ışığın, sevincin türkücüsü olmak istedim her zaman. İstedim ki benim romanlarımı okuyanlar sevgi dolu olsunlar, insana, kurda kuşa, börtü böceğe, tekmil doğaya.

Ve bu görkemli kültür toprağının üstünde oturan ülkemin insanlarının böyle kalamayacaklarına, bu verimli kültürler toprağını yeniden yeşerteceklerine, gerçek bir demokrasiye er geç kavuşacağımıza ve dünyada demokrasi savaşımı veren ülkelerin demokrat halklarına yardım edeceğimize inanıyorum.

1997 Frankfurt Kitap Fuarında, Alman Yayıncılar Birliği'nin "Barış Ödülü"nü alırken yaptığı konuşma

İnsanlığın başlıca sorunlarından biri de barış sorunudur. Binlerce yıldır, üstelik de dünya savaşlarını içine alacak kadar büyüyerek sürüp gidiyor. Böyle giderse sürüp gidecek de... İnsanlık bu kadar uygarlığa eriştikten sonra, savaş gibi bir vahşetin sürüp gitmesi insanlık için yüz karası. Bazı bazı yıldızın parladığı anlar da oluyor. Günümüzde, parlamakta olan bir yıldıza yaklaşmaktayız gibime geliyor. Parlamakta olan bu yıldız, Avrupa Birliğidir. Genişleyen bir Avrupa Birliğini gözümüzün önüne getirebiliyor muyuz? Genişlemiş olan Avrupa Birliği kiminle savaş yapacak? İki büyük dünya savaşını Avrupa kendi arasında çıkarmadı mı?

Son yıllarda Avrupa Birliğinin katıldığı savaşlar, demokrasiye, insan değerlerine karşı çıkan diktatörlere yönelik değil miydi? Dünya, "soğuk savaş" yaşanırken bir üçüncü dünya savaşını çok bekledi, ama bu savaşı çıkarmaya kimse cesaret edemedi. Bunun da sebeplerini hepimiz biliyoruz.

Avrupa Birliği şimdilik gerçek bir demokrasinin eşiğinde. Gittikçe insan haklarına yeni maddeler ekleniyor. Özellikle kadın hakları, çocuk hakları, doğa hakları... Gittikçe, insanlık özgürleştikçe, bu haklar daha çoğalacak, insanın insanı herhangi bir biçimde sömürmesi, sömürme araçlarının kullanılması bir hak olmaktan çıkacak.

Avrupa Birliği demokrasinin daha eşiğinde, dedim. Ne yazık ki hepimiz gibi Avrupa Birliği de demokrasiye yavaş yavaş ulaşıyor. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çok yavaş

işliyor. Bir gün bir toplantıda, Avrupa Birliğinde yönetici olduğunu söyleyen bir kişiyle karşılaştım. Türkiyeyi o zamanlar askerler yönetiyordu. Darbe yapan generaller insan asıyorlar, işkence yapıyorlar, suçlu ya da suçsuz binlerce kişiyi hapsediyorlardı. O iyi niyetli kişi bana dedi ki: "Siz niçin şu an buradasınız, biliyor musunuz?" Ona, "Bilmiyorum" dedim. "Bizim yüzümüzden buradasınız" dedi. "Yoksa şimdi hapiste olacaktınız. Biz, Türkiyeyi Avrupa Konseyinden atmadık da onun için. Türkiyeyi askıya aldık." Bu iyi niyetli adam, bana iyilik ettiğini sanıyordu. Ben de ona dedim ki: "Bizlere, 'iyilik ediyoruz diye, sizin için demokratik ilkelerimizin bir kısmından vazgeçiyoruz. Bu işe siz ne diyorsunuz?' diye sordunuz mu?" dedim. "Sorma olanağınız yoktu, nasıl soracaktınız? Benim vereceğim karşılık şu olurdu, eğer sorabilme olanağınız olsaydı: Siz, demokratik ilkelerinizden vazgeçeceğinize ya da bir kısmını askıya alacağınıza, 'Sizin için bunlardan bir süre vazgeçiyoruz' deseydiniz, biz de derdik ki: 'Ülkemizde demokrasi mücadelesi varken, bütün işkenceleri, hapisleri, belki de öldürülmeyi göze almıştık. Bizim selametimiz için ilkenizden vazgeçmeyiniz' derdik. 'Sizin demokratik ilkeleriniz bizim her şeyimizden değerlidir' derdik."

Demokrasinin ilk adımları bile, görüyoruz ki, insanları cennetlere götürecek diktaların en iyisinden bile iyidir. Demokrasinin sonuna kadar boy vereceği yer de Avrupa olacak. Demokrasiyi yaratan ülkeler, aynı zamanda demokrasiyi geliştiren ülkeler olacak. Onun için Avrupa Birliğinin üstüne titremeliyiz. Kişi olarak, ulus olarak, Avrupa Birliğine elimizden gelen yardımı yapmalıyız.

Şunu da biliyoruz, Avrupanın alnında kara lekeler var. İki dünya savaşı yalnız Avrupanın değil, insanlığın da yüz karası.

Bir sorun daha var, bunun da üstünde durmalıyız. Bugünkü, eşiğine kadar vardığımız demokrasinin bile anası Avrupa değil mi, niçin gerçek bir demokrasiyi Avrupadan beklemeyelim?

Bu tartışma uzun sürecek. Uzun sürmesi, sürmemesinden daha iyi. Bugünkü dünya uygarlığı niçin Avrupada doğdu da başka bir yerde doğmadı? Çok tartışıldı, varsın tartışılsın, ben bu tartışmalara yeni bir şey katmayacağım. Söyleyeceklerim,

çok söylenmiş şeyler. Gene de burada söylemeliyim. Akdeniz topraklarının kimi yerlerinde, toprak olağanüstü verimlidir. Örneğin Mısırın, Mezopotamyanın, Anadolunun topraklarında... Eski uygarlıklar buralarda yeşermiştir. Bunun dışında Akdeniz, belki dünyada en çok kültürü kapsayan yerdir. Kuzeyden, güneyden, doğudan, batıdan yüzlerce yıl çok göç almıştır. Göçler gelmişler Akdeniz kıyılarında kalmışlardır. Akdeniz böylelikle bir kültür sağanağına tutulmuştur. Çok kültürlü Akdenizin bu kültürleri birbirlerini beslemek, etkilemek olanağı da bulmuştur. Akdeniz ulaşımı bir de kültürlerin birbirine ulaşmaları olanağını vermiştir. İşte bu çok kültürlü Akdeniz, dünya kültürünü, yani evrensel kültürü, dünya uygarlığını yaratmıştır. Kimi uydurma devlet kuruluşları bir çağın modasıydı. Adına ulus devlet dedikleri öyle devletleri sürdürmeye çalışanlar var. O ulus devlet dedikleri devlet, böyle dogmatik olarak sürüp giderse, demokrasinin dışında kalır. Böylelikle insanlık dışında kalmış olur. Akdenizin devlet sayılan çok kültürlü devletleri demokrasiye ancak çok kültürü, çok dili kabul ederek ulaşabilirler. Yoksa gelecekleri hüsran, sonları da bölünmedir. Artık insanlar çok bölünmeden ancak çok dilli, çok kültürlü bir ülkede yaşayabilirler.

Avrupa Birliğinin genişlemesi, biraz da, yukarda da söyledim, gelişmesidir. Avrupa bin çiçekli bir kültür bahçesi olmadıkça istediği hiçbir yere varamaz. Avrupa bugünlerde telaş içinde olmalı, çünkü bugün dünya kültürünü yaratan Avrupa, büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. Tarih boyunca hiçbir kültür öteki kültürü öldürmedi, hiçbir uygarlık öteki uygarlığa zarar vermedi, diyorlar. Bunu diyenler sömürgeciliği unutuyorlar. Üstün insan olduklarına inandıkları için sömürgeciler, ilkel insanları adam etmek, onların ilkel dillerine, ilkel kültürlerine kendi üstün dillerini, üstün kültürlerini aşılamak istediler. Bugün de, kültürlerin kaynağı Avrupa kültürleri de, yabancılaşmış tüketim kültürünün tehdidi altındadır. Genişlemiş bir Avrupa, bu yozlaşmış kültüre karşı kendi kültürünü korumanın bir yolunu bulacaktır. Her toprak kendi kültürünü yeniden yaratabilir.

Tüketim toplumu bütün değerleri alıp götürüyor. Elde sadece tüketim değeri kalıyor.

Büyük ustaların, bilim adamlarının dediklerine göre, bu çağ insanlık yaşamında uzun sürmeyecektir. Hepimiz biliyoruz ki sürmeyecektir. Ama bunun alıp götürdüğü, insanın insan oluşundan bu yana yarattığı değerler nasıl yerine gelecektir? Elbette dünyada her şey gelişerek değişecektir. Biz yok olmaktan söz ediyoruz. Yok olan değerleri, insanoğlu ne kadar zamanda yerine koyacaktır?

Yukarda söylediğim bir umutsuzluktur. Hangi koşul içinde olursa olsun, insanlık, uzun ya da kısa bir sürede, kendini ve değerlerini yeniden yaratacaktır. İnsanın en büyük özelliği, yaratıcılığıdır. Kendisini, değerlerini kendi yarattığı için, ilk yarattığından daha kolay bir biçimde değerlerini geliştirerek yeniden yaratacaktır.

Eski çağlardan bugünlere gelen pedagojik düzen, değişmek istemeyen en tutucu düzendir, düzenler içinde. Bu pedagojik düzeni insanoğlu kesinlikle aşmak zorundadır. Baştan başlayalım isterseniz: Önce evde çocuktur, insanın daha deneysiz bir parçasıdır. Ama çocuklar insandır. Evde çocuklar, sadece çocuk olarak görülürler. Bundan dolayı da çocuk olarak büyürler. Yaşamla ilgileri kesilir. Hep küçük, hep muhtaç görülürler. Dünyayı, insanlığı anlamak yerine, dünyayı, insanları, doğayı yaşatmak yerine onlara her şey "bilgi" adı altında ezberletilir. Çağlar boyunca da bu hep böyle gitmiş. Böyle bir eğitimden geçen, hep zulüm görmüş, aşağılanmış, insandan sayılmamış. Ona her şey zorla ezberletilmiş. Böyle yetiştirilmiş insanların büyük yaratıcılıkları ellerinden alınmış demektir. Böyle yaratıcılıklarını yitirmiş insanlar barış yapamazlar. Çünkü barış zor ve insanların kolay kolay tadına varamadıkları bir yaşam biçimidir. Böyle bir eğitimden geçen insanlardan bu zor işi bekleyemeyiz. İkinci Dünya Savaşı bittikten birkaç gün sonra Hiroşima ve Nagazakiye bomba atan, aşağıda binlerce suçsuz insanın öleceğini bile bile eli titremeden düğmeye basan kişi, bu eğitimden geçmiştir. Yani, zulüm eğitiminden... Özgürlüğü hiç bilmemiş insandan nasıl özgürlük isteyebiliriz? Bu iki şehre, belki de daha çok şehre atom bombalarını atın diye emir veren cumhurbaşkanı da bu eğitimden geçmiş kişi değil mi? Onun için, daha demokrasinin eşiğinde olan Avrupaya çok iş düşecek. Önce üretime ve yaşama

dayalı bir pedagojik sistem kurulmalıdır. Böyle bir sistem kurulur, meyvelerini verirse, insanlık ancak bundan sonra barışa kavuşabilir. Sonsuz barışa... Ancak bundan sonradır ki, insanın insanı aşağılaması, insanın insanı sömürmesi, insanın insanı ilkel görmesi biter.

Dostlarım beni buraya çağırdıklarında, romanımın yeni bitirmiş olduğum ikinci kitabını baskıya vermek üzereydim. Çağrıyı alınca kitabı öylece bıraktım, buraya geldik. Üç ciltlik bu roman ne üstüneydi, size onu da söylersem, buraya ne için geldiğim daha iyi anlaşılır. Bu üç kitaplık roman, Ekosid ve Jenosid üstünedir.

Almanya Yeşiller Partisi Genel Kurulunda yapılan konuşma, 2001

Dünya Gazeteciler Birliği Genel Kurulu Açılış Konuşması

Sevgili konuklar, ülkemize hoş geldiniz. Burada, İstanbul gibi görmüş geçirmiş bir şehirde buluşmamızın hepimiz için hayırlı olacağını umuyorum.

Geride bıraktığımız 20. yüzyıl belki de insanlığın en acılı yüzyılıydı. Milyonlarca insan, çoğunluğu da genç, bu yüzyılda öldürülmüş, korkunç jenositler bu yüzyılda yaşanmıştır. 20. yüzyılda çıkan üç savaşın adı da dünya savaşıydı. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, üçüncüsü de Soğuk Savaş adı verilen dünya savaşıydı. Her savaş, adı ne olursa olsun, her savaş bir yıkım, bir ölümdür. Yalnız savaşların en korkuncunu Soğuk Savaş olarak yaşadık. Ve bu savaş insanlığımızı çürüten bir savaş oldu. En azından vicdanımızı çürüttü. Toptan bir yalan dünyasına düştük, yozlaştık. Bunun tersini söyleyebilecek bir tek insan bile çıkamaz. Ama olumlu olan, insanoğlunun bugüne nice belaları aşarak geldiğidir.

Başımızdaki yeni belalardan da kurtulabilecek miyiz? Şüpheliyim demeye dilim varmıyor. İnsanlık değerleri her gün biraz daha yıpranıyor, yitiyor, yok oluyor. Ve değerlerin yerini hiçbir biçimde dolduramıyoruz. Doldurmanın yollarını da bulamıyoruz. Bu söylediklerim bir katmerleşmiş karamsarlık sonucu değildir.

Birtakım rakamlar vermek istiyorum. Vereceğim birkaç rakam bile dünyamızın ne durumda olduğunu göstermeye yeter

de artar. Bu rakamları veren raporları buradaki herkes biliyor, biliyor ya gene de birkaç rakamı vereyim:

Dünyanın en zengin 200 kişisinin sahip olduğu toplam servet, yeryüzündeki en yoksul 2,5 milyar insanın toplam gelirinden fazla. Dünya nüfusunun 6,5 milyar olduğunu da unutmayalım.

Dünyanın en yoksul ülkesine kıyasla, en zengin ülkesinde kişi başına düşen milli gelir, 228 kat daha çok.

Dünya üstündeki 89 ülke son 10 yıl içinde 23 kat yoksullaştı.

Rakamlar, rakamlar...

Hastalıklar, ölümler, çocuk ölümleri... Daha birçok acı. Yoksulluk, açlık, dünyanın güzelliğinin, mutlu yaşamın dışına atılmış insanlık. Ve biz bu insanlığı tanımaktan yoksunuz.

Doğru, korkunç rakamları biliyoruz, ama bu insanlar kimdir, nedir, necidir haberimiz yok. O aç yoksul insanların utanç verici trajedisini, onlarla birlikte yaşayabiliyor muyuz, bir lokma ekmeğe muhtaç olmanın, açlıktan ölmenin acısına, en azından ortak olabiliyor muyuz? Trajedilerini bilmeden, trajedilerini yaşamadan, onların dünyalarına katılmadan onlara nasıl yaklaşabilir, yakınlaşabiliriz.

Üstün insan ve ilkel insan kavramı, insanlığın gözbebeği Rönesansta yaratılmadı mı? O Rönesans ki insanlığın hem sanatta hem bilimde büyük sıçramalar yaptığı bir dönem. Rönesansın insanları, sömürgecilerin bundan faydalanacaklarını ne bilsinler. O ilkel denen insanlara kültür, uygarlık götüreceklerini ne bilsinler.

Bugün elimizde uygarlığımızın temellerinden başlıcası olan çok gelişmiş bir teknoloji var. Yine de yaşamımızda üstün insan ve ilkel insan kavramı acımasızca sürüp gidiyor.

Bugünkü teknolojiden uygar dünya kadar değilse de ilkel denilen insanlar da yararlanıyorlar. Televizyon, radyo dünyanın en ücra köşelerine kadar gidiyor. Okuryazarlık da yayılıyor.

Kötü durumdaki insanlığa da bütün kapılar kapatıldı. İnsanlık doğal yollardan kendi kaderini belirlemek için, gerçek demokrasiye, özgürlüğe ulaşmak için çareler arıyor. Terörizmle kimse insanlığın yararına hiçbir yere varamaz, hiçbir sağlıklı

sonuca varamaz. Dünyanın sağlıklı bir yere varabilmesi için, demokrasinin gelişmesi için, insanlığa bütün meşru yollar açılmalıdır.

Demokrat görünerek baskıcı bir düzeni sürdürenler insanlığı maceralara sürüklemişlerdir. İnsanlık istenmeyen, büyük, onarılmaz tehlikelerle karşı karşıya kalırsa bunun suçluları şimdiden bellidir. Onbir Eylülü hiç kimse istemezdi.

Amerika Birleşik Devletlerinin demokratik gelişimlerde büyük yanlışları oldu. Örneğin Şilide Allendenin yolunu kesmemeliydi. Çünkü o bir diktanın başlangıcı değil, seçimle gelen, seçimle gitmeyi göze alan yeni bir demokrasi anlayışının başlangıcıydı.

Aymazlık böyle sürüp giderse, insanlığın da sonu iyi gelmeyecek. Şimdiden bütün insanlara özgürlük kapılarını açmak için çabalar harcanmalıdır.

İyi sonuca varabilmek için doğal yol yalnız ve yalnız gerçek bir demokrasiden geçer. Demokrasi de değişkendir. İnsan hakları bildirgelerine durmadan haklar ekleniyor. Bu eklemeler bile daha şimdiden yetmiyor. Demokrasi gittikçe değişiyor genişliyor. Demokrasilerde her şey gittikçe de saydamlaşacak, yeni anlamlar kazanacak.

Demokratik bir ülke baskıcı rejimleri destekleyemeyecektir. Ne için olursa olsun, baskıcı düzenleri destekleyen ülkeleri insanlık reddedecektir. Gerçek demokrasilerde gelir dağılımı yüzyılımızdaki gibi utanç verici bir durumda olmayacaktır.

Bütün belalardan insanoğlu er geç kurtulacaktır. Böyle bir geleceğe inanırsak, demokrasiden başka çarenin olmadığına da inanırız.

Çağımızın getirdiği en büyük kötülük de doğa kırımıdır. Doğa kırımı tehlikesini yeterince anlamış değiliz. Doğa sorununda birtakım insanlar duyarlık gösteriyorlar, çabalıyorlar. Kimi ülkelerde yeşiller partisi kuruluyor. Dünyamız elden giderken bu bile saygı duyulacak bir uğraştır.

Yazık ki parti kurmakla bu korkunç oluşumun altından kalkamayız. Partiler, kendi sınırlamalarını birlikte getirirler. Oysa bütün insanlar, hangi sınıftan, hangi soydan, hangi renkten olurlarsa olsunlar, doğayı kurtarmaya gelmelidirler.

Bu dünya hepimizindir. Onun yok olması insanlığın yok olmasıdır. İnsanlar kolay kolay benden sonra tufan diyemiyorlar. Doğanın tükenmesi, insan soyunun da tükenmesidir. Bütün bunlar anlatıldığında, kimse dünyamızın yok olmasını, soyunun tükenmesini istemez. Doğa kırımını insanlara anlatabilirsek, bu işin altından, zor da olsa kalkabiliriz.

Bozulan, tüketilen doğayla birlikte insanların da dengesi bozuluyor.

Kirlenen hava, su, kirlenen, yaşanmaz hale gelmiş şehirler, tükenen ormanlar, tükenen ormanlarla birlikte tükenen oksijen. Birçok bitkinin, kuş türünün, hayvan türünün, çoğunlukla böceklerin tükenmesi, akan suların kuruması doğanın dengesini bozuyor. Böyle giderse, yaşayan bu kadar canlı yok olursa insan soyu böylesine bozulan bir dünyada yaşamını sürdürebilir mi?

Bir de eğitim sorunu var. Yüzyıllardan bu yana süren bugünkü eğitim, çağımıza yakışmayan, özünü hiç yenilemeyen bir eğitim düzenidir. Ana babalara göre çocuk çocuktur. Oysa çocuklar da insandır, ama onlara insan gibi davranılmıyor. Okullar da beş aşağı beş yukarı böyle.

Orada da çocuklara çoğunlukla birçok bilgi ezberletiliyor. İnsanla yaşamla yüz yüze kaldıklarında da bocalıyorlar. Oysa eğitim düzeninin adı çoktan konmuş: Üreterek, yaşayarak, yaratarak eğitim.

Yaşamı doğadan kopuk, eğitimi yaşamdan kopuk, yaşamını siyasi katılım yoluyla düzenleme hakkından yoksun insanlar şiddete dönebiliyorlar. Ve bu insanlar savaş çıkarıyorlar, savaşta birbirlerini öldürüyorlar, işkence yapıyorlar, birbirlerini aşağılıyor, birbirlerinin onurunu ayaklar altına alıyor, birbirlerini sömürüyorlar. Acıma, sevme duygularını yitiriyorlar.

Dünyamızın yeniden yapılanmaya gereksinmesi vardır. Bu dünya bu biçimiyle insanların mutlu yaşayacakları bir dünya olamaz. Dünyanın yeniden yapılanmasında medyayı, daha çok da basını gözardı edemeyiz. Basının, dünyanın yapılanmasına yardım etmeden önce kendini yeniden yapılandırması gerek. Basının ödevlerinden başlıcası da kültür sorunudur.

Tarih boyunca kültürler, emperyalizme kadar, hep birbirlerini etkilemiş, beslemiştir. Diller de öyle.

Bugünkü batı uygarlığının temelinde Akdeniz başı çeker. Bunun birçok sebebinin başında Akdenizin çok kültürlülüğü gelir. Akdeniz Asyadan, Kuzey Avrupadan, Afrikadan birçok boyları çekmiştir. İnsanlığın bir niteliğinin de göçebelik olduğunu biliyoruz. Kavimlerin birikim yerlerinde, bu topraklar çoğunlukla verimli, ılıman topraklardır. Uygarlıklar, yaratıcı kültürler buralarda boy atmıştır.

Emperyalizmin kalıntılarında bugün de bir kültür yozlaşması sürüp gidiyor. Çünkü o kültürsüz yerlere üstün insanların kültürleri götürülmüştür. Onların kültür sayılmayan kültürleri yerine üstün kültür yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Bugün her kültürün özel bir kültür olduğu kabul ediliyor. Her dil ayrı, özel bir dildir. Hiçbir kültür öbür kültürün yerini alamaz.

Dünyamız, ne büyük mutluluktur ki, on binlerce çiçekli bir kültür bahçesidir. Her kültürün bir rengi, bir kokusu vardır. Dünyamızın bir çiçeğinin koparılması, dünyamızdan bir rengin, bir kokunun yok olmasıdır.

Günümüzdeki küreselleşme süreci hızla tek tip bir dünyaya doğru yönlendiriyor bizi. Bu gidiş keşke bir kardeş, bir barış dünyasına gidiş olsa. Gözüken o ki tek bir kültüre, tek bir dile doğru itiliyoruz. Böyle bir dünyanın kurulması olanak dışıdır ya bu aymazlıktan dünyamız daha neler yitirecek kim bilir?

Ve özgür, yeniden yapılandırılmış bir basın birçok kötülüğün yolunu kesmekte insanoğluna yardım edebilir. Basın, hiçbir yardım almadan salt kendi iradesiyle kendisini özgürleştirebilir.

Küreselleşme rüzgarı önüne katılanlar, her dili, her kültürü de yıpratıyor. Buna dillerin, kültürlerin bilinçli insanları izin vermeyeceklerdir. Basın, dillerinin, kültürlerinin bozulmasını ya da yok olmasını istemeyenlerin yanında olabilir.

Basın, dünyamızdaki pek çok kötülüğün bilinmesini, duyulmasını sağlayarak önemli savaşımlar vermiştir. Basın hiçbir çıkarın yanında olmamalıdır, kendi çıkarı olsa bile. İşte basının özgür olması da budur.

Basının kendi yanlışları üstünde birçok çalışmaları var. Ve basın çağımızda kahramanlar yetiştirmiştir. Pek çok örnek

verilebilir. Size buradan basını anlatacak değilim. Bugünlerde basının karşı karşıya olduğu sorunlar az değil. Önce kendi sorunları. Basın, doğası gereği, güvenilirliğinden güç alır. Ancak bugün basının güvenilirliği büyük yaralar almıştır ve basın gittikçe kan kaybediyor.

Basın zanaat değil sanattır. Basının yeniden yaratıcılığına, direncine kavuşabilmesi için özgürleşme çabasını vereceği alanlar bellidir.

Örneğin dünyamızdaki yokluk, açlık, gelir dağılımı...

Örneğin, dünyadaki dillerin, kültürlerin yozlaşması...

Örneğin, eğitim sorunu...

Örneğin, yitip giden yeri doldurulamayacak insan değerleri...

En önemlisi de doğa kırımı, doğa kırımıyla birlikte insanoğlunun soyunun da tükenmesi...

Basın önce baştan sona yeni bir yapılanmaya gitmelidir. Yeniden yapılanmış özgür bir basın bu sorunların üstesinden gelinmesine büyük katkılarda bulunabilir.

Türkçede bir söz vardır: Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar. Biri yiyor, milyonlar bakıyor, kıyametin kopmasını mı bekleyelim?

30 Mayıs 2004'te İstanbul'da düzenlenen
WAN (Dünya Gazeteciler Birliği) 57. Genel Kurulu ve
11. Dünya Editörler Forumu'nun açılış konuşması

Sevgili Dostlar, burada sizin karşınızda, fırsat buldukça birçok yerde söylediğim, yazdığım düşüncelere geleceğim. Biliyorum, birtakım düşünceleri her zaman söylemek bıktırıcıdır. Daha coşturucu düşüncelerim olsa, yeni yeni düşünceler yaratabilseydim keşke...

Dünya binbir çiçekli bir kültür bahçesidir. Kültürler, silahlı emperyalizme kadar, her yerde birbirlerini beslemişlerdir. Uygarlıklar da öyle. Akdenizi örnek vermek isterim. O binbir çiçeğin kaynaştığı bir yerdir. Demem o ki Akdeniz Bölgesi dünyanın daha fazla kültür çeşitliliğine sahip olmuştur. Dünyanın kuzeyinden, doğusundan, güneyinden, batısından gelen insanlar elbette kültürlerini de birlikte getirmişlerdir.

Bugünkü dünya uygarlığı Akdenizden doğmuş diyebiliriz. Bu yaratıcı kültüre Akdenize göç etmeyen uzak kültürlerin de yardımı olmuştur. Tarihe bakacak olursak dünyamızdaki ulaşımın bir tansık olduğunu görebiliriz. Özellikle Akdenizdeki ulaşım, küreğin, yelkenin icadı, dünyanın dört bir yanından gelen kıyılara yerleşen kültür alışverişi yeni bir dünyanın yaratılmasına yetmiştir.

Dünyanın şimdi başı belada. Dünyamız şimdi tek kültürlü bir dünyaya doğru başını almış gidiyor. Bu insanlığı insanlıktan çıkaran bir durumdur. Tek kültürlü bir dünyada insanlığın halini bir göz önüne getirelim: Tek çiçeğe kalmış, tek renge, tek kokuya kalmış bir insanlık ve tek dile kalmış bir dünya.

Rönesansın mirası bir ilkel insan anlayışı var ki, üstün in-

sanlar ilkel insanlara dillerini, kültürlerini, iyiliğini götürürken o insanların yaratıcılığının ve ekmeklerinin ellerinden alındığına aldırmıyorlardı. Milyonlarca ilkel insan açlıktan, bakımsızlıktan ölüyor. İnsanlığın bu halde olması o üstün insanları gereğince ilgilendirmiyor. Belki bir gün bu yoksulluklar üstünleri ilgilendirecek. Ama o zaman da iş işten geçmiş olacak. Çünkü artık insanlar bizim bildiğimiz, bizim sandığımız insanlar değillerdir.

İnsanlar bambaşka, havsalalarımızın alamayacağı kadar değiştiler, başka türlü bir insan oldular, bile bile kendilerini öldürüyorlar. Bu olay dünkü bugünkü değil, çok eskilerden geliyor. Kendini öldürmenin türlü türlüsünü biliyoruz. Benim diyeceğim başka, bunlar bir otomobile, kamyona, herhangi bir taşıma aracına bombaları, dinamitleri koyuyorlar, üstüne de biniyorlar bir şehrin, kasabanın pazarına, alanına en can alacak yerine varıyor bombalarını patlatıyorlar birçok insanı öldürüyorlar. Bana öyle geliyor ki, bu böyle kalmayacak, pamuğa düşmüş ateşe dönecek. Bu söylediklerimin olmamasını canı yürekten isterim.

Böyle olacağına, doğal bir yoldan dünyayı düzeltmenin yolunu seçsek olmaz mı? Çağımızda elimizdeki teknolojinin olanaklarıyla dünyayı doğal haline getirebiliriz.

Dünyamız şimdiye kadar yaşamadığımız yeni olanaklar, yeni olanaksızlıklar karşısında ve hepimiz bu karmakarış olmuş dünyanın içindeyiz.

Romanlarımda da değişmeler başlıca konumdur. Koşullar değiştikçe insanın değişmesi, insan değiştikçe doğanın değişmesi, insanın bu macerası hayranlık verici bir maceradır benim için. Benim ülkemde birdenbire ovadaki ormanlar, bataklıklar, kamışlıklar yitiverdi. Birkaç yıl içinde hem de... Bir büyülü el gelmiş, Çukurovanın üstünden geçmiş, toprağı değiştirivermişti. Bu traktörün hüneriydi. Romanını yazdığım büyük Akçasaz bataklığı birden kuruyuvermiş, yerini pamuk tarlalarına, okaliptus ormanlarına bırakmıştı. Ormanlar yok oldu, sular değişti, doğa örtüsü değişti, bütün bataklıklar değişti, yok oldu.

Doğanın yok olarak değişmesi insan için büyük bir tehlikedir. Bu doğa değişiminden sonra insanların huylarında değişiklik oldu, dengesizlikler başladı. Artık ovanın insanı sağlıklı eski insan değildi. Gelenekler, görenekler iyiydi ya da doğa ve

insan sağlıklı değişmiyordu. Benim bölgem, Türkiye haritasında kan gütmenin sürüp gittiği bir bölgeydi. Traktör geldikten, ova değiştikten sonra, bir anda kan gütmeler de bitiverdi. İnsanın değişiminde böyle güzellikler de vardır.

Ben hiçbir zaman karamsar olmadım. Karanlıktan korkan, kendisine yaşamını sürdürmek için mit dünyaları, düş dünyaları yaratan insanoğlu, başı iyice sıkışınca, kendini ve dünyasını kurtarmanın bir yolunu da bulacaktır. Bugünkü teknoloji bu hale getirdi dünyamızı. Ama bu teknolojidir ki gene dünyamızı kurtaracak.

Benim için en büyük tehlike insanlığın tarih boyunca yarattığı değerlerin gelişmeyip yok olması, yerine de yeni değerlerin getirilemeyişi. Elbette ki evrendeki her şey gibi insanın yarattığı değerler de değişecektir. Ama yok olması... Yerine hiçbir şey gelemeden... İşte en büyük tehlike... İnsanın en büyük değeri yaratıcılığıdır. Bütün değerlerin erozyona uğraması, onun yaratıcılığının da tükenmesi demek değil midir? Ben bundan çok korkuyorum doğrusu.

Edebiyata gelince, ben edebiyata çocukken başladım. Benim köyüm bizim Çukurova dediğimiz, tarihin Kilikya dediği bir Akdeniz toprağıdır. Kilikya toprağı dünyanın en verimli topraklarından biridir. Benim köyüm 1865 yılında buraya bir isyandan sonra yerleştirilmiş göçebe Türkmenlerdir. Benim çocukluğumda bu köye çok aşıklar, destancılar geliyordu.

Bütün Çukurovada çok aşıklar, destancılar dolaşıyordu. Ben destancılara çok meraklıydım. Köye bir destancı gelince ben onun yanındaydım. Babamın sağlığında bizim eve Türk destancılar geldiği gibi Doğu Anadoludan Kürt destancılar da geliyorlardı. Ben de ilkokulda onlar gibi şiir söylemeye başladım. Epopenin hala yaşandığı, kırıntıları bile olsa, böyle bir dünyada büyüdüm. Benim ustalarım, benim toprağımın sözlü edebiyatıdır. Benim kaynaklarımın biri de Stendhal, Dostoyevski, Gogol, Dickens'tır. Bir romancı Faulkner'ı, Kafka'yı, klasikleri, hem batı hem de doğu ustalarını özümsemeden nasıl roman yazabilir?

Ben folkloristtim gençliğimde, folklor çalışmaları beni çok etkiledi. Faulkner'ın yapıtlarına da onun ülkesinin gelenekle-

ri, görenekleri girmiyor mu sanıyoruz? Kafka'da iki bin yıllık sürgün Yahudinin gelenekleri, korku, belki de bir gelenektir onlarda, ister istemez gelenek olmuştur belki de korku, Kafka ne kadar soyutlarsa soyutlasın, iliklerine işlemiş bir Yahudilikten kurtulabilmiş midir? Öylesine kurşun geçirmez bir karanlığı Kafka'nın önüne, yapıtlarına kim getirdi de koydu? Bugünün modern Avrupasının ülkelerinde Ortaçağ gelenekleri, şöyle ya da böyle, hala yaşamıyor mu?

Gelenekler, görenekler insanın kanına işlemiştir. İnsan, kendi bölgesinde yarattığı değerlere çok bağlıdır. İnsanlık da kendi yarattığı, buna genel değerler diyebilir miyiz bilmem, çok bağlıdır. Bugünkü yozlaşmaya hızla giden dünya bile, onun içindeki duyguyu kolay kolay koparıp alamıyor. İnsanlık yeninin iyisine de kötüsüne de direniyor.

Bana soruyorlar, sen romanı niçin yazıyorsun? Bilemem diyorum, bilsem de söyleyemem. Bir şey biliyor, daha doğrusu sanıyorsam, o da destancılar soyundan geldiğimdir. Gençliğimde destan anlatmayı denedim.

Alain Bosquet uzun konuşmamızda şöyle demişti: "Batıda çocukluktan başlayarak gizem ve düş gücünün hızla yok olduğunu ve yerlerini akıla ve gerçekçiliğe bıraktıklarını düşünürüz."

Gizem ve düş gücünün batıda hızla yok olduğunu düşünmem zor. Düş gücünü çocuklukla bağdaştırmayı veya gizem ve düş gücünü bir yanda, akıl ve gerçekçiliği bir yanda düşünmeyi kabul etmem de zor.

Sebebi de basit. Büyüdüğüm topraklarda çocuklukla yetişkinlik katı çizgilerle ayrılmamıştı. Örneklerle anlatayım derdimi. Dediğim gibi, aşıklar gelirdi köyümüze ve kadın erkek, genç ihtiyar, hepimiz toplanır sabaha kadar onları dinlerdik. Bu destanların çocuk büyük ayrımı yoktu. Eğer bir ayrım varsa o da çocukların kendilerine yarattıkları oyunlardaydı.

Böyle çocuk dünyası, büyük dünyası ayrımı olmayınca çocuğun düş gücü nerede başlar, yetişkininki nerede söylemek zor benim için.

Bende çocukluğumdan bu yana çok değişiklik olmadı. İnsan gizemine hep varmaya çalıştım, benim maceram insanın

gizemine varmak içindi. Düş gücüne gelince, o gün de bugün de sonsuz düşler kuruyorum. Düş gücünü yitiren insanın hiç umudu olur mu? Ben daha güzel konular yazmak istiyorum.

Umut, düş gücünün yarattığı ve insanoğlunun sahip olduğu en büyük değerlerden biri değil mi? O gerçeklik denilende de bir düş, bir gizem yok mu? Gerçeklikle düş gücü iç içe değil mi?

Bana öyle geliyor ki, nerede, hangi koşulda, hangi çağda olursa olsun insan gizeminin, düşlerinin, yarattığı dünyaların, içinde yaşadığı gerçek dediğimiz dünyanın içinde hep yaratmasını sürdürecek, düş dünyasıyla gerçek dünya dediğimizin sınırları gittikçe de daha çok birbirine karışacaktır.

Ömrümde çok insanla karşılaştım, romanlarımda çok çok insanlardan örnek aldım. Ama bütün insanlarımı ben yarattım. Bilinçli olarak yaratmaya çalıştım. İçimde biraz da gerçeği arama çabası var. Bir düş dünyası, bir anlatma dünyası kurmak, başka bir şeyler yapmak, bu dünyayı sözle gerçekleştirmek. Ben, sözle dünyalar kuranların ne ilkiyim, ne de sonuncusuyum. Bu, profesyonel bir uğraştır.

Türk edebiyatında büyük yıldızlar vardır. Hikayeci Sait Faik de bunlardan biridir. O bizim kuşağın ustasıdır. Onu yakından tanıyordum. Bir gün bana "Gel seninle edebiyata getirmek istediklerimizi anlatalım" dedi.

Ben de "İyi olur anlatalım" dedim.

"Başlayalım öyleyse."

"Başlayalım" dedim.

Ve başladık:

"Bir; benim kitaplarımı okuyan katil olamasın, savaş düşmanı olsun. İki; insanın insanı sömürmesine karşı çıksın. Kimse kimseyi aşağılayamasın. Kimse kimseyi asimile edemesin. İnsanları asimile etmeye can atan devletlere hükümetlere olanak verilmesin. Benim kitaplarımı okuyanlar bilsinler ki, bir kültürü yok edenlerin kendi kültürleri, insanlıkları ellerinden uçmuş gitmiştir. Benim kitaplarımı okuyanlar yoksullarla birlik olsunlar, yoksulluk bütün insanlığın utancıdır. Benim kitaplarımı okuyanlar cümle kötülüklerden arınsınlar."

Bütün kötülükleri saydık, kötülükler uzadı gitti. Kötülükler zulümler bitmiyordu. Sonunda "bizim kitaplarımız," demeye

başladık, "eninde sonunda biz iki yazarız. Bu kadar savaşı, zulmü bizim kitaplarımız ortadan kaldıramaz ki."

"Kaldıramaz" dedim.

Sait:

"Dur" dedi, "buldum" dedi. "Bizim kitaplarımız yalnız kalmayacak" dedi. "Nazım Hikmet de var. Kitaplarımızı okuyanlar onu da okuyacak."

Ben "Melih Cevdet de var" dedim, "Orhan Kemal de".

Sonra çok insan çok çok yazar da saydık. Çok kitap saydık.

Sözün gücüne her zaman inandım. Roman, sözlü sanatın en önemli koludur. Söz insanoğlunun yarattığı değerlerin başında gelir. İnsanoğlunu böylesine yaşama bağlayan büyülerin başlıcalarından biridir. Bir romana bakalım, bir okuyucu romanı okurken okuduğu romanı başından sonuna kadar yeniden yaratır. Diyelim ki bir zeytin ağacı geçiyor romanda, okuyucunun ilkin bahçesindeki bir zeytin ağacı gelir romanın içine oturur. Bir ovayı okursa bildiği, yaşadığı ovayı getirir gözlerinin önüne. Hiç ova görmemişse bir ova yaratır oraya koyar. Romanların ölümsüzlüğü bu yaratmaya bağlıdır. Her insan ne olursa olsun hep yaratma büyüsüne kapılır. *İlyada*yı, *Donkişot*u yaratmayan okuyucu olabilir mi? Bütün acılığına karşın "Palto" hikayesini yaratamayan bir okuyucu olabilir mi? Bizim çağımızda romancıların başları beladadır. Çünkü insanları en çok yalana, zulme, bütün kötülüklere karşı roman uyarır. Roman insanları hem de onlara insan olduklarını söyler ve bütün bunları da insan kendi yaratır.

Bana gelince, ben romanı bunlar için yazmadım. Neden sonra düşüncelerimin iyi bir yol olduğunu anladım. İnsan kendisinin kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini öğrenmek ister. Homeros *İlyada*da diyor ki, ölümlüler içinde ölümün bilicine varan, acısını çeken tek yaratık insandır. Ölümsüzlüğü de arayan yine insandır.

Milattan Önce 3500-2000 yılları arasında Mezopotamyada yaşamış Sümerlerin *Gılgamış Destanı*nın günümüze kadar gelmesinin çok sebebi olmalı da, önemli bir sebep de Gılgamışın ölümle karşı karşıya kalması, böylece ölümün ilacını bulmak için dünyaya aramaya çıkması ve ilacı bir yılana kaptırmasıdır.

Bugünkü folklor çalışmalarımızdan biliyoruz ki bir destanı olan bir dilin birçok destanı vardır. Yüreğinde ölüm acısı olmayan hiçbir insan yoktur. Her ülkede, her dilde ölü destanları, ölüm şiirleri nerdeyse aşk destanlarını geçer. Ölümsüzlüğün ilacını arayan bulmak isteyen, bulduğunda da elinden kaçıran yalnız Gılgamış değildir. Her insanın yüreğinde bir Gılgamış yatar.

Benim doğup büyüdüğüm Çukurovanın bir Lokman Hekimi var. Lokman Hekim kendini bildi bileli bütün Torosları, Amanosları, Nurdoğanı dolaşır. Dolaştığı yerlerdeki çiçekler, otlar ona seslenir, hangi hastalığın ilacı olduğunu söyler. Lokman ülkeyi dolaşarak, ilaçlarını dağıtır, böylece dağlar, ovalar, köyler, şehirler dört gözle Lokmanı beklerler.

Gün gelir Lokman yaşlanır. Onun büyük derdi yüreğinin başındadır. Her hastalığın ilacı var da ölümün ilacı niçin yok.

Keşke abıhayat suyunu arasaydım diye düşünerek dibinden su kaynayan bir ulu ağacın altına gitmiş yatmış uyumuş. Derin uykulara dalmışken birtakım seslere uyanmış sağına soluna bakınmış, "ben ölümsüzlüğün ilacıyım" diyen yumuşak, tatlı bir ses duymuş. Ses gittikçe güzelleşiyormuş. Lokman kulağına inanamamış. Karşı kayalığın önündeki ulu ağaca yürümüş, kayanın altındaki pınarın içinden bir tutam ışık çakıyormuş, göz göremeyecek kadar parlak bir ışıkmış. Lokman şaşırmış kalmış. Sevincinden uçuyor ne yapacağını bilemiyormuş. Kendine birazcık gelir gibi olmuş , ışığa uzanmış almış, bütün bedeni ışığa kesmiş, birden gençleşmiş, dağdan aşağı doğru koşmaya başlamış, dağdan inerken onu böyle gören köylüler arkasına düşmüşler. Gittikçe kalabalıklaşarak Misis Köprüsüne gelmişler. (Misis şehri Greklerden, Misis Köprüsü de Romalılardan kalmadır.) Lokman köprünün ortasına gelmiş koynundan ölümün ilacını çıkarmış, ortalık yoğun keskin bir ışığa kesmiş. Bundan sonra ölüm yok, diye konuşmaya başlamış Lokman Hekim. Sesi titriyormuş. Kendisi de zangır zangır titriyormuş. Birden ne olmuş ne olmamış, gökten bir kanat inmiş, Lokmanın eline çarpmış. Ölümsüzlük ışığı suya düşmüş, ortalık kurşun geçirmez karanlığa kesmiş.

Anadolunun her bölgesinde karşımıza Lokman Hekim çıkar, hepsi başka başka.

Duymuş ki Lokman ölümsüzlüğün çiçeği, ölümsüzlüğün suyu, ölümsüzlüğün otu Aladağın bir koyağında var Lokman koşmuş buraya Aladağın koyağını yurt tutmuş. Her otlan, çiçeklen, her pınarlan, her kurtlan, kuşlan, karıncaylan, her arıylan, her kelebeklen konuşmuş. Esen yelle, doğan günle, gelen ışıkla, yağan yağmurla konuşmuş.

Her çiçek herkese konuşmaz, ölümsüzlük çiçeği kimseyle konuşmaz. Bir tek Lokman Hekime konuşmuş. "Ben ölümsüzlüğün çiçeğiyim, ben ölümsüzlüğüm. Gel buraya Lokman." Lokman Hekim çiçeğe yelyepelek koşmuş, çiçeği almış koklamış, Lokman çiçeği koklayınca gözlerinin önünde ışıklar patlamış, dünya bir başka dünya olmuş. Lokman sevince batmış, çiçeği koklamış. Kendinden geçmiş, o kendinden geçtiği an öyle tatlı, öyle tatlıymışki her şey, dünya cennete kesmiş, bambaşka bir dünya olmuş. Lokman dize gelmiş, çiçeği bir daha bir daha koklamak istemiş. Oysa bir daha koklayınca ölümsüzlük büyüsü çözülüyormuş. Lokman bunu biliyormuş. Çiçeği bir daha bir daha koklamış.

İşte büyü böylece bozulmuş.

Ben destan, masal dilinden geliyor, dilin ne kadar büyük bir güç olduğunu biliyordum. Roman diline geçmem zor olmadı. Her yazdığım romanın kendine has bir dili olmalıdır. Kendine has dili olmayan bir roman güçlü bir roman olamaz. Her romanımda o romana uygun bir dil yaratamamışsam emeklerim boşa gitmiş demektir.

İnsanoğlu mit, umut, düş, sevgi yaratan bir yaratıktır. İnsanoğlu ölüme, yoksulluğa karşı, açlığa, doyumsuzluğa karşı, mitleriyle, düşleriyle, umutlarıyla, sevgileriyle yeni bir dünya kurup o dünyaya sığınıyor. Benim romanım bu temellere dayalı.

Türkiyenin büyük şairi Karacaoğlan 16. yüzyılda yaşamıştır ve Çukurovalıdır.

Bir şiirinde diyor ki:

Üç derdim var birbirinden ayrılmaz
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm

Benim de başlıca derdim doğadır. Kendimi bileli benim dostum doğadır. Çukurova uçsuz bucaksız bir ovadır. Ben Çuku-

rovada doğdum, Toros Dağları yazın beş ay yaşadığımız bizim dağımızdır. Torosların ormanları, çiçekleri, bulutları, pınarları, meyveleri dillere destandır. Toros Ormanları gibi hiçbir orman kokamaz. Toroslarda yaşamak mutlu bir yaşam biçimidir. Yazık ki Toros ormanları, dünyanın birçok ormanı gibi gittikçe küçülüyor.

Dünyamız tükeniyor. Birçok hayvanın, birçok ağacın, birçok böceğin, birçok kuşun soyu tükendi. Bundan sonra da insanların soyu diyecektim, dilim varmadı. İnsanoğlu bu kötü durumu sürdürmeyecek, doğayla barışacaktır.

Beni okuyanlar karamsar olamasınlar.

İyi ki dünyaya geldik, yaşadık, ışığı gördük. Ya gelmeseydik, ya bu güzellikleri görmeseydik...

Bjørnstjerne Bjørnson Anma Konferansları Dizisinin
Başlangıç Konuşması, Lillehammer, Norveç, 31 Mayıs, 2007

Röportaj Üstüne

Bir insanın kendi işi üzerine konuşması epeyce zor. Yaşamım boyunca röportaj benim ana işlerimden birisi oldu. Koşullar bana yardım etseydi röportaj yazarlığımı bugüne kadar sürdürürdüm. Koşulların bana yardım etmemesi, benim işimi sürdürememem çok acı oldu. Gazeteciliğimiz olağan yaşamını sürdürseydi, şimdiye benim bir sürü röportaj kitabım olurdu. İşimi çok seviyordum ama on iki yıl sürdürebildim. O da zor bela. Çok ağır koşullar altında. Benim röportaj yaptığım sıralarda bizim gazeteciliğimizde röportajcılık pek öyle anlaşılmış değildi ama, durum bugünkünden çok iyiydi. Ortada daha *Hürriyet*ler, *Günaydın*lar, gazete olmayan parti gazeteleri fink atmıyorlardı. Makas gazeteciliği pek öyle azıtmamıştı. Patronlar öyle pek gazeteyi gazete yapan ünlü adlara düşman değildiler ve öyle tepeden bakmıyorlardı onlara. Buna karşın benim röportaj yazarlığım inanılmaz ağır koşullarda geçti. On iki yılda, o çok ağır koşullar altında yaptığım röportajlar karşılığı ne kazandığımı söylersem şaşılır. Gerçekten, şu anda o rakamı ben size vermeye utanırım. Ama ben gene de, az kazanmama karşın, işimi sürdürmeye seve seve razıydım. 1963 yılında gazetemin sahiplerinden birisiyle birlikte birçok arkadaşımla işimden oldum. O gün bugün de bir Allahın kulu kalkıp da, "Yahu sen bir zamanlar iyice röportajlar yapardın, benim gazetemde de yapmaz mısın?" diye sormadı.

Makasçı gazetecilik röportaja gerek duymuyordu, bütün sorun buydu.

Röportaj gazeteciliğin başlıca, ana kollarından biridir. Hele sinemadan, televizyondan, radyodan sonra önemi gittikçe de artırıyor. Şu andaki Batı gazeteciliği bir tür röportaj gazeteciliğine dönüştü. Haber bir soyutlama, geniş bir çerçevedir. Haber bir yaşam değildir, belki de yaşamın geniş bir gölgesidir. Gazetecilikte haber, radyodan, televizyondan önce de okuyucuyu doyurmuyordu. Ancak röportaj çıkıncadır ki, okuyucu yaşamla, yaşamın, olayların özüyle karşı karşıya gelebildi. Haber gerçeğin kaba yansıması, röportajsa yaşamın özüne, gerçeğin özüne doğru bir iniştir.

Örneğin ben Vietnam savaşını ne haberlerden, ne de bilimsel araştırmalardan öğrenebildim, daha da ileri gidersem, televizyon filmlerinden de öğrenmedim, ancak Vietnam savaşı üstüne birkaç röportaj okuyuncadır ki bu korkunç savaşın dehşetine varabildim.

Röportaj bir edebiyat sayılabilir mi? Bu soruyla çok karşılaştım. Röportaj bir edebiyat dalı sayılmak ne, röportaj bal gibi edebiyattır. Onu haberden ayıran nitelik onun edebiyat gücüdür. Haber bir yaratma değildir, bir taşımadır. Aslında röportaj, taşıma anlamına geliyor ya, yanlış, o taşıma olan haberdir, hem de en gerçek anlamıyla. Röportaj bir yaratmadır. Gerçeğe, gerçeğin, yaşamın özüne yaratılmadan varılamaz. Yaratmadan hiç kimse hiçbir şekilde gerçeği yakalayamaz, yakalarsa da karşısındakine anlatamaz. Haber gerçek değil mi, bence haber gerçeğin simgesidir. Haberin arkasında neler var, neler dönüyor, ne yaşamlar, dramlar, sevinçler var, haber bunu bize veremez. Röportaj haberin varamadığı yere varandır, nasıl, yaratarak, gerçeği değiştirerek değil, yaratarak.

Dünyadan çok röportajcı geldi geçti, çoğu röportajını haberin ilerisine götürmedi ve bize anlatmaya çalıştığı gerçeği söylemedi. Kendisi de, anlatmaya çalıştığı gerçek de güme gitti. Dünya gazeteciliği röportaja haber kadar önem vermiş olsaydı dünyamızın yüzü, yüzyılımızın yüzü şimdiye kadar bambaşka olurdu. Dünyamızı röportaj başka, daha mutlu, daha umutlu bir yere götürebilirdi. İnsanlığın kirlerini biraz daha dökmesi, yanlışlarını biraz daha düzeltmesi demektir. Yanlışlıklarımızın, ahmaklıklarımızın çoğu kendimizi ve dünyamızın gerçeklerini

bilmememizden dolayıdır. Dünyayı, insanı ne kadar çok öğrenirsek, ne kadar çabuk gerçek yaşama varırsak o kadar çabuk mutluluğa kavuşuruz. Haber, bize dünyayı çok az vermekte. Gerçeğin kabuğuna bile varamıyoruz haberle. Dünyanın yaşamı uzun süredir haberin kalıplaşması yüzünden çok gizli kalıyor. Üstelik, çağımızın birçok haberi de gerçekleri gizleme ödevi görüyor ki, bu, dünyamızın mutsuzluğu oluyor. Röportaja kişi ister istemez damgasını vurmak zorunda, haberse, bireyin işi olmaktan çoktan çıktı. Haberden birtakım çıkar toplulukları sorumlu, röportajdansa ister istemez bir kişi sorumlu oluyor. Röportaj ajanslarını katmıyorum buna. Onlar nitelik değiştirmiş bir çeşit haber ajanslarıdırlar gene.

Dünyadaki en iyi röportaj yazarları da büyük romancılardır. Bunların arasında Hemingway, Ehrenburg, Şolohof, Simonov, Kessler var. Salt gazetecilikten gelen usta, büyük bir röportaj yazarı daha tanıyoruz, o da Malaparte'dir. Şu saydığım adlar da gösteriyor ki röportaj bir yaratmadır. Bu yaratmada da gene önde gelenler büyük yaratıcılardır. İyi röportaj orta adamın işi değildir. Bu arada çağımızın en büyük düşünürü Sartre'ın röportajlarını da sayabiliriz. Nazım Hikmetin Küba röportajları erişilmez bir güzelliktir.

Bizde birçok ünlü yazar röportaj yaptı, şimdi hiçbirisi aklımda değil, ha yapmışlar ha yapmamışlar. Ama Sait Faikin, Orhan Kemalin, Aziz Nesinin röportajlarını kim unutabilir?

Röportaj bir edebiyat türüdür, onun için bize insan yaşamını, gerçeğini en güzel veren bir daldır.

Bizde röportaj gelişemezdi. Bizim politikamız uzun yıllar gerçeğe varmak değil, gerçeği örtmek oldu. Ben doğudaki mağaralarda yaşayan insanları yazdığım zaman kıyametler koptu. Az daha gazeteden kovduruyordu beni o çağın hükümeti. Bereket versin ki Nadir Nadiyle Cevat Fehmi dayattılar. Örneğin *Cumhuriyet*in başında Nadir Nadi gibi, Cevat Fehmi gibi anlayışlı, özgürlük yanlısı kişiler olmasaydı ben *Cumhuriyet*te değil on iki yıl, on iki dakika kalamazdım. Onlar *Cumhuriyet*in başından uzaklaştırılınca bana da hemen o anda yol göründü.

Türkiye uzun yıllardır demokrasi uydurması, perdesi altında bal gibi faşizmi yaşıyor. Demokrasi demokrasi diye kendimizi

aldatıyoruz. Çoğunlukla gazetelerimiz bu örtülü faşizmin birer çığırtkanı. Gelen ağam, giden paşam gazeteleri bunlar. Bunlar yurdun, insanın gerçeğine varmak için kişilikli kimseleri bulacaklar, yetiştirecekler de insan ve yurt gerçeğine varacaklar, öyle mi? Faşizmin yoğunlaşması Türkiyede röportajın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu bir orantı sorunudur.

Türkiyede bugünkü faşizm çözülürse basınımızda da değişiklikler olacaktır. Şu günlerde tirajları tepe aşağı giden gazetelerimiz bir çıkar yol arayacaklardır. Onları kurtaracak, onları halkın, okuyucunun gözünde sevimli kılacak, gerçek insan yaşamını, olayların, haberlerin ardındaki gerçeği verecek olan tek yol röportajdır.

Güçlü bir şiirimiz, hikayemiz, romanımız var. Buna karşın röportajlarımız sıfırda denecek kadar cılız. Neden? Bu gerçeğe aykırı değil mi? Çünkü röportaj gazetelerin tutumlarına yüzde yüz bağlıdır. Gazeteler isterlerse röportaj dalı çabuk gelişir. Röportaj dalı birkaç yıl içinde kendi Sait Faikini, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Dağlarcasını, daha ileri gidersek Nazım Hikmetini yaratabilir. Yeter ki gazeteler tutumlarını değiştirmek, gerçek gazeteciliğe yönelmek zorunluğunu duysunlar. Daha da gereklisi Türkiyede demokrasi gerçekleşsin.

Başka bir sorunuza karşılık vermeliyim. Ben röportajlarımı nasıl yaptım. Hemen şunu söyleyeyim ki, herhangi bir röportajıma herhangi bir romanım kadar çalıştım. Çoğunlukla dizi röportajlar yaptım. İkinci yaptığım dizi röportaj kaçakçılardır. Güney sınırlarımızdaki kaçakçılığı konu almıştım. Gittim, üç aydan fazla bir süre kaçakçılar arasında bir kaçakçı gibi yaşadım. Onların korkularına, acılarına, sevinçlerine, varlıklarına yokluklarına katıldım. Bunca yıl geçti, 1951 yılında tanıdığım birçok kaçakçıyla yakın dostluğum sürer gider. Benim kaçakçı değil de gazeteci olduğumu öğrendikten sonra bile benimle ilişkilerini kesmediler. Şimdi bir geceyi anımsıyorum, kilometrelerce bir kayalık yolu aşarak, sırtımda ağzına kadar doldurulmuş bir çuvalla canım çıkarak, korkarak, ödüm koparak, kaçakçılarla sırtımızdaki çuvalları taş yığınlarına saklayışımızı... anımsıyorum. Bunca yıl nasıl unutmamışım. Bunun önemli bir sebebi olacak. Hiçbir röportajımda bir tek not almadım. Ne bir sözcük,

ne bir çizgi. Hiçbir zaman yanımda kalemim olmaz ki.. Adres yazmak için bile. Son iki röportajımı banda aldım. Niye acaba? Çok düşündüm, belki makineyi kullanmak hoşuma gitti. Ama bir kere olsun, yazmak için teybi açıp da dinlemedim. Dinlemek gerekliğini duymadım. "Denizler Kurudu" röportajım uzun yıllar yaşadığımdı zaten. Laf olsun, diye teype aldım. Biri de son röportajım "Çocuklar İnsandır". Onu da teype aldım ama, bakmadım bile. Yakında çıkacak.

Bu davranışımın sebebi ne? Çok bilinçli olduğumu sanıyorum burada. İnsan ancak gerçeğe, o gerçeği, o insanı, insanları yaşayarak varır. Bence not almak, çizgi çizmek, saptamak hava. Bana öyle geliyor ki notlar, çizgiler, sözler gerçeğe varmak için tuzaktır. İnsan onlara güvenip yaşamayı unutur. Yaşamayı önemsemez. Yazıcı olduğunu, salt onların yaşamına yazıcı olarak katıldığını unutamaz. Unutmazsa da işte o zaman hapı yutar. Yaratması engellenir, kısıtlanır. Ne kadar röportaj yapmışsam, onu sonuna kadar yaşadım diyebilirim. Konumu, insanlarımı gereğince yaşamamışsam röportajlarım da olmadı. Uydurma oldu. Ya da ben öyle sandım. Nasıl roman yazmışsam, hangi biçimle, hangi davranışla, öyle röportaj yaptım.

Türkiyede demokrasiyle birlikte röportajcılık da gelişecektir. Gazeteler ne kadar diretirlerse diretsinler, ayakta kalmak, okuyucuya insanca varmak için, televizyon, radyo, sinema furyasında, röportaja başvurmak zorunda kalacaklardır. Dünya gazeteciliğinin bugünlerde girdiği bu çaresiz yola bizimkiler de gireceklerdir.

Ağustos 1975

Milliyet Sanat dergisinin röportaj soruşturmasına yanıtlar

Zilli Kurt

Orta ve Doğu Anadoluda kurtlar bir köye girer ağıllardaki, damlardaki koyunlara saldırırlarsa, koyunlardan bir tekini parçalayıp yemezler, bir sürü koyunu gırtlaklarından yakalar bir yana atarlar, bundan sonra koyunun yaşaması olanak dışıdır. Koyun sahipleri de koyunları götürür kasabadaki kasaplara satarlar. Yaralı koyun yüzlerceyse yakın köylere dağıtırlar. Böylece de koyunları kırıma uğramış köylüler öç alma ardına düşerler. Atlanırlar, atlarını bozkıra sürerler ve yakalayıncaya kadar kurdu ararlar. Kurdu ararlarken yanlarına tabanca, mavzer, herhangi bir silah almazlar. Yanlarına köpek bile almazlar. Kurtlar koyunlara daha çok baharda, kışta saldırırlar. Kurt avcısı atlılar insan boyu karda kurtları günlerce ararlar. Bulduklarında kurdu hiç incitmez, işkence etmez, kılına bile dokunmazlar. Okşayarak onun boynuna kalın, kopmaz kirişlerle, zincir tellerle bir zil ya da çok küçük, sesi uzaklardan duyulur bir çan asar bırakırlar. Karda bozkırdan geçenler yer yer çan sesleri, keskin zil sesleri duyarlar. Issız karlı bozkırda herkes bu zil, çan seslerinin nerelerden geldiğini bilir. Bu zil sesleriyle bozkır pırıltıya boğulmuş ipileyen güneşli bir hüzündür.

Gençliğimde benim de başımdan böyle bir zilli kurt olayı geçmişti. Zilli kurt olmanın ne korkunç bir işkence olduğunu biliyordum. Daha birçok kişinin de...

Gazeteciliğimde bir kış Orta Anadolunun bir köyünde bir kurt yakalama törenine ben de katıldım. Atlara binip kurt yakalamaya çıktık. Birkaç gün bozkırda dolandıktan sonra kova-

layarak üç tane kurt yakaladık. Atlar, diz boyu kara alışkınlardı. Kurtlar da öyle hızlı koşamıyorlardı. Kurtları yakaladığımızda zaten işleri bitikti, karınları karınlarına geçmişti açlıktan. Gözlerinin de feri sönmüştü. Kim bilir bozkırda kaç gündür aç aç dolaşıyorlardı. Köylüler zilleri kurtların boynuna taktılar, sağlam kırılmaz, kopmaz kirişlerle. Sonra da onları okşayarak, "güle güle" diyerek uğurladılar. Artık bu kurtlar ölüme mahkum edilmişlerdi. Ölümün en zalimine. Artık boğazındaki zillerden dolayı ne bir köye, ne bir ağıla, ne bir koyun damına yaklaşabilirlerdi. Yiyebilecekleri en küçük bir hayvana da yaklaşamazlardı. Boğazlarındaki zil onları hiçbir hayvana yaklaştırmazdı. Kurda kuşa, hiçbir canlı yaratığa... Ve zilli kurtlar ölümlerin en acısıyla, açlıkla cebelleşerek, günlerce can çekişerek ölürlerdi. Sonradan köye yaklaşmış bu zilli kurtları yakalayan köylüler de onları öldürmez sürüp bozkıra bırakırlardı.

Bu zilli kurt zulmünü görünce kendimle özdeşleştirdim. Beni de gençliğimin baharında zilli kurt yapmışlardı. Ben de bir zilli kurt olmuştum ya canımı kurtarmıştım. Zilli kurt olup da canını kurtaramayan çok insan da tanımıştım.

İlk karakola düştüğümde on yedi yaşımdaydım. O zamanlar sosyalizm sözcüğünü daha yeni yeni duyuyorduk. Yalnız toprak reformu sözcükleri bütün Çukurovayı sarmıştı. Benim doğduğum, büyüdüğüm Çukurova dünyanın en verimli topraklarındandı. Bu büyük Akdeniz ovası kırk elli, hadi diyelim yüz ailenin elindeydi. Köylülerin de küçük toprakları vardı ya devede kulak. Köylüler topraksızdı. Yaşam koşulları da inanılmayacak kadar bir yoksulluktu. Sıtma, her yaz yüzlerce çocuğu öldürüyordu. Her köyde, kasabada çocuk mezarları. Büyükler de ölüyorlardı ya çocuklar kadar değil. Sıtma bataklıklardan gelen sivrisineklerden dolayıydı. Bataklıklardan geçtik, her yaz olumsuz koşullarla ekilen pirinç tarlaları da birer büyük bataklık oluyordu. Ve köylerin üstüne bataklıklardan, pirinç tarlalarından bulut bulut sivrisinekler geliyordu. Ovada da sıtmalanmamış kimse kalmıyordu. Sıtma Savaş Müdürü Dr. Seyfettin Bey canını dişine takmış uğraşıyor, hiç olmazsa ovaya çeltik ekilmesin diye. Başa çıkamıyordu. Yalnız köylere bol bol kinin dağıtıyordu. Bu kininler çok insanın canını kurtarıyordu. Dr. Seyfettin Bey daha

o çağı anımsayanların yüreklerinde bir sevgi anıtı olarak durur. O sıralar benim de bir kardeşim zehirli sıtmadan öldü. Doktor o gün yaylaya çıkmıştı. Kasabada doktor olsaydı kardeşim ölmezdi. Çünkü zehirli sıtmadan öldürmeyecek ilaçlar vardı.

O zamanlar bir de ırkçılar, Panturancılar türemişti Anadoluda. Bunlardan Çukurovada da vardı. Onlar da yoksulların yanında oluyorlardı, sözümona bizden daha çok. Biz Çukurovada çeltik ekimini yasaklama ve toprak reformu savaşımı veriyoruz, onlar bunu istemiyorlardı. Çünkü onları toprak sahipleri Ağalar ve Beyler tutuyorlardı.

Onlarla sokaklarda köylerde kıyasıya kavga ediyor, yaralıyor, yaralanıyor, bıçaklıyor bıçaklanıyorduk.

Bir gün polisler geldi beni kaldığım evden aldılar, karakola götürdüler. Daha ağzımı açtırmadan, sorgu sual etmeden yatırdılar falakaya. Falaka bütün gece sürdü. Gık demiyordum. Bu falaka benim için olağandı. Karakola düşüp de dayak yememiş köylü, yoksul bir kişi yoktu ki...

Sonra beni karakoldaki nezarete, yani gözaltı yerine koydular. Gözaltı yeri ayak bileğime kadar suyla doluydu. Ortalık o kadar pis kokuyordu ki insanın ciğerini delen. Orada, alacakaranlıkta birkaç da adam seçiliyordu, inleyen. Biliyordum, bu inilti sıtma iniltisiydi. Birkaç da dayaktan inleyen vardı. Biraz sonra gözüm karanlığa alıştı. Sıtmadan inleyenleri gördüm, titriyor, yanıyorlardı. İşkenceden inleyenlerin de yüzleri, üstleri başları kan içindeydi. Hele bir tanesi oluk oluk kanıyordu. Acaba benim ayaklarım da kanıyor muydu? Ayaklarım uyuşmuştu. Günler geçtikçe ayaklarımın ağrıdığını duyumsamaya başladım. Sonra da yüreğimi söken bir ağrı başladı. Belki bir hafta kaldım karakolda. Her gün küçücük bir parça ekmek veriyorlardı. Oysa su içindeydik. Nasıl olmuşsa sonra beni bir gün bıraktılar.

Toprak reformu isteyince niçin böyle zulmediyorlardı, hiçbir şey anlamamıştım. Üstelik, Cumhurbaşkanı İnönü de istiyordu toprak reformunu. Adanaya bir profesör gelmiş, toprak reformunu bir güzel anlatmıştı. Onu da yakalayıp dövmüşler miydi? Arkadaşlarla araştırdık, bulduk da, ona hiçbir şey yapmamışlardı. İşte bugünlerde böyle şaşkın ortalıkta dolaşırken büyük ağabeylerle karşılaştık. Bunlar eski demiryolu işçileriydi. Yıllar önce

Güney Demiryolu grevini yapmışlar, çok işkence görmüşler, çok hapis yatmışlardı. En az hapis yatanı üç yıl, dört yıl yatmıştı. Çoğunluğu beş yıl, yedi yıl yatmıştı. Bu işçilerle arkadaş olduk. Bunlar o zaman da Türkiyeden Almanyaya gitmişler, orada çalışmışlar, geri buralara dönmüşler, gene çalışmaya başlamışlardı. Birçoğu da demiryolu işçisiydi ve grevi çıkartmak zorunda kalmışlardı. Sanırım grev 1925 yıllarında gerçekleşmişti. Sonra onların ne düşündüklerini, eylemlerini yavaş yavaş öğrendim. İnanmış kişilerdi ve sosyalistlerdi. Bir dünya kardeşliği kuracaklardı. Hem de eşitliği, hem de özgürlüğü getireceklerdi. Ali Usta bize Marksizmi, İsmail Usta bize Lenini, Troçkiyi, Engelsi anlatıyordu.

Sonra lif lif olmuş, ince kağıda yazılmış, elden ele gizli dolaşmış *Manifesto*yu bulduk. Beş çocuk bir gece sabaha kadar, tartışarak *Manifesto*yu okuduk. Çok yerini anlamamıştık. İsmail Ustaya koştuk. İsmail Usta çok hapis yatmıştı. Üstelik de büyük şair Nazım Hikmetin hapis arkadaşıydı. Sonraları öğrendim ki Nazım Hikmet onun üstüne şiirler yazmıştı. Bize elinden geldiğince *Manifesto*yu anlattı. Başka da çok şey. Gittikçe bilinçleniyor, güçleniyorduk. Bunlar bu kadar şeyi nasıl öğrenmişlerdi? Onu da öğrendik. O zamanlar Almanyada işçilerin bir partisi vardı: Adı Spartakistler. Spartaküsü de, onun macerasını da öğrenmiştik. Artık her birimiz bir Spartaküstük.

Macera işte böyle başladı. Polis takibi, gözaltılar, işkenceler, küçük küçük hapislikler... Rusyaya casusluk, ev aramalar. En büyük gözaltı. Artık Çukurovada çok ünlenmiştik hepimiz. Üstelik de ben. Nereye gitsem insanlar bana gökten yeni inmiş bir yaratığa bakar gibi bakıyorlardı. Polis bunu öylesine bir ustalıkla yaymıştı ki, bizi soluk alamaz bir duruma getirmişti. Dört yanımız bir karanlık duvarıydı. Ne yana dönsen bir karanlık duvarına çarpıyordun. Bir de öldürülme korkusu... İnsan her şeye alışıyor, her şeyi kanıksıyor, işkenceyi, ölüm korkusunu bile.

İşte benim ZİLLİ KURT maceram böyle başladı.

Önce Devlet Pamuk Üretme Çiftliğinde bir iş buldum. Çok sevinçliydim. Pamuk çapalama zamanıydı. Irgatların gündeliklerini yazıyordum, haftadan haftaya ücretleri ödeniyordu. Bu işte bütün Akdeniz kıyılarından, Toroslardan, Güneydoğu

Anadoludan gelmiş türlü türlü insanlar tanıyordum. Türküler, destanlar dinliyordum yaşlı, genç ırgatlardan Türkçe ve Kürtçe. Keyfime diyecek yoktu.

Bir sabah, ne oldu ne olmadı, müdür beni çağırdı. "Torlan toplan çiftlikten hemen ayrıl" dedi. Müdür o kadar heyecanlıydı ki, konuşurken dudakları titriyor, yüzüme bakamıyordu.

Gittim muhasebeden paramı aldım, hemen yandaki özel çiftliğe ırgat olup ırgatların içine katıldım, pamukların aralarındaki otları çapalamaya başladım. Irgatlığımdan çok kıvançlıydım. İnsanlar yoruluyorlardı ya çok da mutlu oluyorlardı. İşim bir hafta bile sürmedi. Elçi beni çağırdı, "Derhal buradan ayrıl" diye bağırdı. "Haydi derhal bir saniye durmak bile yok."

Ben de hemen ayrılıp ötedeki çiftlikte çapa ırgatlarının arasına katıldım. Oradan da üç gün sonra daha bir sert kovuldum. Böyle böyle kovularak çok çiftlik dolaştım birkaç ayda. Şaşkınlık içindeydim, ne oluyordu? Ben de herkes kadar, belki de daha iyi çapa çapalamayı biliyordum. Ne istiyorlardı benden? Aklıma polis hiç gelmiyordu. Sonra Adanaya gittim, işçi ağabeyleri buldum, durumu anlattım, gülmeye başladılar. Sonra da başlarına gelen böyle birçok olay anlattılar bana. En çok da şaşkınlığıma gülüyorlardı. Olanı biteni bana bir iyice anlattılar. Beni kimlerin işçilerin arasından kovdurduğunu biliyordum artık. Biliyordum ya bundan sonra gene girdiğim işlerde kovulmalarım başladı. Ne işe girsem, nereye gitsem beni buluyor attırıyorlardı. Sonunda kasabaya döndüm, kendime bir iş düşünmeye başladım. İlk olarak kanal kazma işine girdim. Günde on iki saat çalıştırıyorlar, çok az para veriyorlardı. Dehşet yorucu bir işti. Yatağa ölü gibi giriyor, yarı uykuda bile kemiklerimin sızladığını hissediyordum. Kazdığımız kanallardan pirinç ekicileri tarlalara su götürecekler, Çukurova bataklık olacak, bataklıktan sivrisinekler... Ve sıtma... Yorgun argın, bitkin eve geldiğimde de anam başıma bela kesiliyordu. "Koca Sadık Ağanın oğlu gider de kanal işinde çalışır mı?" diye. Bir cehennem işte, bir cehennem de evde yaşıyordum. Sonunda gene imdadıma polis yetişti... On beş gün sonra beni gene işimden, işçilerin arasından kovdular. Artık işten kovulma şampiyonu olmuştum ya polisten kurtulma yollarını da aramaya başlamıştım. Soluğu Akdeniz kıyısındaki Yüreğir

Ovasında aldım. Habib Ustanın yanına çırak olarak girdim. Habib Usta da Zilli Kurt sınavından geçmişti. Çok usta bir traktör onarım ustasıydı. Habib Usta ile birlikte adımı değiştirdik. Ben iyi bir traktör sürücüsü olmuştum kısa bir sürede Habib Usta çalıştırmasıyla.

Bir çiftliğe traktör sürücüsü olarak girdim. Artık yeni bir işim, yeni adım vardı. Traktör sürücülüğü de dünyanın belki de en güzel işiydi.

Girdiğim çiftliğin çok geniş toprakları vardı. Yirmi beşten çok traktörle biz sürücüler her gün ikindi üstü saat dörtte toprağı sürmeye çıkıyorduk. Dörtten önce sıcaktan tarlaya çıkmanın mümkünü yoktu, ortalık öylesine yanıyordu ki traktörün demirine elini süremiyordun. Toprak seher vakti öyle güzel, öyle mest edici, öyle büyülü bir kokuyla kokuyordu ki, insan kendinden geçiyordu.

Artık karar vermiştim, bundan başka bir işte öldürseler de çalışmayacaktım. Karanlık gecelerde Çukurova bir başka oluyordu. Ova sabahlara kadar, binlerce traktörün ışığıyla yıldız yıldızdı. Ve seher vakti, seher yelleri eser, kuyruk yıldızı tan yerinde dönerek savrulurdu. Ben bu işten hiç mi hiç ayrılmayacaktım. Polis de beni bulamıyordu. Bir traktörcüler sendikası kurmak uğruna sonunda traktör sürücülüğünden de ayrılmak zorunda kaldım. Dünya başıma yıkıldı sandım.

Sonra pirinç tarlalarında su bekçiliği, bu işte epey çalıştım. Çeltik komisyonu benden hoşnuttu. Suları, kimseye boyun eğmeden hakkıyla dağıtıyordum. Kasabanın candarma komutanı yüzbaşı da onu işe alalım da bizim kontrolümüzde olsun demişti. Sonra biçerdöver sürücülüğü, batöz ırgatlığı, daha akla hayale gelmedik bir sürü iş... Artık ad değiştirme de işime yaramıyordu. Sonunda kasabada arzuhalci oldum. İşler iyi giderken hapse girdim. Hapisten çıktıktan sonra, baktım ki, artık Çukurovada kalamayacağım. Zilli kurtluğa bir son vermek gerek.

İstanbula gittim, *Cumhuriyet* gazetesine girdim, kendime yeni bir ad taktım, bu yeni adla gazeteye röportajlar yapmaya başladım. Polis beni iki buçuk yıl ne kadar aradıysa da bulamadı. Sonra tanıdık bir polisle karşılaştık. Daha doğrusu bir sınıf arkadaşım polis olmuş, beni hemen tanıdı. Artık tanınmış bir

röportaj yazarıydım. Gazetenin sahibi ve genel yayın müdürü liberal insanlardı, beni polise vermediler.

Her zaman söyledim. Dilime pelesenk ettim, bir yıl zilli kurt olmaktansa on yıl hapiste yatmayı yeğlerdim. Şimdi bu yaşımda da böyle düşünüyorum. Bunun içinde de, bu karanlık cehennemde de koskocaman bir aydınlık, bir cennet var: Traktör sürücülüğü...

Bizi zilli kurt yaparken devlet bize önem mi veriyordu, bizden bu kadar korkuyor muydu? Bunu çok düşündüm. Bu, baskıcı düzenlerin güvensizlikten gelen korkusuydu. Baskıcı düzenler hep altlarının oyulduğunu duyumsarlar. Kendilerini boşlukta yapayalnız sallanıyor sanırlar.

Bu korkunç, insanları aşağılayan, tüketen zilli kurt uygulaması Cumhuriyet kurulduğundan beri süregelmiş ve çok insanın kanına girmiştir. Bu uygulamanın ilk kurbanlarından biri de büyük şair Nazım Hikmet olmuştur. Uydurma bir suçtan on yedi yıla mahkum edilmiş, on beş yılını yatmış, hapisten çıktıktan sonra askere çağrılmış, öldürülmemek için Moskovaya kaçmış, yıllar sonra orada ölmüştür.

Nazımla birlikte hapse mahkum romancı Kemal Tahir 13 yıl, Orhan Kemal 5 yıl, şair A. Kadir, şair Hasan İzzettin Dinamo, Nail V., daha birçok şair, düşünce adamı hapislere düşmüşler, zilli kurt olmuşlardır. Adanaya sürgüne gelen ressam Arif Dino, Abidin Dino kardeşleri ben zilli kurtluk yaparken Adanada tanıdım. Onlar da bir miktar zilli kurttular.

Cumhuriyetin bir kısım sanatçı kuşağı ya hapishaneye girmişler ya da zilli kurt edilmişlerdir. Romancı Sabahattin Ali de Bulgaristan sınırında devletin gizli polis örgütlerince öldürülmüştür.

Cumhuriyetin bütün dönemlerinde iki kısım yazar şair çıkmıştır ortaya. Birileri devletten yana olmuşlar, onlar nimetlere konmuşlar, büyükelçi, milletvekili, büyük bürokrat yapılmışlar, muhaliflerse ya zilli kurt yapılmış, ya hapishanelere sokulmuş ya da öldürülmüşlerdir.

Türkiyenin sanatçıları 1970'lerde de büyük bir fırtınaya girmiş, birçok romancı, şair karikatürist, müzikçi hapse atılmış, işkenceden geçmiştir. İşkenceden geçmiş karikatürcülerimiz-

den biri Turhan Selçuktur. Turhan Selçuk yüzyılımızın büyük ustalarından biridir. Kim olursa olsun sanatçı olsun da Türkiye yönetimi anasından emdiğini onun burnundan fitil fitil getirmesin... Zülfü Livaneli de uçak kaçırmıştır iftirasıyla hapse düşmüş, ardından zilli kurt edilmiş, kapağı İsveçe atmış, dokuz yıl kalmıştır. Bir biçim sürgün zilli kurt olmuştur. Yılmaz Güney politik olarak yıllarca hapiste yattıktan sonra, birini öldürdüğü iddiasıyla hapsedilmiş, sonra da Fransaya kaçmış orada ölmüştür. Adam öldürmeye götüren tahrik de politiktir.

Sevgi Soysal, Feride Çiçekoğlu bunlar da hapishanelerde ömür tüketmiş kadın hikayeci ve romancılarımızdandır.

Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri sanatçıyı, düşünürleri, kendine aykırı gelen aydınları düşman bellemiş, hiçbirini de iflah etmemiştir.

Türkiye sanatçıları, düşünürleri için hapishane ikinci okul olmuştur. Türkiyeli sanatçıların başındaki kadim püsküllü bela da daha sürüp geliyor.

Ve maceramız sürüp geliyor. Bu gidişle böylece sürüp gideceğe de benzer.

1994 yılı Ekim ayında yirmi beş yazar bir basın toplantısı düzenledik. Toplantının konusu "Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye" idi. Basın toplantısının gününü önceden bütün gazetelere, yerli yabancı ajanslara bildirdik. Toplantıya geldik ki, ne yerli ne yabancı hiçbir gazeteci, hiçbir televizyoncu yok. Peki bizim gazeteciler güdümlüydü, devletin buyruğundaydı, doğru, ya yabancı gazetecilere ne olmuştu? Haber için can atan ajanslar nereye gitmişlerdi? Ben bu Türkiyede yaşam boyunca şaşıracağa benzerim. Bir tek gazeteci, televizyon gelmeyen basın toplantısını ben açtım, dedim ki: "Dünyanın neresinde olursa olsun, örneğin yirmi beş tanınmış Amerikalı yazar New York'ta bir basın toplantısı yapsın basın toplantısına gelmeyen gazete kalmaz. Televizyon da öyle... Pariste, Londrada, herhangi bir ülkede... Anlıyorum bizim basın güdümlü, devletin borazanı, ya yabancı gazetelere ne olmuş, nereye girmişler, aşağı yukarı bütün büyük dünya gazetelerinin muhabiri var Türkiyede. Büyük ajansların da var... Türkiyede kala kala onlar da bizim medyaya benzemiş olmasınlar."

Arkadaşlara sordum: "Ne yapalım? Sesimizi nasıl duyuralım? Benim bir önerim var. Yirmi beş yazar bir kitap yazalım. Düşüncelerimizi bu kitapta söyleyelim." Arkadaşlar bu düşünceyi doğru buldular. Romancı Erdal Öz büyük bir yayınevinin sahibiydi, o da kitabı basacak oldu.

Ben kitaba iki yazı yazdım. Bu sırada *Der Spiegel* dergisi benden bir yazı istedi. Yayıncı arkadaştan izin alarak dergiye gönderdim. Arkasından *Index on Censorship* dergisi bir yazı istedi, ikinci yazıyı da ona gönderdim.

Yazılar yayımlanınca da, *Der Siegel*deki yazıdan dolayı hemen mahkemeye verildim. İki yıldan altı yıla kadar mahkumiyetim isteniyor.

Ben mahkemeye verilmeden bir gün önce de *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye* adlı ve 24 imzalı kitap çıkmış ve benim iki yazımdan dolayı iki saat içinde toplatılmıştı.

Sonra 81 kişi benim yazılarıma imza koyarak benim suçuma katıldı. Arkasından benim yazılarım da içinde 1081 gazeteci, yazar, ressam, aydın düşüncelerinden dolayı hapse girmiş yazarların, gazetecilerin yazılarından parçalar alarak bir kitap yaptılar, o kitabı da imzalayıp böylece suça katıldılar. Bugünlerde aldığım bir habere göre katılanların sayısı on beş bine çıkmış.

12 Temmuz 1995'te yargılanacağım yeniden. Bundan önceki yargılanmada yabancı ülkelerden gelen ve Türkiyeden katılan gazete ve televizyonların sayısı yüze yakındı.

Bu dünya çok tuhafıma gidiyor. Şaşkınlıklar içindeyim.

Bu haberi vermeden edemem, toplatılan kitabın ikincisini çıkardık. İkinci kitabın adı, *Yine Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye*dir. Bu sefer yirmi imza... Kitap çıkalı yirmi beş gün oldu ve daha toplatılmadı! Gene şaşkınlıklar içindeyim. Bu Türkiye, bu dünya çok çok tuhafıma gidiyor.

Gallimard Yayınevinin *NRF* dergisi, Haziran 1995

Kitab-ı Dede Korkut *Üstüne Birkaç Söz*

Dede Korkut destanının bugün dünya destanları arasında özel bir yeri var. Bir *Gılgamış*, bir *İlyada*, bir *Kalevala* neyse *Dede Korkut* da odur. Birçok dile çevrilen bu büyük destanın Fransızcaya çevrilmesi sevinilecek bir olaydır. Çünkü yukarda dediğim insanlığın temel yapıtlarından biri de *Dede Korkut* destanıdır.

Dede Korkut destanının, başka birçok destan gibi yazıya geçişi bile, bilim adamlarınca daha tartışılıyor. Bir kısım bilimcilere göre 14. yüzyıl, bir kısımlarına göre 16. yüzyıl. Bu destanın doğuşu üstüne elimizde çok az bilgi var. Bu destanı kimileri bir Oğuz Destanı sayıyor, onun doğuşunu Oğuzlara bağlıyor. Bir destanın doğuşu, büyüyebileceği yere düşmüş bir kıvılcım gibidir. Ateş bütün ovayı ya da bütün ormanı hemen sarıvermiştir. Bu o destanın altın çağıdır. Bir de bu kıvılcım başka bir yere düşmüştür, yavaş yavaş ilerleyerek büyüyecek bir yer bulmuştur kendine. *Dede Korkut*un çağını bilemiyoruz. Bağlasak bağlasak *Dede Korkut*u Oğuzların ilk çağına bağlayabiliriz.

Sonradan yazıya geçmiş destanların çağını kolay kolay bulamayız. Asurlularca yazıya alınmış Sümer destanı *Gılgamış*ın hangi çağda, kaçıncı yüzyılda ortaya çıktığını bilmemize olanak yok. *İlyada* da öyle oldu. Onu da ancak Troyayla tarihleyebiliyoruz. Ya Troyadan öncesi? *İlyada* öncesi kaç destandan kol almıştır bilemiyoruz, bilemeyiz de. Destanlar çok değişkendir. Her destan her çağa, her coğrafyaya, her kültüre her anlatıcıya her dinleyiciye göre kendini ayarlar, her çağla, her coğrafya, her

kültürle zenginleşir. Hangi çağda olursa olsun, eline düştüğü destancıyla değer kazanır, zenginleşir. Burada o destancının dinleyicisinin de büyük işlevi vardır. Ya da yeteneksiz bir destancı ilgisiz bir dinleyici karşısında destan söner, niteliklerini yitirir.

Bu söylediklerime çağımızdan günümüzden de örnekler verilebilir. 1930'larda Toroslarda iki ünlü türkücü vardı. Bunlar 16. yüzyılın büyük saz şairi Karacaoğlan türküleri söylerlerdi. Bunlara öykünerek Çukurovadan da birçok türkücü çıktı. Çukurova ve Toroslar, belki de tarihinin yaşamadığı kadar Karacaoğlan yaşadı. Bunda devletin de işlevi büyük oldu. Devlet o sıralar türkülere, destanlara önem vermeye başlamıştı. Büyük destancıları, anlatıları, büyük aşıkları halkın ermiş etmeye her zaman eğilimi vardır.

Karacaoğlan Çukurovanın, Torosların şairidir. Bu bölgede Karacaoğlanı herkes bilir, herkes ona ermiş gözüyle bakar. Karacaoğlan söyleyicilerine de ona yakın sevgiyi saygıyı gösterir.

Bir de aynı çağda yani 16. yüzyılda Orta Anadoluda büyük bir şair, Pir Sultan Abdal var. Karacaoğlan büyük bir aşk, yaşam. ölüm ve kalım şairidir. Pir Sultana gelince o bir Alevi piri, savaşım önderidir. Başkaldırdığı için de asılmışur. Anadolu Aleviliğinin ermişi ve büyüklerinden biridir. Alevilerin yedi büyük şairleri vardır. Başta Pir Sultan Abdal gelir.

*

Gençliğimde folklor çalışmaları yaptığım için biliyorum, 1950'ye kadar Çukurovada yirmiden fazla Aşık Karacaoğlan vardı. Gene folklor çalışmalarımdan biliyorum ki, Çukurovaya inen her türkü kimin olursa olsun hemen Karacaoğlanın olmuştur. Ben Çukurovada, Toroslarda Karacaoğlanındır diye çok Pir Sultan Abdal şiirleri topladım. Doğaldır ki, ideolojik olmayan şiirleri Çukurovaya inince Karacaoğlanın olmuştu. Yani aşk şiirleri, yani ölüm kalım şiirleri... İdeolojik şiirleri Çukurovaya inmişse de ne Karacaoğlanın olmuş, ne de halkın belleğinde kalmış, silinmiş gitmiştir. Sonra birçok folklorcu da Orta Anadoluda Pir Sultan adı geçen birçok Karacaoğlan şiiri derlemişlerdir.

Bir çağda, diyelim büyük bir şiir, destan kişiliği çıkıyor. Diyelim ki bu sudur, bir kaynaktır. Zamanla bu su ona katılan pınarlarla, çaylarla, başka sularla gittikçe büyüyor başka büyük suları da aldığı oluyor. İşte büyük destanlar da böyledir. Kim bilir yazıya geçinceye kadar *İlyada* ne kadar çok destancının dilinden geçmiş, kim bilir o zamana kadar *İlyada*yı kaç milyon kişi dinlemiştir. *Dede Korkut* da öyle. *Dede Korkut* destanı iki kitaplıkta bulunuyor. Yazmalardan biri Vatikan'da, öbürü Dresden'de bulunuyor. Her el yazması *Kitab-ı Dede Korkut*'ta altı kol bulunuyor. Şimdilik bilinen bütün *Dede Korkut* destanı on iki koldur. Vatikan kollarının yazılış biçimiyle Dresden kollarının yazılış biçimi ayrı ayrıdır. Dresden'dekiler türkülü hikaye gibi, ötekiler düz, nesir olarak yazılmıştır. Türkülü hikayeler söylenirken bir düz anlatılır, buna anlatıcılar döşeme derler, yani döşeme, yazı diliyle, nesir demektir. Bir döşeme, bir türkü, destan böyle sürer gider.

Doğu Anadoludan, özellikle Kars, Erzurum, Artvin illerinden büyük destancılar çıkmış, destanlar anlatarak Anadoluyu şehir şehir dolaşmışlardır. Bu destan anlatıcıların bir bölüğü eski destanları anlatırlarken, yeni destanlar da yaratmışlardır. Çukurovada da böyledir. Nedense Orta, Batı Anadoluda ne saz şairi geleneği, ne de destan geleneği vardır. Sivası, Ankarayı, Kırşehiri bunun dışında saymalıyız. Doğu Anadolu Türkmenlerinde de, Kürtlerde de böyledir.

Her Doğu Anadolu destan anlatıcısının, kendi yarattığı yeni, çağdaş destanlar da vardır. Kürtlerde de böyledir. 19. yüzyılın büyük Kürt destancısı Abdale Zeyniki kutsal, ermiş bir kişidir. Onun yaşamı da bir efsanedir. Onun ermişliği üstüne efsaneler daha Kürt halkı arasında söylenmektedir. Onun söylediği eski destanları da yaşamakta olan dengbejler Abdale Zeynikinin destanları diye nitelemektedirler. Örneğin, *Memé Alan* çok eski, belki de başlangıcı İsadan öncedir. Bu destan Kürtler arasında çok yaygındır. İran, Suriye, Irak, Rusya Kürtlerinde de bilinmekte, söylenmektedir.

Muhammedé Gıco yakından tanıdığım çok iyi bir dengbejdi. Çukurovaya gelmeden önce büyük bir Beyin dengbeji imiş. Abdal Musayı da Muhammedé Gıco gibi yakından tanıyordum. O da Çukurovaya gelmeden önce Vanda bir Kürt beyinin özel

dengbeji imiş. Kürtlerde olsun. Türkmenlerde olsun her Beyin bir türkücüsü, aşığı olduğunu biliyoruz. Muhammedé Gıco ya da Abdal Musa topluluğa destan söylemeye başlamadan önce. *Memé Alan*ı anlatacaksa size Abdale Zeynikinin *Memé Alan*ını mı, yoksa benim *Memé Alan*ımı mı anlatayım, diye sorardı. Yalnız *Memé Alan* destanını sormazlardı. *Siyamendé Hacé*yi de.

*Bışarı çeto*yu da, *Guré Perihané*yi de, *Filite Gutdo*yu da sorarlardı. Bunlar ünlü Kürt destanlarıydı. Topluluk her zaman Abdale Zeynikinin söylediği destanları isterdi. Abdale Zeynikinin söylediği destanların sözleri de, besteleri de öbürlerinden başkaydı. Bir Abdale Zeynikinin yaşam destanı vardı, destancılar Abdale Zeynikiden söyleyeceklerse çoğunlukla Zeynikinin yaşam destanıyla işe başlarlardı.

Muhammedé Gıcodan söz açılmışken, çok önemli bir olayı da vurgulamak istiyorum. *Memé Alan* bütün Kürtlerde hep serbest şiir olarak söylenir. Zaten govent (halay) türküleri, bir de beyit dedikleri türler dışında lavikler, kılamlar, öteki türküler, ağıtlar serbest şiirler olarak söylenir. Muhammedé Gıco, *Memé Alan*ı hem serbest şiir olarak besteyle, hem de türkülü hikaye olarak bir kısım döşeme, bir kısım türkü olarak söylerdi. Abdal Musa da öyle. Ben yalnız *Memé Alan*ı böyle duymadım, *Siyamendé Hacé*yi de böyle duydum. Bu destan araştırmaları için çok önemli bir olaydır.

Bilinen şudur ki, destanlar ilk önce serbest şiir olarak ortaya çıkmıştır. Bu da tartışmalıdır ya, ben destanların ölçülü ya da ölçüsüz şiir olarak başladığına inanıyorum. Birçok bilim adamlarının da dediğine göre şiir daha çok akılda kalıcıdır. Başka sebepleri de olabilir.

Dede Korkut destanına gelince... Dresden yazmasının yazıcısı bunu türkülü hikaye gibi kaleme almıştır, bir bölüm döşeme, ardından şiir. Oysa Vatikan el yazması salt düz olarak, toptan döşeme olarak kaleme alınmıştır.

Salt şiir olan, besteyle söylenen destandan hangi yüzyılda türkülü hikayeye geçilmiştir, bu çok önemlidir. Tam şiir olarak söylenen destanların büyük bir kısmı bir tek besteyle sonuna kadar götürülür, buna saz da, değnek de eşlik edebilir. Türkülü hikayelerde kiminde döşemeye saz katılır, kiminde de hiç katıl-

maz. Yalnız şiirler hep sazla söylenir. *Köroğlu*nda olduğu gibi. *Köroğlu* destanının şiirleri Köroğlu havası dediğimiz o havayla söylenilmez yalnız. Başka başka havalarla da söylenir. Doğu Anadolu bölgesinde dokuzdan çok Köroğlu havası duydum. Güney Anadoluda daha çok Köroğlu havası. Güney varyantı bir *Köroğlu* kolu var, *Köroğlu*nun Turna Teli kolu. Bu kolda türküler ayrı bestelerle söylenir. Hele Köroğlunun Halepte vurulan arkadaşı Deli Hoylu için yaktığı ağıt hem sözleri, hem de bestesiyle Anadolunun bellibaşlı çok güzel ağıtlarındandır.

Abdale Zeynikinin hem söylediği türküler, hem yaktığı ağıtlar yeknesak değildir. Hem de söylediği kadim zamanlar destanı. Abdale Zeyniki, yukarda söylediğim gibi, kadim destanları dinleyicisiyle birlikte yeniden yaratmıştır. Onun için bugün bile dengbejler (Deng Kürtçede ses, bej de söyleyen demektir) söyledikleri bir kısım destana Abdale Zeyniki destanı, türküsü, ağıdı, diyorlar.

Destanla türkülü hikaye ayrı ayrı sosyal toplumların yapıtlarıdır. Kabaca da olsa destanın hangi sosyal toplumun yaratısı olduğu biliniyor. Destanın hangi çağda çıktığı üstüne genel bir kanı var. Herkes de öyle biliyor, Okullarda bile okutuluyor. Bir sanat yapıtının doğuşunu kesinkes bilmek o kadar kolay olmasa gerek. Pertev Naili Boratav bununla uğraştı, bir de zaman saptadı ya gene de destandan türkülü hikayeye geçiş çağı tartışmalı kaldı, diyeceğim ya, diyemiyorum, Boratavdan başka bu işle çok az kişi uğraştı da ondan. Muhammedé Gıco, Abdal Musa gibileri bugün bile bir destanı hem türkülü hikaye, hem de destan olarak söylüyor buna ne diyeceğiz.

Dede Korkut destanı öyle yazıldığı gibi bir türkülü hikaye değildir. Ben gençliğimde çok uzun tekerlemeler derlemiştim. Aşık ya da masalcı tekerlemeyi bana yazdırırken, ben onun sesine göre tekerlemeyi serbest şiir olarak yazıyordum. Ve işin özü buydu. Bana tekerlemeyi yazdıran kişinin sesindeki vurgulardı önemli olan, şiirin biçimini o tayin ediyordu. Yahut da tekerlemenin kendisi. Tekerleme anlatıcıyı belki de zorunlu kılıyordu böyle vurgulayarak söylemeye.

Dede Korkut destanını yazıya geçirenlerden biri, destanı düpedüz döşeme olarak yazmış, onun bir şiir olduğundan bile ha-

beri olmamıştır. Öteki ise onu bir türkülü hikaye sanmış öylece yazmıştır. Özünde *Dede Korkut* hikayelerine baktığımızda onlarda bir özet havasını sezmek kolay.

Salkım salkım tan yellerü esdüğünde
Sakallu boğaç turgay bozladıkta
Bedevi atlar ıssın görüp sayradukta
Sakalı-uzun Tat-eri banladukta
Aklu karalı seçilen çağda
Kalın Oğuzun kızı gelini bezenen çağda
Göğsü güzel kaba dağa gün degende
Beğ yiğitler, cılasınlar birbirine koyulan çağda

Yazıcı buna benzer, sanırım yirmi parçayı şiir gibi yazmıştır. Bunlar bence destanın leit motifidir. Birçok destan kolunda böyle leit motifler vardır. Oysa alıcı gözle Dede Korkut destanlarına bakacak olursak, baştan ayağa uyaklı ya da uyaksız şiirdir. Yazıldığı gibi türkülü hikaye ya da Vatikan yazmasındaki gibi baştan aşağı döşeme değildir. Kim isterse, yeter ki azıcık şiirden, destandan anlasın, vurgulara, uyaklara dikkat ederek Dede Korkut destanını alt alta yazsın görecektir ki büyük bir şiir-destan karşısındadır.

Bugün elimizde çok eskilerden kalma destanlar var. İki örnek vermeliyim. Bir tanesi Kırgızların *Manas Destanı*, öteki de Kürtlerin *Memé Alan*ıdır. İkisi de döşemesiz baştan aşağı şiirdir. İkisi de besteyle söylenir, ikisini de çok usta dengbejler söylerler. *Manas*ın anlatıcılarına Manasçı diyorlar. *Memé Alan*ı da dengbejler anlatıyor. Kırgızistanda gördüğüm Manasçı destanı anlatırken tiyatro oynuyor, halden hale giriyor, sesi durmadan değişiyor, bir uzun türküye dönüşüyor, bir alçalıyor, yekiniyordu. Çukurova destancıları bu kadar değilse de onlar da oynuyorlardı. Dinlediğim Kürt destancılarına çoğunlukla bir kavalcı, bir meyci katılıyordu. Ve onlar söyledikleri destanda sesten sese geçiyorlardı. *Köroğlu*nun Turna Telindeki türküleri gibi.

Bugün özellikle doğuda birçok destan daha yaşıyor da *Dede Korkut* gibi köklü büyük bir destan niçin yaşamıyor?

Dede Korkut destanı Oğuz Türkmenlerinin destanıdır. Oğuzlar ne Kırgızlar, ne de Kürtler gibi kendi anayurtlarında kalmamışlar, çok bölünmüşler, çok dağılmışlar, oradan oraya savrulmuşlardır. Yerlerinden koptuktan sonra Hindistana uğramışlar, bir bölükleri orada kalmış. Afganistana, Horasana, İrana geçmişler, bir bölükleri oralarda kalmış. Sonra Azerbaycana, Anadoluya, Mezopotamyaya, Suriyeye geçmişler, velhasıl darmaduman olmuşlar. Sosyal değişimlere uğramışlar hemen her vardıkları yerde. Örneğin, Suriye, Çukurova Türkmenleri kalabalık topluluklar olduklarından büyük değerler, yeni gelenekler yaratmışlar, eski geleneklerine de sarılmışlardır. Kendilerini yaşadıkları topraklara uydurmuşlardır. Destan geleneğini bile sürdürmüşler, büyük şairler yetiştirmişlerdir, Karacaoğlan, Dadaloğlu gibi. Bunlardan başka da yüzlerce destancı, yüzlerce şair yetiştirmişlerdir. Pir Sultan, Ahmedi Yesevi, Yunus Emre bu geleneğin yarattıklarıdır.

Orta Asyada Kırgızlarda Kazaklarda, Dede Korkut adı biliniyor. Yalnız *Dede Korkut* destanından bir kol olsun biliniyor mu, ben bilmiyorum. Kazaklarda da pek bilinmiyor. Anadoludan sonra *Dede Korkut* Azerbaycanda iyi biliniyor. Ve dünyada en çok da *Dede Korkut*la Azerbaycan bilim adamları uğraşmışlardır. Azerbaycanda birkaç *Dede Korkut* kolunun bilindiğini okudum.

Anadoluda üç kolu iyi biliniyor *Dede Korkut*un: Bey Böğrek, Tepegöz, Deli Dumrul.

Bey Böğrek kolundan, yaşayan, şimdiye kadar otuzdan fazla varyant saptanmış, yazıya geçirilmiştir. Bu otuzdan fazla derlemelerin çoğu türkülü hikaye, azı masaldır. Ana konu yöresinde kümelenen yan öğeler, temalar çok çeşitlilik gösterir. Masallar başka bir zenginliktir. Örneğin Çukurovada destancıların dışında, yani türkülü hikayelerin dışında, birçok Bey Böğrek masalı da anlatılır. Hikayeleri ve masalları çok ilginç ve güzeldir. Bu rivayetlerden de öğreniyoruz ki, Bey Böğrek türkülü hikayeleri aşağı yukarı Anadolunun bütün bölgelerinden derlenmiştir, her bölge, her anlatıcı, her ayrı kültür bu türkülü hikayelere, masallara damgasını vuruyor. Bu otuzdan çok varyantın içinden küçük bir parçayı buraya almak istiyorum. Göreceğiz ki her varyant bir destanı ne kadar zenginleştiriyor, şiirleştiriyor: Ve

Padişah iyi oluyor, Hatun Sultan da aş eriyor. Bunlardan dolayı da kırk gün kırk gece şenlik yapılıyor. Hatun bir oğlan çocuk, kısrak da bir tay doğuruyor. Çocuk biraz büyüyünce mektebe gönderiliyor. O çağın mektepleri bugünkü gibi mektep değildir. Çocuğu bir mağaraya koyuyorlar. Arada sırada bir molla geliyor ders veriyor. Bey Böğrek bu mağarada, dışarıya hiç çıkmadan yedi yıl kalıyor. Bir gün mağaranın üstünden bir delik açılıyor, delikten mağaranın içine bir direk kalınlığında ışık sağılıyor, çocuk bu ışığı yakalamaya çalışıyor, yemeyi içmeyi de unutarak ışığı yakalamaya çalışıyor bütün gün. Hocalar arada ders vermeye geliyorlar, onlar gider gitmez, Bey Böğrek başlıyor delikten gelen ışık direğini yakalamak için uğraşmaya. Çocuk bir türlü mağaranın ortasındaki ışık direğini yakalayamıyor, ama inat ediyor, ille de yakalayacak...

Elimizdeki yazmalar elbette ki *Dede Korkut* destan kollarının bütünü değildir. Bunun üstüne bilginlerin elinde sağlam ipuçları vardır. *Dede Korkut* destanı eksik de olsa, özetlenmiş de olsa elimizdeki kollar hem tarih, hem efsane, hem de bir destan yapısı, kurgusu bakımından, destan dili bakımından bir başeserdir. Başta, bu destanı boş yere bir *İlyada*nın, bir *Gılgamış*ın, bir *Kaleval*anın yanına koymadım. İnsanlığın *Dede Korkut* destanını gereğince tanıyamaması bir eksikliktir.

İkinci kol Tepegözdür, şimdiye kadar Anadoluda söylenegelen. Eldeki bütün varyantlar *Odysseia*nın, tıpkısı olmasa da birer benzeridir. Yalnız *Dede Korkut*taki ve Anadoludaki Tepegözlerin bir kısmı peri kızından doğar. *Dede Korkut*ta, bir gün Sarı Çoban Uzun pınara gider, önündeki sürüsü ürker. Çoban bakar ki, ne görsün. Kanat kanada vermiş peri kızları pınarın üstünde uçuyorlar. Kepeneğini bir peri kızının üstüne atar, peri kızı kepeneğin altında kalır. Sarı Çoban peri kızıyla yatar. Dokuz ay sonra peri kızı getirir pınarın başına bir kocaman torba gibi bir şey atar gider. Sarı Çoban gider ayağıyla bu çuvala dokunur. Çuval o dokundukça büyür. Ondan sonra ava çıkan Oğuz Beyleri bu acayip şeyi görürler, içlerinden birisi iner ayağıyla dokunur, o dokundukça büyür acayip şey. Ok atarlar, başka başka çaba harcarlar, o acayip şey gittikçe büyür. Sonra bir Oğuz Beyinin çizmesinin mahmuzu dokununca o şey yarılır.

İçinden gözü tepesinde bir çocuk çıkar. Çocuk büyür. Tepegözün gözünün çıkarılması, çıkaranın mağaradan kaçması, tıpkı *Odysseia* gibi koç postuna sarılarak Tepegözün bacaklarının arasından kaçmasının aynısıdır.

Üçüncüsü Deli Dumruldur.

Anadoluda bugün yaşayan 27 Deli Dumrul varyantı derlenmiştir. Belki de daha çok.

Yalnız derlenmeyenler daha çoktur. Belki de her köy, her kasabada bir Deli Dumrul destanı vardır. Ben gençliğimde Toroslarda dolaşırken nerdeyse her köyde, kasabada bir Deli Dumrul anlatıcısıyla karşılaşıyordum. Kimine göre Dumrul altın köprü kuruyor, kimine göre kuru çaydan insanları geçiriyor. Kimine göre kuru çayın üstüne köprü kurduruyor. Kimine göre köprüden geçen obalardan kırk altın alıyor, kimine göre geçmeyenlere birer altın veriyordu. Daha doğrusu parası olmadığından dolayı köprüden geçemeyenlere de birer altın veriyordu.

Babanın, ananın oğulları için canlarını vermeyip de eşinin kocası için canını vermesi hikayesi yalnız göçebe Türkmenlerinde değil Türkiyenin şehirlerinde bile en bilinen hikayedir. Deli Dumrulu da Toroslarda türkülü hikaye olarak anlatanlarla çok karşılaştım ama derleyemedim. O zamanlar salt ağıt ve tekerleme derliyordum. Koskocaman günlerce anlatılan bir destanı yazmak çok zor işti.

Ne yazık ki Türkiyede bilimsel olarak folklor derlemeleri çalışmaları çok az yapıldı.

Yapılanlar da amatörce yapıldı. İşe pek az yarıyor. İş işten geçince insan neler kaçırdığını daha iyi anlıyor.

Yukarda yazdıklarım Bey Böğrekin. Anadoluya nasıl bir genişlikte yayıldığını gösteriyor. Çağımızda Anadoluda söylenen *Dede Korkut* destan parçalarında hiç Dede Korkut adı geçmiyor, oysa her *Dede Korkut* el yazmasında birkaç kez Dede Korkut adı geçer. Bir de günümüzde söylenen Kürtçe her Abdale Zeyniki destanında başta olsun, sonda olsun Abdale Zeyniki adı geçer. Türkçe olsun, Kürtçe olsun şiirler sonunda aşıkların adı geçer. Buna karşın Türkmenlerde olsun, Kürtlerde olsun pek öyle yeni destan yaratıcılarının destanın başında ya da sonunda adları geçmez.

Belki de ilk başlarda Dede Korkut da destanlarında adını, Dedem Korkut soy soyladı boy boyladı, diye geçirmiyordu. Belki ondan sonra gelen anlatıcılar söyledikleri destanlara Dede Korkutun adını koymak zorunluluğunu duydular. Ad olsun olmasın, söylenen destancıları pek öyle sanırım ki ilgilendirmiyor, o, destanı gönlünün istediğince, dinleyicisi ile birlikte yaratıyor ya, ona bu kadarı yetiyor. Ha yepyeni, duyulmamış bir destan yaratıp dillere salıvermek, ha eski bir destanı dinleyici ile birlikte yaratmak belki de destancıya, dengbeje aynı tadı, coşkuyu veriyor. Bir Aşık Rahmi vardı çocukluğumda, zaman zaman diyordu ki: "Ben candan bir dinleyici bulursam sazıma, sözüme kanat takarım. Çukurovalılar insanı iyi dinliyorlar. Onun için ben burada her yerdekinden daha iyi çalıp söylüyorum." Ben Aşık Rahmiden destanları Torostaki köyünde, Torostaki başka yerlerde de dinledim, söylediği türküleri, anlattığı destanları bizim Çukurovada daha başka, daha zengin, daha candan söylüyordu. İşte o zamandan beri destanların anlatan ustaya, dinleyenlere göre zenginleştiğini, güzelleştiğini anladım.

Dede Korkutun kişiliği de efsanedir. O, keramet sahibi bir ermiştir de. Onun kerametini gösteren Dede Korkut yazmalarında da parçalar vardır. Bugün Kırgızlarda, Kazaklarda Dede Korkutun yaşamı üstüne birçok efsane vardır: Dede Korkut bir gece düşünde Allahı görür. Allah ona, Dede Korkut, der, sana sonsuza kadar ömür verdim, der. Sen istediğin kadar uzun yaşayacaksın. İstediğin zaman da, kendi isteğinle öleceksin. Bu düş Dede Korkutu çok sevindirir, o artık ölümsüzdür. Böylece mutlu, ölümsüz yaşayıp giderken, bir gün kaçan bir danayı kovalarken yorulmuş, bir yere çökmüş, ölümü ilk olaraktan düşünmeye başlamış. Bu anda da kovaladığı dana yanına gelmiş. Düşten sonra ölümü hiç düşünmeyen Dede Korkutun içine bir ölüm kurdu düşmüş. Bu kurt, bu korku gittikçe de büyümüş. Sonunda yapamamış devesine binmiş, diyelim güneye, sürmüş gitmiş. Dünyanın ucuna varmış. Bir de bakmış ki birileri orada bir mezar kazıyor. Dede Korkut, bu kimin mezarı, diye sormuş. Bu mezar Dede Korkutun mezarı demişler. Dede Korkutun devesi altı aylık yolu üç günde alırmış. Dede Korkut devesini geriye çevirmiş, tersine, dünyanın öteki ucuna kuzeye sürmüş. Oraya ulaşmış ki ne gör-

sün, gene bir mezar kazıyorlar. "Bu kimin mezarı?" Dede Korkutun mezarı, demişler. Batıya, doğuya sürmüş devesini, dünyanın en ucuna sürmüş, Dede Korkutun mezarı... Dönmüş Sır-Derya kıyısına, yurduna gelmiş. Çadırı kurmuş, orada umutsuz yaşamaya başlamış. Sonra bir gün akıl etmiş, şu akan ırmağın ortasına gitsem otursam, ölüm bana orada ulaşabilir mi? Dediğini de hemen uygulamış: Postunu suyun üstüne fırlatmış, post suyun orta yerinde öyle durmuş kalmış, akıp gitmemiş. Dede Korkut kopuzunu, kavalını almış, gitmiş oturmuş postuna. Ölümden kurtulmuş ya, yağmurdan, kardan kıyametten perişan olmuş. Böylesi yaşam ölümden de beter gelmiş ona. Altından su akıp gidiyor, o postunun üstünde rahat. Allahtan bir dilek dilemiş, çadırını istemiş. Allah da hemen dileğini yerine getirmiş. Böylece de Korkut yüz yaşına kadar yaşamış, suyun üstünde de oturmaktan bıkmış. Kıyıya dönmüş, çadırını kurmuş ve ölümü beklemiş. Orada Sır-Derya kıyısında ölmüş, kendi isteğiyle.

İnsanoğlu kendini bildi bileli ölümsüzlüğü aramıştır.

Elimizdeki ilk destan, ölümsüzlüğün otunu arayan, onu bulup sonra da yitiren Gılgamış destanıdır.

Benim bildiğim ikinci destan ya da söylence Lokman Hekim hikayesidir. Kimi tıp bilimcileri, tarihçileri Lokman Hekimin Ortaçağlarda yaşadığını söylüyorlar. Kimileri de onu Dioskurides ocağına bağlıyorlar.

Son yıllara kadar Lokman Hekim masalları, türkülü hikayeleri Çukurovada söyleniyordu. Yazık ki, bu yeni *Gılgamış*ı yazmak kimsenin aklına gelmemiş.

Lokman Hekim büyük bir hekimmiş. Durmadan, gece gündüz demez Toroslarda, Çukurovada dolaşırmış. Bütün çiçekler, otlar, pınarlar, sular ben şu hastalığın, ben bu hastalığın ilacıyım, diye ona söylerlermiş. Ve Lokman ilaçlarla hastaları iyileştirirmiş. Çukurovalıların ermişi imiş. Durmadan da ölümsüzlüğün ilacını ararmış. Kulağı kirişte, ben ölümün ilacıyım, ben ölümün ilacıyım, sesini beklermiş. Bir gün daha gün attı atacak, Lokman uzandığı çınarın altında bir ses duymuş. İnanamamış, düş görüyorum sanmış. Ses durmuyormuş, ben ölümün ilacıyım, ben ölümün ilacıyım, ben... Lokman ayağa fırlamış, sesin geldiği yere koşmuş ki ne görsün, parıltı içinde bir çiçek balkıyıp

durur. Binbir renkli ışık ortada savrulup durur. Lokman hayranlıkla çiçeğe bakar, dünya kararır, sonra açılır, ben ölümsüzlüğün, ölümsüzlüğün çiçeğiyim. Lokman çiçeğin üstüne atılır, koparır, deli gibi koşmaya başlar, ölümün ilacını, ölümsüzlüğün ilacını buldum diye de bağırır dururmuş. Misis köprüsünün üstüne gelir, bu arada Lokmanın sesini duyanlar onun arkasına takılmışlar, on binlerce kişi Ceyhan ırmağının kıyılarını almışlar. Lokman heybesinden çiçeği çıkarmış, çiçek gün gibi parlamış, herkesin gözü kamaşmış, dünya karanlığa kesmiş, karanlık geçince de çiçek binbir ışık renginde gene savrulmaya başlamış, bu sırada da gökten apak bir melek inmiş kanadıyla Lokmanın eline vurmuş, ölümsüzlüğün çiçeği suya uçmuş gitmiş.

İnsanoğlu kendini bildi bileli ölümsüzlüğü aramıştır.

Ben Dede Korkutun yaşam hikayesinin *Dede Korkut* destanından bir kol olduğunu sanıyorum. Niçin zamanımıza kadar gelmemiş, gelmiş de işte böyle gelmiş, bir destan kolu değil de büyük anlatıcının yaşamı olarak gelmiş.

Dede Korkut destanındaki yapı çok sağlamdır. Bütün bölümler birbirine Dede Korkutla ve leit motiflerle bağlanmıştır. Destanın hüzünlü yerlerinde dil bir ağıt, sevinçli yerlerinde dil bir sevinç türküsü olmuştur. *Dede Korkut*taki yinelemeler bile başka hiçbir destanın yinelemelerine benzemez. Kendine hastır. Dede Korkutun anlatımı, yapısı üstünde durmanın söz sanatlarına olanaklar açacağına inanıyorum.

*Dede Korkut*un doğa anlatımı, bütün büyük destanlarda olduğu gibi olağanüstüdür. *İlyada*, *Odysseia*dan Çerkezlerin *Nart* destanına. *Gılgamış*dan Kürtlerin *Memé Alan*ına kadar.

Böylesine bir anlatımı destanlar ta baştan nasıl sağlamışlardır, bunun üstünde de sanırım çok düşünülmemiştir. *Odysseia* ve Çerkezlerin *Nart* destanındaki deniz betimlemeleri tansığını anlatıcılar, destan yaratıcılar nasıl sağlamışlardır. *İlyada*daki, *Gılgamış*, *Dede Korkut*taki doğa betimlerinin güzelliğine, gerçekliğine nasıl erişilmiştir. Bunda usta destan yaratıcılarının elbette büyük payı vardır. Dilden dile, çağdan çağa destan anlatıcılarının, dinleyicilerinin de payları vardır.

İnsanoğlu baştan bu yana doğanın bir parçası olmuş, doğayı anlatmaya çalışmıştır.

Zaten ilk büyük destanlar doğa olayları üstüne çıkarılmıştır, örneğin Tufan hikayesi ...

Karacaoğlan, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdaldan, öteki büyük halk şairlerinden, destancılardan onların doğa anlatım gizlerini biraz öğrenebiliyoruz.

Halk birçok doğa olayını, doğayı kalıplaştırmış destancılar, o kalıplaşmış doğa betimlemelerini almışlardır. Şairler, destancılar, anlatıcılar bu betimlemeleri çoğunlukla olduğu gibi, kiminde de azıcık değiştirerek vermişlerdir. Homerosun bir dağ betimlemesiyle bir Karacaoğlanın dağ anlatımının, betimlemesinin arasında da çok az fark vardır. Çoğu destanda *egrim egrim uçan turnalar* vardır. *Aladağın yamacına gün vurur. Bahar delilenir, nennilenir.* Aşağı yukarı birçok destanda bu betimlemeler vardır. Bunlara karşın büyük destancıların, büyük destan sürdürücülerinin, dinleyicilerinin doğa betimlerini, halkın betimlemelerine katkılarda bulunduklarını da yadsıyamayız. Örneğin Karacaoğlan türkülerine baktığımızda halkın kalıplaştırdığı çok doğa betimlemesi vardır. Ama Karacaoğlanın kendi betimlemelerini de bunların arasından seçebiliyoruz. Destanların halk şiirlerinin bu yanlarının da araştırılması gerekir.

Halk doğanın en güzel yanlarını kalıplaştırmış, bu betimlemeleri kırk bin yıl su altında kalmış çakıl taşı gibi işlemiştir. Ardında da destancılar, aşıklar, dengbejler, türkücüler masalcılar...

Önsöz, *Le livre de Dede Korkut*, Louis Bazin et Altan Gökalp, Preface de Yachar Kemal, Gallimard, 1998

Ölü Canların *Yeni Basımına Sonsöz*

Gogol 1809 yılı Martında Ukraynada orta büyüklükte bir çiftlikte doğdu. Büyükbabası bir aydın, babası da bir yazardı. Çocukluğu babasının çiftliğinde geçti. Çiftliğin yöresinde köyler, çiftlikler, kasabalar vardı. Çiftliğin köylülerle, çiftliklerle, çiftliklerin beyleriyle ilişkileri vardı. Yöredeki çiftlik sahipleri birbirlerine gidip gelirler, kasabalarda buluşurlar, birbirleriyle dostluk kurarlardı. Toprakları sanıldığı gibi çıplak bozkır değildi. Ormanlık, bahçelik, verimli yerleri de vardı. O bölgede Ukrayna halkının türkücüleri, destancıları köy köy, çiftlik çiftlik dolaşır, türkülerini söylerler, destanlarını anlatırlardı. Masalcı kadınlar masallarını çocuklara söyledikleri gibi büyüklerden de esirgemezlerdi. Beyler, köylüler dindardılar.

Gogol çocukluğunda beyler kadar köylüleri de yaşadı. Ukrayna halkının büyülü, zengin dili onun ana diliydi. Bu dilin destanlarını, türkülerini, masallarını dinlemiş, bir derebeyi oğlu olarak halkın içinde yaşamıştı. Derebeyler, durumlarından dolayı halkla iç içedirler. Gogol, köylüleri, hem de beyleri, halkın ve beylerin dilini, kültürlerini birlikte yaşamıştır. Bu durum Gogolün kültür zenginliğine yardım eden temel olmuştur. Bu zenginlikte kişilerin yalınayak bastığı toprağın, içinde yıkandığı pınarın, akarsuyun, çakıl taşlarında oynadığı denizin, içinde yaşadığı bahçenin, ormanların, çimenlerin, her gün, her gün başka başka gözüken, değişen ışıkların payı vardır. Kokuları yaşamak da ayrı bir zenginliktir. Bir çiçek gece başka kokar, gün doğar-

ken, gün doğunca başka, gün kızdırınca başka, gün batınca başka kokar. Birçok çiçek, birçok orman, birçok bozkır, birçok deniz de böyle kokar. Toprak da böyle kokar. Ağaç kesilirken, ekin biçilirken, toprak sürülürken, hele seher vakti, seher yeli eserken sürülmüş toprak kokusu insanı deli eder ve sevincinden göklere uçurur. Gogol bu çiçeklerin, bu toprakların, bu suların, pınarların, ormanların değişken kokularını da biliyordu. Doğayı, doğadaki insanı anlatmaya hasret kalan Gogol, *Taras Bulba*yla bu hasretini az da olsa dindirdi. Gönlündeki istek böylesi de değildi. Doğayla insanı iç içe anlatmaktı. Bunu isteyerek ya da istemeyerek *Ölü Canlar*ın ikinci cildinde anlattı. Doğanın böylesi salt görkeminin anlatımı doğayı en ince ayrıntısına kadar yaşamış Gogol gibi ustanın yazacağı doğa değildir.

*Ölü Canlar*ın konusunu Gogole yakın arkadaşı Puşkin vermiştir. *Müfettiş*in konusunu verdiği gibi. Romanın yazılması 1835'te olabilir. Bu sıralar Gogol yakın arkadaşı Puşkine bir mektubunda şöyle yazmıştır (7 Ocak 1836): "*Ölü Canlar*ı yazmaya başladım. Kurgusu çok uzun bir romanı gerektirecek şekilde genişledi. Ve bence bir hayli eğlendirici olacak. Ancak şimdilik üçüncü bölümde bıraktım. Yakınlaşabileceğim iyi bir dolandırıcı arıyorum. Bu romanda Rusyanın tamamını tek bir bakış açısıyla da olsa göstermek istiyorum."

*Ölü Canlar*ın birinci bölümü çıkar çıkmaz Gogol tutucular ve dindarlardan büyük saldırıya uğradı. İlerici eleştirmenlerden de büyük övgüler aldı. Tutucuların ve dincilerin ona yaklaşımları çok ağırdı. Kendisini çok yalnız duyumsuyordu. Onu tutan, ona kanat geren, güvendiği Puşkin ölmüştü, dayanacak kimsesi yoktu.

Mektuptan anladığımıza göre, bundan sonra ikinci ve üçüncü *Ölü Canlar*ı yazabilmesi için arayışları vardı. *Ölü Canlar*ı üç kitapta bitirmek ve sonunda olumlu, ahlaklı, güçlü bir Rusyaya varmak, onu eleştirenlerin beklentisi kadar herhalde Gogolün kendisine çizdiği yol da buydu. O günün Rusyasına nasıl olumlu bakılır, o günlerin Rusyası nasıl cennet olarak anlatılır, kaşarlanmış dolandırıcı, sabıkalı Çiçikovdan Gogol gibi usta bir adam da olsa nasıl bir olumlu insan yaratabilir...

*Ölü Canlar*ın ilk bölümünde her şey ölçülüydü. Orada do-

ğaya ne bir övgü, ne bir yüceltme vardı. Ne de bir insan çarpıltılmıştı. Gene de ikinci bölümün başındaki doğa betimlemesi güzel bir anlatımdır ama Gogolü kıvançlandıracak bir anlatım değildir. Gogolü kıvançlandıracak doğa nasıl anlatılmalıydı, insan düşünebilir. Kimi şöyle olmalı, kimi böyle olmalıdır diyebilir. *Palto*daki insanları, ayrıntıları yazdığı gibi yazabilirdi diyebilir miyiz? *Ölü Canlar*ın birincisine bakarak, ikincinin kitabını yakacak hale getiren, baskılardan başka, Gogolü rahatsız eden neydi? Onun sindiremeyeceği eksiklikler miydi, bunun cevabı kolay verilemez.

Gogolün ilk *Ölü Canlar*ın sonunu başka bir biçimde değiştirerek, akı kara, karayı ak yapması kolay değildir. Gogol belki bunun kurbanıdır.

Onun bir de yaşamında, türkü, destan, masal, dil çalışmaları vardır. Halkın dili onun zenginliklerinden biridir. O, yeni, zengin, kendi kişiliğine has anlatım zenginliğinden yararlanmadan, yeni bir roman dili yaratmadan, yeni bir romana, roman biçimine varılamayacağını biliyordu. Baştan sona kadar onun çabası yeni bir roman dili çabası oldu. Büyük kaynak olan halk dilinin içindeydi. Arkadaşı Puşkin de onun gibiydi. O da halkın masallarından, türkülerinden, destanlarından, dilinden, bu büyük kaynaklardan da yararlanarak yeni bir şiir dili, yeni bir şiir yapısı yaratmıştır. İki arkadaştan biri olan Gogolün yarattığı romana yararlı olmuşsa bu kültür, öbür arkadaş Puşkinin yarattığı yeni şiir için de temel kaynak olmuş, görkemli Puşkin şiiri ortaya çıkmıştır. Puşkin ve Gogol kendilerinden sonra gelen büyük Rus edebiyatını etkilemişlerdir. Gogolün romanı, hikayeleri Rus romanının, hikayesini, şiirini etkilediği gibi dünya romanı ve hikayesini de etkilemiştir. Dostoyevski, "Bütün Rus romanı Gogolün *Palto*sundan çıktı" diyor ya bu bir abartma değildir. O, Dostoyevskiyi derinlemesine etkilediği gibi, Tolstoyu da etkilemiştir. Tolstoyun ilk romanlarını okursak bu etkiyi kolaylıkla görebiliriz.

Gogol gibi bir yazar bu dünyaya gelmeseydi Çehov gibi, dünya hikayeciliğini etkileyen bir büyük yazar da belki çıkamazdı. Kafka da Gogol tezgahından geçmiştir. Usta yazarlar bilirler ki destan nasıl bir usta çırak işiyse roman da öyledir.

Gogolün derin kültürünün temeli halk kültürüyse, Petrogradda, Avrupada geçen yaşamı ona başka olanaklar sağlamıştır. Bildiği diller sayesinde de dünya edebiyatını izlemiştir. O, eski Yunanı iyi biliyordu, Avrupa romanını, hikayesini de... *Ölü Canlar* için o *bir İlyada* olacaktır, diyordu. *Ölü Canlar* gerçekçi bir romandır. Aşağıda Troya ovasında Akhalarla Troyalılar çarpışırken, yukarda Olimpos dağlarında da tanrılar birbirleriyle cebelleşiyorlardı.

Günümüzde birtakım moda akımlar yaratılıyor, onu da yenilik sanıyoruz. Bu uydurmalar yenilik değildir. Her yenilik insanlığın bir birikimi, bir aşamasıdır. Cervantes'in *Don Kişot*u bir moda ortamında doğmadı. O, Avrupa insanlığının birikimi, aşamaları sonucu ortaya çıktı. Cervantes'ten önce kim bilir ne kadar yazar gelmiş geçmiştir o topraklardan. Gogol de birikimlerin sonucu bir yazardır. Bilinçli olarak Ukrayna, Rus halk sözlü sanatlarını yaşamış, bütün yaşamı boyunca halkın müziğini dinlemiş, sevmiş, Ukrayna, Rus sözlü edebiyatı üstünde çalışmış, halkın kültürünü, dilini kendine kaynak edinmiştir. O çağın Rusyasında bir de eski Yunan hayranlığı vardır. Gogol de kendisini bu hayranlığın içinde bulmuştur. Yaşadığı halkının kültürü ve dili onu ister istemez Yunan kültürüne, Homerosun, Sofoklesin Euripidesin yanına götürecekti. *Ölü Canlar*ı yazdıktan sonra, "Bu romanla yeni bir *İlyada* yazdım" demesi sebepsiz değildir. İnce okuyup sık dokursak, Gogolün *Ölü Canlar* biçiminin *İlyada*nın etkisinde kaldığını görürüz. *İlyada* da iki baş kişilik vardır, Hektor, Akhilleus, *Ölü Canlar*da tek bir baş kişilik vardır, Çiçikov. *İlyada*da iki baş kişilik Hektorla Akhilleus sonuna kadar, yanlarında yan kişiliklerle, giderler. *Ölü Canlar*da da öyle. Çiçikov baştadır, yan kişilikler de gittikçe çoğalır.

*Ölü Canlar*ı bir başyapıt yapan biraz da bu yan kişiliklerdir. Çiçikov romanın bağlarını kuran salt özsel bir öğedir diyebilir miyiz? O bir dolandırıcıdır. Onun başına da dolandırıcılığından başka türlü işler gelmiş, hapishaneye bile girmiştir. Olumsuz bir kişiliktir. Bitmiş tükenmiştir derken, bir de bakıyorsun ki hapishaneden dalavereyle dışarıya çıkıvermiştir.

Gogol Homerosun, *Ölü Canlar* için, ben bir *İlyada* yazdım, diyecek kadar etkisinde kalmışsa, Cervantes'in de o kadar etki-

sinde kalmıştır. Yalnız onların insan anlayışları başka başkadır. Don Kişot her insanın içinde vardır. Ondan önceki sözlü edebiyatta, yazılı edebiyatta, uzmanların söylediklerine göre bir tek Don Kişot yoktur. *Don Kişot*u okuyan herkes biraz da kendisini bulur. Çiçikov bir Don Kişot değildir, insanlık içinde bir prototiptir, o zengin olmak için dolandırıcılığı seçen bir kişidir. O bir hayalcidir. Her insan hayaller kurar, evlenecektir, çocukları olacak, onlar mutlu yaşayacak, insanlardan saygı göreceklerdir. Elbette Çiçikov bir insandır. Umutsuzluklara, karamsarlığa, karanlıklara düşer, düşmüş yıkılmışken, durumu biraz iyileşince gene yeni yaşam için hayaller kurar. Gene de o bir Don Kişot gibi her insanın içinde olan bir kişilik değildir.

Gogolün kişileri toplum içinde belirlenmiş, damgalanmıştır. Bu belirli kişilikleri Gogol en küçük ayrıntılarıyla derinlemesine işler. Hemen hemen hepsi de en küçük ayrıntılarıyla okuyucuların gözlerinin önüne serilir. Bunların aralarındaki ilginç kişi Nozdrievdir. Onu yalnız serseriliğiyle, yalancılığıyla, saldırganlığıyla işlemez daha birçok yönüyle işler, ne eder, ne eyler ondan ölü canları alır. Çiçikovun karşılaştığı çiftlik sahiplerinden Manilov, Sabakiyeviç, Koroboçka da oldukça çetin ceviz çıkarlar. Ama Çiçikov da çetin cevizdir. Onların her birinin düşüncesine göre kendini ayarlar, onlara göre konuşur, her birinin hakkından gelir, ölü canlarını ellerinden alır. Çiçikov bir bukalemundur. Yanılıp yazılıp da ağzından karşısındakilerin düşüncelerine aykırı bir söz çıkacak olursa hemen çark edip onun doğru düşüncelerine döner. Dönekliği, ötekilerinin düşünceleriyle birlikte olmayı huy edinmiştir. Bir de herkesin kabul edeceği düşünceleri güzel konuşarak, herkesin suyuna giderek anlatır, herkesin hayranlığını kazanır.

Çiçikov çiftliklerden N. kentine biraz korkuyla, biraz çekinerek, biraz da işini görmüş olarak döndü. Kent eski, sevgili dostu olarak karşıladı onu. Onun için şölenler düzenlendi. Özellikle de ona kentin hanımları hayran kalmışlar, onu öve öve bitiremiyorlardı.

Çiçikov kentte biraz daha kalacak, başarısının tadını çıkaracakken Valinin şöleninde başına olmadık işler geldi. Çiftliklere giderken görüp tutulduğu sarışın kızı görünce Çiçikov

kendinden geçti, gözleri kızdan başka kimseyi görmedi. Şölendeki aşık Çiçikovun kıza karşı davranışları özellikle kadınların gözlerinden kaçmadı. Hemen o gece bütün kadınlarca Çiçikova karşı tavır alındı. Şölene bir de sarhoş Nozdriev düşmesin mi, Çiçikovun ölü canlar tutkusunu açıklamasın mı savurduğu birçok yalanla birlikte. Nozdrievin yalanlarına alışmış, onun hiçbir sözüne inanmayan kentliler, önce kadınlar, sonra erkekler ona hemen inandılar. Sonra da kente Karaboçka bütün telaşıyla koştu geldi. Kadınlar, kent çapında büyük bir harekata, dedikodu harekatına geçtiler. İş Çiçikovun Valinin sarışın kızını kaçıracağına geldi dayandı. Dedikodu büyüdü, kasabanın bütün kadını erkeği, yedisinden yetmişine kadar Çiçikovdan başka bir şey konuşamaz oldular. Bir gece Nozdrievin Çiçikovun han odasına gelmesi, kentlilerin onun için neler konuştuğunu anlatması, zaten bir şeyler sezinleyen Çiçikovu uyardı. Ertesi gün kente çıkıp dostlarına gitti, hiçbir dostu onu kabul etmedi. Bir iki gün içinde yakalanmak korkusuyla yollara düştü. Arabayı o kadar hızlı sürdürüyordu ki nerdeyse atlar çatlayacaktı.

Çiçikov hızla kaçarken yeni, temiz namuslu bir yaşamı düşlüyordu. Babasının ona verdiği öğüdü düşünüyordu. Babası için her şey paraydı. Ve Çiçikov, okul arkadaşlarının ona verdikleri çörekleri onlara satarak para biriktiriyor, babasının tek öğüdünü yerine getiriyordu. Babasının tek öğüdü onun için o gün bugündür yaşam biçimi olmuştu.

N. kentinden uzaklaştıkça kurduğu güzel düşüncelerden de uzaklaşıyordu. Mutlu düşünceleri arada sırada Çiçikovu yoklasa bile o eski haline hemen dönüyordu.

Gogol *Ölü Canlar*ın ilk kitabına 1835 yılında başlamış, 1843 yılında bitirmiştir. Bu uzun çalışma ve Avrupa onu yormuştu.

*Ölü Canlar*ın çıkışı Rusyada bir olay oldu. Bu roman üstüne çok yazı çıktı. Gogolün bu kitabını kimileri göklere çıkarıyor, kimileri yerin dibine geçiriyordu. Gogolse bu kitabı sekiz yılda, bu bir *İlyada*dır diye yazmış, arkadaşlarının yardımıyla sansürden geçirmişti. Eleştiriler çok ağırdı ve Gogolü çok sarsmıştı. Çocukluğundan bu yana hastalıklarla uğraşan Gogolün sağlığı daha da bozulmuş, hastalık hastası olmuş, doktordan doktora taşınmaya başlamıştı. Bir de yöresini dinciler sarmış, onu etki-

lemeye başlamışlar, şimdiye kadar yazdıklarının da külliyen günah olduğuna onu inandırmışlardı. Gogol zor günler yaşıyor, bozuk olan sağlığı gittikçe bozuluyor, bir yandan da düşmanlıklar, dinciler onu yiyip bitiriyorlardı. Yazdıklarını, başta *Ölü Canları* ortadan kaldırmak istiyordu da bütün yapıtlarını toplayıp yakmak olanaksızdı. Tutunacak hiçbir dalı kalmamıştı. Sığıncası büyük arkadaşı Puşkini de yitirmişti. Bu durumundan kurtulmak istiyordu. Kurtulmak için de *Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar* adındaki kitabını yayımladı. Bu kitabı yayımladığına bin pişman oldu, bu sefer aşağı yukarı Rusyanın bütün aydınları ve eleştirmenleri onu "din ve kırbaç vaızı, cehaletin peygamberi" diye tefe koydular. Böyle bir savunma da işe yaramamış, geri tepmişti. Büyük eleştirmen Belinski bile onun için çok ağır bir yazı yazmıştı. Bu onun için büyük darbeydi.

Ne yapacağını şaşırmış, ona yollar kapanmıştı. Yazmaktan başka hiç imkanı, çaresi kalmamıştı. *Ölü Canların* ikinci kitabına başladı.

Gogol *Ölü Canların* ikinci kitabına 1840'ta başlamış, 1842 yılında bitirmişti. Bu sıralar geçirdiği bir sinir buhranı sırasında romanın müsveddesini yaktı diye yazıyorlar.

Gogol bundan bir süre sonra yaktığı ikinci kitabı yeniden yazmaya başlıyor. Neler olduysa bilinmiyor, Avrupaya gidiyor, orada fazla kalamıyor, Rusyaya dönüyor. Sonra da görmeyi çok istediği Kudüste de herhalde istediğini bulamayıp Rusyaya geri dönüyor, *Ölü Canların* ikincisine çalışıyor, bitirdiği kitabı Metropolit Filarete dinsel sansür için göndermek istiyor, ulaşmayı başaramıyor, ikinci *Ölü Canları* yeniden yakıyor. Yakılan ikinci kitap Gogolün bir arkadaşında bulunuyor, 1855'te de yayımlanıyor. 1889'da bulunan belgelere dayanılarak ikinci *Ölü Canlar*, birtakım parçalar eklenerek yine yayımlanıyor, bu baskı birinci baskıdan daha iyi oldu deniyor.

Gördük ki Gogolün ikinci *Ölü Canlara* kadar yarattıkları, tüm yapıtları onun tanıklıkları, yaşadıkları, inandıklarıydı. O önce her şeyiyle fukara Ukrayna halkının yaşamıyla beraber olmuş, onun müziğinin güzelliğini yaşamış, halkının sözlü sanatını şiirine, romanına kaynak olarak seçmiş, dünyanın seçkin yazarlarının yapıtlarını kendine örnek almış, sonraları da

yazdıklarını günah saymış, yakmayı özlemiştir. Bu günahkar kitapların içinde *Palto* da var. Yakılacak kitapların başında da *Ölü Canlar* var. Zaten bütün belalar *Ölü Canlar* yüzünden başına geliyor. Birinci kitabı yakamayınca *Ölü Canlar*ın ikinci kitabına başlıyor. Bu günlerde de başına olmadık işler açılıyor. Gürü güvenci olan Puşkin de ölmüş, dünyada tutunacak bir dalı da kalmamıştır. Puşkin ona kanat germiş, yeteneğine inanmış, bu konuları sen benden iyi daha iyi yazarsın diye *Müfettiş*le *Ölü Canlar*ın konularını ona vermiştir.

Çocukluğundan bu yana hastalıklıydı. Tek başınaydı, hiçbir zaman evi olmamıştı. Evinin olmaması, çoğunlukla bir dostunun, bir tanıdığının evinde kalması onu yaşamı boyunca tedirgin etmişti, öyle diyorlar ya, inanmak zorundayız, bir ömür boyu konukluk etmek ömür törpüsü de olabilir. Bir ömür boyu başka başka evlerde kalmak o kadar kolay olmasa gerek.

1847'de Gogol, *Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar*ı yayımladı. Mektup biçiminde denemelerden oluşan bu kitap, Gogolün din anlayışından, Rusyadaki toplumsal ve siyasi reformlara, Rusyanın toplumsal düzenine, Rus edebiyatına, Rus şiirine değinen bir veda metni ve önceki eserleri için bir özür. *Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar,* çaresiz bir savunma, bir sıkılma, üzülme, kahrolma, dünyanın ortasında tek başına yapayalnız kalmanın, sığınacak yeri olmamasının sonucudur.

*Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar*ın yayınlanması onu savunmamış, altından kalkamayacağı belaların içine atmıştır. Bu durumda da kaleme sarılıp ikinci *Ölü Canlar*ı yazmaktan başka çaresi kalmamıştır. Tek kurtuluşu olacaktır. Bu da kolay bir iş değildir ya Gogol bunun üstesinden gelecektir, kendini yeniden bu kitaba vermek onu bütün belalardan, içindeki sıkıntılardan, çektiği acılardan arındıracaktır.

Gogol böylece 1840 yılında bir can kurtaran olarak *Ölü Canlar*ın ikincisine başladı. Bu kitap öyle bir kitap olacaktı ki dinciler, beyler, yönetim bütün günahlarını bağışlamak zorunda kalacaklar, eleştirmenler de bu romana hayran olacaklar, birinci *Ölü Canlar*dan daha iyi, daha görkemli yazılar yazacaklardı.

*Ölü Canlar*ın birinci kitabını Gogol uzun yıllar çalışarak yazmıştı. Oysa ikinci kitabı iki yılda bitirmişti.

Gogol ikinci *Ölü Canları* yakmış, niçin yaktığını ne bir yere yazmış ne de kimseye söylemişti. Herkesler de Gogol dehşet bir çabayla başlayıp yazdığı *Ölü Canların* ikincisini bir buhran sonucu yaktı demiş, başka sebepler aramak da kimsenin aklına gelmemişti. Edebiyatta yazdıklarını beğenmeyip de yırtıp kağıt sepetine atanlar çok da, buhran sonucu yakanlara pek rastlanmıyor.

Gogol, yaktığı *Ölü Canların* ikincisine bir süre sonra yeniden başladı Öyle anlaşılıyor ki *Ölü Canların* ikincisi, üçüncüsünü de yazıp bitirmek onun için kurtuluş olacak, herkesin ağzını kapayacaktı.

Kudüse gitmek onun eski bir hayaliydi, düşüydü. Kudüse gidecek, kendine gelecek, her bakımdan sapasağlam yurduna geri dönecekti. Bilmiyoruz, belki de Kudüste kalacak, ömrünü Kudüste bitirecekti. 1848'te Kudüsten döndü. Kudüse hangi parayla gitmiş, Avrupada hangi parayla o kadar kalmış, sanırım bilinmiyor. Bildiğimiz, Gogol Avrupaya gittiğinde büyük bir bürokratın karısı olan Smirnovanın yardımıyla yönetimden iki kez para aldığıdır.

Kudüsten döndüğünde gene kendine gelememiş. Ama *Ölü Canları* yeniden yazmaya başlamıştı. Yaşamı, mutluluğu, artık her şeyi bu kitaba bağlıydı. Yaktığı *Ölü Canların* ikincisini mutlaka bitirecekti. Bu sıralar birtakım papazlarla da görüşüyor, onların etkisiyle ağır perhize başlıyor, bunun dışında da doktor doktor dolaşıyordu. Yaktığı *Ölü Canların* ikinci kitabını yine bitirdi, dinsel bakımdan bir yanlışlık var mı yok mu diye de Metropolit Filaret'e göndermek istedi, Metropolit'e ulaşamadı. *Ölü Canların* ikincisini bir daha yaktı. 1852'nin 21 Şubatında, *Ölü Canların* ikincisini yaktıktan on gün sonra da öldü. Bu ikinci kez yakılan metnin müsveddeleri Gogolün bir yakın arkadaşında ortaya çıktı, 1855 yılında yayınlandı. Daha sonra da bazı belgeler ve Gogolün mektupları bulundu. Bunlara dayanılarak 1855'te yayınlanan *Ölü Canların* ikinci kitabı bulunan belgelere dayanılarak 1889'da yeniden yayınlandı. Bu baskı birincisinden daha iyi deniyor.

Dincilerin Gogole bütün yapıtlarını yak diyecek kadar baskısı, yazdıklarından kıvanç duymaması, her şeye karşın *Ölü*

Canlara dönmesi, onun da dertlerine bir çare olmaması, dünyanın ortasında yapayalnız kalması, bir çare aramaya Kudüse gitmesi, orada da derdine bir çare bulamaması. Avrupaya gittiğinde yönetimden iki kez yardım alması, kendini yönetime borçlu sayması, yazdıkları iki ve üç *Ölü Canları* birinci *Ölü Canların*, bütün çabasına karşın, etkisinden kurtaramaması, Puşkine benzer başka bir arkadaşının da olmaması, *Arkadaşlarımla Yazışmalarım*ın da ters tepmesi, derdine derman olacak bir ses çıkmaması, ünlü eleştirmen Belinski'nin, herkesle birlikte ona ağır saldırması, bütün mümkününün, çarelerinin kesilmesini, yazdıklarının günah olduğunu, hepsinin yakılmasının gerektiğini, biliyoruz, biliyoruz ya nasıl bir iflah etmez duygulara kapıldığını, içinde hangi fırtınaların estiğini, ne kızıl kıyametler koptuğunu bilmiyoruz.

Bütün bunlar Gogolün son yazdığı *Ölü Canları* yakması için bahaneler, başka bir çıkmazı olması gerekti diye düşünüyor insan. Bilinen bu çıkmaz birçok romancının başından geçmiştir. Bir romancı romanını kurmuş yazmaya başlamıştır. Çoğu yazar önce romanını kurar ondan sonra yazmaya başlar. Kimi romancıların romanını kurma işi yıllarca da sürebilir. Gogol romanını uzun yıllar kuranlardan olmalı. Bir de yazar kimi zaman romanını yazarken roman yazarın doğrultusundan çıkar kendini yazmaya başlar, kendi istediği yere gider. Gogol o kadar baskıdan sonra, *Ölü Canların* birincisinde işlediği günahlardan dolayı, kendini bağışlatmak için bundan sonra cennet Rusyanın olumlu insanlarını yazacak, hem kendini bütün günahlarından kurtaracak, *Ölü Canların* ikinci, üçüncü ciltlerini yazarak da kitabı bütünleyerek, muradına erecek, ikinci *İlyada* da bütün görkemiyle ortaya çıkacaktı. Kitabı ve kendini her şeylerden arındıracaktı.

Ölü Canların ikincisini büyük bir çabayla ikinci kez yazmaya başladı ve ikinci cildin yazılması birincisi kadar uzun sürmedi. Roman bittiğinde derin bir soluk almıştı, diyebiliriz. Ama bunun bir daha okunması vardı. Bu kadar titiz bir adam bir iki okumayla yetinebilir miydi? Sonuçta attığı taş dediği kuşu vuramamıştı. Bu roman istediği roman değildi. Romanı yaktı. Onun, hastalıklarından kurtulma umudu da vardı. Başına işler açan *Ölü Canlar* varsa bir başeser olan *Palto* da vardı. Akıl edip de *Palto*ya

sarılsa, döne döne onu okusa kendine güveni yerine gelir, belki de hastalıklarından kurtulurdu. Puşkin öldürülmeseydi Gogol üç kitap olacak *Ölü Canları* severek yazacak, belki de uzun yıllar yaşayacak, insanlığa nice *Ölü Canlar* armağan edecekti.

Kendine gelmek için neden *Palto*yu okumadı, okudu da onu da öteki yapıtları gibi günahkar mı saydı? Onun, yapıtlarının büyüklüğüne varamadığına inanmak kolay değildir. O kendinin kim olduğunun, yapıtlarının ne olduğunun farkındaydı. Yapıtlarına toz kondurmasa da *Ölü Canlar* gibi bir romanla da oynayabiliyor, onu değiştirme çabasına kalkışıyor, ikinci bölümü iki kez yazmasına karşın yazdıkları içine sinmiyor, yakmak zorunda kalıyordu. *Ölü Canlar* kendine has biçime, içeriğine köşe taşı gibi oturmuş bir romandı. Gogol ne yaparsa yapsın roman kendini bırakmıyordu. Romanı yazarının ve ötekilerinin istedikleri yöne çevirmek olanaksızdı.

Gogol romanı değiştirmeye kalkacağına kendi üstüne yürümese, romanı kendi yolundan çevirmese insanlığa üç kitaplık mükemmel bir *Ölü Canları* armağan ederdi. Dönse de *Palto*yu, *Taras Bulba*yı, öbür hikayeleri okusa kendine gelebilir, başına gelenlere aldırmayabilir, insanlığa daha nice yapıtlar bırakabilirdi.

Gogol yapıtlarına çok önem veriyor, başka bir adla yayımladığı ilk şiir kitabı iyi karşılanmayınca Petrograddan kaçıyor, ilk yapıtları başarı kazanınca çok seviniyordu. Puşkinin yapıtlarına önem vermesi onu derecesiz kıvançlandırıyordu. Kıvrak zekası, yaşam deneyleri, erişilmez kültürüyle her şeyin farkındaydı. Üstelik romana yeni bir dil, yeni bir biçim, yeni bir içerik getirdiğini biliyordu. Yöresinde gördüğü, duyduğu en küçük bir olay onu ilgilendiriyordu. Yaşamı, sanatı bunu gösteriyor. Çok yazar doğanın ve insanın küçük ayrıntılarının farkında değildir.

Olan olmuş, olup bitenler onu ne kadar kırmış, kahretmişse bizi de bugün insanlığımızdan utandırıyor. 13. yüzyılda yaşamış Türk şairi Yunus Emrenin dediği gibi:

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim, göğnür özüm
Gencecikten ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi

Gogol çağında romanına yeni bir dil, biçim, yeni içerik getirdiğini biliyordu, demiştim. Arkadaşı Puşkin de onun ne yaptığını, ne yapacağını biliyor, konularını, sen daha iyi, daha güzel yazarsın diye ona veriyordu. *Müfettiş* ve *Ölü Canlar*ın konusunu Puşkin vermişti. Puşkinin sezgisi müthişti, bu yapıtları Gogolden başka kim yazabilirdi. Her yarattığı yapıt dünya için bir yenilikti. Bu büyükler yenilik yapıyoruz diye yenilik getirmiyorlar, bir moda da yaratmıyorlardı. Onların etkisinde ortaya çıkan yazarlar bir modadan ortaya çıkmıyorlardı, dünyanın ve ülkelerinin sanat birikimlerinden geliyorlardı. Çağımız gibi sanatta yenilik getiriyorum diye deli divane olmuyor, modaların seline kapılmıyorlardı. Elbette her kolun sanatçıları birbirlerini etkiliyorlardı. Örneğin ressamlar, müzikçiler, edebiyatçılar birbirlerini etkiledikleri gibi, öbür sanat kollarını da etkiliyorlardı.

Kafka'yı Cervantes, Gogol etkilemedi diyebilir miyiz? *Dava*nın temeli nereye dayanır? Kafka sessiz sedasız bir bürokrattı. Gogol de bürokraside aylığı 25-30 rubleye çalışmıştı. Bu kadar az paraya dayanamamış işinden istifa etmişti. Arkadaşları gene bürokraside ona 50 rublelik bir iş bulmuşlardı. Gogol bu işlerde çalışmasaydı *Palto*yu yazabilir miydi? *Palto* göklerden düşmedi, *Ölü Canlar* da. Kafka'nın *Dava*sı, *Şato*su da... Yerel özsel kültür, insanları, doğayı derinlemesine yaşamak yaratmaya giden yolda asıl zenginliktir.

Gogol *Palto*yu yazarken kılı kırk yarmış, en küçük ayrıntıyı, en küçük psikolojik durumu bile kaçırmamıştı. Ve eksiksiz bir anlatım... Siz şimdi benim için şöyle düşünürsünüz belki, *Ölü Canlar*ı mı, *Palto*yu mu anlatıyor bize diye. *Palto*yu anlatmadan Gogolü, *Ölü Canlar*ı anlatmak kolay değildir. *Palto*da herkes, polisinden terzisine kadar her kişi yerini alıyor. Her şeye karşın Gogol, Akaki Akakiyeviç'e acımayla, sevgiyle doludur. Onu büyülü bir dille anlatıyor, çaresiz bir çocuğu kollar gibi onu kolluyor ve zulmedenlerin paltolarını ona soyduruyor. Gogol bu hikayede taraftır. Hep çalışanların yanındadır. Akaki Akakiyeviç de çalışkan bir kişidir. Gogol aşağı yukarı her yapıtında taraf olmuştur. Ustası Homeros da taraftır. *İlyada*da çoğunlukla Hektorun, Troyanın yanında olmuştur. Tolstoy, Kutuzovu açıktan açığa tutmuştur. Dostoyevski Dimitrovu sever.

Büyük yazarlar taraf olmaktan korkmazlar. *Gılgamış Destanını* yaratan usta da Enkiduya övgüler düzer. Don Kişotta hepimiz varız. Cervantes de.

Akaki Akakiyeviçler Gogolün tutkusuydu. *Palto*ysa insanlığın suratına atılmış bir tokattı. Hele yüksek bürokratlar! Hiçbir bürokratı bağışlamıyor, onlara öfke kusuyordu.

Üst bürokratlar, genel müdürler, yardımcıları, onların da yardımcıları, generaller, feodaller, bilumum yöneticiler onun ölümsüz kaleminden kurtulamamışlardı. Bu üst bürokratlar kendilerinden aşağıda olanları insandan bile saymıyor, üstü olanlara da kul köle oluyorlardı. Gogolü okuyunca bu iki yüzlüleri yakından tanır, insanlık için ne utanç verici kimseler olduklarını görürüz.

Boyuna söylüyorum, yine söyleyeceğim, Cervantes bir yeniliktir. Hepimizi can damarımızdan yakalamıştır. Gogol de öyledir. O da edebiyata büyük yenilik getirmiştir. Böyle büyük ustaların getirdikleri yenilikler moda değil birikimdir, altın halkalara bir altın halka daha eklemektir.

Gogol, *Palto* hikayesi üstünde yedi sekiz yıl çalışmıştır, dile kolay. Bu sekiz yıl içinde kim bilir usta bu hikayeyi ne kadar düşünmüş, kaç kez yazmıştır. Yazdıklarını, kim bilir, bu en güzelidir diye kaç kez seçmiştir. Bu çalışmanın sonucunda da bir başyapıt çıkmıştır. Bu hikayeden ne bir sözcük çıkarılabilir, ne de bir sözcük eklenebilir. *Palto* her yanıyla inatçı bir yazarın sabrının ve ustalığının işidir. Yazar bu hikaye çıktıktan sonra başına gelecekleri bilmiş midir? Bana göre bilmiştir. Bu hikaye her belayı göze aldıracak bir hikayedir. Ve yazar bunun farkındadır.

Gogolün çağdaşı olan P. V. Annenkov, bu hikayenin ortaya nasıl çıktığını anlatır: "Bir gün Gogolün yanında ava çok meraklı zavallı bir memurun hikayesi anlatıldı. Bu memur, binbir sıkıntı ile biriktirdiği 200 ruble ile güzel bir av tüfeği aldı. Yeni tüfeği ile ilk ava çıktığı gün bir sandala bindi. Ama tüfek nasılsa suya düşüverdi... Memur evine döndü, yatağa düştü, şiddetli humma içinde günlerce yattı. Ancak arkadaşları, aralarında para toplayarak ona yeni bir tüfek aldıkları zaman iyileşip kalktı. Bu hikayeyi dinleyenlerin hepsi kahkahayla güldü, yalnız Gogol gülmedi, uzun zaman düşünceli kaldı. *Kaput*un [*Palto*nun] ilk

fikri işte o gün doğmuştu. Bu olay Gogole 1834'te anlatılmış, Gogol de bu hikaye üstünde sekiz yıl çalışmıştı. *Palto* çıkar çıkmaz büyük ilgiyle karşılandı. Tutuculardan yergi, ilericilerden övgü yağdı.

Üst bir memur olan Kont Strogovun şu sözleri günümüze kadar gelmiştir: "Gogolün *Palto*su ne korkunç bir hikaye. Köprüdeki hayalet, hepimizin paltosunu hepimizin sırtından çıkarıp alacak. Bu hikayeyi okurken artık durumumuzu siz düşünün."

Kont Strogov, hikayede "Büyük Adam" diye anılan generali kendisi sanmıştır. O gün bu gündür dünyamız Büyük Adam generallerle doludur.

Eleştirmenler de tutuculara karşılık verdiler, yazdılar, konuştular. Daha çok da Akaki Akakiyeviç üstünde durdular. *Palto*yu halk da iyi karşıladı. Büyük eleştirmen Belinski de "Gogol yalnız gündelik yaşamın şairi değil, *Palto*da küçük insanların, küçük yaşamların da şairidir" der.

Belinskinin söylediklerinin üstünde durmak gerekiyor. Gogol *Palto*da yalnız küçük insanların şiirini yazmıyor, tekmil yaşamın şiirini yazıyor. Şiir üretmek, şiir içinde yaşamak insan soyunun, her şeye karşın yaşama dişiyle tırnağıyla sarılmasının temel taşlarındandır. Yaşam sevgisi, mutluluk insanın içindeki şiirden geçer. Ölümle bu kadar uğraşmak, ölüme direnmek, karşı karşıya kaldığımız bütün zorluklara katlanmak, içimizdeki şiirdendir. Şiirin ustası da Gogoldür. Onun ustası da bozkırlardaki destan, türkü, masal ustalarıdır, Homerostur, bilmediğimiz ustalardır.

İnsanoğlu çok sıkıldığında, bu dünyadan yok olup gittiğinde ona yardımcı dirençlerinden başlıcası da içindeki şiirdir. "Ya bu dünyaya hiç gelmeseydik, bu dünyanın tadına varmasaydık. İyi ki bu dünyaya geldik ya." Birçok destanda bu tema vardır: Elimize geçen ilk destan olan *Gılgamış* ölümsüzlüğün çaresini arayan, ölümsüzlük otunu bulup da yitiren kişinin destanıdır. Destancı isteseydi, yılanın karanlık kuyuya kaçırdığı otunu Gılgamışa yedirir, onu ölümsüzleştirirdi. Nice ölümsüzlük türküsü, hikayesi, masalı halkın dilindedir, "çok şükür ışığı gördüm ya" diyen insan sayısı da az değildir. Ne olursa olsun, yaşamını da derinlemesine bilmediğimiz Gogolün de çok şükür ışığı

gördüm demediğini ne biliyoruz? Sanatına, yaşama sarılan bir büyük usta elbette ışığı görmüştür.

Günümüzde özellikle Güney Amerika romanıyla özdeş anılan büyülü gerçekçilik (*magic realism*) denilen bir akım var. Büyülü gerçekçiliğin temelleri var. Eğer büyülü gerçekçilik diye bir roman akımından söz edeceksek, Gogolün ilk hikayelerini, özellikle de *Palto*yu "magic realism"in modern çağlardaki başlangıçlarından biri sayabiliriz, hem de *Ölü Canları* unutamayız. Büyülü gerçekçiliği modern çağlarda yaratanlardan biri Gogoldür, dedik. Büyülü gerçekçilik anlatım sanatlarına destanlarla gelmiştir. *Gılgamış* büyülü gerçekçiliğe bir örnek değil midir? Hitit destanı *Kumarbi* bir örnek değil mi? Ya öteki destanlar?

Gogolün *Palto*suna her okuyuşta, her zaman dikkatle bakmamız gerek. Onun getirdiği de insanlık için önemli. *Don Kişot* ne kadar önemliyse *Palto* da o kadar önemlidir diyebilmek zor olmamalıdır. Gogolün yazarlık tutarlığı ve ustalığı öyle ki, *Ölü Canlar*ın birinci kitabından ikincisine temel bir psikolojik değişim yapamamasını, psikolojik derinliği oya gibi işleyen bu yazarın her tür iç ve dış baskıya karşın sanatına sadık kalması diye yorumlayabiliriz. Bu psikolojik derinliğin işlenmesini de en açık seçik *Palto*da görüyoruz.

Akaki Akakiyeviç dokuzuncu derece bir memur, çalıştığı yerin belki de en çalışkan kişisidir. Aylığı kendisine zar zor yeter. Bürokratlar onunla alay ederler. Akaki Akakiyeviçin paltosu çok eskimiştir. O kadar çok terziye götürülmüştür ki, palto o kadar çok onarılmıştır ki, iğne tutacak durumu kalmamıştır. Akaki Akakiyeviç terziye yalvarır yakarır ya terzinin olanağı yoktur. Tek çaresi yeni bir palto dikilmesidir. Terziyle epeyce cebelleşirler, terzi 200 rubleye razı gelir. Akaki Akakiyeviç neyler neder, kırar sırar parayı denkleştirir. Palto dikilir. Bu bir tansıktır Akaki Akakiyeviç için. Yeni paltosunu giyer bürosuna gider, bütün büro ayağa kalkar. Çoğu alay ederek, bir kısmı da gönülden paltoyu över, kutlarlar. Bir müdür yardımcısı da, palto onuruna herkesi evine yemeğe çağırır. Başta Akaki Akakiyeviç müdürün evine giderler. Akaki şaşkınlık verici bu evde iki kadeh şarap içer, gece yarısı olunca da oradan kaçarcasına ayrılır, şehrin içine düşer. Ortalık karlıdır, buzludur. Eskiden böyle günlerde çok

üşürdü, bu gece hiç üşümez. O yıpranmış eski paltonun soğuk bir yanından girip öte yanından çıkarken, tir tir titrerdi. Şimdi sıcacıktır. Şehrin alanına gelir, içini kuşkular alır ya karşıda çok uzakta olmayan önünde polislerin durduğu polis kulübesi vardır. Oraya doğru yürür, az sonra karşısına iki adam çıkar, onu soyar, paltosunu alırlar. Bağırır çağırır ya sesini duyuramaz. Polisin yanına varır, polis onu duymadığını söyler. Zar zor evine gider ve gece uyuyamaz. Sabah erkenden polis müdürlüğüne koşar, polisten bir sonuç alamaz.

Arkadaşlarının salık vermesiyle Büyük Adam generale gider. Uzun bir süre beklettikten sonra general onu huzuruna kabul eder. Büyük Adam general ona öyle bağırır ki, Akaki Akakiyeviç yere düşerken kapıda bulunan hademeler onu koltuklayıp dışarıya çıkarırlar. Ve bundan sonra yatağa düşen Akaki Akakiyeviç çok yaşamaz ölür.

> Petersburg'da birdenbire bir söylenti dolaşmaya başlar, Kalikin köprüsünde, daha da uzaklarda geceleri, çalınan paltosunu arayan memur kılıklı bir hayalet gözüktüğü söylenir. Hayalet, çalınan paltosuna karşılık, konumuna, adına sanına bakmadan, rast geldiği insanın omzundan, ne biçim olursa olsun, paltosunu çıkarıp alıyor, kedi kürklü, samur kürklü, pamuklu olsun, tek sözcükle insanların kendi derilerini örtmek için kullandıkları her türlü, deriler ve kürklerle kaplı her şey onun için kabul edilebilir. Bakanlık memurlarından biri ölüyü gözleriyle görmüş, Akaki Akakiyeviç olduğunun kaşla göz arasında tanımış. Ama birdenbire öyle bir korkmuş ki...

Akaki Akakiyeviç hortladıktan sonra birçok kişinin paltosunu soyar. Bunların içinde Büyük Adam dedikleri general de vardır. Hayalet, generali öylesine korkutur ki ödü patlar.

> Birdenbire birisinin kuvvetle yapıştığını hissetti, arkasına bakınca kısa boylu, yıpranmış üniformalı bir adam gördü, büyük bir korkuyla bu adamın Akaki Akakiyeviç olduğunu anladı. Memurun yüzü kar gibi bembeyazdı, tıpkı bir ölü gibi bakıyordu. Ama Büyük Adamın korkusu büsbütün arttı. Hayalet,

ağzını çarpıtıyordu. Müthiş mezar kokusu çarparak şu sözleri söyledi: "Nihayet... sensin ha! Nihayet, şey, seni ... yakana yapıştım! İşte senin palton gerek bana... Benimkiyle hiç uğraşmadın üstelik de beni haşladın. Şimdi çıkar bakalım paltonu."

Zavallı Büyük Adamın nerdeyse kalbi duracaktı. Gittiği yere varmadan arabacısına buyurdu, arabacı hemen geriye döndü, atları kamçıladı, beş altı dakikada paltosuz kürksüz evine vardı.

O geceyi gayet rahatsız geçirdi. Ertesi sabah kahvaltı ederken kızı, "bugün çok solgunsun baba" dedi. Ama babası boyuna susuyor, kimseye başına gelenleri anlatmıyordu.

Yalnız o küçük memur Akaki Akakiyeviççe soyulması onu değiştirmişti. Artık kimseye "Bu ne cüret! Kiminle konuştuğunuzu biliyor musunuz?" diye bağırmıyordu.

Bu bir palto hikayesidir. Birçok insanın paltosu vardır. Akaki Akakiyeviç için de bu palto sahip olduğu en değerli varlığıdır. Palto burada somut olarak değer değiştiriyor. Akaki Akakiyeviç zorlukla biriktirip gırtlağından keserek topladığı paralarla kendisine bir palto diktiriyor. Paltoyu giydiği günün gecesinde soyup alıyorlar. Paltoyu bulmak için büyük bir savaşım veriyor. Palto, Akaki Akakiyeviç'in bütün yaşamıydı, uğruna canını verecek kadar, generalin samur kürkünün değeri neydi Büyük Adam general için?

Değerler değişkendir, değişkenlik insanlığın yaşadığı, vazgeçemediği vazgeçemeyeceği gerçeğidir. Çağımızda değişkenlik gerçeğine örnek olarak da Vittorio de Sica'nın *Bisiklet Hırsızları* filmini gösterebiliriz. Afiş yapıştırıcısının bir bisikleti vardır. Afişçi bisikletine binerek şehrin duvarlarını afişlerle donatır. Bir gün bisikleti çalınır. Bisiklet onun medar-ı maişetidir. Adam bisikletini bulmak için oğluyla birlikte yayan yapıldak şehre düşer, şehri baştanbaşa dolaşır, bisikletini bulamaz. Başına da türlü işler gelir.

Değerler her günde, her ayda, her yılda, her yüzyılda da değişir. Her ülkede, her kıtada, her mevsimde de, her iklimde de, her koşulda da, her sınıf için de değişir. Say sayabildiğin kadar.

Yeni değerler de yaratılır. O da değişkendir. Değişkenlik sonsuzdur. Değerler de olur, doğar. Her insana göre de değişir.

İşte bunu bütün görkemiyle bir insanlık trajedisi ve güldürüsü olarak Gogol yazmıştır. Gogol, yukarda da söylediğim gibi biçimde, anlatımda, kurguda da birçok yenilik getirmiş çok az yazardan biridir.

Ölü Canlar tamamlansaydı nasıl bir başyapıt kazanacaktı insanlık diyemeyeceğim. *Ölü Canlar* başlı başına bir başyapıttır. İkinci, üçüncü *Ölü Canlar* ne değiştirecekti, birinci kitaba ne katkıları olacaktı bunu da bilmeye olanağımız yok. İnsan her şeye karşın, Gogol *Ölü Canları* bitirseydi diye yakınıyor.

*Ölü Canlar*la, öteki yapıtlarıyla büyülü gerçekçilik dediğimiz roman türü yaratıcılarından birisi de Gogoldür. Gogolden önce elbette bu türün anlatıcıları vardır. Gogolün özsel kaynaklarından biri bozkır destanları, masalları, türküleri olduğu, *İlyada*yı iyi bildiği, sanatının başına oturttuğu için büyülü gerçekçiliği ister istemez yaratanlardan biri olacaktı. Büyülü gerçekçiliğin adı çağımızda kondu da, *İlyada, Odysseia, Kumarbi, Gılgamış*, öteki destanlar büyülü gerçekçiliğin her çağ için kaynağıdırlar, denmedi.

Gerçek, salt elimizle dokunduğumuz, gözümüzle gördüğümüz, içinde yaşadıklarımız değildir. Bir de yarattığımız düşler, düşlemler, mitler. İçinde yaşadığımız dünya bize yetmediğinde, sığınacak bir dünya aradığımızda, yarattığımız düşlemler, mitler dünyasına sığınıyoruz. Düşlemler, mitler dünyası da bizim bu dünyamızla birlikte, iç içe yaşadığımız dünyadır.

Çağımızda mitler, düşlemler gibi insanlık gerçeğini atlayanlar, gerçeklerden uzaklaşmışlardır. İyi yazarlar insanlığın bu yönüne boş veremezler. Şunu unutmayalım, *İlyada*dan, *Odysseia*dan, Kafkas destanlarından, dünyada bilinen öbür destanlardan önce *Gılgamış* destanı var. Bildiğimiz büyülü gerçeğin yaratıldığı büyük yapıt.

Dostoyevski demişti ki: "Rus romanı Gogolün *Palto*sundan çıktı." *Ölü Canlar* da öyle.

Dode Sjeler (Ölü Canlar), Nikolai Gogol, Library of World Literature, Solum Forlag, Norveç, 2004

Gençliğimde Güney Anadolunun en büyük bir şehri olan Adanada bir kitaplıkta çalışıyordum. Kitaplıkta benden başka çalışan bir de müdür vardı. Kitaplığa gidip gelen hemen hemen yok gibiydi. Yaşlı müdür sabah erkenden kitaplığa geliyor, ardı ardına birkaç sigara içiyor, sonra da koltuğunda büzülüp uyumaya geçiyordu. Bana gelince, ben de yukardaki odada bulunan yatağımı düzeltiyor, kitaplığı silip süpürüyor, yakındaki sütçüde kahvaltımı yapıyor, seçtiğim kitabı okumaya başlıyordum. O zamanlar şiir yazmıyor, folklor derlemeleri yapıyordum. İlk önce devletin kurduğu Klasikler Tercüme Bürosundan gelen kitapları okuyordum. Klasiklerden sonra da dünya romanlarını okuyordum. O günlerde Tercüme Bürosundan çıkan hikaye kitapları geliyordu. Çehova hayran kaldım. Ankaraya ilk gittiğimde Çehovun çevirmenini buldum, onunla Çehovu konuştuk, sonra da dost olduk. O günlerde bir de karşıma Stendhal'in *Kızıl ile Kara*sı çıktı. Stendhal'e de hayran kaldım. O gün bugündür Stendhal'i elimden düşürmüyorum.

Sonraları da tarih kitaplarını keşfettim. Özellikle Osmanlı çağının kitapları beni ilgilendiriyordu. Kolay anlaşılmayan, zor okunan, buna karşın, bana göre büyüsü olan kitaplardı bunlar. Tarih kitaplarının birinde Sakarya Şeyhini buldum. Sakarya Şeyhi beni çok sardı. Okuya okuya o sayfaları nerdeyse ezber ettim.

Kitaplıktan ayrılıp askere gittikten sonra, askerde de vaktim

çoktu. Gene Çehov okumayı sürdürdüm. Artık hikaye yazabilirdim. İlk hikayelerimi ve ilk romanımı askerde yazdım. Hikayelerimi alıp İstanbula geldim. İstanbulda *Cumhuriyet* gazetesine girdim. Anadolu röportajlarımla tanındım.

Kasabamda arzuhalcilik yaparken iki romana başlamış bitirememiştim. Bu romanlar *Ortadirek* ile *İnce Memed*di.

İnce Memed yıllarca beni hiç rahat bırakmadı. Dört ciltlik *İnce Memed* 39 yıl sürdü. Birinci kitapla ikinci kitap arası on beş yıl sürdü. Üçüncü kitap da öyle. Yalnız üçüncü kitapla dördüncü kitap arası kısa sürdü, bir iki yıl.

*İnce Memed*e başlarken Sakarya Şeyhi de aklımdaydı. Okuduğum tarih kitabını unutmuştum ya Sakarya Şeyhini unutamıyordum. Sonra bir de talih bana gülecekti. Gazetemdeki yaşlı yazarlardan birisi Sakarya Şeyhini yazacaktı. Küçük bir makaleydi ya benim işime yarayacaktı.

1953'te, gazeteciliğimin ikinci yılında *İnce Memed*i yazmaya başladım, üç ayda bitirdim. Roman *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edildi, sonra kitap oldu. Türkiyede çok satıldı. İngilterede, Fransada, İskandinavyada bestseller oldu. Daha sonra birçok dilde çıktı.

Sakarya Şeyhine gelince, yıl 1538. Osmanlı padişahı IV. Murat ordusunu almış Bağdatı zaptetmeye gidiyor. Ordu İstanbuldan yola çıkıyor, başında Sultan Murat, sadrazam, serasker. Ordu daha Anadoludan çıkmadan, ilk durakları Konya şehrinde karargah kuruyorlar.

Bu sırada Sadrazamla Serasker Padişaha gidip:

"Padişahım," diyorlar, "biz Bağdata gidiyoruz ya, bizim ardımızda Sakarya Şeyhi beş bin askeriyle kaldı. Biz onu yakalamaya altmış bin askerle iki kez gittik yakalayamadık. Şimdi 300.000 kişilik ordumuzu alıp gidiyoruz. Biz gittikten sonra Sakarya Şeyhi gelir de İstanbulu almaz mı?"

Padişahtır düşünür:

"Yarın sabah gelin" der.

Sadrazamla Serasker, Padişahın huzuruna gelirler.

Padişah:

"Sakarya dağlarına gideceksiniz, Şeyhi bulacaksınız, ona diyeceksiniz ki Padişahımız sana üç tuğlu vezirlik, bir samur

kürk, bir kılıç, bir at gönderdi. Bağdatın zaptına gidiyoruz, askerlerini alsın da gelsin, sevaptır, Bağdatın zaptına katılsın."

Sadrazamla Serasker Sakarya dağlarına giderler, Şeyhi bulurlar. Abanoz sakallı, uzun boylu bir delikanlıdır. Gelir karşılarında yere bir kılıç gibi saplanmış durur.

Sadrazam ona Padişahın buyruğunu söyler.

Şeyh:

"Gelemem" der.

"Biz seni burada, İstanbulun burnunun dibinde bırakamayız, 300.000 kişilik Bağdat ordusunu çeker üstüne gelir, seni yakalar, alır Konyaya götürür, eşeğe ters bindirir, mafsallarını kanırtarak, derini yüzerek, gözlerini oyarak bütün Konyayı böyle dolaştırarak, sonra da ölünü köpeklere atarak..."

"Gelemem."

"Niçin gelemezsin?"

"Huruç etmeye mecburum."

Osmanlı ordusu Sakarya dağlarına döner gelir, mübalağa cenk olunur ve Sakarya Şeyhini yakalarlar.

Peygamber Muhammet soyundan gelenlere Ehl-i Beyt derler. Bu soydan on iki imam çıkmıştır. Bu on iki imamın birincisi Alidir. Alinin oğulları Hasan ve Hüseyindir. Başta Ali, on iki imamın on biri öldürülmüş, on ikinci imam Mehdi kaybolmuştur. Bütün İslam kollarında, dünya yaşanmaz bir biçime geldiğinde Mehdi soyu tükenmemiş iyi kişileri başına toplayacak, Ahilik, müsavat, hürriyet için huruç edip dünyayı düzeltecektir. Osmanlı tarihinde bilinen huruç etmiş Mehdiler vardır. Sakarya Şeyhi de bunlardan biridir.

Sakarya Şeyhi üstüne çok düşündüm. Öteki Mehdiler hakkında bulabildiklerimi okudum. Dünyamızda çok mecbur insan olduğuna inandım. İsadan Che Guavera'ya kadar mecbur insan olduğu, *İnce Memed*lerin başlangıcı oldu.

Çocukluğumda benim büyüdüğüm topraklarda, Toros dağlarında 1930'ların ortalarına kadar birçok eşkıya dolaşıyordu. O eşkıyalardan bir kısmını da görmüş tanımıştım. Bir de bizim bölgede yani Kilikyada *Köroğlu* destanını kasaba kasaba, köy köy dolaşarak söyleyen destancılar vardı. Köroğlu onurlu eşkıyalardan biriydi. Bir kervan soyar, bin aç doyururum diyordu.

Kürtlerde de böyle eşkıya destanları vardı, bu destanları Doğu Anadoludan güneye göç etmiş destancılar söylüyorlardı. Benim ailem de Birinci Dünya Savaşından sonra Doğu Anadoludan Güney Anadoluya gelmişti. Güneyde ailemin yerleştiği köy Akdenize yakın bir Türkmen köyüydü. Ben orada doğdum. Bu köyde tek Kürt aile bizdik. Evin içinde Kürtçe konuşuluyor, köyün içinde Türkçe.

Böylece hem Türkçe, hem de göç etmiş Kürtlerden Kürtçe destanlar dinliyordum. Akrabalarımızın yaşadığı kasabada Doğu Anadoludan gelmiş büyük destancılarla karşılaştım. Doğu Anadoluda da anamın babası, amcaları, kardeşi o bölgenin eşkiyalarıydı. Anamdan, kasabadaki destancılardan da büyükbabamın, dayılarımın maceralarını, türkülerini dinliyordum. Yaşam zenginleştiriyor insanı. Beni, eşkıyalık da zenginleştirdi. Oturdum, *İnce Memed*i bu zenginlikle yazdım.

Yeni bir roman yazmak, yeni imgeler bulmak, yeni bir dünyaya açılmaktı benim için *İnce Memed*. *İnce Memed*in bende oluşturduğu yeni düşünceler, bana getirdikleri yalnız "mecbur insan" değil, sonradan yazdıklarımın hemen hepsini etkileyen bir insan anlayışıdır: İnsanlar sıkıştıklarında, ölümün acılarını yüreklerinde duyduklarında bir mit dünyası yaratıp ona sığınırlar. Mitler yaratmak, düş dünyaları kurmak, dünyadaki büyük acılara karşı koymak, sevgiye, dostluğa, güzelliğe, belki de ölümsüzlüğe ulaşmaktır.

Bir karanlıktan gelip bir karanlığa gidiyoruz. Homeros, *Ilyada*da, "İnsanoğlu en acı çeken yaratıktır" diyor. Çünkü ölümün bilincine varmış tek yaratık insandır. Dostoyevski, *Budala*sında, "İnsanoğlunu sonsuz bir uçurum üstüne ayağını koyacak kadar orada yaşamaya mahkum edin; yağmur altında, karda kışta, o acı içinde, açlıkta yoklukta yaşar da ölmeye razı olmaz, yaşamını sürdürmekte direnir" diyor. Belki bu bir simge. Ama biliyoruz ki, insanoğlu açlıklar, yokluklar, sömürüler, sefaletler, aşağılanmalar arasında yaşamaya devam ediyor. Şimdi, nedir bu dünyaya bağlılığımız? Nedir bu? Varmak istediğim gerçek, insanın içindeki bu sevinç ne?

Ben, sevincin türkücüsüyüm. Onu söylüyorum boyuna. Bütün epopelerde, aşağı yukarı insanlığın macerasında, halkın

yarattığı müziğinde, türküsünde, ne kadar acılı olursa olsun, şu var: "Geldik ya!" *Ortadirek*in sonunda "indik ya, geldik ya!" macerası var ya, onun gibi. Bu dünyaya çok şükür geldik. Gelmeseydik ne olacaktı... O korkunç sevince varmak istiyorum. Nedir o sevinç, yaşama sevinci? Araştırdığım bu. Niye mit yaratıyor, düş yaratıyor da sığınıyor? Bu sevinci sürdürebilmek için, yaşamanın, ağırlığından kurtulabilmek için kendine yeni bir dünya yaratıyor. Bu dünya yetmiyor. Acılarıyla, hastalıklarıyla, ölüm korkusuyla, yok olmakla... Ama gene direniyor. İnsan korku içinde. En büyüğü de ölüm korkusu.

Bir tek insanın macerasını anlatırken, onu gökyüzüne yerleştiremeyiz ki... Bir toprak üstündedir, birtakım ilişkiler içindedir, bir sosyal düzeni yaşamakta, bir yerel kültürü içermektedir... Daha böylesi ilişkileri uzatabiliriz. Bir insan, benim için koşulları içindeki insandır. Onun psikolojisini verirken onun koşullarını göz ardı edemeyiz. Onun koşullarını yanlış vermek de olmaz.

Ben hiçbir zaman kahramanlara inanmam. Yazdığım başkaldırı romanlarında da, o kahraman dediklerimizin halkın elindeki araçlar olduğunu hep vurguladım. Bu araçları halk kendi yaratıyor, kendi de koruyor, onlarla birlikte yeniliyor, yeniyor. O mecbur insan tipini, kişiliğini, birtakım sebeplerden ötürü halk şıp diye buluyor. Ya da uzun aramalardan sonra buluyor. Ama buluyor. En azından benim roman kişilerim böyle. Ben, her insanı yaratıcı saydığım gibi, her insanın içinde de bir başkaldırı kurdu olduğuna inanırım. O başkaldırı "mecbur" insanı da yaratır. Fukara, Sefil İbrahimin oğlu Memedin yakasını bırakıyor mu? Fukaracık çırpınıyor, çırpınıyor, bin ağa öldürse beş bininin geleceği bilinci var ya, ne yapsın, yakasını köylülerin elinden bir türlü kurtaramıyor ki...

Her çağın bir mit yaratma biçimi var. Eski Mısırda başka mitler var. Sümerlerde, Asurlarda, Hıristiyanlarda, Müslümanlarda, kuzeyde, güneyde mit yaratma biçimleri hep değişiyor. Benim savım şu ki, kıyamete kadar insanlar mit dünyaları, düş dünyaları yaratarak o dünyalara sığınacaklardır. Bir karanlıktan gelip başka bir karanlığa karışırken, insanlar ne yapabilirler dersiniz. Bir de bunca doyumsuzluk varken... Bütün bunlar bitti,

diyeceksiniz, bitti diyelim, yenileri çıkar, onlar da bizim aklımıza hayalimize gelmeyecek mitler yaratacaklardır. Günümüzün bu karmaşasında bile her gün ne mitler yaratılıp sığınılıyor. İnsanoğlu düş gördükçe insandır. Mutluluğumuz düş dünyaları yaratmaktır. Aşk dediğimiz ulvi yücelme bir düş, bir mit değil mi? Kahramanlık da öyle değil mi? Öyle değilse *Don Kişot* yüzyıllardır kitaplığımızda ne arıyor?

Ben de kendimi azıcık bir yazar sayıyorsam, insan gerçeğine bilinçli olaraktan miti, düşü getirdiğimdendir. İnsanlar, sıkıştıkça kendilerine bir düş, bir mit dünyası yaratıp oraya sığınırlar. İnsan nereden gelip nereye gittiğini buluncaya, doyumsuzluğunu alt edinceye kadar mit ve düşe sığınma sürecektir. Ondan sonra gene sürecektir. Çünkü insan yaşama sevincine, dünyanın güzelliğine doyamıyor ki...

Ancak korkarım ki bu gidişle eski mitlere sığınacağız. Çağımızın getirdiği en büyük kötülük olan ve tehlikesini yeterince anlamadığımız doğa kırımı karşısında atalarımız gibi korku mitleri yaratacağız. Yel tanrıları, güneş, horoz, boğa, ay, toprak, toprak ana mitleri yaratıp onlara sığınacağız.

Yıllardır romanlarımda, röportajlarımda, konuşmalarımda hep üstünde durdum, doğanın her ögesinin ayrı bir kimliği vardır, her otun, her çiçeğin ayrı bir kişiliği, kendine özgülüğü vardır. Doğanın en küçük parçasının bile bir kimliği, bir kişiliği var. Kişiliği derken, bir ad bulamadığım için böylesine bocalıyorum. Bir gün insanlar, bilim adamları, yazarlar bunun da adını koyacaklar.

Savrun çayı *İnce Memed*e başlamadan önce doğayla ilk karşılaştığım Toros dağlarından Çukurovaya yani Kilikyaya inen birçok çaydan, iki ırmaktan biridir. Eğer Savrun çayını yaşamasaydım, doğayı böylesine duyumsayamazdım. Yıllarca ben Savrun çayı kıyılarında dağlara yürürken, doğayla iç içe yaşadım. Pirinç tarlalarında yıllarca su kontrolörlüğü yaptım da... İşte o zamanlar yavaş yavaş, bir daldaki bir çiçeğin öbürüne benzemedigini, bir çimenlikte hiçbir yaprağın, bir köredeki hiçbir karıncanın, bir pınarın, Toroslardan ovaya inen Savrun çayı gibi birçok çayın hiçbirinin biribirine benzemedigini gözlemledim. Bunların hepsini de Savrun çayından öğrendim. Sonra

düşüncelerimi geliştirdim. Bir gün de UNESCO'nun *Courier* dergisinde astrofizikçi Hubert Reeves'le yapılmış bir konuşmayı okurken aşağıdaki satırlar gözüme çarptı. Çok sevinmedim dersem yalan olur. Bu konuşmadan uzun bir parçayı hatırımda kaldığı gibi aktaracağım için okuyucularımız kusura bakmasınlar.

> Basit bir örnek ele alalım. Bugün yeryüzünde beş milyar insan yaşamakta ve bunların hepsi için de aynı fizik yasaları geçerli olmasına karşın, her biri biribirinden farklılıklar gösterir. Tümünün özgün kişilik, tarih ve çizgilerinin farklılığı doğa yasalarının ne kadar sınırlayıcı olursa olsun, belirli ölçülerde "oyun" alanı, kısaca özgürlük bıraktığını açıkça gösterir. Diğer bir örnek de kar kristalleridir. Bu taneciklere mikroskop altında bakarsak, onların hepsinin altı uçlu olduğunu görürüz. İşte bu bir yasadır. Eğer altı uçları yoksa onlar kar kristalleri değildirler. Ancak onlara daha yakından bakarsak onların altı uçlu olmalarına karşın, biribirlerinden farklılık gösterdiğini saptarız. Bu konuda harika kitaplar yayımlanmıştır. Bu kitaplarda, biribirinin bu kadar aynı olan kar kristallerinin ne sonsuz değişik örnekler oluşturduğu gözlemlenir. İnsanlar söz konusu olduğunda da durum gene kar kristalleri ya da kelebeklerdeki durumun aynıdır. Doğa iki işle aynı anda uğraşmaktadır. Bir yanda işleri organize edip yasalar koyarak düzeni sağlar, öte yanda düzenin sıkıcı tekdüzeliğini kırarak, belirsizliğe ve deterministik olmayan olgulara, yeni sapmalara olanak tanır.

Beni doğaya, ayrıntılarına götüren Savrun suyudur. Öyleyse son soluğuma kadar doğayı, insanları, ilişkileri, mümkünse, yaşayabilmek, zenginleşmek dünyayla, evrenle. Doğa maceramı zenginleştirerek, benzemezliklerin gizine varmak...

Gençliğimde doğada biribirine benzer iki öğe arıyor, bir türlü bulamıyordum. Meğer o altıgen kar tanecikleri bile biribirlerine hiç benzemiyorlarmış. Doğa çok çok zengin. Yazarlar da doğaya yardım etmeli, doğayla birlikte insanları zenginleştirmeli.

Eğer modern edebiyatla karşılaşmasaydım, karşılaşmam tesadüftür, bir destancı olurdum. Destancı olmama ramak kalmıştı, o sıralarda köyümün yakınındaki köye ilkokula gittim. Bu yüzden Rus, Fransız, İngiliz, Doğu, Batı klasiklerini okudum. Bu yüzden Stendhal, Çehov, Charlie Chaplin ustalarım oldu.

Memed My Hawk (*İnce Memed I*),
New York Review Books baskısı önsözü, 2005

Bundan 11 yıl önce Frankfurtta Almanya Yayıncılar Birliği Barış ödülü ile onurlandırıldığım gün konuşmama şöyle başlamıştım: "Ben bir edebiyat adamıyım. Edebiyata başladığımdan bu yana insanlar için elimden ne geldiyse yapmaya çalıştım. Edebiyata başladığımdan bu yana dedim, yazdığımdan bu yana demedim. Çünkü ben edebiyata yazılı olarak başlamadım. Ben, on yedi, on sekiz yaşlarıma kadar bir destan anlatıcısı ve bir folklor derlemecisiydim."

Biz Cumhuriyet çağının sanatçıları, önce kendi kültürümüze, dilimize dönmeyi öğrendik. Halkevlerinin, Köy Enstitülerinin kuruluşları bize yardım etti. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan Tercüme Bürosunun çevirileri ile de dünya klasikleriyle tanıştık, roman sanatında dünyanın büyük ustalarından yararlanmak, onlara çıraklık etmek olanağını bulduk, Goethe'den, Schiller'den, Grimm Kardeşlerden, Stendhal'den, Balzac'tan, Tolstoydan, Dostoyevskiden, Faulkner'dan faydalandık.

Dünyanın bütün kültür değerlerine başvurmak zorundayız, ama temel kendimiz olarak, kendi kültür değerlerimiz ile yetiştikten, büyüdükten, kaynaştıktan sonra... Bir Türk romancısı, bir halk hikayecisi Köroğlunu nasıl anlatır bilmiyorsa, bir masalcının ustalığına varmamışsa, Dede Korkutu okumamışsa, Yunusu ezberlememişse, Karacaoğlanı, Pir Sultanı yüreğinin derinliğinde duyamamışsa, onun bir Homerosu anlayabileceğini sanmıyorum. Bir Kafka'ya, Bir Çehova, bir James Joyce'a varabileceğine inanamıyorum.

Bence, bizim bugünkü gerçek büyük edebiyatımız Nazım Hikmetle başlar. Nazım Hikmetin İstanbuldan çıkıp, Dadaloğlu halkasına bir yeni büyük halka eklemesiyle başlar. Çünkü son büyük halk şairimiz Dadaloğludur. Nazım, işte bu son halkaya takılmış yeni bir halkadır.

Bugünün Türk romanı, şiiri, resmi artık dünyada var olan, yüzümüzü güldürecek duruma gelmiştir. Anadolu, coğrafyasından ve çok kültürlü bir toprak olduğundan dolayı dünya kültürüne kaynaklık etmiş ülkelerden biridir. Bu toprağın kültüründen gelen sanatçıların üstünden baskılar kaldırılınca, insanlık kültürüne eskiden olduğu gibi katkılarımız olacaktır.

Bizim edebiyatımız da kendi kökeni üzerine oluşmuş bir edebiyattır, öykünme olmayan her edebiyat gibi. Örneğin Fransız edebiyatı, eski Latinden, eski Grekten gelmedir, kökeni oralardadır. Ama kendine özgü bir edebiyat doğmuştur Fransada. Bir Stendhal doğmuştur. Stendhal'in kökenini araştırırsan, Homerosu bulursun. Hem de gerçek Homerosu, sahici destan anlayışını bulursun. Stendhal "Ben arzuhalci gibi yazıyorum" diyor. Homeros, kahvede oturur gibi anlatır. Epope geleneği budur. Stendhal bunu sezmiş biridir. Arzuhalci gibi yazışı bundandır.

Ben, Stendhal'i, ilk kez yirmi, yirmi iki yaşlarındayken, gençliğimde tanıdım ve Stendhal benim hep başucu yazarım oldu. Yeni bir roman yazmaya başlamadan önce, Stendhal'i bir kere okur bitiririm, *Parma Manastırını*, *Kızıl ile Karayı*. Bir de Nazım Hikmeti okurum. Bir romana başlamadan, bu ikisinin etkisinde kalayım isterim. Nazım, müthiş bir Türkçe kullanır. Bu, müthiş sağlam bir roman mimarisi verir Stendhal'in roman anlayışıyla birleşince.

Her zaman değişik şeyler bulurum Stendhal'de. Örneğin, Stendhal'e gelinceye kadar, savaşlar hep korkunç görüntülerle, kalabalık savaş alanları olarak anlatılırdı, sanki insan savaşın bütün boyutlarını görebilirmiş gibi. Gürültüler, patırtılar, göz gözü görmez durumlar... Oysa Stendhal'de savaş, satıcı kadınlarla, savaşmaya can atan bir çocukla anlatılıyor. Stendhal'de savaş, daha gerçek, insanca, yenilmiş koskoca bir ordu bile, amansız bir yalınlık içinde anlatılır. Tolstoyun Borodino Savaşını yazarken Stendhal'in Waterloo Savaşını anlatışından ne kadar etkilen-

diğini görebiliriz. Tabii Tolstoy daha bir görkemli, Stendhal'de her şey daha yalın.

Flaubert "Madam Bovary benim" demiş. Bence çok yanlış bir söz bu. Elbette yazarlar, kendilerini de anlatmışlardır yazdıklarında, ama bir yazarın kendisini anlatmasının hiç mi hiç gereği yok. Yöreyi anlatmak, yaşamı anlatmak, kendini anlatmak demektir. Örneğin, Helena değildir Homeros. Nataşa değildir Tolstoy. Hani ilkel bir söz vardır: "Her insanın yaşamı bir romandır" diye. Hayır. Her insanın yaşamı roman değildir. Roman, bir yaşamdır. Roman, bir atmosferdir. Roman, yeni, yepyeni bir dünya kurmaktır, yeni bir roman dili yaratmaktır. Düş dünyasıyla birlikte bir gerçeklik dünyası kurmaktır, yaratmaktır roman.

Çağımız gerçekçilik üstüne çok şey uyduruyor. Sürrealizm, sosyal realizm, magic realizm... Çağımızda her şeyin olduğu gibi gerçekçiliğin de çok adı, çok biçimi var, anlamı büyük bir karmaşa içinde yuvarlanıp gidiyor. Aslında her yeni akım ve düşüncenin anladığımız gerçekçiliğe bir katkısı oluyor. Joyce romana yeni olanaklar getirdi. Joyce'un getirdiği olanaklardan sonra bir Zola, bir Gorki, bir Şolohov, hatta bir Tolstoy gibi roman yazmak çok zor... Sürrealistlerin getirdikleri olanakları da yabana atamayız, Beckett ve Yeni Dalga romancılarının getirdiklerini de. Sosyal realizm çok talihsiz bir akım olarak kalmış, büyük ustalarını ne yazık ki yetiştirememiştir, türlü sebeplerden ötürü, ama günümüzde sosyal realizmin getirdiği olanaklar üstünde de durmadan edemeyiz.

Çağımızda karmakarış insan ilişkileri var. Bu ilişkiler her gün biraz daha karıştırılıyor, adeta bir kördüğüm oluyor. Bu ilişkilerin altından kalkmak, bu ilişkilerden, yalanlardan dolanlardan, zalimliklerden, yabancılaşma, yozlaşmalardan, insanın insanı sömürüsünden, aşağılamasından, acımasızlıklardan insan gerçeğine varmak hayli zor bir iş. Ama bu karmaşayı veremeden de insana varılamaz. Bunun dışında doğanın kendi iç çelişkileri, bunun da çağımızda yaşamımızda önemli bir yeri var.

Ama asıl insanın yarattıkları... İnsanın yarattığı düş, mit dünyasıyla ilişkileri insanın en büyük gerçeklerinden biridir. İnsan bu dünyada, buna gerçek dünya diyelim, yaşadığı kadar

bir de kendi yarattığı bir dünya içinde yaşıyor. Bu, onun yarattığı mit dünyası, düş dünyası, sanat dünyası, din dünyası, ideoloji dünyasıdır. Benim gerçekçiliğim içinde bulunduğumuz gerçek dünyayla insanın yarattığı düş dünyasının iç içeliğini vermektir.

İnsanlar sıkıştıklarında, ölümün acılarını yüreklerinde duyduklarında bir mit dünyası yaratıp ona sığınırlar. Mitler yaratmak, düş dünyaları kurmak, dünyadaki büyük acılara karşı koymak, sevgiye, dostluğa, güzelliğe, belki de ölümsüzlüğe ulaşmaktır. Ben de kendimi azıcık bir yazar sayıyorsam, insan gerçeğine bilinçli olarak miti, düşü getirdiğimdendir.

Ve ben bir geleneğin yazarıyım. Ben etle kemik nasıl biribirinden ayrılmazsa, sanatımın halktan ayrılmamasını isterim. Bu çağda halktan kopmuş bir sanata inanmıyorum. Türkiyenin güneyinde ünlü Çukurovada, küçük bir köyde doğdum. Köyümün yakınında büyük Roma şehri Anazarbosun yıkıntıları vardı. Ben çocukken o şehrin sokaklarında oynardım. Ünlü botanikçi Dioskurides, Cicero'nun bir zaman valilik yaptığı bu şehirden olurdu. Ben doğmadan elli yıl önce, benim köylüm bu köye, bir başkaldırmanın yenilgisi sonucu yerleştirilmişti. Köylüler benim çocukluğumda hala başkaldırı türküleri söylüyorlardı. Bizim edebiyat geleneğimiz bir başkaldırma ve bu başkaldırmada da kelleyi verme geleneğidir. Bu gelenekte edebiyat bir savaş silahıdır.

Söz sanatı insani değerlerin her zaman başında gelmiştir. Bir gün söz sanatları insanlıktaki değerlerini yitirecek olurlarsa, işte o zaman bütün değerleriyle insanlık da bitecektir. İptida söz vardır ve söz insandır. Ve sözle yapılan sanat insanlığın kanında, yüreğindedir. İşte sinema, televizyon, sayın sayabildiğiniz kadar... Daha bir sürü yeni aletler icat edilecek ve o aletlerle sanatlar yapılacaktır. Hiçbirisi, hiçbir zaman söz sanatlarının yerini tutmayacaktır. Bozulmuş bir edebiyat sağlıksız bir toplumun ürünüdür. Bir toplum bütünüyle edebiyatına yansır. Edebiyat en etkili sanat olduğuna göre toplumdaki bozulmalara, yabancılaşmalara karşı da savaşım vermeli.

Hiçbir çağda, kötülük bugünkü gibi örgütlenmedi ve güçlü olmadı. Kötülüğün dünyamızın yaşamını tehdit ettiğine her gün tanık oluyoruz. Milyarlarca insan sömürülüyor, bazı olanaklara

kavuşmuş insan kardeşleri tarafından. Gözü dönmüş bir savaş kışkırtıcılığı almış başını gidiyor. Eğer edebiyat, geçmişte insanlıkla birlikte verdiği savaşımı günümüzde de sürdürebilirse, insanlığımızın büyük belaların içine düşmesinin önüne daha kolaylıkla geçebiliriz.

Edebiyat hiçbir zaman bir süs olmamıştır. Edebiyat, bazı amaçları gerçekleştirmek için her zaman politik bir silah olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ve sanatçılar da çoğu zaman kimin yanında olacaklarını bilmişlerdir. Günümüze bakalım, atomun, ölümün yanında mıyız, barışın, kardeşliğin, yaşama sevincinin yanında mı? Karanlığın mı, aydınlığın mı? Sevginin mi, düşmanlığın mı? Çağımızda her şey öylesine açık seçik biliniyor ki, başka bencil bir hesabı yoksa sanatçının yolunu şaşırması mümkün değil, kim için, ne için savaşacağı ortada onun için. Bir sanatçının yabancılaşma ve yozlaşma bataklığına düşmesi için çağımızda çok az geçerli sebep var.

Bu çağın sanatçısı bir kuş gibi şakıyabilmeli, bir su gibi aydınlık olabilmeli... Bir çocuk kadar saf, temiz... Başka türlü üstümüze yığılmış bunca kirin altından kalkabilmek zor. Sanat, daha doğrusu söz sanatları bir ateş gibi, ulaştığı yerdeki bütün kirleri temizler, gökyüzü gibi pırıl pırıl eyler. Ben yaratabilme olanağını buldukça mutlu olurum. Karmaşıksız, yapyalın yaratabilme gücünü kendimde buldukça. İsterim ki benim bütün yapıtlarımı çocuklar da anlasınlar. Ama nerede bende o yalınlık, o temizlik, o saflık... Ben de bu tüketimci, obur, gözü doymaz, hastalıklı çağın bir sanatçısıyım, kendimi korumak için ne kadar gücüm var ki... Ama bizim çağımızdan da, buna inancım sonsuz, çocuklara bile kendini, eserlerini okutacak sanatçılar, güçlü insanlar çıkacaktır. Doğa ve insan kendini her zaman, bütün yıkımlara karşı onaracaktır.

Der Spiegel, 2008

KİMLİKLER

Bir insanı anlatmak zor bir iş. Bütün yönleriyle anlatmaya uğraşmak zorun zoru. Bu adam Orhan Kemal olunca iş daha da zorlaşıyor. Bir adamı anlatırken onun bir tek yönünü alıp üstünde durmak, yazarın, sanatçının, anlatıcının işini epeyce kolaylaştırır.

Benim en kolay anlatabileceğim insanlardan biri de Orhan Kemaldir. Onu tam yirmi üç yıldır tanıyorum. Tanımadan önce ününü duymuştum. Bu ünün yazarlık ünü olduğunu sanmayın. Orhan Kemal, benim gençlik yıllarımın Adanasının en ünlü futbolcusuydu. Adana karmasında santrfor oynamıştı. Beş yıldır Adanadan ayrı, hapiste olmasına karşın ünü daha dillerdeydi. Adanalılar bu cin gibi, ayağına aldığı çok topu gol eden usta futbolcularını unutmamışlardı. Bir de Orhan Kemal, Adananın en ünlü kişisi, Ahali Fırkası lideri Abdülkadir Kemalinin oğluydu. Orhan Adananın en ünlü futbolcusu, babası en ünlü adamıydı derken, sözümü bilerek söylüyorum. Gerçekten öyleydiler.

1943 sıralarıydı ve Orhan Kemalin Orhan Raşid adıyla dergilerde hikayeleri çıkıyordu. Usuldan usuldan ünü yayılıyordu. Bu sıralar bir arkadaş sokakta beni onunla tanıştırdı. Ona şiirlerimi okumaya başladım. Dinledi. "İyi iyi... Güzel" dedi. Beni şöyle tepeden tırnağa süzdü. Gözleri yırtık ayakkabılarım üstünde bir süre durdu. Keskin, bıçak gibi sert bir sesle:

"Allahaşkına söyle delikanlı, sen kimden yanasın?" diye sordu.

O gün Adana istasyonuna gittik. Adana istasyonu bir yırtık pırtık insan pazarıdır. Binlerce insan gece gündüz, toprak gibi, o istasyonda kaynaşır durur. İstasyonun önü o zamanlar boştu. Her gün o düzlükte on beş, yirmi köy kalabalığı hasta sayrı, sıtmalı, kaynaşır dururdu. İnsanlıktan çıkmış, kıtlıktan çıkmış, üstleri başları paramparça binlerce insan... Hayvan hayatından daha aşağı bir durumda... Bir içimlik suya muhtaç insanlar... Orta Anadoludan dimdik gelmiş, Çukurovada hastalanmış, sıtmadan zangır zangır titreyen insanlar...

Orhan:

"Bak," dedi, "şair arkadaş, bunlardan yana mıyız, Temir Ağadan yana mı?"

Orhan işsizdi. Kızı Yıldız vardı. Oğlu Nazım ya yeni doğmuş ya da doğmamıştı. Hiç kimse Orhana iş vermiyordu. Ve Orhan koskoca Adanada bir öfke yığını gibi dönüp duruyordu. Sınıf arkadaşları, birlikte futbol oynadığı kimselerin hepsi iş güç sahibi, çifti çubuğu olan, fabrikası olan kimselerdi. Bunlar bile Adana sokaklarında karşılaştıklarında ona selam vermekten kaçınıyorlardı. Orhanın koşullarında Adanada iş bulmak mucizeydi. O da uzun süre iş bulamadı. O zaman Orhan Kemal adıyla İstanbulda hikayeleri, kitapları yayımlanmaya başladı. Ve onlardan az da olsa paralar geldi. Her hikaye parası, kitap parası gelince sevincimize diyecek yoktu.

Bu sıralar Orhan kahveler ve arkadaşlar bulmuştu. Çaycı Nadir vardı. Bir Kurtuluş Savaşı kahramanıydı. Küçücük bir çayhanesi vardı: Nadir Bulunmaz Çayevi. Nadir Bulunmaz, kedileri ve Orhan Kemali dehşet severdi. Bir de meyhaneci Mahmut vardı. Öğretmen Mahmut... Bir de Murtaza vardı, bekçi Murtaza. Romanını sonradan yazdığı Murtaza... Daha romanını yazmadan beni Murtazayla tanıştırmıştı. Murtaza onun kafasında gönlünde sıcacık, vazgeçilmez bir dosttu. Yıllar yılı bana hep Murtazadan söz açtı. Öyle bir muhabbetle konuşurdu ki Murtazadan... Bir insan çocuğundan bile böyle muhabbetle söz edemez. Orhanın küçük oğlu Yaşar Işık var. Orhan Işığı çok sever. Sevdiklerinden her zaman söz açar Orhan. Işıktan da öyle... İşte yıllar yılı bana Murtazadan da böyle konuştu Orhan Kemal. Onun üstüne ne tatlı hikayeler anlatmadı ki... Sonra bir de bak-

tım, ortaya Murtaza romanı çıkıvermiş. Ve okudum ki, Murtaza romanını ezbere biliyorum.

Sonra bizim Adanadaki arkadaş kuşağı büyüdü. İsmail Usta, Selahattin Usta, Osman Zenginler, Ali Şahin... Bunların çoğu işçiydi. Kimi fabrika, kimi tarım işçisiydi. Orhanı halk çok sever. Onlarla çok anlaşır Orhan. Ama halktan ayrı bir yere düşerse rahatsız olur. İçine kapanır, oradan kurtulmak için can atar. Kapana düşmüş gibi olur. Arkadaşları bilirler Orhanın böyle yerlerdeki halini... Oradan çıkınca bir yürekten "ohh" çeker ki...

Sonunda, 1948'e doğru, Orhan Kemal Adanada bir iş bulabildi. Verem Savaş Derneğinde bir katiplik verdiler ona... Hem katiplik, hem tahsildarlık, hem kapıcılık, bir dairede ne iş varsa hepsini Orhan görüyor, karşılığında 120 lira alıyordu. Geçinebiliyor muydu diyeceksiniz. Orhan Kemal hayatında bir gün bile geçinememiştir. Bana öyle geliyor ki, bundan böyle de geçinemeyecektir. Allahtan umut kesilmez diyeceksiniz ama, bu böyle... Remil atmadım ya, devran böyle gösteriyor.

Ben de artık hikayeler yazmaya başlamıştım. Köyümden altı aya bir Adanaya geliyor, hikayelerimi Orhan Kemale okuyordum. Orhan Kemalin deyimiyle bir eşek yükü hikayeyle gelip kafasını üteliyordum. Orhan Kemal, ne kadar çok hikaye getirirsem getireyim, bir tek cümlesini kaçırmadan dinliyordu, sonra hikayeler üstüne tartışmalara girişiyorduk. Arkadaşlığımız bu sıralar gittikçe ilerliyordu.

1949-1950 sıraları inanılmaz bir baskı altına soktular bizi. Polis soluk aldırmıyordu. Hiç yoktan, bir gün bakıyordum ki, bizim evi aramışlar. Bütün kasaba, çoluğu çocuğuyla bizim evin önüne toplanmışlar, candarmalar evi didik didik ediyorlar. Bu en azından haftada bir oluyordu. Kasabalıya eğlence çıkmıştı.

Sonra bir de polis halkı bizim üstümüze saldırtıyordu. Sokağa çıkamaz olmuştuk. Orhanın karısı, Orhan da sokağa çıkamıyorlardı. Biz bir şey mi yapıyorduk o sıralar, politik eylemlerimiz mi vardı? Vallahi de billahi de yoktu. Yalnızca hikayeler yazıp birbirimize okuyorduk. Bu sıralar ben tam beş yıl her girdiğim işten çıkarıldım. O da bir şey mi? Irgatlıktan çıkarıldım. Gidip bir çiftliğe arabacı duruyordum, örneğin. Bir hafta sonra bir polis... Haydi başka yere... Batos ırgatlığından, çeltik arkı kaz-

maktan bile kovuldum. İşte böyle günlerdi. Orhan Kemali de Verem Savaştan kovdular.

Bir gün buluştuk. Haydi İstanbula, dedik. Ben önce geldim. Bir ay sonra da Orhan geldi. Bir el arabası alacak, sokaklarda sebze satacaktık. İstanbulda para bulamadık. Sebzecilik de suya düştü.

Ben *Cumhuriyet* gazetesine girdim, 1963 yılına kadar orada kaldım. Orhan başını İstanbulda oradan oraya vurdu, tam on altı yıl bir iş bulamadı. Verem Savaş Derneğiyle beraber ona bütün kapılar kapatılmıştı. Belki şimdi bir işi vardır içerde...

İnsanları anlatmak zor, demiştim. Ama insanların bir yönü olur ki, bütün yönlerine baskın çıkar. O yönünü anlatmak, ortaya çıkarmak da kolay olur. Örneğin Orhan Kemal bir direnç adamıdır. Şu insan soyu içinde Orhan kadar belaya, işkenceye, zulme dayanan çok az insan çıkmıştır bence... Orhanın bu dayanıklılığı şimdi bir sürü olayla gözümün önüne geliyor da tüylerim diken diken oluyor. Senaryocular, en pespaye, aşağılık Avrupa romanlarından çaldıkları senaryoları Yeşilçamda 5 bine okuturlarken Orhan ancak 500 lira alabilir alnının teri, gözünün nuru o güzelim hikayelere... Çünkü Yeşilçam esnafı, polisin, hükümetin Orhanı sevmediğini bilir. Çünkü Yeşilçam esnafı, o gün öğleyin Orhanın evinde çocuklarının ekmek beklediğini bilir.

Babıali esnafı da daha iyi davranmaz Orhana... Babıali esnafı da onun bir öğle yemeğine muhtaç olduğunu bilir. Onun için, en kötü bir çeviriye en azından 2 bin lira verirken, Orhan Kemalin içinde *Bereketli Topraklar*ının da bulunduğu altı kitabına 2 bin 500 lira verir. 1966 yılında, bu çağda, asıl zulüm budur. Baskı, vahşet, utanılacak hal budur. Hapis mapis değil... İnsanlığımızın yüz karası, bir yazarın buna mahkum edilmesidir.

Orhan Kemalle birlikte bir dergicinin kapısında 50 lira için tam iki saat beklediğimizi de biliyorum. Adam bizi bekletti bekletti de, sonunda "yarına" dedi. Oysa Orhan o dergiciye tam beş tane hikaye götürmüştü. Orhanın ömrü böyle gazete kapılarında, Yeşilçam, kitapçı kapılarında, böyle elli liralar beklemekle geçti. Zulmün en amansızı budur işte. Hapis mapis değil...

Hala şaşarım, Orhan Kemal o güzelim kitaplarını bu dert, bu

bela içinde nasıl vakit bulur da yazar? Onunla her şeyi soracak kadar arkadaşım, ama bu soruyu bir türlü soramadım.

Bazı eyyam dalkavuğu eleştiriciler, onun çabuk yazdığından, yazarlık gücünü harcadığından söz ediyorlar, yukarda anlattıklarımdan dolayı onu kınıyorlar. Hayır, yalan söylüyorlar, kasıtlı konuşuyorlar. Ya da anlamıyorlar. Orhan yukarda anlattığım insanlık dışı koşullar içinde bile yaratma mucizesini gerçekleştirmiştir. Hem de yapıtlarını her gün biraz daha geliştirerek, güzelleştirerek... Benim şaştığım, bu koşullar altında her gün biraz daha nasıl olgunlaştığıdır. Örneğin bir *Eskici ve Oğulları*, *Bereketli Topraklar*dan daha güzeldir. Bir *Hanımın Çiftliği*, *Baba Evi*nden daha güzeldir.

Orhan çocuksu bir adamdır. Orhan sevgiyle doludur. Orhan kahveleri, kenar mahalleleri, işçileri ve hamalları –ki çoğu onun yakın arkadaşlarıdır– delicesine sever. Mustafa Kutlu ve Mehmet Şahin onun mahalle arkadaşlarıdır. Onları canı gibi sever. Adanadaki Selahattin Ustanın, İsmail Ustanın yerini Mustafa Kutlu ve Mehmet Şahin tutmuştur. Ben biliyorum ki, bu sevgili arkadaşlar, Cibalideki mahalleyle birlikte yakında Orhanın romanlarına girecektir. Orhanın romanları sevgiyle dolup taşar. Çünkü Orhan sevdiklerini, birlikte yaşadıklarını, birlikte acı tatlı gün gördüklerini yazar.

Orhan demir gibi huyu olan, yılmayan, sevmekten ve yazmaktan bıkıp usanmayan, insanlar azıcık mutlu olsunlar diye hiçbir şeyini esirgemeyen, bütün gönlünü ve gücünü hiçbir karşılık düşünmeden veren büyük usta bir sanatçıdır.

Milletler Orhan Kemal huyunda, namuslu, iyi, sevgi dolu insanları var diye millet olurlar. Bu namuslu, yiğit adamın büyük bir sanatçı olması da cabası...

İnsanlar içinden bir insanın halk sevgisi uğruna, beladan belaya uğraması, en korkunç yoksulluklara düşmesi, sonuna kadar da hiçbir ödün vermeden dayanması insanlık içinde övünülmesi gereken bir davranıştır. Hele bu insan büyük bir yazarsa...

Yön, 15 Nisan 1966

Orhan Kemalin kurduğu dünyayı bütün ayrıntılarıyla açıklamak gerek. Bu sağlam, zengin dünya iyice bilindiği, gözler önüne serildiği zaman romanımız, düşünce yaşamımız çok şeyler kazanacaktır. Orhan Kemali şimdilerde yaptığımız gibi, bir iki ah vahla geçiştirirsek, bir daha onun sağlam kişiliği üstünde durmazsak, derinlemesine onu anlamaya, anlatmaya çalışmazsak düşünce yaşamımıza yazık ederiz.

Elbette Orhan Kemalin ilginç bir yaşamı vardı. Orhan Kemalin hayatı doğumundan ölümüne kadar bir büyük direncin destanıdır. Bu direnç onun sağlam sanat dünyasını büyük ölçüde etkilememiş olamaz. Bir romancının kurduğu dünya kadar, onun yaşamı da önemlidir. Bir romancının yaşamını onun kurduğu sanat dünyasından ayırabilmenin bir mümkünü yoktur. Bir romancının kurduğu sanat dünyası yaşamıyla iç içedir etle tırnak gibi.

Şu dünyada etken olmuş, dünyaya bir şeyler katabilmiş her sanatçı yeni bir kişiliktir. Bir sanatçının ayrıcalığı olan kişiliği kadar güçlüyse yarattığı dünya da o kadar güçlüdür.

Orhan Kemal bizim sanatımızın en güçlü kişilerden birisidir. O bizim edebiyatımıza yeni bir kişilik ve yepyeni bir sanat dünyası olarak girdi. Her güçlü sanatçının ustaları vardır. Orhanın ustası Çehov, Gorki, Nazım Hikmetti. Bu üç büyük adama Orhan hayrandı. Orhan Kemal bu üç büyük kişilikten, bu üç büyük dünyadan yola çıktı ve büyük kişiliğini bunların ustalığında yoğurdu.

Çukurova toprağı büyük çalkantılarıyla ilginç, bir romancıyı yetiştirebilecek çelişkileriyle zengin bir topraktır. Türkiyede sanayinin ilk boy attığı yerlerden birisidir. Bizim memleketimizde toprağa ilk makine Çukurovada girmiştir.

Çukurova toprağı memleketimizin en bereketli toprağıdır ve bir zamanlar Çukurova toprağı "hali" diyebileceğimiz topraklardı. Sıtmadan, sıcaktan orada barınmak çok zordu. Sonraları, daha da çok Birinci Dünya Savaşından sonra bu topraklar insanla dolmaya başladı ve yoğun bir üretime geçildi. Çukurova bir gurbetçiler toprağıdır. Ve bu gurbetçilerin de romancısı Orhan Kemal oldu. Türkiyenin birçok illerinden Çukurovaya insanlar geldiler, burada yerleştiler, çiftlik, fabrika sahibi oldular. Bir de her yıl binlerce işçi memleketin öteki illerinden boyuna Çukurovaya gelirler pamukta, çeltikte, buğday tarlalarında çalışırlar. Çukurova toprağı bir insan çeşitlemesidir ve Türkiyenin çelişkisi en çok ve çeşitli olan bölgesidir. Bütün bu çeşitlilik de Adana şehrinde düğümlenir.

Orhan Kemalin ailesi de Çukurovaya gelmiş bir gurbetçi ailesidir. Dedesi Elazığlıdır, bir memur olarak Adanaya gelmiştir. Orhanın anası Rumelilidir. Orhan Kemalin son romanı bu ailenin romanı olacaktı. On beş yıldır kendi ailesinin romanını yazmak için hummalı bir çalışmaya girişmişti. Bu roman Çukurovayı bütün karmaşıklığıyla verecekti.

Bereketli Topraklar bir gurbetçi romanıydı. Her yıl memleketin birçok yerlerinden gelen, burada çalışan, kazanan, kazanamayan, sıtmalanan, sıtmadan ölüp geri dönmeyen insanların romanıdır. Orhanın gençliğinde bu ırgat insanlığının dramı her gün oynanıyordu. Kalekapısı, Çukurköprü, tren istasyonu, üst üste insanlarla doluydu. Orhan bu insanın dramını içinde yoğurdu. Onlardan birisiydi ve onları fabrikada yaşamıştı. Çünkü Orhanın birlikte fabrikada çalıştığı işçiler de bunlardı. Mevsim işçisi olarak gelmişler, bir yolunu bulup fabrikalara girmişler, yurtlarına geri dönmemişlerdi. Fabrikadan dolayı bu her bahar gelen, her sonbahar dönen işçileri çok iyi tanıyordu. Orhanın yetiştiği, sevdiği dünya bu oldu. Roman dünyası da bu oldu. Çukurovada kalan ırgatların dostluğundan, her yıl gelip giden ırgatların sağlıklı romancılığına atladı ve bu yüzdendir ki roma-

nımızın en insan tiplerini yarattı. Kendisini çağımızın büyük romancılarından birisi yapan, onun talihidir. Bütün yoksulluğuyla Çukurovanın macerasını yaşamıştır. Yaşam, yaşamın zenginliği bir sanatçıya büyük olanaklar sağlar, sanatçı yeni dünyasını kurarken, kurduğu dünyayı zenginleştirir.

Orhan bu insan zenginliği macerasında insanoğlunun temelli psikolojisine, büyük değerlerine indi. Ve sonuna kadar bulduğu, bulup çıkardığı bu yeni ya da köklü değerlere sonuna kadar sadık kaldı. Orhanın son romanlarında kendini tekrar ediyor sanılması, bulduğu değerlere sıkı sıkıya sarılmasındandı. Orhan Kemal yaşadığı insanlarda gördü ki, en kötü koşullar içinde insan yıkılmıyor. En küçücük bir ipi bulunca ona sarılıyor, o küçük ipucuna tutunup kendini kurtarıyor. İnsan en kötü koşullar altında bile kendini, onurunu, yoksulluğunu kurtarmak için yaratıyor. *Bereketli Topraklar Üzerinde*, bu inadın, bu insan macerasının destanıdır. Kendi yurtlarından kopmuş, yaşamın zalim koşullarında ezilmiş insanların direnişidir. Bu koşullardan dolayı bereketli topraklara gelen insanlar, birbirlerinin gözlerini oyarlar, yalan söylerler, birbirlerini gammazlarlar, hastalanırlar, kendilerini kurtarmak için bir insanın, insanların ölümlerine razı olurlar, ölümlerini hazırlarlar. Olumsuzluklar olumsuzluklar, insani olmayan davranışlar, birbirlerine zulmetmeler. Bu koşullar kötü koşullardır, bu insanlar berbat insanlardır. Bu insanların iler tutar bir yerleri kalmamıştır bir yönleriyle. Ama bir de bu insanlarda, insanı insan yapan, insanı dost kardeş yapan bir güzellik, bir anda parlayıverir. İnsanlığın getirdiği olumlu bir yan bütün bu kötülükleri bir anda yok ediverir. Bir Halo Şamdin vardır *Bereketli* romanında, ben unutup gitmişim, belki de adı başkadır. Bir de bir delikanlı vardır. Patos, sarı sıcağın altında on sekiz saat çalışmakta, oluk oluk ter akmaktadır Çukurovada. Doğa, insanlar, çalışma koşulları, her şey, her şey insanlığa yakışmayacak bir durumdadır. Burada, bu zulüm içinde şöyle belli belirsiz, damardan akan kan gibi, ortaya çıkıverir Halo Şamdin bir sabah. Sabah ezanından öncedir, bu delikanlıyı, uykusunu almamış, ağır işte bütün bedeni ezilmiş bu delikanlıyı uyandırmaya çalışır. Şöyle kıyamadan, incitmeden korkarak, severek acıyarak, en seven ananın, en sevgili çocuğunu okşaması gibi.

Bu korkunç çelişkiyi Orhan Kemal büyüklüğünde bir büyük, bir insan yürek ortaya koyabilirdi. Halo Şamdini, çocuğun korkunç kötü durumunu ancak öyle verebilirdi. Orhanın insanları da, en kötü koşullar altında bile, insanlıklarını yitirmişken bile insandırlar. İnsanlığın köklü macerası da bu büyük çelişkidedir. Orhanı insanlığın büyük ustalarından biri yapan da onun bu çelişkiyi yüreğinin başında duyması, roman dünyasını bu çelişki üstünde kurmasıdır. Onun tipleri bu yüzdendir ki, etiyle kemiğiyle, dört yanlarıyla insan olarak yaşarlar.

Murtaza bizim edebiyatımızın dört yanıyla, bütün çelişkileriyle, iç ve dış çelişkileriyle insan olabilmiş belki de tek tipidir. Murtaza halkın bir adamıdır. Koşulların, geleneklerin yabancılaştırdığı bir tiptir. Kendine, çocuklarına, dünyasına karşı yabancılaşmış bir tiptir. Burada Murtazanın hiçbir suçu yoktur. Kişi olarak dünyamız Murtazalarla doludur. Murtazalar olmasaydı, bu pis dünya, bu pis koşullar böylesine sürüp gidemezdi.

Murtaza kendinin düşmanıdır. Dünyamız kendine düşman Murtazalarla doludur. Herkes, az çok bu dünyada, Murtaza olmak zorunda kalmıştır. Murtaza olmaktan kurtulmak o kadar kolay iş değildir. Kendisini Murtazalıktan kurtardığını sanan, Murtazalığa karşı bilinçle dövüşen bir kişide bile biraz Murtazalık bulmak o kadar zor değildir. Murtazalık bir kısır döngüdür ve bunda insanların pek o kadar da kabahati yoktur. Kraldan çok kralcı, kendinden çok başkalarının, kendinden çok yönetimin, yönetim geleneklerinin adamı olmak insanlık macerasının en olumsuz yanlarından biridir. Murtaza, bu kadar yabancılaşmış kişi, bütün bu yozlaşmasının içinde altın yüreğiyle durur, heykelleşir. Biz burada anlarız ki, Murtaza hastalanmıştır. Milyonlarca insan hastalanmıştır, ama ortada hastalanmayan, hastalanmayacak olan bir yönde kalmıştır. İnsanlığın hem umutsuzluğudur Murtaza, hem de umududur. Yozlaşmış Murtazanın, yalnız bu yozlaşmış yanı verilmiş olsaydı, bu roman insanlığı yanlış bir yorumlayış olurdu. Dünyamızdaki birçok büyük romancı bu yanlışlığa düşmüşler, yalnız bu insanlığı bu yozlaşmadan ibaret sanmışlar. Yozlaşmış Murtazanın içinde yanan sevgi, dostluk, acıma duygularını unutmuşlardır. Orhanın insanları olumlu, olumsuz yönleriyle bir bütündür. Orhan Kemal, *Murtaza*da bu

bütünü vermiş, bu bütünle insanoğlunun büyük macerasına, hiç olmazsa çok etkili bir macerasına parmak basmıştır.

Orhan Kemal ne memleketemizde, ne de dünyada gerektiği kadar anlaşılamadı. Birtakım olumsuzluklar buna izin vermedi. Orhan Kemal dünyada memleketimizde gerektiği kadar tanınsa, anlaşılsaydı insanlığımız bundan çok şeyler kazanabilirdi. Biraz daha, çok az bildiğimiz insan gerçeğine yaklaşabilirdik. Orhan Kemal her zaman memleketimiz için de bir kayıp oldu. Biz onu biraz da doğduğu günden yitirmiştik. Anlayamamış, anlamamış, anlatamamıştık. Orhan Kemal büyük bir romancı olarak vardır. Dünyanın bir köşesinde dağ gibi duruyor. Biz bu dünya insanları onu bir gün bütün ayrıntılarıyla göreceğiz.

İnsan gerçeğine, insanların macerasına ne kadar yaklaşır, onu ne kadar yaşarsan, insan soyunu o kadar seversin. İnsanlara karşı sonsuz bir hoşgörün olur. Ve bu macera karşısında alçakgönüllü olmaktan başka bir şey gelmez elinden. Orhan Kemal çok alçakgönüllü bir insandı. Öylesine alçakgönüllüydü ki, yarattığı büyük dünyanın farkında bile olmadı. Çünkü Murtazayı yaşamak onun hayatıydı. *Murtaza*yı yazmak belki bir ustalıktı ama, o Murtazayı yaşıyordu. Ve yaşamak alelade bir işti. Hayat bütün karmaşasına karşın, bütün çelişkileri içinde sade ve alçakgönüllüdür. Yazmayı yaşama haline getirmiş, insan değerlerini çok derinden duymuş, insanlara bunca yakınlaşma imkanını bulmuş bir usta sanatçı başka türlü olmazdı.

Orhan yoksulluk çekti. Onun çektiği yoksulluğu çeken hiç kimse yaşamasını sürdüremezdi. Büyük bir insan direnciyle hem yaşamasını sürdürdü, hem de dev kişiliğini yarattı.

Orhan Kemal insan soyunun mutlu, acı, umutlu, yiğit, insan, alçakgönüllü bir macerasıdır.

1970

Küsmeyen Resimler (Abidin Dino)

Deniz Küstü romanını bitirdikten sonra resimlemesi için onu Abidin Dinoya gönderdim. Bu bir seçmeydi, hem de uzun uzun düşünülerek yapılan bir seçmeydi. Eğer Abidin Dino olmasaydı *Deniz Küstü*yü resimletmek aklımın köşesinden bile geçmezdi. Birtakım romanları resimlemek, dünya edebiyatının bir geleneğidir ya, çağımız genellikle bu işi unutmuşa benziyor. Bu güzel gelenek sürdürülebilseydi edebiyat için de, resim için de iyi olurdu. Kadim çağlardan bu yana, taa mağaralardan beriye bu iki görkemli sanat birbirini tamamlamıştır. Birçok duvar resminin kaynakları eski destanlar, efsaneler, masallar, türkülerdir. Homerosun *İlyada*sı, *Odyseia*sı çağlar boyunca resimlere heykellere kaynaklık etmiştir. Çağımızda da, yoğun olaraktan, bu iki sanatın birbirini desteklemesi iyi olurdu. Bence eski zamanlardan bu yana, bu iki sanatın birleşmesi, bütünleşmesi boşuna değildir. Sebebi de ortadadır ve açık seçiktir.

Romanı Abidin Dinoya gönderirken olacağı aşağı yukarı biliyordum. Dino bütün anlamıyla bir İstanbul sevdalısı, bir İstanbul delisidir. Arif Dino onu bir keresinde şöyle anlatmıştı. O, demişti, iki yıl bir uyurgezer gibi, gözleri ardına kadar açılmış, şaşkın, hayran, İstanbulun taşına, her toprak parçasına, her yaprağına, denizin her damlasına, rengine, gündüzünün gecesinin en küçük ayrıntısına kadar bakarak dolaştı. Ben ona bir şeyler oldu sanmıştım, neyse ki iki yıl sonra azıcık kendine gelip resim yapmaya, bir işler tutmaya başladı da kendine geldi.

Abidin Dinoyu Adanada tanıdım, benim tanıdığımda da böylesine Adananın her şeyine, insanına, doğasına, taşına, toprağına, bitkisine, suyuna, yağmuruna kendisini kaptırmış gitmiş öylesine bakıyordu.

Deniz Küstü romanı bugünkü İstanbulu anlatıyordu. Bence bu bir şehrin bütünüyle dile getirilmesinin romanıydı. Ya da bence içinde öyle bir savı taşıyordu. İstanbulun havası bugünlerde bir garipti. Köklüyle köksüzlük, geçiciyle sonsuzluk aynı kefedeydi. Sonsuz güzelle dilin anlatamayacağı kabalık, çirkinlik içindeydi, Buna varacak, bu çelişkiyi de anlatacak, belki de şu yeryüzünde tek resim ustası Abidin Dinoydu.

Onun Orta Anadolu bozkırı üstüne bir sürü resmini anımsıyorum, toprak uçsuz bucaksız, açık kahverengi ve gök beyaza çalan soluk mavi, belki de gökyüzü salt sütbeyazdı, aklımda böyle kalmış, belki de bulutlardı o apak olan, yalnız gökler çok çok, soluk kesici bir uzaklıktaydı. Bu uzak gökle soluk kahverengi gök arasında küçücük küçücük insanlar, ya tek başlarına yola gidiyorlar ya sonsuz bir kalabalıkta karıncalar gibi kaynaşıyorlardı, ama küçücük küçücük. Doğanın görkemi, büyüklüğü, göklerin uzaklığı karşısında, o dünyanın yarısı sandığımız, kendimiz, insanlar küçücük küçücüktürler. İnsan kim olursa olsun bozkır karşısında bunu görür, bu duyguya taa yüreğiyle varır. Bozkırın bu hali bir insan için ürpertidir. Ve Nazım, bozkır kırmızı biber gibi acı derken Abidin Dinonun resimlerini söylüyordu. Ve ta bozkırın ucunda birkaç kavak ağacı. Bakın bu çok uzaktaki birkaç kavak ağacı Abidin Dinoda da vardı.

Romanı Abidin Dinoya gönderirken olacağı aşağı yukarı biliyordum, dedim yukarda. Abidin Dinonun bozkır resimlerini, İstanbul resimlerini biliyordum da ondan. Çehov anlatır, ilkokulun ilk sınıflarından birisine bir ödev verir, denizi betimleyin der. Çocuklardan birisi de, deniz büyüktür, diye yazar. Çehova göre en güzel deniz betimlemesi budur. Bizim de büyük usta Çehova katılmaktan başka umarımız yok. Deniz büyüktür. Bana İstanbulu anlat deseler, ödev verseler, bir iki sözle deseler, İstanbul kalabalıktır derdim hiç çekinmeden. İlkokulların öğrencilerine, İstanbulu anlatın, diye ödev verseler, inanıyorum ki, birçok çocuk hiç düşünmeden yazarlardı. İstanbul kalabalıktır.

Yazarların, sanatçıların büyük bir çoğunluğu da buna katılırdı, başlarında da Abidin Dino. Abidin Dino büyük kalabalıkları, kalabalıktaki insanı çizmenin çağımızdaki en büyük ustasıdır, dersek çok yanılmış olacağımızı sanmıyorum. Onun kalabalıkları çizişine görkemli yalınlık diyebiliriz. O tek bir çizgide, renkte bir insan kalabalığını, bir çiçek, bir apartman, bir deniz, bir tekneler, kayıklar, vapurlar kalabalığını bütün havasıyla gören göze de, pek o kadar göremeyen göze de gösteriverir. Sonsuz, uçsuz bucaksız, kimsiz kimsesiz, sinileyen sinek bile bulunmayan bozkırı çizmekte ne kadar ustaysa, uzun yıllardan bu yana ne kadar da ustalaşmışsa, şehir kalabalıklarını çizmekte de öylesine ustalaşmıştır. Ben kendimi bildim bileli Abidin Dino şehir kalabalıkları çizer, üst üste, hıcahınç dolu insanları, apartmanları, denizleri, yani İstanbulu...

Bir koca şehri, kalabalıkları, kıvıl kıvıl Halici, İstanbulu, Balıkpazarını, Eminönü alanını avcunun içinde okumak, renklemek, koca şehri, kalabalıkları birkaç çizgide verivermek Abidin Dinonun erişilmez hüneridir. İstanbul, Abidin Dinonun resimlerinden daha gerçek bir İstanbuldur. Biz bütün gün, bütün yıl, yıllarca İstanbulu dolaşsak bu koskoca şehrin, bu hercümercin neresini görebiliriz, Abidin Dino bizim yıllarca dolaşıp da bir türlü elle tutamadığımız, yoğunlukla tadına varamadığımız İstanbulu, onun atmosferini gözlerimizin önüne seriverir, bizi İstanbulun, kurşun kubbelerin, minarelerin koca karınlı Laz teknelerinin, paslı Halicin, Boğaziçinin, ak şehir hatları vapurlarının, kalabalığın, dumanların, vapur düdüklerinin, denizi tarayan projektörlerin, hantal, biçimsiz apartmanların, biçimsizliğin içinde yapayalnız kalmış Galata Kulesinin, Kız Kulesinin tadına sarıverir bizi. Biz işte bu görkemli resim umudunda bu şehri, bütün pisliği, kötülüğü, aykırılığıyla seviveririz. Abidin Dinonun büyük hüneri yaşamın dehşet tadını işlemenin, göstermenin, bu tada insanları kapıp koyvermenin sıcaklığı, güzelliğidir.

Bu resimleri görenler İstanbulu daha iyi anlayacaklar, İstanbulun, yaşamın, dünyanın tadına daha iyi varacaklar, bu resimleri görenler *Deniz Küstü* romanının tadına daha çok varacaklardır.

Abidin Dino bence bu resimleriyle dünyamızı, denizi, gökyüzünü, laz takalarını, kıvıl kıvıl insan kalabalıklarını biraz daha güzelleştirdi, zenginleştirdi.

Abidin Dinonun resimlerini gördükten sonra, onun için çağımızı zenginleştirenlerden birisidir diyebiliriz hiç çekinmeden. Dünyamızı zenginleştiren, çağımızı zenginleştiren, yüreğimizi, gönlümüzü, gören gözümü zenginleştiren büyük bir usta.

Dünyamızın tadına varmak, güzelliğine ermek, her şeye karşı yaşama sevincine ulaşmak ancak Abidin Dino gibi büyük ustaların imbiğinden geçerek mümkündür.

Ekim 1978

Anadolu toprağı yüzlerce kültürün yaratıldığı, gelip geçtiği, kaynaştığı, kültürlerin birbirlerini aşıladığı, beslediği kadim bir kültür toprağıdır. Şimdiye kadar adı bilinen on dört bin, adı bilinmeyen dört bin yerleşim yeri saptanmıştır Sardesten Hattuşaşa, Tuşbadan Bergamaya kadar. Şimdilik, adı bilinmeyen dört bin yerleşim yeri biliyoruz, belki de on bindir.

Anadolu için kavimlerin köprüsü, diyorlar. Anadolu kavimlerin köprüsü olduğu kadar kavimlerin eksilmeden yerleştikleri yerdir de. Bundan dolayı da türlü kültürlerin kalıtımcısıdır. Bir yanında Akdeniz, bir yanında Karadeniz, Kafkasya, bir yanında Mezopotamya, insanlık kültürüne kaynaklık etmiş topraklar: Ege Denizi, Nil kıyıları... Akraba toprak. Anadolu kültürlerinin odak yeri. Anadolu toprağı bir büyük kültürler birikiminin toprağı.

Uygarlıkların yaratıldığı topraklar yeryüzünün en verimli topraklarıdır. İşte Mezopotamya, Sümer, Asur, Akad, daha yüzlerce site, yüzlerce kültür. Ege Denizi kıyıları... Van Gölü yöreleri, yukarı Mezopotamya, Urartu uygarlığının yeşerdiği yerler... Yani Ağrı Dağı yöreleri... Nil kıyıları, Mısır uygarlığı. Bütün uygarlıkların altında verimli topraklar, eşsiz bir doğa var.

Ara Güler Anadolunun insan, kültür, doğa zenginliğinin, çeşitliliğinin gizine erişmiş kişidir. Kendisini bildi bileli kendini Anadolu zenginliğinin içine kapmış koyvermiş kişidir. Tam elli yıl ne Anadolu toprağı, bunun içinde Trakya da, İstanbul da

var, Aranın yakasını bırakmış, ne de Ara Anadolu toprağını bırakmıştır. Onlar iki karasevdalıdırlar. Sonuna kadar birbirlerini bırakmayacaklardır.

Arayı yakından tanırım, arkadaşlığımız sıcak ve yakındır. Ne yazık ki birlikte çalışamadık. Aranın Anadolu macerası elli yıl, benimkisi ancak otuz dokuz yıl. Onun büyük bir kısmı da Toroslarda, Çukurovada, Torosların ardındaki Uzunyaylada geçti. Ben ancak on iki yıl röportaj yapmak için Anadoluyu dolaştım, Ara tam tamına elli yıl. Ara, yedisinden yetmişine kadar Anadolu insanıyla haşır neşir oldu. Onun işi o insanların fotoğraflarını çekmek, benim işim de onları yazmaktı. Ben Ara kadar talihli ya da inatçı olamadım ve bu dünyanın en zengin topraklarından birine, sevdamı sürdürecek kadar mutluluğa erişemedim. İnsanların erişilmez el hünerlerine, doğaya, tarihin köküne Aracasına uzanamadım.

Aranın yaratıcılığı bize yeni, büyüleyici, insanlığımızı zenginleştiren bir dünya kazandırdı.

Fotoğraf bir sanattır. Ve yaratmadan ne insanoğlunun gizine, gerçeğine varılabilir, ne de doğanın. Ara çağımızın büyük yaratıcılarındandır. Fotoğrafçılık tehlikeli bir sanattır. Onu, inatçı, yaratıcı, büyük ustalar, sonsuz çabalarıyla ancak sanat haline getirebilmişlerdir. Fotoğraf, icat olunduğundan bu yana çok az büyük sanatçı yetiştirmiştir. Sinemanın sanat olma olanağı her zaman fotoğraftan daha çok.

Dünyaya Ara gibi büyük yaratıcılar gelmeseydi daha fotoğrafa biz sanat diyemezdik. Son yıllarda fotoğraf sanatı öylesine gelişti ki, hem de teknik olarak, bu teknik ustasının eline geçince doğanın gizini, lirizmini, hareketini, renklerini, insan yüzlerini yakalayıverdi, resimle de yarışmaya başladı. Resim sanatı çok eski, binlerce yıllık bir sanattır. Fotoğraf sanatıysa daha bebekliğinde. Fotoğrafçılıktan, bu güç işten bir sanat çıkarmak, bu kadar az bir sürede, olacak iş değil. Ancak, insanoğlu bu güç işin altından kalkmış, Ara Gülerler yetiştirmiştir. Bugün dünyada Ara Gülerlerin sayıları bu kadar azsa, bu sanatın güçlüğünden ve yeniliğindendir. Elimden geldiğince dünya fotoğrafını izlemeye çalışıyorum. Dünyanın birçok büyük şehrinde büyük ustaların sergilerini gördüm. Doğrusu şaşırmamak elde değil.

Çok yakında fotoğraf Cézanne'ını, Turner'ını, Gaugin'ini, Van Gogh'unu yetiştirecektir. Biraz daha yürekli olabilmeliyiz eleştirirken, niçin Ara Güler bunlardan biri olmasın.

Ara Güler yaratıcı büyük bir sanat kişiliğidir. Onun işi yalnız makinenin düğmesine basmak değildir. O da doğada, insanda çok şey arar. Onun yakaladığı bir anlık fotoğraf da yılların, günlerin araştırmasıdır. O da bir insanın yüzünü, gülüşünü, acısını belki de yıllarca içinde taşımış, zamanı gelince basmıştır makinenin düğmesine. Bir dağ yamacı, bir uzun yol, gölgesi tarlaların içinden akıp gelen bulut, yağmur ışığı, kapılardan bakan ürkek kadınlar, arabanın içinde hınzırca bakan, hem de ürken çocuklar. Aranın ürkek Anadolu insanlarını rastgele mi sanıyorsunuz, değil, o yüzyıllardan bu yana çok zulüm gören, Anadolu insanının ürkekliğidir. "Esen ürüzgardan hile sezerim" diyenlerin.

Antik Anadolu Arayla yaşama kavuşmuştur. Kırmızı postallı Maraş köylüsü ve onun börkü... Postal ve börk Hitit kabartmasının ayağında, başında dün durduğu gibi bugün de öyle durur. Yüz, duruş, tavır hemen hemen hiç değişmemiş. Sanırım Alacahöyükte oyuncak bir kağnı bulunmuştu, şimdi kullanılan kağnının tıpkısı... Ne giyim değişmiş, ne bir şey. İklim değişmemiş ki... Ama değişen çok şey var. Ara, işte değişmenin ortasındadır. Sfenkslerden kaya kabartmalarına gider gelir. Kaya kabartmalarından ekin biçenlere, harman sürenlere, kağnıya binmiş gidenlere gelir. Çift süren hüzünlü, yorgun, uzun yüzlü bir adamın yanında bir antik mermer direk, çift süren gider gelir. Biçerdöverden traktöre, otomobilden kamyona gider gelir.

İnsan Arada durağan, cansız çok az fotoğraf bulabilir. Her fotoğrafında bir can, bir devinim vardır. Yüzsüz fotoğraf, insansız fotoğraf, devinimsiz fotoğraf çekmez Ara. O işini bilir. Onun elinin altında binlerce yıllık Anadolu toprağı vardır. Antik kentleri, heykelleri, efsaneleri, türküleri, dünüyle bugünüyle. Ara, yaratıcılık yeteneğinden sonra başına konan devlet kuşunun bilincindedir. Önünde yüz binlerce rengi, ışığı, insanı, dağı taşı, kurdu kuşu, türlü türlü insanı, yüzlerce kültürü, türküsü, sazı, deniziyle, balıkçısıyla... Aranın Anadolu dünyası Anadoludan daha gerçektir, Aranın yarattığıdır. Ara fotoğrafta yeniden

yaratmasını bilir. Örneğin bir Hitit, bir Urartu, Grek, Asur heykelini öyle bir yerinden yakalar ki, o yakaladığı yer, görüntünün can alıcı yeridir. Büyük resim, fotoğraf ustaları özellikle gönül gözüyle bakarlar doğaya. İşte bu gönül gözü yaratandır. İşte bu gönül gözü bin gözdür. İşte bu bin göz evreni yakalayandır, gördüğünü büyük sanata çevirendir. Aradaki objektif dedikleri o sihirli cam ortadan kalkmış, nesne bin gözün önünde çırılçıplak kalmıştır. İşte bundan sonra bin göz, son hızla, onu kendince biçimlendirir. Hünerin özü burdadır.

Ara, bir de ışık yoğurma, ışık avlama, ışık seçme, ışıkla oynama ustasıdır. Bize göre bir tane, haydi diyelim iki, beş, on, yüz... Araya göre binlerce ışık vardır. Ne kadar biçim, ne kadar renk, ne kadar düş varsa o kadar da ışık var. Işık, milyonlarca renktir, evrenin renkleridir. Gölge de ışıktır. Büyük resimleri nasıl ışık yaratmışsa büyük fotoğrafları da ışık yaratır. Aranın her fotoğrafı bize onun bu bilinçte olduğunu gösterir. Ara da o kadim sözü söyler, önce söz vardı, yerine, önce ışık vardı, der.

Gene Ara dünyayı, evreni bütünüyle kavramaya çalışmıştır. Buna onun bir resmini örnek vereceğim. Düşüncemi ancak canlı bir örnekle anlatabilirim: Dümdüz bir ova, kahverengi bir toprağın üstünde üç kişi. İkisi kadın. Sağdaki kadının giysileri kara, başörtüsü omzuna kadar inmiş, öteki kadından uzun. Soldaki kadının giyimi, yani fistanı yeşil, kara, azıcık da sarı gibi bir şeyler var içinde. Onun da başörtüsü omuzlarını örtmüş. Soldaki bir kız çocuğu, fistanı kırmızı. Kahverengi toprağın ucundan bir yeşil düzlük başlıyor. Koyu yeşil bir denize benziyor, yer yer açık yeşiliyle. Yeşilin arkasından da daha açık yeşil, boza kaçan bir ova uzanıyor, sonsuza kadar belki. Tam ovanın ucundan, topraktan bir gök yükseliyor sonsuza kadar, belki sonsuzda da bitmiyor, bu bulutlu gökyüzü. Bu toprak Mezopotamya toprağı, bu gök Mezopotamya göğü olacak. İki kadına, bir kız çocuğuna gelince, onlar bu uçsuz bucaksız toprak, bu uçsuz bucaksız göğün arasında karınca kadar yoklar. İşte evrenin gerçeği budur. Görkemli doğa içinde insan işte bu fotoğraftır. Çağımızda ancak evrenin bu gerçeğine birkaç büyük sanatçı ulaşabilimiştir. Ayzenştayn, Peter Brook sinemada, Abidin Dino da resimde. Doğaya baktığımız zaman biz neyiz ki, bir karınca kadar bile değil.

Ben bu bilince, dünyanın üstüne başka bir dünya gibi çökmüş oturmuş Ağrı Dağını görünce vardım. İnsan, doğanın görkemi, sonsuzluğu karşısında küçülüyor, küçülüyor, neredeyse yok oluyor. Ağrı Dağı deyince, işte o bütün dünyaya yayılmış Ağrı Dağı resmi. Işık mı, alın size, görün ışığın hünerini.

Çok dağ resmi gördüm, çok dağ fotoğrafı, hiçbir tanesi Aranın Ağrı Dağındaki gibi doğanın şiirini, görkemini, tadını yakalayamamıştı. Koskocaman çökmüş oturmuş Ağrı Dağı bir ışıktan aklık...

Geceye ışık saçıyor Ağrı Dağı, yöreyi ışıtıyor. Kim bilir, güneş battıktan sonra daha ne kadar süre ışıtacak yöreyi. Güneşin ucu mosmor olur bu sıralar. Gözükmüyor. Fotoğrafın dışında kalmış. Bunu böyle yapmak, güneşin mosmor ucunu dışarda bırakmak da Aranın hüneri. Görkemli güneş batışını Ağrıyla birlikte verseydi Ara, bu fotoğraf böyle olur muydu? Bilmem, tam o sırada belki de güneş batmıştı. Ara da tam bu anı seçmişti.

Ağrı Dağı dibindeki düzlükte bir başka öğe daha olmalıydı ki, Ağrı Dağı Aranın gönlünce olsun. Ağrı Dağının dibinde bir köy vardır, ışıkları da teker teker yanmaya başlamıştır. Ara o köyün fotoğrafını çeker. Işıklar yanmakta, Ağrı Dağı balkımaktadır, bütün şiiri, görkemiyle. Aranın gönlünce değildi bu fotoğraf. Daha daha gerekti. Bu ışığı kaçırmak olmazdı. Bu ışığı, dağı gönlünce yaratmadan yitirirse, Ara ne yapardı. Elinden gelse, Ara bu ışıkla birlikte dağın bütün yöresini fır dönerdi. Gene de fır dönmeye başlamıştı. İşte düzlüğün ortasında tek başına bir toprak dam, pencerelerden ışığını fora etmiş. Önünde toprak dam, arkada Ağrı Dağı, Aranın başeseri, ulu bir dağ, ulu ışıklar, ulu bir doğa şiiri, insanlığı gönendiren. Bilmiyorum başka bir fotoğraf var mıdır çağımızda dünyayı böylesine saran.

Aranın her fotoğrafı üstünde bu kadar durursam bu kitap kadar bir kitap daha olur gibime geliyor.

Arayla tanıştığımız gün Ara bütün Anadoluyu dolaşarak röportajlar yapmamızı önerdi. Yıl 1951 yılıydı ve ben ilk röportajlarımı yapıyordum. Röportajlar *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanıyordu. Cumhuriyet gazetesinin makineleri çok eskiydi, hemen hemen hiç fotoğraf çıkmıyordu. Daha sonraları bir foto-röportaj denemesi yapmış, düş kırıklığına uğramıştım, fo-

toğraflar bir bulaşık sis altında kalmışlardı. İkincisi de Anadolu o zamanlar da netameli bir yerdi. Ben de yeni hapisten çıkmış, ad değiştirmiştim. Aranın durumu da o kadar iyi değildi. Fotoğraf çekmek bir bela işti. Fotoğrafları çekip bizi dünyaya rezil rüsva edeceklerdi fotoğrafçılar. Bir seferinde Elia Kazan Haliçte film çekiyordu. Başında da polisler ve bakanlıklardan memurlar. Birden bir memurun bağırdığını duyduk, "Durun, çekmeyin". Kazan sordu, "Ne var, niçin çekmeyelim?" Memur alı al moru mor, öfke içinde, "Görmüyor musunuz, deniz kokuyor, her yan pis". Kazan güldü, "Kokulu film çekmiyorum!"

Her şeye karşın Arayla o genç yaşımızda işbirliği yapabilseydik, kim bilir Anadoluyu taş kaya, dere tepe, dağ bayır nasıl bir hırsla yaratırdık. Böyle hayıflanmıyorum ama fotoğraflara bakınca da bu işte yitiren ben olmuşum, Ara başını almış da gitmiş, bu yeni Anadolu Dervişi taşın toprağın, suyun balığın, uzak gökyüzünün, sonsuz bozkırın, çölün, denizin gizine ermiş, Anadolu dünyasını yeniden yaratmış, düşlemiş.

Bu yazıyı Aranın kitabına yazarken, azıcık da olsa, birlikte Anadoluyu dolaşma olanağı bulsaydık, başka türlü bir Anadolu yaratabilir miydik diye düşünerek, gezdiğim gördüğüm, yaşadığım, yaratmaya çalıştığım Anadoludan birkaç yüz, birkaç insan çizmeye çalıştım. Bu özlem Ara Gülerin büyük macerasını anlatmama yardım edebilir mi acaba?

Doksanını geçmiş bir yaşlı adam tanıdım Van Gölü kıyısındaki bir köyde. Ufacık mavi gözleri kırışıklar içinde kalmıştı. Alnı, bütün yüzü, boynu kırışıktan gözükmüyordu. Uzun sakalı o kadar aktı ki, ışık gibiydi. Hemen arkadaş olduk. Türkçe bilmiyordu. Beni aldı tarlasına götürdü. Gölün kıyısına indik tarladan sonra da... Aliyé Menco dünyadaki her şeyi biliyordu. Kurdu kuşu, börtü böceği, onların yaşayışlarını... Süphan Dağının dibinde turnalar gördük Patnos Ovasında. Ova ağzına kadar turnayla doluydu. Uzun bacakları inceydi turnanın. Kalçaları uzun bacakların üstünde kadın kalçaları gibiydi ve kalçalardan teller sarkıyordu, kırmızı yeşil, turuncu, mavi, ipileyen, yaldızlı. Üstümüzden katar katar geçip gidiyorlardı bir de... Ömrümde, yerde hiç turna görmemiştim, hep katar katar, hep gökte. Aliyé Menco, bunların, diyordu, bunların yumurtladıkları yeri kimse

bilmez. Bunların yuvaları da yoktur. Turnalar hep havadadırlar. Onların yuvaları çoğunlukla Van Gölünün içindeki adalardadır, insan ayağı basmadık. Bir de Süphan Dağının göle inen yamaçlarındadır. Oralara insan ayağı değmez. İstersen gideriz bir gün sana turna yumurtalarını gösteririm. Biraz sonra Van Gölünün üstünü gösterdi Aliyé Menco. Bir sürü ak kuş vardı Van Gölünün üstünde. Pelikan olduğunu anladım. Pelikanlar gökte gittikçe çoğalıyorlardı. Aliyé Menco da durmadan bu kuşun huyunu suyunu, uçuşunu, kalkışını, yiyecek aramasını, yavrularını, yuvalarını, en küçük ayrıntısını en incesine kadar anlatıyordu. Sonra birden durdu, ben yarın, gün doğmadan, buraya gelecek, güneşin doğuşunu göstereceğim sana, ne diyorsun? Olur, dedim. Öyle bir sevindi ki, küçük mavi gözleri güldü, kıvılcımlar saçıldı şimşek mavisi gözlerinden. Şimşek mavisi derler böyle maviye.

Çok erken, belki gece yarısından sonra kalktık, Süphan Dağının dibine vardık. Dağın dibine oturduk, güneşi beklemeye başladık. Neden sonra dağların başı ağarmaya başladı. Güneş öyle bir doğacaktı ki ikimiz de soluğumuzu tuttuk. Ve güneş birden dağın üstüne fırladı, kıpkızıl, indi çıktı, indi çıktı, sonra da birden fırladı.

Dünyadaki bütün büyücüler, ermişler Aliyé Menco gibidir. Ermiştir, büyücüdür, kahindir. Doğanın ve insanın gizine ermiştir. Yeraltında yerüstünde ne var ne yok bilir. Bilemezse de düşünü kurar. Kendini, dünyamızı düşleriyle zenginleştirir.

Aranın fotoğrafları arasında Aliyé Menconun fotoğrafı vardır. Hem de birkaç tane. Egede, Toroslarda, Karadeniz kıyılarında, Mezopotamyada çok çok Aliyé Menco fotoğrafı çekmiştir Ara, sakallarını ışığa boğarak. Ararsanız bu kitabın içinde Aliyé Mencoları bulursunuz.

Fıratın kıyısında, kamışların arasından çıkıp gelen bir adam tanıdım. Hep gülüyordu. Birlikte bir karpuz tarlasına düştük. Çok uzun boyluydu. İnsanlar, kadınlı erkekli çocuklu, daha başımız gözükür gözükmez, bize doğru koşmaya başladılar. Gelen, uzun adamın eline sarılıp öpüyordu, sarılıp öpüyordu. Güzel bir kız leğenle ibrik getirdi, leğenin ortasında pembe bir de kokulu sabun vardı. Adam çabucak ellerini yüzünü yıkadı.

Kız sonra da onun ayaklarını çıkardı. Bir güzelce sabunladı, yıkadı kuruladı. Birkaç keklik aldılar büyük bir kafesten, kestiler. Tereyağlı bulgur pilavı yaptılar, karnımızı doyurduk. İnsanlar yöremizde pervane gibi dönüyorlardı.

Gün battı batacaktı. Ortalık alacakaranlığa döndü dönecek, Fıratın üstündeki ışık çekildi çekilecekti. Büyük bir ateş yakıldı Fıratın kıyısına. Sofi geldi iki adamın arasında. Kilimin üstündeki döşeğe çöktü. Sofiyi önceden tanıyordum. Birlikte Anduk Dağına çıkmıştık. Orada binlerce kişiye kaval çalmıştı Sofi. Binlerce kişi Anduk Dağının doruğunda put kesilip soluk almadan Sofinin kavalını dinlemişlerdi. Burada da Sofi iki insanın arasında uzaktan gözükünce kalabalık ayağa fırlamış, el pençe divan durmuşlardı.

Sofi amaydı, beni sesimden tanıdı. Yerine oturur oturmaz da uzun kavalını kılıfından çıkardı, hemencecik de çalmaya başladı. Karpuz tarlasındaki ağaçların altındaki insanlar kadın erkek, genç yaşlı gittikçe çoğalıyorlardı. Özellikle çocuk kalabalığı da gittikçe artıyordu, kız, oğlan. Sofinin kara abanoz sakalları ince uzundu. Sofinin yüzü eli uzundu. İnce bir keder yüzünde açıyordu. Sofi de benim yol arkadaşım kadar uzundu. Yüzü hiç kırışmamıştı. O da gülüyordu. Burada da Anduk Dağındaki gibi kalabalık, bir kulak olmuş onu dinliyordu. O çaldıkça kiminde insanların yüzü birden açılıyor, yüzlerinde bir mutluluk dolaşıyor, kiminde de kapkaranlık kapanıyordu, acıdan da öte, hışım gibi bir acıyla. Ben, kalabalığın sevinçten bir sabah çiçeği açtığı yerleri de, yüreklerine bir hançer saplanmışçasına çektikleri acının yerlerini de biliyordum. Sofi ağlıyor, Sofi gülüyordu kavalla. Kaval hem ağlıyor, hem aynı anda gülüyordu. Gülmeyle acı iç içe geçiyor. İnsanların yüzleri de öyle.

Yemekler yendi, mırralar içildi. Mezopotamya göğü yıldızla ağzına kadar doldu. Gökyüzü aydınlandı. Fıratın suları da, kamışlıklar da, ova da yıldız ışığıyla aydınlandı.

Uzun adam ulu destanına başladı. Yumuldu, bir topacık kaldı. Sesi inanılmaz güzellikte içe işleyen bir sesti. Bir topacık adam hiç kıpırdamıyor, yumulmuş, yalnız elleri ve sesiyle düş dünyaları yaratıyordu. Oradaki bütün insanlar destancıyla bütünleşmişler, yekvücut olmuşlardı. Tıpkı kavalcıda olduğu gibi

onunla seviniyor, onunla gülüyor, onunla coşuyor, onunla ağlıyor, onunla gülüyorlardı.

Ortalık ağarmaya başladı. İnce seher yeli çıktı. Kamışları usulca ığralıyordu. Ortaya bir mey çalanla davulu küçücük ince uzun bir davulcu çıktı. Önce kadınlar kalktı halaya durdu, sonra erkekler. Sonra uçsuz bucaksız Mezopotamyanın üstü usul usul ağardı. Fıratın kıyısındaki kamışlara vurmuş ışık da başkadır. Ara bu ışıktaki renk renk giyinmiş, kamışlar gibi inceden ığrınarak halay çeken insanları da çekerdi birlikte çalışsaydık, diyecektim. Sonradan öğrendim ki Ara oralara benden önce gitmiş.

Tam, gün burnuna halay çeken kalabalık, halay çekerek, bir kadınlar, bir erkekler türkü söyleyerek Fırata aşağı çekildiler gittiler. Ben karpuz tarlasında yaşlı bir adamla kaldım. Bu adam Aranın adamlarından biriydi. Ve Ara onu Mezopotamyada çekmişti. Arı kovanı gibi kubbeli kerpiç evlerden birinin duvarına sırtını dayamış. Bana öyle geliyor ki, Ara bir Mezopotamya tutkunudur. En çok Mezopotamyanın fotoğraflarını çekmiş, en çok Mezopotamyada yaşamıştır. O çölün ortasında, başlarında testileri, su tenekeleri saatlerce uzaklardan su getiren kadınları da çekmiştir. Gene toprak sonsuz, gene gökyüzü alabildiğine uzak, gene insanlar karınca kadar ufak... Mezopotamyanın şiirini Araya soracaksın, Arada göreceksin.

Urfada, Harranda, Urfa köylüklerinde dolaşıyorum. İnanılmaz bir doğa şiirinin ortasında, kendimden geçmiş mest yaşıyorum. Çölden, çölün yukarı ucundaki Tektek Dağlarında yaya, atlı, ciple, otomobille dolaşıyorum. İnsan manzaraları, güzel yüzlüler, ceren gözlüler. Erkeklerin en yakışıklısını, kadınların en güzelini bu dağlarda gördüm. En güzel türküleri de buralarda duydum. Güzel yaratılmış insanların türküleri de güzel oluyor herhal. Alevi Kürtleri, Yezidi Kürtleri arıyordum buralarda. Birçok Alevi, birçok da Yezidi köyü buldum Mezopotamyanın bu yakasında. Güzel çadırlar, güzel evler. Benim için Tektek Dağları, Mezopotamya çölü bir düş ülkesiydi.

Dağlardan iniyordum, uzakta, düzlükte birtakım insanlar, hayal meyal dikilmiş direkler. Uzaktan insanlar, karınca kadar, direklerin altında kaynaşıyorlardı.

Direklerin altında kaynaşan insanların yanına gelince onların artezyen dediklerini gördüm, çölden su çıkaracaklardı. Artık kadınlar dört beş saatlik yollardan sırtlarında su taşımayacaklardı. Artezyenin başındaki mühendisler bana, bir hafta sonra gelin, göreceksiniz burada ne biçim düğün bayram olacak, inanamayacaksınız, dediler.

Makineler işliyor, yüz bin yıllık çöl toprağı deliniyordu. Mühendislere, altı gün sonra buradayım, dedim ve çöle, dağlara vurdum. Uzaktan, dağların dibinde, çölün ucunda büyük bir köy gözüktü kerpiç kubbeli, arı kovanı evleriyle. Köylüler artık beni tanıyorlardı. Kürtçe konuşuyorduk. Beni Kürtçe sözlerle karşıladılar, çifte döşeklerin üstüne buyur ettiler, kahve yaptılar. Oturduğumuz kilimli oda çok büyüktü. Köylüler odayı dolduruyorlardı. Daha önce Sofinin arkadaşı olduğumu söylemiştim. Bu yüzden bana çok değer veriyorlardı. Bir de Kurtalan tren istasyonunda Sofi gibi trene kaval çalan on yedi kavalcı görmüştüm. Bunların hiçbiri de kör değildi. Bunu da köylülere söyledim. On yedi kavalcıyla da ahbaplığım olmuş, evlerine kadar gitmiş, konukları olmuş, günlerce kavallarını dinlemiştim. Her birisi büyük birer ustaydı. Köylüler, "onlar ermiş" diyorlardı da başka bir şey demiyordular. Onlar kaval çaldıklarında bülbüller gelir kavallarının üstüne konar, onlar kaval çaldıklarında kuru ağaçlar yeşerir çiçek açarlardı. Ortalık çayır çimenlik olur, çölden sular kaynardı.

Onlar durmadan kavalcılar üstüne konuşuyor, benim müjdem kursağımda kalmış, bir türlü müjdemi söyleyecek vakit bulamıyordum.

Kendimi tutamadım, sonunda:

"Size müjde vermeye geldim" diye bağırdım. Sesleri kirp diye kesildi. "İlerde çölün ortasında artezyen çıkarmaya çalışıyorlar. Üç dört gün sonra da su yerin altından fışkıracak."

Kalabalıkta hiçbir kıpırdanma olmadı, hiç kimseden bir fısıltı bile gelmedi.

"Yahu ne oldu size, sevinmediniz mi?" Gene bir karşılık veren olmadı.

Ben durmadan müjdemi yineledim. Gene kimsede en küçük bir kıpırtı olmadı, kimseden en küçük bir ses çıkmadı.

Ben şaşırıp kalmıştım, ne yapacağımı bilemiyor, müjde, iyi bir müjde, diyordum. Sevinmediniz mi? Ama niçin sevinmediniz?

Uzaktaki köşeden bir adam ayağa kalktı, kızıl sakallı, geniş omuzlu, çakmak çakmak mavi gözlü, uzun kollu, başında agel, ayaklarında kırmızı postal, kırk düğmeli mavi Halep yeleği sırtında yepyeni, sağ elinin ortaparmağında ayet yazılı büyük altın bir yüzük, yanıma geldi, yer verdiler karşıma oturdu.

"Bana buralarda Mürüvvet Ya Ali derler. Otuz yıldır çölü kazar çölden su çıkarmaya çalışırım. Gece gündüz durmadan otuz yıl."

Mürüvvet Ya Aliyle ahbap olduk. Köyleri birlikte dolaştık. Ben hangi köye gittimse müjdeyi verdim. Hiç kimse inanmadı. Birçoğu da benimle alay etti. Yüzüme karşı gülenler bile oldu. Kim çöl yazıdan su çıkarabilirdi! Mürüvvet Ya Ali gibi bir adam bile bir damla su çıkaramadı, yeri, dünyanın ortasına kadar kazdı da... Var git yoluna efendi ağa, var git yoluna.

Bu çöl dünya dünya olalı ne bir damla yağmur, ne bir damla su görmüştür. Var git yoluna kardaş.

Onlar var ya, yıllardan beri su çıkaracağız, dünyayı ortasına kadar delip, dediler. Bizi kandırıyorlar durmadan. Bir damla su çıkaramadılar. İşte yanında Mürüvvet Ya Ali de tanık. Bir tek, bir tek suyu Mürüvvet Ya Ali çıkardı, o da taa aşağıdaki koyakta. Yerin altı suyla doluymuş! Zıııırt, öyleyse neden yerin üstüne çıkmıyor?

Öylesine benimle alay ediyorlardı ki, öteki gittiğim köylerde ağzımı açamadım bir daha. Üç dört gün içinde çölden yeryüzüne sular fışkıracak, diyemedim.

Mürüvvet Ya Ali :

"Artık bana da inanmıyorlar" dedi hüzünlü, küskün.

Ali delikanlı, zengince de bir adamın oğlu. Koyunları, develeri, inekleri, öküzleri, atları var. Hem de soylu Arap atları, Arap kısrakları. Mürüvvet Ya Ali yakışıklı, mutlu. Çuha şalvar, kırk düğmeli mavi Halep işi yelek, parıldayan körüklü çizmeler giyer, savatlı gümüş Çerkez eyerli Arap atına binerdi. Bir gün kadınlar gördü altı saatlik Resulayndan köylerine omuzların-

da, başlarında büyük testilerle, tulumlarla su taşıyan, içlerinde dünya güzeli bir kız vardı. Kıza tutuldu. Hemen o gün Urfaya gitti. Kazmalar, kürekler, külüngler aldı. Başladı su aramaya. Birkaç yıl sonra bir umut ışığı doğdu, o zamana kadar o kadar kuyu kazmıştı ki, elleri otomobil tekerine dönmüştü. Bir koyakta azıcık yeşillik gördü. Yüreği coşkuyla attı, yeşilin toprağına sarıldı. Hemen su çıkacak sanıyordu. Yanına bir arkadaş buldu. Kazdığı kuyu çok derinleşmişti. Arkadaşı onun aşağıda kazdığı toprakları yukarıya çekiyordu. Dışarda toprak yığını bir tepe kadar oldu, Mürüvvet Ya Ali daha kazıyordu. Dünyanın ortasında da olsa oraya kadar kazıp suyu bulacağım. Ve sonunda suyu da buldu. Altta su kudurmuş kaynıyordu. Hemen dışarıya çıkmasaydı, belki de su onu boğacaktı. Coşkuyla en yakın köye koştu, suyu buldum, suyu buldum, diye. Sevinç içinde şakıyor, kabına sığmıyordu. Baktı ki hiç kimseden bir ses yok. Yüzüne, deli mi bu adam diye pel pel bakıyorlar. Ne kadar köy dolaşmışsa durum öyle. Mürüvvet Ya Ali dünyaya, insanlara, kendine küstü. Uzun bir süre kuyu kazmadı. Sonunda duramadı, yeşillikler bulup gene kazmaya başladı. En küçük bir yeşil yaprak görse... O gün bugündür yüzlerce kuyu kazdı, dünyanın ortasına kadar indi, bir damlacık suya bile rastlayamadı. Mürüvvet Ya Ali kuyuculuk işinden para pul beklemedi, şan şöhret istemedi. Çölden su çıkarınaktı derdi, o kadar. İnsanları susuzluktan kurtarmaktı. Karasevda bağladığı kızı susuzluktan kurtarmaktı. Bunları sorduğumda hiçbir şey söylemiyordu. Salt, benim işim su bulmak, su çıkarmak, susuzluktan yanmışlara, kurtlara, kuşlara, böceklere, tekmil yaratığa, ağaçlara, çiçeklere, ekinlere su vermektir, diyordu. Allah kısmık olmuş buralarda, insan cömert olmalı, dedim. Olmadı, ne gelir elden. Mürüvvet Ya Ali, dedim, o bile koşmadı yardımıma. Susuz kaldım. Adım, Mürüvvet Ya Ali kaldı.

Suyun çıkmasına bir gün kala Aliyle birlikte artezyenin oraya gittik. Yarın tanyerleri ışırken su fışkıracak, dedi mühendisler. Ali susuyor, hep dinliyordu. Mühendisler Anadolunun birçok yerinde ne çok artezyen çıkardıklarını coşmuşlar, övünçle anlatıyorlardı. Ali, dalmış, küskün bir yüzle, gözlerini işleyen makinelere dikmiş onları dinliyordu. Yarın tanyerleri ışırken...

Hiçbirimiz tanyerleri ışıyıncaya kadar uyuyamadık. Çölün öbür ucunda güneşin küçücük bir parçası gözükürken birden toprak patladı ve sular birkaç kavak boyu göğe doğru fışkırdı. Apak köpükler su yüzü görmemiş çölün kumlarına serildi. Su fışkırdıkça ortalık köpürüyordu. Toprak suya doydukça köpükler inceden dalgalanıyordu.

Yanıma yöreme bakındım, Mürüvvet Ya Ali ortalıkta yoktu. Gün iyice ışıyıncaya kadar onu aradım, yoktu. Bir mühendis, gece yarısından sonra bir karartı karanlığa karışmış hızlı hızlı buradan uzaklaşıyordu, dedi. Anladım.

Ve yukardan, dağların önündeki düzlükten, aşağıdan Mezopotamyadan sesler gelmeye başladı. Sesler gittikçe çoğalıyor, uğulduyor, gürleşiyor, insanlar yaklaştıkça sevinç tililileleri ortalığı alıyor, yeri göğü çınlatıyordu. Bir sevinç kasırgası doldurmuştu sessizlikten çın çın öten Mezopotamya çölünü.

İyice yaklaşan insanlar gözlerini fışkıran apak ışık gibi suya dikiyorlar, kirp diye de, kılıçla kesilmiş gibi seslerini kesiyorlar. Bir süre oldukları yerde kıpırdamadan duruyorlar, yaklaşıyorlar, köpükten suya bakıyorlar. Bütün bedenleri hayranlığa kesmiş, gözlerini fışkıran suyun doruğundan ayıramıyorlar.

O gün gün akşama kadar ortalık, tilililerle, gümbürtülerle çınladı.

Gelenler hayran kesilip gözlerini fışkıran suyun gökteki köpüklerine diktiler. Önce öndekiler ikindiye doğru dizüstü çöktüler, sonra arkadakiler. Sonra da en arkadakiler...

Suya koşanlar yukardan ve aşağıdan, sabaha kadar kesilmedi. Sabahleyin baktım, bu yüzlerce kişiden hiçbiri uyumamış, gözleri fışkıran suda, bu tansığa bakıyorlardı. Yüzlerinde, içlerinden ışık vuran sevinçli bir hayranlık, öyle taş kesilmiş duruyorlardı. Mürüvvet Ya Ali de ön sıradaydı. Dizlerinin üstüne çenesini koymuş, gözleri çöle akıp giden köpüklü sudaydı. Göz göze geldik, gülümsedi. Gözleri saçları dudakları elleri kolları ayakları, bütün bedeni gülümsüyordu.

Orada, fışkıran suyun başında üç gün kaldım. Durmadan çölden, dağlardan en güzel, renk renk giyitlerini giyinmiş genç kızlar, çocuklar, renk renk, ebemkuşağı gibi, bir ışık gibi akaraktan göğe fışkıran suya tilililerle sevinç yumağı olmuşlar akıyor,

geliyorlar, suyun karşısında taş kesilmiş duruyorlar, sonra da diz çöküyorlardı.

Sanırım Ara bu insanları da çekmiştir. Kıvılcımlara boğulmuş demirciyi, bir cennet bahçesi gibi donanmış karpuz arabasını, bir köz yığını olmuş fabrika teknesindeki demiri, bir kalenin önündeki gözüken gözükmeyen uçurtmalı çocuğu, pampal pampal açmış pamuk tarlasındaki pamuk toplayanları, göğe uzanmış işlemeli bir eski Yunan direğini, tapınağını, Çukurovadaki bir toz direğini, daha teri kurumamış yorgun işçiyi, bir cami içindeki dünya güzeli bütün duvarı kaplamış hattın önündeki yaşlı, sakallı mümini, çarşaflı kadınları, bir de çocukları, bir de çocukları, bir de çocukları, o hüzünlü, küskün, kahkahadan kırılan, uğunan, gözleri velfecir okuyan, düşman, gaddar, erik, incir, elma, karpuz kavun hırsızı, o gaddar, o it, o kabına sığamayan, o gösterişçi, gösterişçiliğini hiç saklayamayan, bir günebakan tarlasının görkemini, denizin önünde durmuş kalmış acılarını, özellikle tarladaki, denizdeki, fabrikadaki işçileri ve İstanbulu ve Sinanları, İstanbulun görkemini, yüz binlerce ışığını, rengini, her bir şeyini, kenar mahallelerin küskünlüğünü, delirmişliğini, acısını, delirmiş sevincini de çekmiştir. Ara kendine bir sevinç, bir sevinçli sevgi dünyası yaratmış, orada mutlu olmuştur. Kör, seksenlik Sofiye sormuştum, mutlu musun, diye. Sofi ağız dolusu sıcacık gülmüştü, "Ben mutlu olmayım da kim olsun, bütün yüzleri görüyorum, bütün insanlar benim kavalımı dinliyor, onların mutlu yüzlerini görüyorum, mutlu iç çekişlerini duyuyorum. Tanyerlerinin ışıdığından, seher yellerinin estiğinden, güneşin doğduğundan haberim var. Bütün insanların sevinci, mutluluğu benim yüreğimde. Ben mutlu olmayım da kim olsun. Onun için böyle çalarım kavalımı. Kavalımdan çıkardığım sesler insan yüreklerinin ta derinine kadar işlesin, onları mutlu etsin, diye. Biliyorum, benim kavalımı dinleyenler sevinç içinde kalıyor, mutluluk onların iliklerine kadar işliyor, ben mutlu olmayım da kimler olsun."

Aranın çektiği binlerce fotoğraf arasında Sofinin yüzünden mutluluk taşan bir fotoğrafını da bulabiliriz. Belki de yaşlı, gözleri gülen bir adamı Sofiye benzetir. Belki de bir an için dalmış gitmiş, hüzünlenmiş ak sakallı kişi kavalcı Sofidir, yanında kavalı yoksa da. Kavalcılar kavallarını bellerine sokarlar. Bir güzel

yüzlü çok yaşlı adamın fotoğrafına bakarken belinde bir kaval görürseniz bilin ki bu Sofidir, gözleri kör olmasa da...

Çok yaşlı yüzü buruş buruş buruş bir adamla Urfaya giderken otobüste tanıştım. Harranlı Halil İbrahimi sordum. Halil İbrahimi, Nemrudu, göçü bülbül gibi şakıdı. Sonra Ademe geçti. Adem cennetten iki nehir arasında çıkmıştı dünyaya. İlk olaraktan duyuyordum Ademin Mezopotamyada dünyaya çıktığını. Sonra Urfada hapis arkadaşım genç bir adamla karşılaştım. Hapisteyken Kozan hapishanesine sürülmüş, aynı koğuşta kalmıştık. Epeyce okumuş bir kişiydi. Urfasını bana her yönüyle tanıtmaya çalışıyordu. Urfa dünyanın en eski şehirlerinden biriydi. O, peygamberler, efsaneler, soylu atlar, cerenler şehriydi. Anasının suya bıraktığı Halil İbrahimi, sudan çıkarıp bir mağaraya saklayan cerenler süt vererek büyütmüşlerdi.

Otobüste yaşlı adamın bana anlattığı Ademi sordum. Doğruydu, Adem Mezopotamyada çıkmıştı cennetten. Ve Adem, sabanı ilk olarak burada, Harran ovasında atmıştı toprağa. Ve Ademin sabanı gül ağacındandı. O zamanlar Mezopotamya toprakları yeşillik, tepeden tırnağa ormanlıktı. Urfadan Bağdata kadar insanlar güneş yüzü görmeden gidebilirlerdi. Mezopotamya baştan sona bir çiçek bahçesiydi. Çok kavim varmış eskiden Mezopotamyada, çok çok din varmış ve Mezopotamyalılar savaş bilmezlermiş. Savaşı, sonradan gelip onları tutsak kılan kavimler öğretmişler onlara.

Sonra genç bir pilotla tanıştım Ceylanpınarda. Beni pırpır uçağına aldı. Uçağı kuş gibiydi. Oyuncak bir uçaktı. Tarımda kullanılıyormuş bu oyuncak uçak. Uçsuz bucaksız yemyeşil buğday tarlalarının üstünden geçiyorduk. Ve şubat sonuydu. Cerenlerin Iraktaki Abdülaziz Dağlarının dibindeki ovalardan buralara geldikleri günlerdi. Pilot, bak, dedi, aşağıyı gösterdi. Yüzlerce ceren aşağıda durmuş bize bakıyordu. Bak, dedi pilot. Cerenlerin üstüne inmeye başladık. Biz üstlerine indik ineceğiz, ortalarına bir top güllesi düşmüş gibi bir anda cerenler darmadağın oluverdiler. Her biri bir yana sıçrayarak, aldılar yatırdılar. Biz, onlar dağılınca yükseldik.

Aşağıda, bir aradayken kırmızı köz gibiydiler. Bizim üstlerine indiğimizi görünce kıvılcım oldular ovaya saçıldılar.

Ötelerde çadırlar vardı. Yeşil bir düzlüğün ortası da kızarır gibiydi. Cerenler, dedi, genç pilot, şimdi bakın. Yeşilliğin üstüne sürdü uçağı. Üstlerine varıncaya kadar yerlerinden kıpırdamadılar. Pilot, sağlarındaki boşluğa pike yapar gibi bir şey yaptı. Birbirlerinin üstüne binerek sola yattılar. İnce uzun bir yol oldular çadırlara kadar. Çadırlardan döndüler, sağa aldılar yatırdılar, yeşilden, nedense, ayrılamıyorlardı. Sola kaçtılar, pilot sola sürdü, sağa kaçtılar, pilot sağa... Öne arkaya... Ceren sürüsü ışıklı, kırmızı bir deniz gibi altımızda dalgalanıyordu, böyle bir süre uğraştık cerenlerle.

Pilot, "Yoruldular fukaralar" dedi. "Ne güzel gözleri var. Dünyada hiçbir yaratığın gözleri bu kadar güzel değildir. Hiçbir yaratık da ceylan kadar ince ve güzel değildir." Aşağı indik, beni evine götürdü. Evinde bir çift ceren besliyordu.

Evin avlusuna oturduk, ta ikindiye kadar cerenleri seyrettik.

Doğrusu cerenler en güzel yaratıklardı.

Pilot içini çekti: "Çok yazık," dedi, "bunları her yıl, bunlar şubat ayında buralara gelince yüzlercesini öldürüyorlar. Birkaç yıl öncesine kadar güneyden otuz bin ceylan geliyormuş buralara. Artık dört beş bini geçmiyor, gittikçe de azalıyor. Belki on beş yıl sonra ceylan bitmiş olacak. Çocuklarımız, torunlarımız ancak bu ceylanların cansız resimlerini görecekler. Bir umut, Yezidiler, kesinlikle ceylanları öldürmüyorlar, onların dininde ceylan öldürmek yasak. Güvercin, sarıasma, çulluk, sülün, daha birçok kuş türünü de öldürmek yasak. Belki ceylanlar Yezidilerin yaşadığı Laliş koyağına, Sincar dağına sığınırlar da tükenmekten kurtulurlar. Yoksa kuşların, cerenlerin cansız resimleri kalacak elimizde. Torunlarımız..."

Pilotun çocuk yüzü gibi bir yüzü vardı. Çocuksu konuşuyordu, yedi yaşın diliyle.

"Ceylanları ürküttük, yorduk, korkuttuk" dedi. "Bir daha yapmayız" dedim.

"Çok öldürüyorlar. Ceylanlar gelince buraya herkesin elinde bir tüfek. Hiç acımadan."

"Hiç acımadan."

"Çocuklarımız, torunlarımız bu güzellikten yoksun... Cansız fotoğraflar... "

Cerenleri konuşurken pilotun çocuk yüzü pespembe olmuş, ter içinde kalmıştı. Ne kadar acı varsa, yüzünde yoğunlaşmış gibiydi.

"Canlı fotoğraflar da var ya, gene de cerenler tükenirse..."

Usta işi bir resim gibi usta işi bir fotoğraf da bir hikaye içerir mi? Amenna içerir.

Usta işi bir resim gibi bir fotoğraf da birçok hikaye içerir mi?

Amenna içerir.

Ara fotoğrafa can vermiştir.

Ara Gülerin fotoğrafları büyük bir Anadolu destanıdır.

Ara Güler'in *Yüzlerinde Yeryüzü*
fotoğraf albümünün önsözü, 1995

Bin dokuz yüz yetmiş yedi yılının sonbaharında *Milliyet* gazetesinin Genel Yayın Müdürü arkadaşım Abdi İpekçiden bir telefon geldi. "Sana sevindirici bir haber vereceğim" dedi. Sesi heyecanlıydı, "Fransız Sosyalist Partisi Başkanı François Mitterrand televizyonda senin hakkında konuşmuş. Paris muhabiri bildirdi. Haberi gazeteye üç sütun olarak birinci sayfadan koydum, Çünkü Mitterrand bir politikacı olduğu kadar bir kültür adamıdır da." Abdi İpekçi iyi Fransızca bilir, başyazar olduğu için de politikayla, sanatla ilgilenirdi. Türkiyenin en yetenekli röportaj yazarlarından biriydi de, 1979'da ırkçı Bozkurtlarca öldürüldü. Sabahleyin gazetede Mitterrand'ın kitaplarım hakkında söylediklerini okudum. Şimdiye kadar onun söylediklerini, benim için, hiçbir eleştirmen yazmamıştı. Yazdıklarımı, ne kadar yalınsa da o kadar da kapalı sanıyordum, Mitterrand, bana karşın benim gizimi ya da giz sandığımı çözmüştü. Türkçeye çevrilmiş bir kitabını okumuştum. Gazetedeki yazıdan sonra bir daha okudum, Abdi İpekçiyle buluştuğumuzda, bana dedi ki neden o kadar sevindiğimi anladın mı. O gerçek bir kültür adamıdır ve çok iyi bir yazardır demişti ya.

Birkaç ay sonra Parise gittim ve orada beş ay kaldım. Türkiyeye dönecekken Abdi ipekçinin öldürüldüğünü duydum, Türkiye biletimi geri verdim ve Stockholm bileti aldım. İpekçi demokrasi savaşımı veren gerçek demokrat bir kişiydi. Devletin kanadının altındaki Bozkurtlara onu öldürtmüşlerdi. Abdiden

önce de aydınları, yazarları, profesörleri politikacıları öldürmüşlerdi. Sıranın bana geldiğini biliyordum.

İsveçe gitmeden önce Başkanı arayabilseydim onunla buluşabilirdim. Çünkü dostum ve kitapçım Claude Gallimard'ın Mitterrand'ın bir dostu oluğunu biliyordum. Beni onu götürebilirdi. Bir türlü cesaret edemedim. Stockholm'e yerleştikten sonra 1980'de François Mitterrand'dan beni Akdeniz Kültür Konferansına çağıran bir mektup aldım. Konferans Marsilya ve Saint-Maximin kilisesinde. Toplantının başkanı da eski dostum Jack Lang'dı. İlk gün bana da söz verdi. Konuşmam yazılıydı ve yazıyı arkadaşım Prof. Altan Gökalp Fransızcaya çevirip okumuştu. Birinci toplantıda Mitterrand yoktu. Altan Gökalp ve ben okumamızı okuyup bitirince Jack Lang yanımıza geldi. "Başkanın bugün çok işleri vardı, seni dinlemek istiyor yarın gelecek. Yarın bir daha konuşabilir misin?" diye sordu. Ben de. "Altan Gökalp çevirebilirse konuşurum" dedim, ikinci gün de konuştum. Başkan geldi konuşmamdan dolayı beni kutladı.

Bir gün önce Türkiyede 12 Eylül askeri darbesi olmuştu. Biz olayı Marsilyaya gelirken havaalanında duymuştuk. Konuşmalar bittikten sonra Başkan beni bir odaya çağırdı 12 Eylülü konuştuk. Bana "Artık Türkiyeye hiç gidemeyeceksin" dedi. Üzgündü, "Tam tersine," dedim, "bu sabah bizim hanıma telefon ettim, bavulları hazırla. Türkiyeye döneceğiz" diye. Başkan buna çok şaşırdı, "Niçin?" diye sordu, dedim ki "Bundan önce öldürülenlerin katillerinin hiçbirisi yakalanmadı. Ve o katillerin kim oldukları biliniyordu. Şimdi asker geldi. Bundan sonra öldürülenlerden onlar sorumlu olacak." Bu sözlerime daha çok şaşırdı. Bir devletin cinayet şebekesi kurup insanları öldürebileceğini hiç aklı almıyordu. Dediğim gibi Türkiyeye döndüm, kimse ne beni, ne de başka yazarları, aydınları öldürttü o günlerde. Bu uzun konuşmayı da Prof. Dr. Altan Gökalp Fransızcaya çevirdi. Bundan sonra da, yirmi yıla yakın, ölünceye kadar konuşmalarımı Altan Fransızcaya çevirdi. Prof. Altandan başka çevirmen istemiyordu Başkan. Bir seferinde beni bir sabah kahvaltısına çağırdı Başkan. Altan İrlandada tatildeydi. Altanı İrlandadan getirtti. Türkiyeye gelirken de yine Altan yanındaydı.

Biz François Mitterrand'la böyle tanıştık. Bu yirmi yıl içinde de her yıl birkaç kez buluşup uzun uzun konuştuk.

Del Duca Ödülü törenine temsilci göndermişti. Madame Del Duca bana, "Şimdiye kadar bizim törenlere Cumhurbaşkanlığı hiçbir zaman temsilci göndermedi. Size teşekkür ediyorum" dedi.

Başkan Del Duca ödülü töreninin ikinci günü benim için bir öğle yemeği verdi. Yemek çok kalabalıktı. Fransız aydınlarının, yazarlarının birçoğu çağrılmıştı, Élysée Sarayına.

Yemekte Başkanla bir şeyler konuşuyorduk. Belki de politika. Regis Debray karşıda oturuyor, bizi dinliyordu. "Başkan," dedi, "Yaşar Kemal, bir politikacıdır da..." Başkanın cevabı şu oldu: "Saint-John Perse ile iyi dosttuk. Ben onunla hep edebiyat konuşmak isterdim, o ise benimle hep politika konuşmak isterdi. Demek ki Yaşar Kemalle artık hep edebiyat konuşacağız."

Doğrusu da, bir tek konuşmanın dışında hep edebiyat konuştuk, o da Kürt sorunuydu. Bu sorun üstünde bir daha hiç tartışmadık.

İlk konuşmalarımızda Stendhal konuşuyorduk. Ben ona edebiyatta benim ustam Stendhal'dir dedim. Ne demek, diye sordu bana. Roman, bugün adına ne derlerse desinler, roman epopeden, masallardan türemiş bir sanattır. Çağımızda ben masalcıları, epope anlatıcılarını gördüm, yaşadım. Her anlatıcının bir ustası vardı. Bana da öyle geliyor ki her romancının da bir ustası vardır. Ya da olmalıdır. Roman sanatı, belki öbür sanatlarda da usta çırak ilişkisi vardır. Sanatçı bilsin ya da bilmesin, bir ustası vardır. Benim ustam Stendhal'dir, çünkü o eski epiklere çok yakın bir yazardır. Ben arzuhalci gibi yazmak isterim ya da yazarım, demesi boş yere değildir.

Bir de edebiyatta lirizmi tutturmuştu. Bana senin romanların lirik, diyordu. Ve benim *Binboğalar Efsanesi* adlı romanımı lirik buluyor ve çok seviyordu. O romanın lirizmini anlattı bir süre, *Binboğaları*, bendeki lirizmi Claude Gallimard'la da konuşmuş uzun uzun. Bana C. Gallimard da anlattı. Stendhal'e ustam demem onun çok hoşuna gidiyordu. Benim inatla direnmeme kızacak sanıyordum. Tersine, neden sonra anladım ki Stendhal'e ustam demem onun hoşuna gidiyormuş.

Edebiyattan başka doğadan, doğanın sonsuz çeşitliliğinden, böyle bir doğada insan niçin mutlu olamıyor, savaşlar oluyor, işkenceler, kötülükler, böylesine bir doğayla birlikte, iç içe olan insan niçin hep mutsuzluğu seçmiş, bunlardan söz ediyorduk.

Sen söze çok inanıyorsun, diyordu. Bu kadar, dünyayı düzeltecek kadar güçlü mü söz? Aynı soruyu bana dostum Roger Caillox da sormuştu. Ben de ona "Sözden daha etkili elimizde başka bir güç var mı?" diye sormuştum. Başkan gülmüş, başka hiçbir söze varamamıştı. Az gülen ama taaa yüreğinin köküne kadar, iliklerine kadar gülen insanlar, ne kadar acı çekiyorlarsa, çekmişlerse o kadar mutludurlar. Onun yanından her ayrılışımda içimde mutluluk çiçekleri açıyordu. Sonra da böylesi bir insanın çağında savaşlar oluyor, kötülükler, zulümler oluyor. Bu insan ne kadar üzülüyor kim bilir. Bu adam ki kendi ülkesinde, üstelik de sorumlu olarak Cezayir Savaşını yaşamış. Kim bilir nasıl kahrolmuştur. Almanların toplama kamplarında handi tansık onu kurtarmıştır. Bu kadar ince, duygusal, yürekli, başkaldıran bu kadar içine kapanık, bu kadar aydınlık ve her şeyiyle apaçık, böyle bir insanı nasıl Cumhurbaşkanı yapmışlar? Bu insanoğlu inanılmayacak kadar çapraşık. Buna Fransız tansığı mı diyelim?

Hayran olduğu insanlar vardı, dost olduğu insanlar vardı. Bu insanlardan söz ederken gözleri sevgiyle dolardı. O zaman o az gülmesinin altında büyük bir sevinç olduğunu karşısındakiler anlardı. İçindeki dostluğu, coşkunluğu, sevinci, mutluluğu, her ne hikmetse, saklamaya alışmıştı. Onu az tanıyanlar, tanıdıklarını sananlar benim yukardaki sözlerimi abartılı bulurlar. Ben dost canlısı, dünyada dostluktan ve sevgiden başka bir şey tanımak istemeyen birçok insanla dostluk yaptım ve bu insanları epeyce tanıdığımı sanıyorum. Bu dünya, karamsar, savaşsever, zalim, sevgisiz insanlarla doluyken dostsuz, sevgisiz yaşanmayacağını biliyordu bu insanlar. F. Mitterrand bir Cumhurbaşkanıydı. İlk buluşmamızın dışında hep Cumhurbaşkanlığını unutuyor, bana da unutturuyordu. Şöyle uzaktan ona bakınca onun içindeki bu sıcaklığı anlamanın olanağı yoktu. Biliyorum, bir insanı anlamak çok zor. Çünkü insan kendini her gün yeniden yaratır diyeceğim ama korkuyorum. Zaman zaman dersem

acaba insanları inandırabilir miyim? Bir de şu insanlık tarihine bakalım, birçok büyük liderin yöresinde bir dost çemberi yok mu? Ben olsam Fransız yazarların yerinde onun dostlukları üstünde dururdum. Bizim 13. yüzyılda yaşayan büyük şairimiz Yunus Emre diyor ki, "Her gün yeniden doğarız / Bizden kim usanası." Yunus Emrenin şiirlerinin büyük bir kısmı dostluk üstünedir. Anadoluda dostluk üstüne söylenmiş yüzlerce şiir bulabiliriz. Bir de dostluk dini, Alevilik vardır.

1995 yılında Türkiyede tanınmış yirmi beş yazar *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye* adında bir kitap yazdık. Bu kitapta benim iki yazım vardı. Kitap benim iki yazımdan dolayı toplatıldı. Yazılar aynı zamanda *Der Spiegel* ve *Index* dergilerinde de çıkmıştı. Kitap toplatıldıktan bir süre sonra beni bölücülükten mahkemeye verdiler. İlk fakslardan biri de Başkan Mitterrand'dan geldi. Her zaman yanımda olduğunu söylüyordu. Yukarda söylüyordum ya, onunla Kürt sorununu uzun uzun konuşmuştuk. Beni Kürt bağımsızlığı için propaganda yaptığımdan dolayı yargılıyorlardı. Oysa Başkana açık açık düşüncelerimi söylemiştim. Ben Kürtlere insan hakları istiyordum. Kürtler için dillerini yasaksız konuşmalarını, dilleriyle okuyup yazmalarını, okulları, üniversiteleri, gazeteleri, televizyonları olmasını istiyordum. Yazılarımda da, Başkana söylediğim gibi Kürtlere ve hem de Türk halkına yetmiş yıldır yapılan zulmü yazıyordum. Sonra Başkandan bir faks daha aldım. "Senin için tanıklığa gelmek istiyorum, benim tanıklığımı mahkemeye yazdır." Nasıl yazdırırdım, belki mahkeme Başkanın tanıklığını kabul etmeyebilirdi. Ya da eder, çağrıyı yapmaz, süründürürdü. Mahkeme kabul etse bile böyle bir dostu bir mahkumiyet için nasıl çağırırdım. Cevap veremedim. Bundan sonra üç faks daha geldi. Ne yapacağımı şaşırdım. Faxlara nasıl bir karşılık verebilirdim. Halim müşküldü. Daha mahkeme bitmeden Paristeydim. Başkan beni yine Élysée'ye çağırdı. Saat 17'de biz Élysée'de olacaktık, Başkan da bizi 18'e on kala kabul edecekti. Saraya geldik, bizi beş altı kadar kişi bekliyordu. Bu kişiler Başkanın bizimle konuşmaya gönderdiği hukukçulardı. Bana mahkemeyi sordular. Prof. Altan Gökalp mahkemelerime de Paristen İstanbula kadar gelmiş yakın bir arkadaşımdı. Her şeyi biliyordu. Hukukçulara davayı olduğu gibi anlattı. Al-

tıya on kala Başkan odasında bizi bekliyordu. Oturduk. "Biliyor musun," dedi "yolun ortasından döndüm." Yüzüne baktım hiç yolun ortasından dönmüşe benzemiyordu. "Yüzünüze bakınca, yolun ucundan döndüğünüzü sandım" dedim! Biz bunca yıldır hiç ölüm sorunundan söz etmemiştik. Yolun ucu sözüne güldü. O günlerde karımın Fransada oturan dayısından bir mektup almıştık, dayı 92 yaşındaydı mektubunda, "Çok iyiyim, iyiyim ya Parise gidince orada yoruluyorum" diyordu. Bunu Başkana söyledim, güldü. "Ben de köyüme gideceğim, ben de dayı gibi 92 yaşına gelince, yorulmamak için Parise gelmeyeceğim" dedi. Çok neşeliydi.

Tanıştığımız ilk yıllarda, memleketine geleceğim, birlikte Çukurovaya gideceğiz diyordu hep. Türkiyeye geldi ve burada buluştuk. "Çukurova ve Ağrı Dağı kaldı," dedi, "oralara da gideceğiz" dedi ve gidemedik.

Başta da söyledim ya, kimi insanlar dostluklarla yaşarlar. Sevgili Başkanın çok dostu olduğunu sanmıyorum. Ama bir kişiye dostumdur demişse tam yüreğinin kökünden demiştir. Pariste bir olay, bir toplantı olmuşsa beni hiçbir, zaman unutmuyordu. Benim için, elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu.

Onu düşündükçe, birçok anılar geliyor aklıma. Çoğu da dostluk üstüne. Bir de en uzun konuşmamız pedagoji üstüne oldu. O günlerde Prof. Altan Gökalpin benimle yaptığı uzun bir konuşma çıkmıştı (*Le Monde*'da). Orada üreterek ve yaşayarak bir eğitim düzeninden söz ediyordum. Bu eğitim düzeni 1940'larda kurulmuş yeni bir eğitim düzeniydi. 1946 yılında tek partili düzenden çok partili düzene geçilmişti. 1950 seçiminde Demokrat Parti iktidara geldi. 1946-1950 arası dört yıl içinde basının bir çoğuyla birlikte Demokrat Parti, Köy Enstitüleri hakkında yoğun bir kampanya açmıştı. Köy Enstitülerine ilkokulu bitirmiş köy çocukları alınıyor, oradan köy çocukları köylere öğretmen olarak çıkıyordu. Köy Enstitülerinde çocuklara türlü meslekler öğretiliyor, her enstitüde çiftçilik yapılıyordu. Tarlalarda öğretmenleriyle birlikte çocuklar da ekiyor, biçiyor, sebzelerini yetiştiriyor, yetiştirdikleri ürünlerin bir kısmını kendileri kullanıyor, gerisini de okul için satıyorlardı. Deniz kıyılarında kurulmuş enstitülerde de balıkçılık yapıyorlardı. Demokrat Parti iktida-

ra gelir gelmez, ilk işlerinden biri Köy Enstitülerini kapatmak oldu. Bir de enstitülerden çıkan öğretmenler, okullarının yanına bir atölye kuruyor araçlar yapıyor, araçlar onarıyorlardı. Devlet bu okullara büyücek birer de tarla veriyordu. Tarlalarda yetiştirdikleri ürünleri öğretmenler, köylülerle birlikte satıyor, fakir çocuklar ve okul için harcıyorlardı. *Le Monde*'da "Böyle köklü devrimler yılanın kavlaması kadar çetindir" diye yazmıştım. Yılanın deri değiştirmesi bu kadar zor mu diye sordu Başkan. Yılanın deri değiştirmesini birkaç kez görmüştüm. Çukurovada çok kara yılan vardı. Yılanlar nar bahçelerine, narlar çiçek açtığında çok gelirlerdi. Oralarda birçok yılan deri değiştirirdi. Deri değiştirirken yılanlar kıvrılmaya, iki üç, dört kıvrım olmaya başlar, açılırlar, yine kıvrılırlar, sonra bir kelep olup, yeniden açılırlar, bir tuhaf sesler çıkarırlar, sonra inlerlerdi. Neden sonra derilerinin içinden çıkarlar. Çok yavaş, belli belirsiz akarlar sonra upuzun, ulaştıkları yerde kalırlardı. Öyle ne kadar kalırlar anımsamıyorum. Çukurovada kara yılan öldürmek günahtı. Bu günlerde yılan öldürmek günah olmasa, her gün onlarca yılan öldürebilirlerdi çocuklar nar bahçelerinde. Başkan bu hikayeyi ona anlatınca, "Sana göre gerçek devrimler bu kadar zor mu?" diye sordu, o ince, belli belirsiz içten gülümsemesiyle. "Zor Başkan," dedim, "yılanın deri değiştirmesinden daha zor." Hele pedagojide. Akademik eğitimden, insancıl, üreterek, yaşayarak eğitime geçmek çok daha zor. İnsanlığın başındaki bu en tutucu düzeni değiştirmek o kadar zor olacak ki yüzyıllardır aynı eğitim düzeni daha sürüp gidiyor. Belki biraz değişiyor ama bana öyle geliyor ki çok da değişmiyor.

Ya Başkandan duydum ya da bir yerlerde okudum, Fransanın güneyinde 1920'lerde Köy Enstitüleri gibi okullar açılmış, o deneme de sürmemiş.

Bir gün televizyon Başkanın ölüm haberini verdi. İkinci gün Paristeydim. Tören Notre Dame Kilisesindeydi. Törene davetiyesiz girilmiyordu. Jack Lang'ın evine telefon ettik. Lang Başkanla birlikte onun köyüne gitmişti. Madame Lang bize bir davetiye gönderdi. Biz iki kişiydik. Bir davetiye de Lionel Jospin'den istedik. O da gönderdi. Prof. Altan Gökalple kiliseye girdik. En arkalarda bir yerde bir sandalyenin üstünde Turquie yazıyordu.

Altanla gittik oraya oturduk nereden tanıdığımı anımsayamadım bir adam geldi yanımıza. Altana bir şeyler söyledi. Altan yerimiz burası değilmiş dedi. Kalktık, bir başka yere götürdü adam bizi. Altan "Bak," dedi "burada ne yazıyor" Yazıyı bana çevirdi, "Başkanın dostları" yazıyordu levhada.

Görkemli bir tören oldu. Cumhurbaşkanları yanımızdan geçti. Önümüzdeki sandalyelere oturdular. Oralardan bir ses geldi. Kim olduğunu anlayamadık. Altan bana çevirdi:

Yüzyılımız en demokrat büyük Başkanını yitirdi.

Bulletin de l'institut François Mitterrand, 30 Mart 2000

Bir türkü kırk bin yıl su altında kalıp arınmış bir çakıl taşı gibidir. Büyük halk kitleleri türkülerini yüzyıllar ötesinden alıp işleye işleye, süreler üstünden aşıra aşıra günümüze getirmiştir. Türküyü her insan söyler, her insan söylerken de türküyü kendince bir kere daha yaratır. Türkü insanlığın kanında olan, insanoğlunun kanıyla yaratılan bir sanat yapıtıdır. Yüzyıllar boyunca halkla birlikte büyük ustalar da damgalarını, kişiliklerini, türkülere vururlar. Yüzyıllar boyu yıkana yıkana gelmiş türküye kişiliklerini katıp, ona yeni bir biçim verirler. Bölgeler, iklimler, koşullar da büyük ustalarla birlikte, coğrafyalar da onlarla birlikte türküyü kendilerine, kişiliklerine uydururlar.

Bu, türkünün zenginleşmesidir.

Türküleri bize yüzyıllar, milyonlarca insanın emeği, tadıyla, yaratmasıyla getirir. Her çağ da türkülere kendi özelliğini katar. Bu, türkülerin, insanlığın yasasıdır.

Bizim türkülerimiz daha halkın dilinde, elindedir. Çağımızın dünyası, halkın büyük ustalarının dışında türkülerle pek öyle uğraşacak zamanı bulmamıştır. Sömürü dünyası bütün insanlıkla birlikte türküleri de yozlaştırma çabasında. Elinde de bu işleri yapabilecek sonsuz olanaklar var. Ama türküler insanlığın kanındadır, onları kimse kolay kolay yozlaştıramaz. Sömürücü güçlerin bütün yasalarından, insanlığın kanına sinmiş, kanından doğmuş türküler daha güçlü, daha yaratıcıdır. İnsanlık türkülerini yaratmakta devam edecektir.

Doğal kalmış, yabancılaşmamış her insan kendince insanlığın türkülerini yaratacaktır.

Ve bu insanlığın içinden sivrilmiş Zülfü Livaneli gibi çağın ustaları da insanlığın türkülerini sürdürmeleri için onlara yardımcı olacaklardır.

Zülfü Livaneli büyük halk gibi, halk ustaları gibi türküyü kanıyla, yüreğiyle söyler. Bir gün yüreği dört okka Zülfü Livanelilerle birlikte tekmil halkımız, sağlıklı bir ortamda türkülerimizi büyütecek, söyleyecek, zenginleştirecektir.

Zülfünün güzel, yürekten, kanından gelen usta sesi halkımızın, insanlığımızın sesidir.

Hep Zülfünün yorumlarından söz ettim. Elbette yorumlar da yaratıdır ve yorumcular da yaratıcılardır.

Ancak Zülfünün öteki önemli yanından söz etmek gerek: Daha usta, gerçek ve öz yaratıcılığından.

Zülfü bir türküler yorumcusu olduğu kadar besteler yaratıcısı, ustasıdır da...

Zülfünün bu yönü, yorumculuğundan çok daha önemlidir.

O, çağımızın özgün müziğini yaratanlardan birisidir.

Bir "Yiğidim Aslanım", bir "Karlı Kayın Ormanı", bir "Leylim Ley" çağımızın kalıcı, özgün yapıtlarındandır.

Çok ilginçtir ki bu yapıtlar söylendiği her ülkede halkın diline düşüveriyor ve halklar bu yapıtları kendilerininmiş gibi hiç yadırgamadan söylüyorlar.

Çünkü onun bu yaratıları çok derinlerden, halklardan geliyor; yani büyük ustaların, klasiklerin geldiği yerden...

13 Aralık 1997

Aybar bizim düşünce tarihimizin en önemli düşünürlerinden biridir. Aybarın kitaplarını okumak, onu yakından tanımak bize böyle söylemek hakkını veriyor. Aybar felsefeyi iyi okumuş, Marksizmi iyi kavramış, öğrencilerine, partililerine iyi anlatmış, bizde örneği hemen hemen olmayan belki de tek düşünürümüzdür.

Ben Aybarı 1940'larda tanıdım. Askerdim, Aybar da Kayseride askerdi, ikinci askerliğini üsteğmen olarak yapıyordu. Ben de Talastaki hastanede erdim. Orada tanıştık. Mustafa Kemal Paşanın *Büyük Nutuk*ta sözünü ettiği iki Tıbbiye talebesinden biri olan Yusuf Balkanı benimle tanıştırdı. Kayserideki asker hastanesinin başhekimiydi Yusuf Balkan; kültürlü, ilerici, özellikle Nazım Hikmet hayranı bir kişiydi. Nazım Hikmetin şiirlerini ezbere ve çok güzel okuyordu. Aybarın ona verdiği benim şiirlerimi de sevmişti. Aybar o yıllarda İstanbul Hukuk Fakültesinde hem ders veriyor, hem de ikinci askerliğini yapıyordu. Yazdığı yazılardan dolayı İstanbuldan Kayseriye sürülmüştü. Biz Aybarla ya Talasta ya da Kayseride aşağı yukarı her cumartesi, kiminde de pazar günleri buluşuyor, gece sabahlara kadar konuşuyorduk. Ben çok gençken Adanadaki sosyalist işçilerle, sonra da Arif ve Abidin Dino kardeşlerle karşılaşmış, onlarla dostluk kurmuştum. Sosyalizmle birazcık ilişkilerimden dolayı da birkaç kez içeriye alınmış, karakollarda dayak yemiştim. Sonradan yapılan işkencelere bakarak karakollarda yediğim dayaklara işkence diyebilir miyim bilmiyorum. Aybarın bana an-

lattığı Marksizm, bildiğim kadarıyla benim öğrendiğim, okuduğum Marksizme benzemiyordu. Ama ben onun düşüncelerine yatkındım, arada sırada ona itiraz etsem de. Aybardan önce yakınım olan sosyalist bir Fransızca öğretmeninden Gorkiyi Stalinin öldürttüğünü duymuş, bunu bir türlü hazmedememiştim. Aybar da diktatörlükle sosyalist düşüncenin bir araya gelemeyeceğini söylüyordu. İşçi diktatoryasının Sovyetlerdeki diktatoryayla bir ilişkisi olmadığını da... Bir düzen sınıfsız olunca zaten diktatoryaya gerek kalmayacağını söylüyordu.

Askerlikten sonra İstanbula geldim, Aybar bana Havagazı şirketinde bir iş buldu, bir buçuk yıl kadar İstanbulda gaz kontrolörlüğü yaptım. Burada da Aybarla ilişkilerimiz hep sürdü, hemen hemen hep sosyalizmi, edebiyatı konuştuk. Bir de toprak işçilerine merak sardırmıştı; bir toprak işçilerini, bir de halk edebiyatını konuşuyorduk. Ben kasabaya döndükten sonra bile ilişkilerimiz aksamadı, yazdığım hikayeleri Abidin Dinoya ve Aybara gönderiyordum. *Hüyükteki Nar Ağacı*nı Aybar, Üsküdarda hapishanede birlikte yattığı Nazım Hikmete vermiş, Nazım da sayfaların kenarına düşüncelerini yazmıştı. İşte yitirdiğim, sonra da bulduğum ilk romanın budur. Ardından Kozan Hapishanesine girdim; aklandıktan sonra İstanbula geldim, *Cumhuriyet* gazetesine girdim. Dostluğumuz hep sürdü. Haftanın birçok günü buluşuyor, edebiyatı ve sosyalizmi konuşuyorduk.

Aybar boyuna kitaplar deviriyor, her buluşmamızda yeni, daha aydınlık, daha açık seçik düşüncelerle geliyordu. Bağımsız ülke, bağımsız sosyalizm, gittikçe daha da geliştiriyordu düşüncesini. Bunların ikisi bir araya getirilmeden bir ülke ne bağımsız, ne de sosyalist olabilirdi. İşte böylesi bir kültürle, böylesi bir inançla işçilerce kurulmuş Türkiye İşçi Partisinin başkanlığını kabul etti. Düşüncelerini bundan sonra uygulamaya başladı. İşçi Partisinin tüzüğü, programı şimdiye kadar yapılmamış bir programdı. Bu işin uzmanları bunu böyle söylüyordu. Her şeye karşın, biz bağımsız sosyalizmi, bağımsız ülkeyi ne kadar savunursak savunalım, bunu kimseye anlatamıyorduk. Sovyetler bunu Türkiye devletinden korktuğumuz için böyle söylediğimizi sanıyor, Amerika da öyle. Ta ki Çekoslovakyanın işgaline

gelene kadar. Varşova Paktı orduları Çekoslovakyaya girmeden üç ay önce Mehmet Ali Aybar, "Sovyet emperyalistleri yakında Praga girecekler" dedi ve Varşova Paktı orduları sosyalist bir ülkeye girdi. Sonra... Sonrası malum.

Sosyalist bir ülke, ne kadar güçlü olursa olsun, kendinden zayıf, gariban bir ülkeye giremez. Afganistan gibi, her zaman yanında olan bir ülkeye, tanklarıyla, gelişmiş uçaklarıyla, toplarıyla, binlerce askeriyle saldırır mı? Aybara göre, halkların kurduğu gerçek bir sosyalist düzen hiçbir biçimde dışarıya zorla sosyalizmi yerleştiremez. Yerleştirirse de bu gerçek bir sosyalizm olamaz, başka bir şey olur, Sovyetlerdeki gibi. Başka bir şey olur; Macaristandaki, Çekoslovakyadaki gibi. Bunları yinelemeyeyim. Aybar zaten bu kitapta yazmış, benim diyeceğim Aybarın bu düşünceleri daha baştan bu yana diline pelesenk ettiğidir.

Onun bir düşüncesi de, öncülerin yönettiği, kararları verdiği bir sosyalizmin sosyalizm olmayacağıdır. Diyeceksiniz ki Aybar bunları anasından doğduğunda mı biliyordu. Ben düşüncelerim oluşurken Aybarla birlikte çalışmış bir kişiyim. Sanıyorum ki hiçbir şeyi abartmıyorum. Aybarın yaptıkları ortada.

Aybar gülen, aydınlık sosyalizmi söyledi, vay efendim, sen misin bunu söyleyen, güler yüzlü sosyalizm mi olurmuş! Herhalde makbul olan, yüzü hiç gülmeyen, yüzü her daim asık olan sosyalizmdir. İşte ben bunu gördüm. İlk olarak 1965'te Sovyetler Birliğine gittim, bir buçuk ay kaldım. Önce beni Sabiha Sertel Moskova nehri kıyılarındaki daçalara götürdü. O ihtişamı gördüm. Ben Avrupanın çok yerinde, birçok ülkesinde villalar görmüştüm, böyleleri çok yerde yoktu. Sonra Bulgaristanda Vitoşa dağında gene daçalar gördüm. Sabiha Sertele şöyle sorduğumu anımsıyorum: "Bunlar hangi dal işçilerinin?" Sabiha Sertel gülerek karşılık verdi: "Bürokrat dalı işçilerinin." Bu bir buçuk ay içinde Sovyetler Birliğinin birçok yerini gezdim, herkes oralarda asık yüzlüydü. Geldim, Aybara anlattım olanı biteni. Aybar, 1940'lardan sonra bugüne kadar doğru çıkmıştı. "Gel, yakın bir yere gidelim de seninle birkaç gün orada konuşalım" dedi. Gittik, konuştuk. "Bir ülkenin bu kadar mutsuz olabileceğini ben de düşünememiştim" dedi.

Ben Sovyetler Birliğine beş kez gittim, beş buçuk ay kaldım. "Böyle düşüncelerin insanını Sovyetler Birliği nasıl ülkesine sokar" diyeceksiniz, böyle düşünmekte hakkınız var. Ben Sovyetler Birliğine çağırıldığım sıralarda Türkiye İşçi Partisinin yöneticilerinden biriydim. Biriydim ya, Sovyetler Birliği, yukarda da söyledim, bizim bağımsız olduğumuza inanmıyordu. Haklıydı. İçimize sızan Komünist Partili epeyce militan vardı. Bizim bağımsız olduğumuza inanmıyorlardı, biz istediğimiz kadar "Bağımsızız" diye bağıralım. Çekoslovakya olayından sonra İşçi Partisinin ve arkadaşlarımla birlikte çıkardığımız derginin tutumundan dolayı Sovyetler benim kitaplarımı basmaktan ve 1973'e kadar beni Sovyetler Birliğine çağırmaktan vazgeçtiler. Sonra kitaplarımı basmaya ve beni gene çağırmaya başladılar. Gorbaçov zamanında iki kez gittim Sovyetler Birliğine. Birincisi Yazarlar Birliği konferansına, ikincisi Isıkgöl toplantısına. Isıkgölden sonra Gorbaçov bizi çağırdı. Kremlinde onunla üç saat elli dakika konuştuk. On dört sanatçıydık. Kısa kısa da olsa hepimiz konuştuk, en uzun konuşmayı Gorbaçov yaptı. Salondan çıkarken Arthur Miller'a, gözlerimiz yaşarmış, birbirimizi kucakladık. "İnsan tarihi büyük bir diktatoryadan kurtuldu, atom belasından belki de." Hepimiz sevinç içindeydik. Türkiyeye döndüğümde Aybarla hemen görüştük. Toplantıyı, Gorbaçovun konuşmasını anlattım. Sözlerimi bitirdikten sonra Aybarın anlatılamaz bir sevinç içinde olduğunu gördüm. Tanıştığımız günden bu yana Aybarı böylesine bir sevinç içinde, bu kadar mutlu görmemiştim. Ve Sovyetler Birliği çöktü. Ve Aybar sustu, "ben size demedim mi" lafı bir kezcik olsun ağzından çıkmadı.

"Tepeden inme, yani piramidik kuruluşlarla yönetilen ülkelerde sosyalizm ne adla olursa olsun yaşamaz" diyordu Aybar: "Sosyalizm ithal edilemez, ihraç da edilemez. Sosyalizmi ancak o ülkenin emekçileri kurabilirler. Her şeyi onlar ürettikleri gibi kendi sosyalizmlerine onlar karar verebilir, sosyalizmlerini de onlar kurabilirler." Onların yerine sosyalizmi kuran öncüler, görüldüğü gibi, önce devlet kapitalizmini yaratırlar, ondan sonra da bir sömürücü durumuna düşen bürokrasiyi yaratırlar. Ve emekçiler adına, sözümona işçi diktatoryası, onunla birlikte de bürokrasiye dayanan kişi diktatoryası. Sonunda emeğin insanca

paylaşımı yerine kapitalist sömürüden daha beter bürokrasi ve kişi diktatoryası. Sosyalizm adına insanlık için en büyük bela. Ve bütün bunlarla birlikte de insanlarda bir umut çöküntüsü. Sosyalizmi yaşatamadık diye sömürülen insanlığın yeni çıkar yollar araması. Marksizm bir yasa değildir. Marx haklı olarak, kendi yarattığı düşünce düzenine dayanarak, "Ben Marksist değilim" diyordu. Oysa Marksizmi dogma yapan Sovyet teorisyenleri, kendilerini Marksist sayıyorlardı.

Aybar, üyesi olduğu Russell Mahkemesinden döndüğü gün beni evine çağırdı, o gece sabaha kadar konuştuk. İki arkadaşıyla birlikte mahkeme için gittiği Vietnamı anlattı. Birtakım örnekler verdikten sonra sözünü bir yemekte Vo Nguyen Giap'a söyledikleriyle bağladı: "Şuna bir daha inandım ki, insan sosyalizm için değil, sosyalizm insan içindir." Aybar gibi bir insanın bir yaşam boyu yaptığı araştırmaları, düşüncelerini, her gerçek Marksist gibi durmadan kendisini aşmasını anlatmak için onun üstünde yıllarca çalışılması gerek.

Aybar, Marksist teoriye getirdikleriyle yalnız ülkemizin değil, çağımızın da en önemli düşünürlerinden biridir. Türkiye sosyalistleri Aybarı daha gereğince okumuş ve anlamış değiller. Aybar sağlığında yanlış ve korkunç bir sosyalizmi kabul etmediği için neredeyse horlandı. Ne oldu? Ne olacak? İnsanlık şimdi Aybarları daha iyi anlıyor ve onlara hak veriyor, Marx'ın teorisini daha iyi anlamaya, ona göre insanlığa yön vermeye çalışıyorlar. Yeni çalışmalar da yavaş yavaş dilimize çevriliyor.

Marksizm yeni bir dünya yaratırken, yaratılan dünyayla birlikte kendini de yaratır. Marksizm değişen dünyaya yeni değişme ışığı da olabilir.

Aybar, apaçık yazan bir düşünürdür. Çetrefil düşünceleri onda okumak, o düşünceyi kolaylıkla anlamak demektir. Bu kitap ülkemizde yazılmış, Marksizmi en iyi anlatan bir kitaptır. Çünkü Aybar Marksizmi uzun bir yaşam, çalışma, arayış ve deneyimden sonra yazmıştır.

Gerçek, çarpıtılmamış Marksizm, insanlığın hasret kaldığı gerçek sosyalizm biçimlerini yaratır. Her ülkenin sosyalizmi de kendini yaratır. Sosyalizmin tanımını yapmak o kadar zor değildir. Bunun adı konmuştur; artı değeri hakçasına dağıtma soru-

nu. Artı değerden en büyük hak üretenlerindir. Yönetimler de, kararlar da üretenlerin elindedir. Onlar adına kimsenin elinde değildir.

Sosyalizmin başlıca amaçlarından birisi de bağımsızlıktır. Biri de özgürlüktür. Bağımsızlık olmayınca özgürlük de olamaz. İnsanlığın asıl amacı toplum ve kişi bağımsızlığıdır. Kapitalist demokrasilerde her koşulda özgürlükler ister istemez sınırlıdır. Bir ülkede sosyalizmi üreticilerin tümü kuracağına göre, kısıtlanmış bir özgürlük söz konusu değildir. İnsan hakları gittikçe genişliyor. Çağımızda daha şimdiden insan hakları bildirgelerine giren, girmekte olan, girmesi gereken birçok insan hakları maddesi çıktı.

Aybarın öncülüğündeki Türkiye İşçi Partisinin başlıca çabası bağımsızlık, özgürlüktü. Mustafa Kemalin getirdiği ülke bağımsızlığıydı, tam bağımsızlık. Aybarın en büyük çabası ise, kişi ve toplum özgürlüğüydü.

Marx'a göre kişi ender bir yaratıktı, o gittiği zaman onun yerini dolduracak ne bir kişi, ne bir başka yaratık vardır. Ve o sömürülmemeli, zulüm, işkence görmemeli, aç, çıplak bırakılmamalı ve dünyadaki ürünler, dünyada bütün insanlara yetecek ve artacak kadar olmalıdır. Ve bunlar için de sınırsız bir özgürlük gereklidir.

Aybarla konuşmalarımızda en çok özgürlük, kişinin tam özgürlüğü sorunları üstünde duruyorduk.

Ve Aybar bize çok büyük bir kalıt bıraktı, bunun değerini bilirsek, onun gibi bütün yaşamımızı Marksist düşünceyi araştırmaya verirsek, böylece de Marksizmi saptırmadan yorumlarsak, Marksizm ülkemizde olduğu gibi bin parçaya ayrılmaz, üretenlerden ayrı düşmez, üretenlere karşı gülünç olmaz.

Aybar emekçilerin kavgasında çağımızın başta gelen savaşçılarından biridir. Aybarı anlayarak okumak, aydınlık yolu bulmada bize yardımcı olur.

Mehmet Ali Aybar'ın *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler* adlı kitabının önsözü, İstanbul, 2002

Ulla Johansen'in bu kitaptaki gözlemleri olağanüstüdür. Profesör Ulla Johansen bir bilim insanı gözlemciliğini sevgiyle saygıyla yoğurmayı bilmiş, genç bir asistanken altı ay boyunca yaşamlarını paylaştığı Yörüklerle kırk yıla yakın bir süre yeniden yeniden buluşmuş, göçlerine katılmış. Böylece biten bir yaşamın, kültürün sonlarına yetişebilmiş ya, bize de yitip giden bir yaşam biçimini, bir kültürü armağan ediyor.

Yörüklerin son yıllarında onlarla birlikte ben de yaşadım. Bu dediğim Ulla Johansen'in gözlemlediği dönemin epey öncesi. Biz Çukurovalılar, kışlıkları Çukurova olduğu için Yörüklerle iç içeydik. Bir Yörük obasının başı Kerimoğlu babamın dostuydu. Babam öldükten sonra bile Kerimoğluyla dostluğumuz sürdü. Yörükler yayla dönüşü bizim köyün alt başındaki geniş meraya konarlar, burada bir hafta on gün kalırlardı. Kerimoğlu düzlüğe her indiklerinde, çadırlar kurulur kurulmaz türlü hediyelerle bize gelirdi. Bir yayla dönüşünde anamla birlikte Kerimoğlu çadırına gittik. İlk kahveyi Kerimoğluyla birlikte o görkemli çadırda içtim. Kerimoğlu herhalde beni babamın yerine koymuştu. O gün bugündür de o kahvenin tadını kokusunu hiçbir kahvede bulamadım. Sonradan Yörüklerde de, Türkmenlerde de, Torosların Alevi Kürtlerinde de dibek kahvesi içtim ya o tadı hiçbir kahvede bulamadım. Ya da çocukluk kahvesinin tadı, kokusu...

Gördüğüm kahve dibekleri kırmızı bir ağaçtandı ve çok güzel işlenmişti, pırıl pırıldı. Tunç dibekleri ben sonradan gördüm. Konuklara ikram etmek de törenin içindeydi. Ulla Johansen

kahvelerden, dibeklerden söz etmiyor. Yoksa elliler Yörüklerin tükeniş, yoksulluk yılları mıydı? İğneden ipliğe kadar Yörüklerin bütün yaşantılarını yazan Ulla Johansen, Yörüklere bir hal olmasaydı kilimleri, ala çuvalları, heybeleri, cicimleri, halıları, bütün dokumalarda kullanılan kök boyalar gibi dibeği de, dibek kahvesini de yazardı.

Kilimlerde, halılarda gördüğümüz solmayan, eskidikçe de parlayan boyaların hangi otlardan, hangi ağaç, hangi çalı köklerinden, kabuklardan çıkarıldıkları unutulmuştu. Kök boyaların hangi köklerden, kabuklardan çıkarıldıklarını Profesör Ulla'dan öğreniyoruz. Kök boyalar üstüne yazılmış kitaplar da var ya daha niceleri de olsa ne iyi olur.

Kök boyaları kullananlar Türkmen, Kürt kilim ve halı dokuyucuları, bir de Yörüklerdir.

Yörükler bir Türkmen kolu mu ya da ayrı bir kabile mi? Birçok araştırmacıya göre bunlar Türkmendir. Türkmen olsalar da olmasalar da yerleşmeye bütün olumsuzluklara karşın direniyorlar. 1986'nın Mayıs ayında dağlara doğru Savrun çayının gözesine gidiyordum, yolda, bir ormanın ucunda bir Yörük obasıyla karşılaştım. Sürüleri arkada, kamyonları öndeydi. Kamyonlar ağzına kadar doluydu kadınlı erkekli. Erkeklerin elinde de birer kirmen, eğiriyorlardı. Erkekleri de kirmen eğirdiklerine göre bunlar Aydınlılardı. Çukurovada bu konar göçerlere Türkmen, Avşar ya da göçer demezler, Aydınlı derlerdi. Türkmenler, Avşarlar 1865-1870 yıllarında Kozanoğlu başkaldırısının yenilgisinden sonra Çukurovaya yerleştirilmişlerdi. Kimileri onlar Aydından Çukurovaya göç etmiş Aydınlı aşiretindendir diyorlardı. Bir kısmı da Aleviydi ya, onlarda Alevi törelerinden, geleneklerinden hemen hemen bir şey kalmamıştı. Obaların çoğu Sünnileşmişti.

Arabayı kullanan arkadaşıma "Bunlarla nasıl konuşurum?" dedim.

"Oba ileriye konmuştur" dedi. Biraz ilerleyince ormanın kıyısında halka oluşturmuş çadırlar gördük. Orada durduk. Çadırların birinden bir adam çıktı, başka bir çadırdan da bir yaşlı... Her çadırın önünde bir traktör duruyordu. Traktörün yanına da, saydım, beş akümülatör bağlanmıştı. Genç adamın adı Halildi ve okuryazardı.

"Bu kadar akümülatöre ne gerek var?" diye sordum.

"Televizyon için" dedi.

Halil şaşkınlığımı görünce çadırın kapısını gösterdi, "Buyur içeri" dedi.

Halil bizi kahve içmeye davet etti. İçtiğim kahve o kahve değildi. Ona öteki obaları sordum. Hangi obanın nerelerde kışladıklarını, nerelerde yayladıklarını biliyordu. Birçok oba da yerleşmiş, imi timi yitmişti. Ona Horzumluları sordum. Çukurovada en kalabalık oba Horzumlulardı. Yaylaya Maraş altına karavanlarla çıkıyorlardı. Deveyle yaylaya çıkanlar kalmamıştı.

"Biz de," dedi Halil, "son demlerimizi yaşıyoruz. Birkaç yıl sonra konar göçer diye kimse kalmayacak."

Profesör Ulla Johansen'in saptadığı evlenmeler de ilginç. Onların evlenmeleri Türkmenlerin evlenme törenlerine benziyor. Örneğin bir kardeş ölünce dul karısının, kardeşiyle evlendirilmesi Türkmenlerde, Kürtlerde de var. Profesör Ulla Yörüklerin düğünlerinden pek öyle söz etmiyor. Eskiden onların düğün törenleri de tıpkı Türkmenlerin düğün törenleri gibiydi. Üç beş gün, bir hafta onların da düğünleri olurdu. Onlar da düğünlerini çoğunlukla sonbaharda yaparlardı. Yörükler yok olurken önce gelenekleri, görenekleri yok oldu. Ulla Johansen bu yaşam biçimini yok olmadan önceki haliyle aktarmakla çok değerli bir iş yapıyor ya, çok önemli olan da bir kadın olarak gelenekleri sürdüren Yörük kadınlarının dünyasını yakından gözlemlemiş olması...

Gençliğimde folklor çalışmaları yaparken, önce Yörüklere gittim. Onlardan çok türkü, çok masallar, çok destan derleyecektim. Çünkü onlar kendi dünyalarında yaşıyorlardı. İlişkileri yalnız Türkmenlerleydi. Bir yaz Torosları yayla yayla dolaştım, hemen hemen hiçbir şey bulamadım. Ne bir ağıt, ne bir türkü. Bir bilmece bile yazamadım. Bundan sonra da kuytularda kalmış birkaç Türkmen köyüne gittim, onlarda da bir şeyler bulamadım. Güvendiğim dağlara kar yağmıştı. Salt üç tane çocuk tekerlemesi aldım yaşlı bir adamdan.

Aydınlılar bir azınlıktı Çukurovada. Türkmenler bir çoğunluktu. Halep Türkmenleri, Çukurova Türkmenleri, söylendiğine göre bir milyondan çok nüfusa sahipti. Büyük şairler, büyük destancılar yetiştirmişlerdi. Aydınlılar gittikçe azalmışlardı. Onlar

azaldıkça da kültürlerinden geleneklerinden uzaklaşmışlardı. Tam tükendiklerinde, onlar için Çukurovada kışlak, Toroslarda yaylak kalmamıştı. Bugün Çukurovada köyleri var ama kültürleri yok. Onları da televizyonlar besliyor.

Profesör Ulla Johansen'in armağan ettiği yitip giden bir yaşam biçiminin, bir kültürün izlerinden öte genç araştırmacılara örnek olması gereken bir titizlik, duyarlık, inat ve sebat. Bugünün genç araştırmacıları da büyük kültürel zenginliklerimiz hepten yok olmadan aynı yoldan gitseler...

Ulla Johansen'in Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan
50 Yıl Önce Türkiye'de Yörüklerin Yayla Hayatı adlı kitabının
yayımlanmamış önsözü, 2005

İstanbula geldiğim, *Cumhuriyet* gazetesinde röportaj yaptığım ellili yıllarda tanıdım Gökşini. O yıllar gazeteciliğin zor yıllarıydı. O yılların adı da çoktan konmuştu: Simitle ekmek yılları. Ve biz hangi gazetede çalışırsak çalışalım yakın arkadaşlardık. Çocuklar gibi. Örneğin bizim gazeteden olmayan bir polis muhabiri bana bir haber getirdi. Polis asıl adımı öğrenmişti. Hapislerden çıktığımı, ne kadar yattığımı biliyordu. Polis müdürü gazetenin sahibi, başyazarı Nadir Nadiye gelip benim kim olduğumu söyleyecek, beni gazeteden attıracaktı. Ben memleketim Adanada hangi işe girsem candarmalar geliyor beni işten attırıyorlardı. Nadir Nadi Bey benim hapisten çıkıp gazeteye geldiğimi biliyordu. Çünkü gazetenin kadrosuna girerken Nadir Nadiye yeni hapisten çıktığımı, Kürt olduğumu söylemiştim. Polis müdürü gazeteye gelmiş, Nadir Beyle konuşmuşlar. Ben de gazetede kalmışım.

Cevat Fehmi Bey beni kutladı. Cevat Fehmi çok ünlü bir piyes yazarı, *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürüydü.

Gazeteciliği seviyordum, sevindim.

Birkaç gün sonra yine gazeteye polis müdürü geldi, Nadir Bey ile bir saatten çok konuştular.

Polis Müdürü odasından çıktıktan sonra Nadir Bey beni çağırdı; odasına girdim. Nadir Bey elindeki bambu çubuğunu sallayarak gülüyordu.

"Müdür Bey yine geldi" dedi. "Sen ne imişsin meğer, çok tehlikeli adammışsın. Türkiyede senin gibi birkaç kişi daha ol-

saymış Türkiyede halk başkaldırırmış. Siz yakında başkaldıracakmışsınız. Cahil köylüler sizin peşinize takılacak, kan gövdeyi götürecekmiş. Senin bir teşkilatın var mı, söyle de bilelim."

"Var ama bizim köyde hepsi. Hele bir çoban var, bizim nahırı o güdüyor. O teşkilatı hiç beğenmiyorum. Bence bu yıllarda başkaldırmayacaklar. Onlarda iş yok."

Gazetecilik zor bir işti. İşte bu sıralar Gökşin Sipahioğlunu tanıdım. O zamanlar *Ekspres* gazetesinde çalışıyordu. Birdenbire Gökşinin adı dillere pelesenk olmuştu da, çünkü *Ekspres*teki bir manşetten sonra 6-7 Eylül çıkmış, İstanbul baştan aşağı yıkıma uğramıştı.

Başta kendimden söz ettim. Bu bizim günümüzdeki gazeteciliği anlatabilmek içindi. Gene de anlatabildiğimi sanmıyorum. Gökşin de bu gazeteciliğin içindeydi. Böyle ortamda doğal bir gazetecilik zordu, daha doğrusu olanaksızdı. Gazetesindeki Yunanlıların Atatürkün evini bombalaması haberi için Gökşine yüklenildi. 6-7 Eylül felaketine Gökşinin gazetesindeki manşet sebep gösterildi. 6-7 Eylülü hazırlayan hükümet böyle korkunç bir yıkım beklemiyordu. Bu eylem 6-7 Eylülü hazırlayanların da beklemediği bir başkaldırıydı. Hükümet ne yapacağını şaşırdı.

Böylece de Gökşin ve komünistler suçlandı. Bunun için Gökşini hapsetmediler. Ama İstanbulda ne kadar damgalı komünist varsa hepsini topladılar. 6-7 Eylül gecesi sabaha kadar şehri dolaştım. Dolaşırken daha sonra tevkif edilip Harbiye hapishanesine atılan Aziz Nesine rastladım, gözleri yaş içindeydi. Aziz kızgındı. "Bu ne felaket, ne felaket" diyordu, "İstanbulun altını üstüne getirdiler." Durmadan böyle konuşuyor, sesim çıkmadıkça da bana çatıyordu. Bense donmuş kalmış konuşamıyordum.

Sabaha karşı ordu binlerce çapulcuyu durdurduktan sonra polis ve askerler komünistlerin evlerine baskın yaptılar. Gittikleri evlerdeki komünistlerin bir kısmı çoktan ölmüştü. Polisler evlerdeki insanları soruyorlar, onların adreslerini istiyorlardı. Kadınlar da ölülerin mezarlarının adreslerini veriyorlardı onlara.

6-7 Eylülün sonrasında komünistlerin sağ kalanlarının hepsi toplanmıştı. Şairler, romancılar, kimi gazeteciler Harbiye ha-

pishanesinde uzun bir süre yattılar. Biz gazeteci arkadaşlar hem Gökşin için, hem de boş yere hapishanede yatanlar için üzülüyorduk. Bana göre Gökşin bu olayı unutamadı. Hükümetin bunu çoktan hazırladığını bilmez miydi, ama gene de üzülüyordu.

Gökşin sonra o küçük gazeteden *Vatan* gazetesine geçti. *Vatan*ın yazı işleri müdürü oldu. O gazeteye yenilikler getirdi. Sonra bir arkadaşıyla bir gazete çıkardı. O gazetede benim de yazılarım çıktı. Nedense o gazete kapandı.

Bir süre ortadan kayboldu. Sonra gazetelerde fotoğrafları, röportajları çıktı. Sonra, uzatmayayım, gene ortadan kayboldu. Bu ele avuca sığmaz hareketli adam bir yerden baş gösterecekti. Neden sonra da olsa baş gösterdi de. Türkiye basınına getirdiği yenilikler ona yetmezdi. İçinde yetiştiğim gazeteciliğe ilkel gazetecilik demeye dilim varmıyor ya ne yapayım. Baskılar kötü, herhangi bir yaratıcılığı yok. Neredeyse 80 yılın yarısı sıkıyönetimle yürütülen, bugüne ağır bir baskı altında gelen bu ülkede özgür bir gazetecilik bekleyemezdik. Baskı düzeninde bir Sabahattin Ali, Nazım Hikmet, Sait Faik, bir Orhan Kemal, başka iyi yazarlar yetişti ama ne pahasına. Sabahattin Ali Bulgar sınırına götürülerek öldürüldü. Onu kimlerin öldürdüğü belliydi. Nazım Hikmet hiç suçu olmadan on yedi yıl hapislerde yattı. Orhan Kemale, öteki yazarlara da büyük acılar çektirdiler.

Böyle bir durumda Türkiyede kalsaydı ne yenilik getirirse getirsin, bugünkü Gökşin olamazdı. Bu yetenekli adam bir arkadaşıyla bir gazete çıkardı, onu da kapatmak zorunda kaldı.

Bu adam bir şeyler yapmalıydı, ne pahasına olursa olsun yaptı da.

Gökşin yaratıcı bir insandır. Kalsaydı elbet burada da yenilikler yaratırdı ya kimsenin haberi olmazdı. Hasbelkader herkesin haberi olsa da başına ne belalar gelirdi kim bilir.

Bir gazetecinin gazeteciliği canına da mal olabilir. Fotoğraflarına bakar, röportajlarını okursak Gökşinin bu beladan kıl payı kurtulduğunu görürüz. Gökşini tanıyanlar onun buraya kadar gelişinin ne kadar zor olduğunu bilir. Gökşin para kazanmak için Sipa ajansını kurmuş değildir. O kendi işinde çalışmak, yaratmak için bu işi kurmuştur. Parayla para kazanmak derdi değildi. Gökşinin derdi kendine yeni bir dünya yaratmaktı.

O arkadaş canlısıdır. Sevgi ve dostluk adamıdır. Onunla çalışanlarla çok konuştum. Ona kızıp ayrılanlardı epeysi. Şikayetleri onun işinden başka dünyayı görmediğiydi. Birlikte çalıştığı çoğu insan da hayrandı ona.

Onun çalışmalarına birkaç örnek vereceğim. Amerika ile Küba arasında krizde Kübaya denizci kılığında giren ve dünya medyasını atlatan odur.

Gökşin sadece bizim gazeteciliğimize yenilik getirmedi, esas dünya gazeteciliğine yenilikler getirdi. Onun çektiği fotoğraflar, yaptığı röportajlar bir genç gazetecinin işi değil bir ustanın yaratımıydı. Belki de çok şanslıydı. Münih olaylarının, Amerika-Küba krizinin içindeydi. Şans dediğimi belki yanlış söyledim. Her yetenekli kendi şansını kendi yaratmaz mı? Örneğin denizci kılığına girip de o korkunç gerginlikte fotoğraf çeken, röportajlar yapan Gökşin değil mi? Böylesi yüreklilikler her zaman yaşam pahasınadır. En belalı zamanında bir milyarlık Çine girip de çektiği o tek başına kalmış, boşluğun içinde bir ağaca dayanmış yaşlı kadının fotoğrafı bir yaratım değil mi? Bu Çin fotoğrafı uzun yıllar çalışma masamın üstündeydi. Şu içinde yaşadığımız dünyanın Amerikadan Asyaya, Afrikaya bu dünyanın trajedisini Gökşinin fotoğraflarında görürüz. Bu kolay bir iş değil, bu yürek, bu vicdan kolay değil.

Hep düşündüm, Gökşin bugün Fransanın en büyük fotoğraf ajansı olan Sipayı kurmasaydı ne olurdu. Sipa dünyanın da sayılı ajanslarından biridir.

Anadoluda hiçbir olanak olmadan yaratmaya "kan emek" derler. Gökşin Sipayı kan emekle kurdu. Sipa bir Türk tarafından kurulan dünya çapındaki tek ajanstır. Gökşin çok sıkıştığında Sipayı satmak istediğinde, satın alacak kişiler kapısına dayandığında, o ille de bir Türk istedi. Türkiyenin zenginlerinden ses seda çıkmadı. Avrupalılar çok para verseler de arkadaşımız onlara da vermedi. Çünkü ölünceye kadar ya da çalışamayacak hale gelinceye kadar Sipanın başında kalmak istiyordu. Öyle bir Avrupalı buldu, şimdi Sipanın başında.

Gökşin Sipayı kurmasa, röportajı fotoğrafçılığı sürdürseydi nasıl bir kişi olurdu? Elbette her yönüyle dünyaca tanınan bir yazar ya da büyük fotoğraf ustası olurdu.

Bill Gates'in dijital fotoğraf ajansı Corbis de Sipa Press için 22 milyon dolar teklif etmişti. Ama onların şartları uygun değildi. "Yalnızca iki sene daha şirketin başında kalabilirsin" dediler.

"Ben de onlara, peki ben bu kadar parayı alıp iki sene sonra ne yapacağım diye sordum" diyor Gökşin.

Sipa Press'te 20 milyondan fazla fotoğraf var. Sipa bir odak, bir fotoğraf, bir röportaj okulu oldu. Gökşin daha da yaratmaya devam edecek ya, "kutlarım seni Gökşin" diyeceğim böyle başarılı bir ömrün değerini bilmek için "kutlarım" demek yetse...

Gökşin Sipahioğlu'nun "Doğru Zamanda Doğru Yerde"
fotoğraf sergisinin kataloğu, İstanbul 2006

Abidin Dino
Bir Yenilikçi ya da Bir Doğa Sevdalısı

Abidin Dino bir yenilikçi dedim ama bu Abidin Dinoyu bütünüyle anlatabiliyor mu? Abidin Dino çok zengin bir kişilikti. Resme, yazıya birçok yenilikler getirmişti. Halkın tüm zenginliklerine erişebilmek için büyük bir çaba içindeydi. Tanışmamız da bu yüzden oldu. Ben o sıralar ağıtlar, tekerlemeler, destanlar derliyordum. Benim yaşadığım bölgede böyle işlere meraklı, böyle işlere değer veren, bu işlerin tadına varan kimsecikler yoktu. Abidin Dino Türkiyenin güneyindeki Adana şehrine İstanbuldan sürgün gelmişti. İstanbulda arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı S.E.S. dergisinde yazılarını okumuş, resimlerini görmüştüm. Bir arkadaşım beni onunla tanıştırdı. Ona hemen yeni derlediğim ağıtları, tekerlemeleri okudum. Abidin Bey sevincinden ne yapacağını bilmiyordu. Ben de sevinç içinde kaldım. Yıllardır inatla sürdürdüğüm çabalarıma bir kişi canu gönülden katılmış, yaptığım işin değerini bana bütün sevinciyle anlatmıştı. Ben artık coşmuştum, Dinoya ağıt üstüne ağıt, tekerleme üstüne tekerleme okuyordum. Ve ağıtları, destanları, tekerlemeleri ona coşkuyla okuyor, anlatıyordum. Dinonun sevinci bana destek olmuş, ben derleme işine daha çok sarılmıştım. On yedi on sekiz yaşlarımdaydım. Dinoya bütün bildiklerimi, yaptıklarımı sevinçle coşkuyla döküyordum. Ben ne söylesem ne söylemesem, o, o kadar seviniyordu. Benimle birlikte sevinç coşkusundaydı. Benden önce ağıdı, Çukurovaya kompozitör Adnan Saygunla birlikte gelen Bela Bartok derlemişti. Ben bunu, Bela Bartokun

Çukurovadan bir tek ağıt derlediğini ya Profesör Pertev Naili Boratavın bir yazısından ya da o sıralar Adanaya gelen kişilerin konuşmalarından dinlemiştim. Dinoya bu bilgimi de övünerek söyledim.

Abidin Dino dünyaya hayran gözle bakan bir kişiydi. Dünya onun için her şeyiyle bir tansıktı. Ovada gün altında ışıldayan taaa uzaklara giden ekinlerin kıvılcımlı ışık sellerine, koyaklarına gölge vurmuş Torosların uçuk mavi, mor, bakır rengi doruklarına, yamaçlarına, bir tapınmada gibi kıpırdanmadan bakardı. Doğa onun için yaratıcıydı. Bana göre onun için belki de tek yaratıcıydı. Ağabeyi ressam, şair Arif Dinoya göre bir doğa sarhoşuydu. Ben de onun ekin tarlalarında, renk renk çiçeğe durmuş, kar yağmış gibi pamuk açmış pamuk tarlaları ortasında durup, başka bir şeyi görmeden, başka bir yere bakmadan kıpırdamadan yöresini seyrettiğini çok gördüm. Böylecene cezbeye kapıldığında ona hiç yaklaşmıyor, gidip yere sekilenip oturuyor, onun kendine gelmesini bekliyordum.

Bir de onun halka sevgisini, dostluğunu, halkın yarattıklarına verdiği önemi anlatmadan geçmek eksik kalır. Büyük bir ustanın nereden gelip geçtiğini anlatmamak olur. Abidin Dino, paşa konaklarının dünyasından gelip halkın bütün zenginliğine ulaşmak isteyen büyük bir ustaydı. Halkın diline, halkın edebiyatına, sanatına, türküsüne varmak onun başlıca işiydi. Herkesi de halka çağırmak onun birinci ödeviydi. Halkın at arabaları vardı, renkli, nakışlı arabalardı bunlar. İlk renkli arabaların, renkli, oymalı sandıkların güzelliğine varan Dino olmuş, bu güzellikleri de yöreye, arkadaşlarına anlatan o olmuştur. Kilim hayranlığını da o getirmiştir sanatçı, aydın çevreye. Büyük halk şairi Karacaoğlanı S.E.S. dergisinde ilk o tanıtmıştır. Bu büyük sanatçının sanatını aydınlara o söylemiştir. Modern seramiği Türkiyeye arkadaşlarıyla birlikte o getirmiştir.

Yenilikçi sanatın başında ya da içinde her zaman Dino olmuştur. Halktan getirdiği dil zenginliğini kullanan kişilerden biri de Dinodur. Ressam Fikret Mualla için yazdığı kitap bir başeserdir. Abidin Dino kendini durmadan yenilemiş, kültür, doğa, insan zenginliği onun resmini zenginleştirmiş, büyük bir kişilik çıkarmıştır ortaya.

Dino doğanın gerçeğine, insanın gerçeğine varmak için çok çalışmıştır. Onun en büyük hüneri aramaktır. Aramak ve aradığına erişmektir. Resimde de hep düşlediği renkleri aramış, bulmaya çalışmıştır. Büyük ustalar hep renk yaratmışlardır. Abidin Dinonun renkleri alçakgönüllü ve kendine hastır, her büyük ustanınki gibi. Onun hüneri sonsuz renkler dünyasına varmak, onları bir daha, bir daha yaratmaktır. Abidin Dino kendine has alçakgönüllü renkler dünyasına varabilmek, yaratabilmek için çalmadık kapı bırakmamıştır. Varabildiği yer sihirli renkler kapısının açıldığı yerdir. Abidin Dinonun sihirli renkler, biçimler dünyasının yaratıldığı yerdir.

Daha önce Dinonun çiçekler dünyası için bir yazı yazmış, onun sihirli çiçeklerini anlatmaya çalışmıştım. Bu işi tam becerebildiğimi sanmıyorum. O, çiçeklerde yeni çiçek dünyaları yaratmıştı. Dünyamızda öyle çiçeklerin var olduğunu sanıyor, bir de bakıyorduk ki, var olduğunu sandığımız çiçekler gözümüzün önünden kayıvermiş, başını alıp çekip gitmiş, yerinde görmediğimiz, bilmediğimiz bir çiçekler dünyası bırakmış gitmiş.

Öteki bütün yapıtları da yeninin, yaratının tezgahlarından geçmiştir. Bir örnek vereceğim Dinonun yaratılarından. Dino bir süre de Orta Anadolu bozkırında yaşamış, Çukurovada gördüğü portakal bahçelerinde kendinden geçmiş, uyurgezer gibi turuncu portakala durmuş ağaçlar arasında, gün ışığına batmış ekinin kıvılcımları arasında dolaştığı gibi, Orta Anadolunun bozkırında da böyle kendinden geçerek yaşamış, her şeyi unutup kendini bozkırın renklerine, sonsuzuna bırakmıştı. Bırakmasaydı böylesi resimler çıkmazdı. Çok uzakta bir gökyüzü, uzak, boz renkli bir düzlük, yolda yürüyen, öne doğru eğilmiş bir adam... Bu kadar. Uçsuz bucaksız bozkır, rengini, kokusunu Dino bilir. Ol sebepten bu bozkırı Dino yaratmıştır. Belki bizim gördüğümüz bozkır bozkır değil, Dinonun yarattığı bozkır bozkırdır. Bir başka resim. Gene bozkır, Dinonun yarattığı bozkır, bozkırın arkasında Erciyes Dağı. Bu da Dinonun dağı. Bu bizim Erciyesimiz değil, Dinonun Erciyesidir. Erciyesi kimse onun elinden alamaz. Dino her şeyden önce bir atmosfer yaratıcısıdır desem çok mu iddialı olur. Kim bilir o resimler

nerede şimdi. Bunca kaç göç, bunca sürgün ilden ile, ülkeden ülkeye yer, ev değiştirmeler. O resimleri bir daha görmek isterdim.

Abidin Bey öleli on dört yıl olmuş, ne tuhaf.

Sakıp Sabancı Müzesinde gerçekleştirilen
"Abidin Dino Bir Dünya" sergisinin kataloğu, İstanbul, 2007

... Bu kadar zorluklar içinde başeserler yazmak, Mehmed gibi insanların işidir. Dili yaratmak destancıların, aşıkların işidir. Özellikle de yazarların işidir.

Mehmedden sonra Kürtçenin yazarları yetişecek, Kürt dilini onun gibi yaratacaklar. Çünkü Mehmed modern Kürt romanını yaratmış büyük ustadır. Mehmed Kürt diline, roman dilinin dikenli yolunu açmıştır. Bu, bir kültüre büyük katkıdır. Yüzyıllarca dengbejlerin dillerinden düşmeyen destanlar, Kürtlerin erişilmez güzellikteki şiirleri belalara uğramış, sönmeye başlamışken, alın size çağımızın Kürtçe romanını. Bu romanlar yalnız Kürtçenin romanları değil Türkiyenin romanlarıdır da. Mehmedin romanları pek çok dünya diline de çevrilmiştir. Böyle de kalmayacak, bu romanlar klasikleşecek, insanlığın malı olacaktır.

Mehmed Uzunun roman macerası uzun, yoğun bir maceradır. Mehmed de bütün usta romancıların geçtiği büyük kapıdan geçmiştir. Mehmedin doğduğu bölgede hemen herkes Kürtçe konuşur. Kürt yazılı edebiyatının, halk edebiyatının yoğunlaştığı bir bölgedir burası. Kürt dili çok zengin bir dildir. Melle Cizrevi gibi büyük şairler yetiştirmiştir. Dahası da, büyük Kürt destanları, masalları, ağıtları, türküleri orada söylenir. Hem sözlü edebiyat hem de yazılı edebiyat orada yoğunlaşmıştır.

Mehmed, bu en eski kültür toprağında doğmuş, anadili bu çok zengin Kürt dili olmuştur. Bir de Mehmed anadili kadar Türkçeyi de öğrenmiştir. Türk halk dili de çok zengindir. Türk

halk dili de çağlar boyunca büyük sözlü edebiyatı yaratmış, *Dede Korkut*, *Köroğlu* gibi destanları, Yunus Emre, Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu gibi büyük halk şairleri olmuştur. Mehmed Uzun bu iki halkın da dilini, sözlü ve yazılı edebiyatlarını öğrenmiş, iki dili de kaynak yapmıştır. Mehmed Uzun başta İsveç olmak üzere dünya kültürlerini de özümsemiştir.

Puşkin Rus halkının dilinden büyük bir şiir dili yaratmış, yenilikçi Rus şiirinin babası olmuştur. Arkadaşı Gogol de aynı yoldan giderek Rus halkının destan dilinden yeni bir roman biçimi, içeriği ve dili yaratmış, o da Rus romanının babası olmuştur. Nazım Hikmet de Türk halkının zengin dilinden yeni bir şiir dili yaratmış, Türkçenin en büyük şairlerinden biri olmuştur. Cigerxwîn, büyük Kürt şairleri Ehmedê Xani, Fakiyé Teyran, büyük destancı Kürtlerin Homerosu Abdale Zeyniki soyundan gelmiştir.

Mehmed Uzunun romanlarını okuduğumda çok şaşırdım, bir dilin ilk romanı böylesine ustalıkla, böylesine zengin bir dille, üstelik de gelişmiş bir roman dili yaratılarak nasıl yazılmış, diye. Mehmedin yeteneğinin, geniş kültürünün elbette bunda payı büyüktür.

Mehmed, önce Kürt dilini ve edebiyatını iyi biliyor, Türk dilini ve edebiyatını da biliyor. Sonra dünyaya açılıyor, dünya kültürünü ve edebiyatını da özümsüyor. Mehmed Kürt dili için bir talih oluyor böylece.

Mehmedin dili, usta, yeni bir roman dilidir ve Mehmed bu dille yalın, yeni betimlemeler yazar ki, insanı bu yalın dille öylesine bir büyüler ki, insan bu büyünün içinde dönenir durur. Romanlarının tipleri de sağlamdır, tipler de bütün yalınlığıyla anlatılmıştır. Böylesine yalın bir dille yazabilmek ancak büyük ustalara hastır. Betimlemeleri, göze batmadan, insanın haberi bile olmadan, destanların dili gibi örülmüştür. Mehmed, betimlemelerinde yeni doğa anlatım biçimlerine ulaşmıştır. Doğası büyük destanların anlatımı kadar yalın ve zengindir.

Mezopotamyanın yaşayan en eski dili olan zengin Kürt dilinde böyle romanlar yazılması, bir halk için mutluluktur. Mehmed Uzun böyle bir dil ustasıdır. Gelecek büyük Kürt romanının, roman dilinin ilk temel taşını koymuştur. Bu onur onundur.

Bu çağda yeni bir roman diline imza atmak kolay iş değildir. Bu güç işin altından Mehmed Uzun alnının akıyla çıkmıştır. Bu görkemli başlangıçtan sonra, bu Mezopotamyanın yaşayan en eski zengin dilinden büyük bir edebiyat, özellikle büyük romanlar çıkacaktır.

İnsanlığı insanlık eden, her şeyden önce kültürdür. Ve dünyada hiçbir kültür hiçbir kültüre zarar vermemiş, her kültür öbür kültürü beslemiştir. Bir ülkede kültürlerin çeşitliliği, o ülkenin zenginliği, büyüklüğüdür.

Mehmedin romanı, kişiliği insanlığımızın zenginliğidir. Bu insan politikada da dimdik durmuştur. Orada da hatalar işlememiş, her zaman şiddeti kınamıştır. Yaşamı boyunca konuşmalarıyla, eserleriyle savaşa karşı koymuştur.

Ne olursa olsun, kimler karşı koyarsa koysun, Türkiye barışa kavuşacaktır. Ben de buna inanıyorum. Yakında bu savaş barışla bitecek. Ve Mehmed mezarında rahat edecek.

Bu savaşın sürüp gitmesi için hiçbir sebep yok.

Diyarbakır, 13 Ekim 2007

Son Ada

Zülfünün yeni romanı üstüne çoktandır bir yazı yazmak istiyor, rahat günler arıyordum. *Son Ada* romanı beni vurmuştu. Bu romanı bir kere okudum. Elim değdikçe bir daha, bir daha okudum. Üst üste okuduğum bu roman üstüne ne yazılacaktı, merak ediyordum. Bekledim, bekledim, eleştirmenlerimizden ses çıkmıyordu.

Bir tane mi, iki tane mi eleştiri gördüm. Eleştirmen olduğunu bildiğim kişiler *Son Ada*yı görmemişlerdi. Bu roman yakında Fransızcaya çevrilecek. Eminim orada hak ettiği yazılar yazılacaktır.

Romanın konusu, daha doğrusu konuları çok ilginçtir. Pek çok konu bir ana konuya bağlanır, büyük klasikler gibi. Klasikler ana konunun yöresinde, içinde dolanıp dururlar. Zülfünün bu romanı da birçok sebepten dolayı klasikler içindedir.

Bize dışarıdan türlü türlü düşünceler geliyordu. Dışarıdan gelenlerin hepsini yazmayacağım da biri bir zamanlar çok tekrar ediliyordu. Bir arkadaşımız, konu romanı öldürür dedi, bundan sonra kimi görmüş konuşmuşsam konu romanı öldürür diyorlardı. Ben de onlara etmen eylemeyin arkadaşlar, konusuz roman olmaz, konular romanın ana gücüdür deyip durdum. Büyük bir Fransız şairi, romancısı arkadaşım vardı. Ona sordum, Türkiyede konu romanın ölümüdür diyorlar, ne diyorsunuz? Fransada böyle yazarlar var mı? Olabilir, dedi arkadaşım, sersemin biri atmıştır, o da Türkiyeye kadar gitmiştir. Sen ne diyorsun? Önce böyle söyleyenlere güldüm geçtim. Sonra baktım

olacak gibi değil, böyle roman yazılmaz, dedim her yazarımıza, her roman okuyana. Baktım ki birtakım yazarlar konusuza gidiyor. Hazırlandım bir de konferans verdim. Konusuz roman yazılmaz.

Gençliğimde Abidin Dino ve ağabeyi Arif Dino sürgün olaraktan Adanaya gelmişlerdi. Abidin Dino *Türksözü* gazetesinde yazıişlerinde çalışıyordu. Beni Arif Dinoyla o tanıştırdı. Arif Bey büyük bir ressam, şair ve büyük bir kültürdü. Her zaman Arif Dino benim üniversitemdir diyorum. Bu doğrudur.

Onunla edebiyat ve sanat konuştuk.

Roman yazmaya başladığımda dedi ki, sana roman için bir gerçek söyleyeceğim, iyi dinle. İyi dinlemesen de olur çünkü söyleyeceğim hikayelerinden de belli. Gene de söyleyeceğim: Bu çağda bir kısım romancı tek, ana tipten korkuyor. O zaman da roman roman olmaktan çıkıyor. Senin hikayelerinde bile tek tip var, yani ana tipler var.

İnce Memed tek tipli bir romandır. Zülfünün romanları da tek, yani ana tiplidir. Zülfü Livaneli bir diktatörü yazıyor. O güzelim Türkiyenin halkları bir demokrasi görmedilerse, durup dururken savaşlara girmişlerse diktatörlerin yüzündendir. Diktatörler her zaman tek kişi değillerdir. Çok kişi de olabilirler. Güney Amerikada onlar çoğunlukla askerdirler, ordulardır. Güney Amerikadaki ülkeler çoğunlukla askeri diktatoryayla yaşadılar. Daha da diktatörlerle yaşayan ülkeler var. Bize gelince biz de bir çeşit askeriyeyle yaşadık. Bunun adını da sıkıyönetim koyduk. Cumhuriyetin seksen yılının neredeyse yarısını sıkıyönetimle geçirdik. Demokrasi göremedik. Demokrasiye ulaşamadık. Daha da korkuyoruz. Korkmasak iyi olacak, çünkü bugünlerde ülkemizde demokrasi isteyenler hızla çoğalıyor. Bana öyle geliyor ki demokrasiyle karşı karşıyayız. Şunu söyleyeyim ki Güney Amerikalılar gibi olmayacağız. Bizim halkımıza güvenmeliyiz.

Güney Amerikalılar son zamanlarda önemli yazarlar yetiştirdiler. Bu yazarların çoğu dünya yazarı oldu, hemen hemen her ülkede tanındılar. Bu yazarların büyük bir kısmı dışarda yetişmişlerdi. Pariste bu yazarlardan epeysiyle tanışmıştım. Avrupa onları çok tutmuştu. Birçok yayıncıda onların kitapları ba-

sılıyordu. Dünyada en tanınan onlardı. Onların büyük yazarları daha da dünyanın yayınlarındandır.

Güney Amerika yazarlarının ilginç bir hünerleri var. O hüner zor bir hüner. Bu hünerli yazarların birçoğu Türkçeye çevrildi. Yazarlar bir araya gelmişler, herkes bir diktatör üstüne bir roman yazsın demişler. Kimi bilinen bir diktatörü yazsın, kimi de isterse kendi diktatörünü yazsın. Birçok yazar konularını yazmışlar. Bunlar da dünyada çok tanınmışlar, satılmışlar.

Zülfünün romanının bunlarla hiçbir ilgisi yok. Zülfünün romanı başka bir roman. Yepyeni. Ben bu romanı okuduğumda şaşırdım kaldım. Zülfü yepyeni bir ustalık, yepyeni bir roman getirmişti. Beklemediğim bir yenilikti Zülfünün getirdiği. Zülfünün yarattığı yeniliği okuyucuya bırakmak istiyorum ya yapamıyorum. Önce zalimliği gözükmeyen gizli bir zalim. Gururlu ama gururu hiç belli değil. Böylesi adamda ne bulunursa onda da var ama hiç belli değil ya da davranışlarını saklıyor. Biz adamları tanıyoruz. Onları çok iyi tanıyoruz. Böyle bir insanı bulmak, yazan her usta romancının karı değil. Zülfünün romanlarındaki inceden ince psikolojiyi bulmak kolay değil de böyle incelikleri bulamayanlar üzülemez, çünkü onun romanları zenginliktir. Doğa, yan tipler hepsi de romanda özel bir ses, bir zenginliktir. Bu romanda yaşam kadar canlılık vardır. Her romancıya nasip olmaz.

Bütün zenginliği bize gösteren romandaki dildir. Bir romancı her romanını aynı biçimde, aynı dille yazıyorsa o roman roman olmaz, solar gider, kalıcı olamaz. Bir roman kalıcı bir roman olacaksa dilini kendi yaratacaktır. Zülfü bu romanında romana göre bir dil yaratmıştır, bundan dolayı da kalıcı olacaktır.

Bu romanda insanların hepsi de canlı ve yaşıyorlar. Bir de tilkiler var. Bir de orman var, ormanın çamları, tilkilerin vatanı, bir de martılar. Hiç bilmediğimiz martılar... İnsanlardan bile daha güçlü anlatılmış. Zülfüce yaratılmış martılar başka bir romanda, başka bir yerde olamazdı. Bakkalın bir sakat çocuğu var. Sakat mı değil mi romanın sonuna kadar bilmiyoruz. Bu çocuk bu romanda olmasaydı, roman bu kadar büyük olamazdı. Bir de bu romanın trajik yanı var, başka bir romanda olsaydı romanı da alır götürür şuraya atardı. Zülfü bu romanda inanılmaz öl-

çüler, olanaklar yaratmış. Her şey birbirine uyuyor. Edebiyatta görkemli bir söz vardır, büyük kapıdan girmek. Bu, büyük bir eserin yazarı demek.

Zülfü büyük kapıdan bu romanıyla girmiştir.

Radikal, 16 Ağustos 2009

Mehmed Uzunla ilk ne zaman tanıştık, tam hatırlamıyorum. Ama burada İstanbulda bizim eve gelmişti. Görüşmeden önce bir-iki kitabını okumuştum. Ama bir gün, bana henüz basılmamış yeni bir kitabını getirdi. Küçük bir kitaptı, çok güzeldi. Abdale Zeyniki... Türkçe olarak yazmıştı.

Mehmed Uzundan önce bizim Çukurovada olsun, Vanda, İstanbulda olsun Kürtçe roman ya da hikaye yazan olduğunu sanmıyorum. Nasıl yazsın ki? Yasaktı Kürtçe. Ağır baskı vardı Kürtçenin üzerinde. Şiir yazan vardı tabii Kürtçe. Ama yayımlanamazdı onlar. Öyle ağızdan ağıza dolaşırdı ya da gizlice kayda geçerdi.

Kimileri bana "Neden Kürtçe yazmıyorsun?" diye adeta yakınır. Nasıl yazayım ki? Yazsam da yayımlanamazdı ki o zaman. Üstelik benim Kürtçem köylü Kürtçesi. Kürtçede bir de aydın Kürtçesi vardır. İstanbul Türkçesiyle Adana Türkçesi gibi yani...

Mehmedle ilk karşılaşmamızda bana işte o kitabının yayımlanmamış halini getirmişti. Okumamı istiyordu. Bir günde okudum, çok beğendim. Ertesi gün yine buluştuk. "Abi bu kitaba bir önsöz yazar mısın?" dedi. "Yazarım" dedim. Okuduğumda çok şaşırmıştım. Çok yetkin bir yazıydı. Bir kere, bir savaşı anlatıyordu. Savaşın içinde geçen bir aşkı anlatıyordu. Mehmed cin gibiydi, biraz bir hergele yanı da vardı. Müthiş bir kitaptı. Dehşet bir yazı... "Büyük kapıdan geçeceklerden" biriydi Mehmed. Bu, çok kullanılmış bir sözdür: Büyük kapıdan geçmek. Sadece büyük yazarlar, sözgelimi Tolstoy, sözgelimi Proust, büyük ka-

pıdan geçerler... Bu kitapta Mehmed, Vanlı bir adamın savaştaki hayatını anlatıyordu. Adam aşık oluyor ama işin kötüsü kadına da ulaşamıyor. Çok güzel bir hikaye ve çok güzel yazılmış bir hikaye idi. Ustaca yazılmış. Kurgu tabii geleneksel edebiyatın kurgusu ama yazı yani edebiyat Mehmedin. Şaşırmıştım ben ilk okuduğumda. Abdale Zeynikinin Kürtçesini okumaya çalıştım, pek bir şey anlamadım. Çünkü benim Kürtçem beylerin Kürtçesiyle anlaşamıyor. Üstelik Kürtçe okuryazarlığım da zayıf. Şiirleri okuyorum anlamıyorum. Mehmede dedim ki, "Sen oku". Okudu, o zaman anlamaya başladım, hatta tercüme etmeye bile başlamıştım. E tabii Mehmed de çok iyi okuyordu. Hatta sonraları demişti ki bana, "Yaşar abi sen o şiirleri ben okurken çevirmiştin ya, keşke teyp olsaydı o sırada yanımızda da, onları kaydetseydik..."

Mehmed ne zaman İstanbula gelse önce bana uğrardı. Havaalanında inip gelir, o zaman Basınköyde oturuyordum, uzun uzun konuşmaya, sohbete başlardık. Sık görüşürdük. İstanbulda değilse de telefonla mutlaka ararda. Oturduğumuzda neredeyse bir tek konu konuşurduk: Edebiyat. Hatırlıyorum bir tek sefer başka bir konuyu açtı: Para biriktirmiş, bir aylık paralı askerlik yapacak. Ama yurtdışındaki birtakım adamlar "Bir Kürt, Türk ordusunda askerlik yapar mı?" demişler. Onu danışmaya gelmişti. "Bak Mehmed, askerliği yapmadan Türkiyeye bir daha gelemezsin" dedim. "Çünkü bir romancının evvela bir memleketi olur. Senin bir memleketin var ki, işte böyle romanlar yazabiliyorsun." O zaman ikinci romanını da yazmıştı. Memleketi olmayan adamın romanı edebiyatı zorlamaz. Özellikle romancının mutlaka bir toprağı olmalı. Sadece romanda değil her sanat dalında çalışan her sanatçı için bir memleket lazım. Çünkü o toprağın kültürüyle büyüyor insan, o toprağın kültürüyle yoğruluyor sanatçı. Toprağından kopuk olursa romancı, yazamaz.

Mehmede dedim ki, "Askerlik yapmazsan bir daha gelemezsin buraya. Ne ananı ne babanı görebilirsin. Tanıdıklarınla sevdiklerinle görüşemezsin." Çünkü bir romancıyı genişleten o toprağın şiiridir, destanıdır, insanıdır, kültürüdür. Bu nedenle Mehmed gelmeseydi belki de üçüncü romandan sonra kesilir, öyle açıkta kalabilirdi. İkna oldu neyse...

Gerçi Mehmed uzun yıllar yurtdışında yaşadı. Hapishaneden çıkmıştı ama İsveçte Kürtlerin arasında, Kürtçenin içinde yaşadı. Bir amcası vardı, amcasının kızıyla evlendi. Evlerinde hep Kürtçe konuşulurdu. Dil yaşıyordu.

Sağ olsunlar hep çağırırlar ama ben Diyarbakıra son zamanlarda pek gidememiştim. En son herhalde *Cumhuriyet*te röportaj yaparken gitmişimdir. Bu son iki yıl içinde iki kez gittim Diyarbakıra. İkisi de Mehmed için. Bir kere hastanede ziyaret için gittim. İkincisi de maalesef cenaze töreni için...

Mehmed açısından Diyarbakırın anlamı çok büyük, çok yoğun. Bir kere o şehrin hapishanesinde yatmış olmak yeter. Mehmed hapishaneden pek söz etmezdi ama hapishanedeki dengbejleri anlatırdı. Çünkü dengbejlerle ilk ciddi ve uzun teması hapishanede olmuş. Ben de dengbej kültürüne küçük yaştan beri çok meraklıyım. Çukurovada dengbejlerin çalışmalarını toplamıştım, onları kaydetmiştim. Mehmed çok etkilenmiş bu dengbejlerden. Benim kitaplarımla ilgili olarak konuştuğumuzda da bana "Yaşar abi senin romanlarında bizim dengbejlerin izini görüyorum" demişti bir keresinde. Destanlar da önemli tabii... *Tenekey*i okuduğunda da çok heyecanlanmıştı. Mehmedin *Tenekenin* La Scala'daki galasına gelebilmesini çok isterdim. Çünkü Mehmed benim kitap ya da romanlarımla ilgili bu tür faaliyetler olduğunda çok seviniyordu. Beni neredeyse himaye eder bir tutum içindeydi. Bana sanki küçük bir çocukmuşum gibi davranırdı. Sevecen, cana yakın... "Yaşar abi senin için gittim o adama da şunu da dedim" diye sevinerek anlatırdı.

Mehmed yapı ve ruh olarak da hep olumlu bir adamdı. Ben mesela onun ağzından kötü bir şey duyduğumu hatırlamıyorum. Herhangi bir şey, herhangi bir kişi hakkında olumsuz konuşmazdı hiç. Çatışmalarda asker ya da o taraftan birileri öldüğü zaman, çok üzülürdü, neredeyse küserdi, o zamanlar kimilerinin adını bile almazdı ağzına.

Hastane ziyaretinde olsun, cenazede olsun, gördüm ki, Mehmed gerçekten çok sevilen bir yazar. Arkadaşları, çevresi, tüm Diyarbakır çok seviyordu Mehmedi. Onda galiba şeytan tüyü vardı. Çok sevilen bir adamdı.

Mehmedin ardından Kürt edebiyatının gelişim gösterebil-

mesi için genç Kürt yazarlarının da Mehmed gibi çok okuması, çok kültürlü olması gerektiğine inanıyorum. Mehmed kendi kendini çok iyi yetiştirdi. Hiçbir üniversite bir yazarı bu kadar iyi yetiştiremez bence. İnadına okurdu... İsveççe okurdu, Fransaya giderdi, okuyacak kadar Fransızca öğrendi. İngilizce de bilirdi.

Mehmedin bir de dehası var tabii. Öyle kolay değil Mehmedin yaptıklarını yapmak. Kimse yapamazdı. Çünkü roman bir dil sorunudur. Dil dediğim, konuştuğun dil değil, etrafında konuşulan dil değil, öbür edebiyatlardaki dil değil. Bir roman dili yaratamadıktan sonra doğru dürüst roman yazılamaz. O dili kendin yaratacaksın, yani yazar yaratacak. Bizde mesela bu dil yaratma konusunda belki de tek büyük yazarımız Nazım Hikmettir. Nazım Hikmet Türkçeyi yeniden, bir edebiyat, bir şiir dili olarak yarattı. Puşkin de öyle... Dünyada kim varsa büyük yazar olarak onların her biri bir edebiyat dili yarattıkları için büyük yazar olmuşlardır. Gogol olsun Cervantes olsun hep bir dil yarattıkları için klasik olmuşlardır. Mehmedde de var bu dil yaratımı. Çünkü Mehmedin geldiği yere bakacak olursak, o köyden, o kasabadan kendiliğinden yeni bir dil çıkmaz, çıkamaz. Ne kadar çok dengbej dinlese, ne kadar çok destan okusa da olmaz. Ama Mehmed o dengbejlere varmış, destancıları anlamış, onlardan yararlanabilmesi bilmiş bir yazar olarak önemli. Yurtdışında yaşamış olması Batı kültürüyle tanışmış olması da önemli ama öncelikle iki tür kültür olduğunu hatırlayalım: Bir evrensel kültür vardır, bir de yerel kültür. Yerel kültür olmadan hiçbir şey yapamazsın. Yerel kültürün üzerine yani sağlam zeminin üzerine bir miktar bile olsa evrensel kültür eklemek, yerel kültürü zenginleştiriyor, güçlendiriyor. Batının çok çeşitli sanatları, yazara, kendi roman dilini yaratırken yardımcı oluyor. Bizim Türkiyede bu dil meselesini romancılar çok az biliyor. Bu nedenle de öyle pek evrensel roman yazılamıyor. Ama mesela vakti zamanında bir Sabahattin Ali bu dil yaratımı konusunda başarılı oldu.

Mehmed hem kendi dilini hem de bu evrensel dili, roman dilini kavramış, anlamış bir yazar. Mehmedle bu dil meselesini çok sık konuştuğumuzu hatırlıyorum. O bana "Ben ne öğrendiy-

sem senden öğrendim" derdi ama öğrendiği başka kaynaklar da vardı mutlaka. Ben ona biraz yardımcı oldum tabii, özellikle destanlarda.

Çok cömert bir adamdı Mehmed. Para bakımından söylemiyorum, bilmem o yanını. Ama ruhen çok cömert bir insandı. Para bakımından da öyle olsa gerek.

Ben, 1997 idi galiba, dört ay İsveçte kaldım, o zaman Mehmedi daha yakından tanıyabildim. Bana İsveçte çok yardım etmişti. Aslında ben biraz da Mehmed için gitmiştim İsveçe. Çok iyi bir düzeni vardı. O, benim gibi kalemle yazmazdı, bilgisayarla çalışırdı. Mehmed, İsveçte çok tanınmış bir yazar. O herkesi tanıyor, herkes özellikle de kalburüstü insanların hepsi Mehmedi tanıyordu. Tanık oldum buna ben. Çevresi çok genişti. Cazip bir insandı.

Cenazede, kürsüye çıktığımda, baktım, en az yirmi bin kişi gelmiş. Birdenbire dedim ki, "Sizden öğrensinler edebiyatçıya saygıyı... Türkler öğrensin. Biz zulümle büyüdük. Devlet tarafından zulümle büyütüldük. Şu kalabalığınıza bakın: Edebiyat bir değerdir, sanat büyük bir değerdir, kültür değeridir. Sahip çıkmak lazım. Siz sahip çıktınız. Ben de size teşekkür etmek için buraya geldim. Sizin yazarınıza gösterdiğiniz sevgiyi görmek, benim için büyük mutluluk" dedim, ardından yazılı konuşmamı yaptım.

Mehmedin kitapları başta İsveççe olmak üzere birkaç dile çevrildi. Ama Batıda edebiyat artık başka bir hal aldı. *Aşk Gibi Aydınlık*... kitabı büyük bir kitaptır. Özellikle doğayı anlattığı sayfalar... Her babayiğidin harcı değildir öyle kitaplar yazmak. Çok usta bir yazar. Ben daha ilk kitabından itibaren onun ustalığı karşısında hep şaşırmışımdır.

Şeyhmus Diken titiz bir çalışmayla Mehmedin son dönemini neredeyse bir belgesel tadında kaleme almış. Bu çalışması yazarların, sanatçıların gelecek kuşaklara aktarılması açısından da önemli.

Mehmed yaşasaydı bugün dünyanın büyük yazarlarından biri olabilirdi. Gene de öyle. Müthiş bir adamdı.

Şeyhmus Diken'in *Zevalsiz Ömrün Sürgünü Mehmed Uzun* başlıklı kitabının önsözü, Ocak 2009

KONUŞMALAR

Fransa'nın en etkin gazetelerinden Le Monde, *4 Ekim 1981 günlü Pazar Eki'nde* (Le Monde Dimanche) *birinci sayfanın tümünü, ikinci sayfanın yarısını Yaşar Kemal'le Altan Gökalp'in yaptığı aşağıdaki konuşmaya ayırdı. Bu yazının çevirisi 15 Ekim 1981 tarihli* Milliyet Sanat *dergisinde yayımlandı.*

İnce Memed ilk yayından 26 yıl sonra, sizin yarattığınız bu kahraman, Türk köylüsünün bağrından çıkarak yeniden canlanıyor. Yakınlarda, Çukurova'da yapılan bir röportaj sırasında topraklarından atılmış köylüler, İnce Memed'in bu bölgede gerçekten yaşadığını söylüyorlardı. Sizin düş gücünüzün yarattığı bu kişiliğe onların sahip çıkmalarını nasıl yorumluyorsunuz?

Ben Çukurova kökenliyim, Çukurovayı taşıyla toprağıyla bilirim. Yöre halkını, sorularını çok yakından tanırım. Bildiklerimi ve duyduklarımı yazdım. Fakat köy yaşantısının bir dökümünü yapmıyorum. Ben, köylerden çok kentlerde yaşadım. Burjuvalar, emekçiler, balıkçılar... Her meslekten çeşitli kişilerle karşılaştım.

Edebiyata gelince, bu alanda karşımıza halk edebiyatı çıkar. 13. yüzyılda Yunus Emre ile başlayan bir başkaldırı geleneği Nazım Hikmetle günümüze dek gelmiştir. İlginç bir istatistiğe göre Türkiyede 13. yüzyıldan bu yana 38 ünlü Türk şairi öldürtülmüş! Şu bir gerçek ki, Anadolu edebiyatı ve şiiri her şeyden önce

Anadolu halkının başkaldırısının sesi oluyor. En büyük mistik ozanımız Yunus Emre bile şöyle diyor:

Yoktur beylerin mürveti
Bindikleri Arap atı
Yedikleri insan eti
İçtikleri kan oluptur.

Ezici güçlere karşı ne büyük bir öfke. 13. yüzyılda Baba İshak ayaklanmalarından tutun da öteki yüzyıllardaki Celali başkaldırmalarına kadar Anadoludaki tüm başkaldırışların çıkış noktası zorbalara karşı "Kardeşlik, Eşitlik ve Özgürlük" düşüncesi olmuştur. Mehdiler ise bu yolu altı yüzyıl boyunca sürdürmüşlerdir. Mustafa Kemal de bu "hayır" diyenlerin çizgisindedir. Onunla birlikte, Türkiyede ilk olarak Anadolu kültürüyle bütünleşen bir devlete sahip olduk. Benim kuşağımın yazarları bu kültür bütünleşmesi içinde yerlerini aldılar. Soylu bir Osmanlı ailesinden gelen Nazım Hikmet bile büyük şiirini Anadolu halkının bağrında yarattı. Yaşamının on yedi yılını düşünceleri nedeniyle cezaevlerinde geçiren Nazım Hikmet, şiirini burada, Anadolunun her bir köşesinden gelmiş her tür insan, hırsızlar, katiller, ezilenler, sömürülenler, kısacası tüm duyarlılıklarıyla var olan halkının arasında geliştirdi. Günümüz Türk edebiyatının okulu hapistir. Yazarımız Sabahattin Ali de öldürtülmüştür.

Kemal Tahir 15 yıl, Aziz Nesin 5 yıl, yaşayan en büyük şairimiz Ahmed Arif 5 yıl, müzisyen Ruhi Su 5 yıl hapiste yatmışlardır. Ben de bu çizgide yer alıyorum. Ve kendimi Mahmut Makal dışında, romancı olan ilk Türk köylüsü olarak görüyorum. Köyüm, içinde yetiştiğim yöre, ozanların, şairlerin yöresidir: Buradan gelip geçen büyük ozanlar capcanlı bir şiir birikimi, şiir geleneği bırakmışlardır Ben bu gelenek, bu birikim içinde yoğruldum. Sekiz yaşımdayken köylerde şiir okurdum.

Böylesi özel nitelikler taşıyan bir yöreden gelmiş olmanız, eserlerinizin yalnız Türkiye'nin çeşitli kültür ortamlarına değil, onun da ötesinde, Avrupa'ya, öteki ülkelere geniş okur kitlelerine ulaşmanızı engellememiş.

Dünya edebiyatını da yakından izledim. Tolstoy, Çehov ve Dostoyevskiyi 20 yaşında okudum. Dünya edebiyatıyla kendi köklerimi birleştirmeye çalıştım. Faulkner ve Stendhal benim için özel önemi olan iki yazardır. Stendhal, epiği en iyi anlamış kişidir. Bir roman yazmaya başlamadan önce, iki yazarı okumaya kendimi yeniden zorlarım: Nazım Hikmeti dilimi canlı tutmak için, Stendhal'i, romanımın psikolojik sınırlarını genişletmek için. Malraux'nun *İnsanlık Durumu* kitabını okuduğum vakit, yazını eskimiş buluyorum. Oysa Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*ı sanki bugün yazılmış gibi. Modern Türk yazarlarını da biçim açısından Stendhal kadar çağdaş bulmuyorum. Faulkner'a gelince özellikle insan-doğa ilişkileri açısından, roman anlayışı açısından, aramızda ortak yanlar buluyorum.

Kökeniniz ve kaynaklarınız, başkaldırışınızı ve epik alana olan ilginizi açıklıyor. Eserlerinizde sözünü ettiğiniz, olayların yer aldığı yöreler, toplumsal ve demografik dalgalanmalarla sürekli değişiyor. Burada toplumlar da öyle. 1920'lerde, toplumun yüzde 90'ı köylerde yaşıyordu. Şimdi ise köy-kent yerleşim dengesi yarı yarıya. Toplumsal yaşam kentlere kayıyor.

Ben de bir köylü olarak, kendimi kentin ortasında buldum. Son romanlarım hep kent üzerine. *Demirciler Çarşısı Cinayeti* değişim halinde olan feodal Anadoluyu, Çukurovanın sanayileşmesini anlatıyor. Hiç derisini değiştiren bir yılan gördünüz mü? Yılanın derisini değiştirmesi tam bir trajedidir. Edebiyatımız Türk toplumunun bu acılı ve trajik değişimlerini yakından izlemelidir. Eserlerimizde insana değer verdiğimiz sürece kent uygarlığında da yerimiz olacaktır.

İnsan ve doğa ilişkisini, insanlar arası ilişkilerle en azından eş değerde tutuyorsunuz.

Doğanın yağmalanmasına karşı bir öfke gösterilecekse, bunu edebiyatçılar tüm şiddetleri ile yapmalıdırlar.

Duygusallık değil öfke gerekli. Dünya edebiyatına bakarsak insanın benliğini aşan bir öfkeyle, haykırışla karşılaşırız. Shakespeare, Euripides, Homerosa bakın. Sanat eseri bir şiddettir. Bana kalırsa çağımızda en iyi Dostoyevski yansıtıyor bu şiddeti. Doğa bir manzara, bir süs değil. Doğa insanın canı kanı gibi.

Bazı gerçekleri yazarken keşfediyorum. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*ni yazarken de böyle oldu. Kapitalist düzenin Çukurovaya getirdiği belaları daha iyi sezdim.

1930'lu yıllara kadar bu ovada toprağa gereken değer verilmedi. Toroslardan gelen köylüler ovadaki çalıların köklerini çıkarıyorlardı. Çıkarılan her kök bir başarı, bir utkuydu köylüler için...

1949 yılında ovaya yüzlerce traktör girdi. Bu traktörler ovayı dümdüz ettiler. Ovanın doğal örtüsünden ortada hiçbir şey kalmadı. Böceğiyle, kelebeğiyle, kartalıyla insan iç içe yaşıyordu artık Çukurovada. Orada kartallar yığınak yapıyorlardı. Kartallar uçtuğu zaman gök görünmez olurdu. 1957 yılında bu kartalların bir tanesi kalmadı. O sıralarda, at vebası salgını çıktı. Atlar öldükçe leşleri ilaçlıyorlardı. At ölülerini yiyen kartallar da zehirlenip öldüler. At ölüleri... Kartal ölüleri... Çukurovayı ovalıktan çıkardılar. Bugün çeltik tarlalarıyla birlikte, hiçbir ilacın üstesinden gelemediği yeni bir sinek türü oluştu.

Giderek doğayı karşımıza alıyoruz. Onu düşman sayıyoruz. Aynı biçimde insanın yarattığı değerleri bozarak onu battal bırakıyoruz. Kendi çelişkilerimize, sınıf sömürümüze doğayı da ortak ediyoruz.

Doğayı dramı, trajedisiyle nasıl söylemeli, nasıl anlatmalı?

Romanın yapısı, dili hep bu doğa ilişkisiyle iç içe olmalıdır. Kimi kez çok uzun cümleler yaptığımı söylüyorlar. Yakından bakılacak olursa bütün bu uzun cümleler doğayla ilgili. Denizi betimleyen bir dil, bir atın şahlanışı için kullanılan dile benzemez. Dilin ritmi, uyumu, müziği, doğaya olan başkaldırışı, sevinç haykırışını, çılgınlığı vermeli. Doğanın ritmi değiştikçe yaşamın ritmi de değişir.

İlerlemiş endüstri toplumlarında, çocuklar, yetişkinler, topluluğun dışında bırakılır. Sizin romanlarınızda çocuklar, devre dışı olmak şöyle dursun, yetişkinler topluluğunun çelişkilerine çözüm arayan kahramanlar olarak yansıyorlar. Yapıtlarınızda, çocuklar yaratıcı ya da yıkıcı kahramanlıkların yerini alıyor. Çocuklukta bulduğunuz nedir?

Bana göre çocuklar eksik varlıklar değildir. Onların da bizim gibi üstün ve alçak yanları vardır. Bilgileri, deneyleri az diye onlara tepeden bakmamalı. Bir tay doğduktan on dakika sonra, annesinden süt emmek için ayağa kalkar. Bunu başaramazsa ölür. Çetin bir doğa yasasıdır bu. Anadoluda bir çocuk daha yürümeye başlarken, kendini varlığın ortasında bulur. Hemen köy yaşantısına katılır. Hayvanları güder... Tarlaya gider... Yetişkinlerle birlikte üretime geçerken deney sürecine girer.

Buna karşılık şimdi dünyanın birçok yerinde yeni bir anlayış başgösterdi. Çocuklar bambaşka bir şekilde eğitiliyorlar. Bu eğitim, bir süzgeçten, onların beyinlerine aktarılan bilgilerden başka bir işe yaramıyor. Her şeyi ezberden öğreniyorlar. Bir çocuğa, "Sana şunu öğreteceğim" dediğiniz andan başlayarak insanlar arası eşitlik ilişkileri son bulur.

Böylesi bir eğitimden sonra, çocukların düştükleri ruhsal bunalımlara şaşırmamak gerek. Hayvanlar gibi terbiye edilmeye çalışılan çocuklar sonuçta, insanlığı mahvedecek düğmeye de basabilirler.

Eski Yunan akademik geleneğinden aldığımız bu soyut eğitim tarzı bizi tarih bilincinden yoksun kılıyor. Okullar, çocukları ezen işkence yerleridir. Buna karşın bu cehennem döngüsünü kırmak üzere Türkiyede Köy Enstitüleri deneyi olmuştu. Bu enstitülerin amacı okulu köye getirmek değil, üreterek öğretmek, üreticilerin deneylerinden yararlanmaktı. Doğada yaşayarak, yaşamı elleriyle, gözleriyle öğrenmek...

Bir gün tüm Anadolunun bugünkü sağlıksız eğitim sisteminden geçerek okuryazar olacağını düşündükçe sarsılıyorum. Yalnızca okuryazar olmanın anlamı mı var? Eğitim ismine layık olmayan bir eğitim düzeni sürdükçe koskoca bir yalan!

Anadolu efsaneleri, geleneksel halk hikayeleri sürekli olarak yansıyor yazılarınızda. Anadolu'yu inceleyen halkbilimciler, ele aldığınız konulara, kaynaklandığınız efsanelere hiç yabancılık duymuyorlar. Bu verileri romanınızın içine nasıl yerleştiriyorsunuz?

Sermaye birikiminden söz edildiği gibi, doğa ile karşı karşıya olan insanın bilgi birikimi olacağını düşünüyorum. Her çağda insanlar zayıf, umarsız zamanlarında, sığınacak kişiler, dün-

yalar yaratırlar. Yemek içmek kadar önemli bir gereksinmedir bu. Orta Anadoluda, Göremede öteden beri insanlar ısınmak, aydınlanmak için yakacak bir şey bulamamışlardır. Bu bozkırlarda ne odun ne de yağ bulunur. Güneş batımından sonra zifiri bir karanlık kaplar etrafı. Karanlık insan soyunu her zaman korkutmuştur. Oysa bu bölgede topladığım tüm efsaneler ışıktan söz eder. Doğa üstü ışıklar ararlar ve bulurlar... Her yer aydınlıktır. Burası bir ışık cennetidir.

Buna karşılık benim bölgem Çukurovada Toros dağları var. Yaylaya çıkıldığında gece boyu çam çırası yakılır. Evlerin önünde ateş yanar. Işık, insanların gündelik yaşantılarının bir parçasıdır. Çukurovada ışık efsaneleri üretilmemiştir. Efsanelerin çoğunun somut yaşama yanıt veren bir somut temeli vardır. Belki de bunalım dönemlerinde, peygamberlerin doğmasının bir nedeni de budur.

Üç romanınızda, Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu*'nda olduğu gibi...*

Çukurovada 30'lu yıllarda müthiş bir kuraklık oldu. Üç yıl boyunca insanlar ve hayvanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bu dönemde Tanrının gazabından kurtulmak için belki de yirmiye yakın evliya türedi. Bizim köyümüzde Ali, evliya olduğunu söylemeye başladı. Her ev en güzel döşeğini ona ayırıyordu. Kimse onu paylaşamıyordu. Birinin evinde iki günden fazla kalsa kavga çıkıyordu. "Bizim evliyayı tekelinize alıyorsunuz, her şeyi kendiniz için istiyorsunuz" diyorlardı. Ali ise "kutsallığını" yaratanlara eşit payda umu dağıtmaya çalışıyordu.

Neyse 1933 yılında bir sonbahar günü yağmur yağmaya başladı. Hem de ne yağmur. Sanki her bir yerinden gök delinmişti. O yıl hiç görünmemiş bir ekin oldu, fışkırdı tarlalardan. Toprak tam üç yıl beklemişti. Çayırlardaki otlar diz boyu. Arı kovanları bal, incirler, narlar... Bütün ova çıldırmıştı.

Herkes Aliyi unuttu. Ali ahırlarda uyumaya başladı. "Evliya evliya götü gevliye" diye bütün çocuklar peşine düştü. "Evliya" iken bolluk gelsin diye onun ayaklarına kapananlar onu alaya alıyorlardı. Ali tek söz söylemiyordu. Kimse ona yiyecek vermiyordu. Onu çobanlıktan da attılar. Bir sabah ırmağın 5 ki-

lometre uzağında cesedini buldular, kendini öldürmüştü. Aliyi çok severdim. Bu üçlü anısından doğdu.

Sözlü gelenekten geldiğinizi söylemenize karşın, Memed bir roman kahramanı, Anadolu köylüleri ona sahip çıksa bile. Örneğin sizinkiler gibi romanlar karşısında, "bestseller" etiketini almış romanlar karşısında, halk ozanlarının, masal anlatıcılarının sözlü edebiyat geleneğine ne oluyor?

Bir süre önce, küçük bir köydeydim. Bana "İnce Memedin serüvenlerini anlatan Fehmi Terziyi dinleyeceğimizi" söylediler. Onu dinlemeye gittik. Kim olduğumu ona söylemedik. Anlattıkları benim yazdıklarımdan ya da herhangi bir yazarın yazdıklarından çok daha güzeldi. Köy köy dolaşarak anlattığı öykülerde, dinleyicilerinin gözlerinden aldığı tepkilerle kişilikleri, olayları, yöreleri değiştirerek harikalar yaratmıştı. Epopeler, binlerce yıl akarsuyun altında cilalanmış çakıl taşları gibidir. İşte Memedin serüvenlerini anlatan köylüde de bir kez daha buna tanık olmak beni büyüledi.

Karıncanın Su İçtiği *Üzerine*

Röportaj: Alpay Kabacalı

Karıncanın Su İçtiği, *"Bir Ada Hikayesi" genel başlığını taşıyan dörtlünün ikinci kitabı. Gerçekten, romanın başlıca kişilerinden biri de ada... Ama daha pek çok kişi var bu romanda. Oraya geleceğiz. Bir de, arka planda Birinci Dünya Savaşı var. Zaman zaman ön plana çıkıyor. İsterseniz bu savaştan başlayalım.*

Savaşlar birer soykırımdır. Bu, yalnız Birinci, İkinci Dünya Savaşları için geçerli değil. İkinci Dünya Savaşında da böyleydi. "Soğuk Savaş" denen Üçüncü Dünya Savaşı da insanları ikiye, üçe, dörde ayırdı. Bitmiş de değil. Bir yerde bitiyor, başka bir yerde başlıyor. Silah üreticileri devletler, ülkeler üzerinde çok etkili. Canlarını koymuşlar silah üretimine. Herhalde çok kazanıyorlar. Bu gidişle savaşlar hiç durmayacak. Dünyadaki sivil kuruluşlar bunun önüne geçebilir. Sivil kuruluşlar gittikçe güçleniyor ama, yeterli değil. Dünya savaşlarını Avrupalılar çıkardı. Daha önce dünya savaşları yoktu. Makedonyadan kalkıp Hindistana giden bir Büyük İskender var ama, bu dünya savaşı değil. Roma İmparatorluğu dünyanın bir kısmını istila etmiş, Osmanlı İmparatorluğu dünyanın büyük bir bölümünü ele geçirmiş ama, bunlar da dünya savaşı değil. Soğuk savaş sürerken bile kanlı Vietnam Savaşları oldu. Nazım Hikmetin Rusyada yayımlanmayan "Neyi Bildirir Sayılar" şiiri var. Diyor ki: "62 yılında iki avcı uçağını sofraya koysak / çevirsek ete ekmeğe şaraba salataya / 40 milyon adam doyasıya yer içer". Savaş karşıtı

pek çok insan var dünyada. Savaşlar gene de sürüyor. Ben asıl bozukluğu eğitim sisteminde görüyorum.

Savaşın sonucu olup olmadığı tartışılacak bir sorun daha var romanda öne çıkan:

Mübadele. İnsanlar yerlerinden yurtlarından, ülkelerinden edilip sürgüne gönderiliyorlar, bir daha dönmemek üzere... Bu romana çalışırken mübadeleyi inceledim. İki milyon insanın yerinden yurdundan edilmesi... Bunu yazmaya kalktım. Hiç de kolay değildi. En zor yazdığım kitap bu oldu. Konusunu 1973'te Abidin Dinoya anlatmıştım. Abidin Bey, "Bunun altından zor kalkılır Yaşar," dedi, "çalıştın mı, inceledin mi?" Nereden gelmiş bu değiş tokuş ("mübadele"yi ancak böyle çevirebiliriz) fikri? Temellerini öğrendim. Bu romanla ilişkisini nasıl kuracağım, yazmadan önce onu da saptadım. Bir romancının en büyük çabası, koşullar içindeki, durumlar içindeki insanı anlatmaktır. Durumlar içerisinde psikolojisinin nasıl değiştiğini... Bizim bütün sorunumuz, insan psikolojisinde yeni ufuklara varmaktır. İnsan davranışları sonsuz. Örneğin savaşa girmeden önce korkuyor. Korku, çatışmaya, sıcak savaşa girince kalmıyor. Çocukluğumda, Çanakkale Savaşına girmiş bir Başçavuş İsmail Ağa vardı. Durmadan anlatırdı. Büyükler artık bıkmıştı. Biz çocuklar dizinin dibine oturur, dinlerdik. Dünyanın en iyi masalcısı gibi anlatırdı Çanakkale Savaşlarını. Herkes savaşı anlatırdı. Avşarlardan on beş, on altı yaşında çocuklar askere gitmişler. Onlar için "Vayanam kurasının ağıdı" diye bir ağıt yakılmış. Bir de Avşarların Sarıkamış kilimi vardı. Boynu bükük bir insan... Hiç böyle şey yoktur Avşar kilimlerinde.. "Vayanam kurasının kilimi" de deniyordu.

Birinci Dünya Savaşı, Karıncanın Su İçtiği*'ni okurken de duyumsandığı gibi, yalnızca bir cepheler savaşı değil. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişiyle felaketler başlıyor; savaş alanı dışında kalan bölgelerde de büyük kırımlar, acılar yaşanıyor.*

İttihat ve Terakki her şeye hakim. Bir Bahattin Şakir var, korkunç... Enver Paşa zavallı, İttihatçıların silahşoru Yakup Cemilden de fazla kan içici bir adam. Kültürsüz. Her şey onun elinde. Enver Paşa olmasa Osmanlı bu savaşa girmeyebilirdi,

deniliyor. Mustafa Kemal Paşa, kumandayı elinde bulunduran bu yozlaşmış adamlardan çok çekiyor. Kurtuluş Savaşı sırasında da karşısına çıkıyorlar.

Romanda tiplerin çokluğu, insan kalabalığı da dikkati çekiyor. Karıncanın Su İçtiği, *bence en kalabalık romanınız.*

Tarihte anlatım sanatının üç büyük yapıtı var. Biri, *İlyada.* Homeros savaşı anlatır, önce Akhilleus'un sonra Hektor'un kişiliğini çizer. İkisi de büyük savaşçıdır, kahramandır. Sonra ne kadar insan anlatmışsa Homeros, Troyalılardan olsun Akhalardan olsun, hepsini kısa kısa, üç dört sayfada çizmiştir. Bu çok büyük başarıdır. Ve Gogol, yeni bir *İlyada* yazıyorum diye, *Ölü Canları* yazmıştır. Bir adam Rusyada çiftlikleri dolaşır, ölü canları satın alıyorum, der. Alır, alır, alır. Ölü canlar hiçbir işe yaramaz. Romanda, bütün çiftlik sahiplerinin kişilikleri çizilir. Çok başarılı bir romandır. Üçüncüsü, Nazım Hikmetin *Memleketimden İnsan Manzaraları.* O da hep çiziyor. Kişileri, aileleri, bölgeleri çiziyor. Benim adam da bir kişiliktir. Cennet gibi bir adadır. Romanda bir işlevi var. En büyük işlev de adaya düşüyor, canlı bir insan gibi... Bunun bir de sonu olacak. Bu insanların, başka bir duruma düştükleri zamanki psikolojileri...

Bütün bu insan kalabalığının, savaşın yıkımlarının, savaş sonrası sorunlarının, yeni bir yaşam kurma çabalarının yanı sıra, doğa da varlığını hissettiriyor romanda. Hatta, son cildin adı (Çıplak Ada Çıplak Deniz) *bile şimdiden birtakım ipuçları veriyor.*

Başka bir roman daha var yazmak istediğim. Ormanların yok edilmesi üstüne. Uzun yıllar önce onu yazmak istiyordum, önce röportaj yapayım dedim. Maraştan başladım, ta Hopaya kadar... "Yanan Ormanlarda Elli Gün"deki röportajları biliyorsun. Karadeniz ormanlarını yazmadım, çünkü yanmıyordu. Yöre rutubetli, bir de çam cinsleri ayrı. Bütün Akdeniz kıyıları, ta İspanyaya, Lübnana kadar, sarıçamla kaplıdır. Sarıçam çabuk yanar. Gazeteciliğimde son röportajım da, "Denizler Kurudu". 1965'lerde, Türkiye İşçi Partisinin her toplantısında, ne zaman çıksam kürsüye, "Biz Türkiyeyi kurtarmak istiyoruz ama Türkiyenin toprağı çoktan gitti!" diye başlıyordum konuşmaya. Eroz-

yonu anlatıyordum. Sadun Aren, "Senin adını erozyon koymuştuk" der. Ben doğanın nasıl tükendiğini, öldüğünü biliyorum. Örneğin Pos ormanı vardı Kozan-Karaisalı arasında, büyük bir koyakta. Otuz metrelik sedir ağaçları vardı. Fenikeliler, eski Mısırlılar gemi yapımında, gemi direklerinde kullandıkları keresteyi buradan alırlarmış. Bu biliniyor. Çok dolaşan bir arkadaş, "Pos ormanı diye bir şey kalmadı" dedi. Sonra Çukurovada, bizim Kadirli, Kozan, Osmaniye taraflarında "kars ağacı" diye bir ağaç vardı. Kadirlinin eski adı da Kars-ı Zülkadriye. Bu ağaç da kalmadı. Tek tük rastlanıyor. Kars, karacan gibi, meyve vermeyen bir ağaçtır. Çukurova, 1940'lara kadar çam ormanlarıyla doluydu. Şimdi bir tek ağaç yok. Toros ormanları hemen hemen bitti. 1940'larda bir gün Andırından çıktım Pehlivan Ustayla birlikte, ormanın içinden yürüye yürüye Kadirliye gittik. Kilometrelerce orman... Şimdi tek ağaç yok! Bir ülkede toprağın yüzde 25'inin orman olması gerek. Bu oran yüzde 8'e düşmüş. Olacak şey değil! Bir de "Sünger Avcıları" röportajı yapmıştım. Şimdi sünger de yok Türkiyede. Bizimkiler Cezayire kadar gidip oralardan sünger toplayıp getiriyorlar. Egede sünger de kalmadı! "Denizler Kurudu"da tirollerin nasıl denizi bitirdiğini yazıyorum. İnsanoğlu bunun farkında değil. Dünya elden gidiyor. O kadar hızla yok oluşa gidiyor ki, insanoğlunun sonu yakında gelecek. Bunu kimse istemez elbet. Doğasız bir dünya, insansız kalacak bir dünyadır. Bu bilince varamıyorlar insanlar.

Bu, teknolojinin sonucudur, deniyor. Ama teknoloji adına hiçbir önlem alınmıyor. Teknoloji kimin elinde? İşçi kimin elindeyse teknoloji de onun elinde. İşçilere veriyorlar. Ama doğa parçası açık açık hiçbir şey isteyemiyor. Dili yok toprağın, dili yok suyun, dili yok denizin... Kimse bunun üstüne varmıyor. Egemenlik büyük insanlığın eline geçerse, ona göre bir düzen kurulursa dünyada... Dünyayı teknolojiden başka hiçbir şey kurtaramaz. İnsan gücü kurtaramaz. Onun için, teknolojiye düşman değilim. Teknoloji büyük insanlığın eline geçtiği zaman, soyunun kurumasını istemeyen insanlar yeni bir yere getirirler, teknolojiye doğayı yeniden kurtarma görevi verebilirler. Teknoloji ilerleyeceğine göre, kurtuluş gerçekleşebilir.

Romanda, çarpışan iki taraf arasında kalmış cerenler var. Onlar, bir bakıma doğanın simgesi. Ya çarpışan insanoğlu?

Mezopotamyada büyük bir savaş kopuyor. Birinci Dünya Savaşı... Toplar tüfekler patlıyor, iki taraf birbirine giriyor. Dağlardan boşanıyor cerenler, oradan oraya kaçıştıktan sonra tam çarpışmanın ortasında kalıyorlar. Dalga dalga, bir, bir tarafa vurup dökülüyorlar, bir öbür tarafa... Oradan oraya... Sonunda, her yandan gelen kurşunlarla yarıdan çoğu kırılıyor. Ortada durup kalıyorlar. Onlar ortaya gelip durdukları anda, her iki taraftan da birdenbire kirp diye ateş kesiliyor. Cerenler çıkıp gidiyorlar, çölde çarpışma yeniden başlıyor. Sonu şöyle bitiyor: Çölün kumları üstünde askerlerle cerenlerin ölüleri yan yana, kucak kucağaydı. Bu, şu demek: Hayvanları öldürmeyecek kadar merhametli insanlar, birbirlerini nasıl öldürüyorlar? Emirle, zorla... İşte Enver Paşa... Sarıkamışta ordu falan kalmamış, herkes donmuş. Dağdan inmiş, canını kurtarmış insanlara "Siz asker kaçağısınız" diyor, "Aç ağzını," diyor, kurşunu boşaltıyor. Romanda Kaçak Hasana soruyor, o da "Bölüğümü arıyorum" diyor. Alıp ordu karargahına getiriyor iki kişiyi, "Bunları asın, bunlar vatan hainidir" diyor!

Siz, romanlarınızda kendinize özgü bir dil yarattınız. Benim bu konuda bir çalışmam da var. Yaşar Kemal olgu ve eylemleri nasıl anlatır, doğayı nasıl anlatır, kişileri nasıl anlatır, insan psikolojisini nasıl anlatır, bunları ele alıyorum. Bu son romanda dil özellikle dikkati çekiyor.

Yazar, her romanında ayrı bir dil kullanmak zorunda. Çünkü her roman aynı değil. Göçebeyi anlatıyorsan ona göre dil kullanacaksın, İstanbulu anlatıyorsan başka bir dil... Örneğin duran bir ağacı anlatıyorsan, dilin de duran bir dil olmalıdır. Diyelim, *Ortadirek*te dağdan iniyor bir kişi... Dilin ona uygun olması lazım. İnsan kendisiyse, bir anlatım biçemi de olur. Başka türlü olmaz. Gel de gökyüzünü dalgalı bir deniz gibi anlat! Mümkün değil. Elbette benim dilimde, yazış biçimimde birtakım etkiler var. Ama kendine has... Nazım Hikmetle Pariste karşılaştığımızda, *Ortadirek*ten birtakım cümleleri sordu bana. Ben, "Halk böyle söylüyor" diyorum. "Hayır," diyor, "bunlar senin cümlelerin."

Çok sonraları *Ortadireki* yeniden okurken anladım ki, cümleler benim cümlelerim.

Bir parantez açıp bu konuşmada Nazım Hikmet'e de bir yer ayırsak mı?

Pariste Nazımla uzun uzun her şeyi konuştuk. Bütün hayatı hapishanede geçsin, düşüncesinin uygulandığına inandığı ülkeye gitsin, müthiş bir düş kırıklığına uğrasın... Bu Nazım Hikmet için ölümden de ağır bir şey. Öldüğü tarihlerde Budapeştede buluşacaktık. Bir gün, İngilterede, Cambridge'deydim o sırada, bana telefon etti. "Budapeşteye biraz erkence gel" dedi. "Beni sen gönderdin, İngilizceyi öğrenemesen bile İngilizleri öğren diye göndermedin mi?" dedim. Ama bırakmadı, her hafta telefon ediyor, erken gel, diyordu. "Sen de Macaristan Kültür Bakanlığının çağrılısısın. Bilet gönderteceğim" diyordu. Macaristana telefon ettim, "Benim kitabım çıktı, alacağım yok mu?" dedim. "Var," dediler, "gelince ödeyeceğiz." Sordum öğrendim, bir aileye bir buçuk yıl yetecek kadar bir paraymış. Nazıma "Ben kendi paramla gelirim, bilet istemem" dedim. O beni çağırdı ya, para biriktirmeye çalışıyor ikimize yetecek kadar, hazırlık yapıyor. Macaristanda şiirleri çıkıyor, para alacak ama, şiir kitabına daha az para ödeniyor. Rusyadan daktilo getirip orada daha yüksek fiyatla satmayı bile düşünmüş, bunu sonradan öğrendim. Parise gidişimin ikinci günü Nazımın ölüm haberi geldi. Oradan Budapeşteye geçecektim. Gittim ama, Nazımsız hoş olmadı...

Bu son romanınızda cümleleriniz sözdizimi (sentaks) açısından da özellikler gösteriyor.

Bir romancının dili, kendi kişiliğinin dilidir. Ben *Binboğalar Efsanesi*nde de yeni bir şey yaptım. Ama kimse farkına varmadı. Dışarda da, içerde de... Örneğin Fransada çıktığı zaman Fransız Eleştirmenler Birliği "Yılın Kitabı" ilan etti, göklere çıkardılar. Ama kimse bir şey yazmadı.

Binlerce askerin donup öldüğü Sarıkamış (belki "savaşı" demek, "felaketi" demek gerekir) da önemli yer tutuyor bu romanda. Be-

nim okuduğum üçüncü ciltte, Tanyeri Horozları*'nda da çarpıcı şeyler anlatıyorsunuz.*

Sarıkamışta olup bitenler beni çok ilgilendirdi. Çok okudum. Belki de delirmiş bir insanın başının altından çıkan bir durumdu. Hasan İzzet Paşa var Doğu cephesindeki ordunun başında, sanıyorum o devirde korgeneral. Iraktan ayağı yalın, başı kabak, yazlık elbiseli perişan bir kolordu geliyor buraya. Erzurumda lojistik duruma bakıyorlar. Bir kere silah az. Almanlardan alınmış ama, Çanakkalede çok silah gerekiyor. Savaşın can damarı da Çanakkale. Yiyecek de yeterli değil. Ve kış bastırıyor. En korkuncu da o. Hasan İzzet Paşa, "Bu kış yerimizde bekleyelim" diyor. "Rus ordusu üstümüze gelemez. Gelirse de durdururuz, hücum edeni durdurmak daha kolaydır." Rusların Sarıkamışta iki üç tümeni bulunduğunu da biliyor. Ruslar Alman cephesine önem vermişler, büyük yığınağı oraya yapmışlar. Onun için de burayı güçsüz bırakmışlar. "Bahar gelince hücuma geçer, Sarıkamışı alır, ileriye de gideriz" diyor. "Ama şimdi, bu kışta kıyamette bir şey yapamayız. Ordu da elden gider." Bu düşüncesinde diretiyor. Enver Paşa geliyor, başkumandan vekili. "Kumandayı ben ele alıyorum" diyor. 10 Aralıkta hücum emri veriyor. Hedef, Allahüekber Dağları. Allahüekber Dağlarına çıktıklarında ordunun dörtte üçü kırılmış. Yukarda, Kürtlerin Yaylası dedikleri yerde müthiş bir bora, fırtına çıkıyor. Yiyecek de yok. Binlerce kişi donup ölüyor. Benim romanda şeker yiyerek hayatını kurtaran bir kişi var. Kurtuluyor, adaya kadar geliyor.

Edebiyatta ada, genellikle bir ütopya yaratmak, bir ütopyayı anlatmak için kullanılmış. Bu romanda -aynı zamanda bir kişilik olan- ada, başka bir işlev görüyor.

Hep söylerim ya, Güney Savrun Gözesi diye bir roman yazmayı tasarlamıştım. Bu bir suyun trajedisiydi. Kasabaya kadar gelen, önüne setler, bentler kurulup çeltik tarlalarına akıtılan, yatağı yarılan... İçinde ne kadar hayvan varsa ölen suyun... Evet, Anavarzanın dibinden Ceyhan ırmağına dökülen Savrun suyunun ölümüne şahit oldum pirinç tarlalarında. Bunu yazacaktım. Onu da Abidin Beye anlatmıştım on yedi, on sekiz yaşlarımdayken. "Çok müthiş bir konu" demişti. Hala yazamadım. Ama

doğayla her zaman ilişkim oldu. Pirinç tarlalarında su bekçiliği ya da kontrolörlüğü yaptığım zaman daha çok ilişkim vardı. Haftada iki kere Savrun boyunca elli, altmış kilometre gidip geliyordum. Yaya gitmek zorundaydım. Yol yoktu. Çiçeğiyle, otuyla, her şeyiyle su kıyısını ezber etmiştim. O zaman doğanın her parçasının bir kişiliği olduğunu anladım. Bunu her zaman da söylüyorum. Benim yazarlıkta şansım oldu bu. Başka şanslarım da oldu tabii. Hapishanesinden tut, batos ırgatlığına, traktör sürücülüğüne, öğretmen vekilliğine kadar otuzdan fazla işe girdim çıktım. Şimdi sayacak durumda bile değilim... Sonra, adaya kadar gelenlerin hepsi bir maceradan geliyor. O maceraları anlatmak zorundadır bir romancı.

Tarihin belirli noktasında adadan, yakın geçmişte yaşananlara bakmak, insanların yakın geçmişiyle o andaki yaşamları arasında bağlantı kurmak için... Ada, adeta o badirelerden geçtikten sonra geleceğini kurmaya girişen insanları bir araya getiren bir laboratuvar...

Anadolunun altı üstüne gelmiş. Anadolu aç yoksul, yerinden yurdundan edilmiş insanlarla kaynaşıyor. Osmanlı İmparatorluğu bitiyor. Sakat kalmış insanlarla, askerlerle dolu ülke. Rus orduları gelince Doğu Anadoludan göç başlıyor. Benim ailem de bu macerayı yaşayarak Çukurovaya gelmiş. "Bir Ada Hikayesi"nin birinci kitabı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*da biraz da benim ailemin macerası anlatılır. Rus ordusu yaklaşıyor, yerlerinden kıpırdamıyorlar. Top güllelerinin sesi geliyor, gene aldırmıyorlar.

Ancak köyün içine bir top güllesi düşüp de müthiş bir çukur açınca kaçıyorlar. Bizimkilerin Çukurovadaki o memleket hasreti... Van Gölünün en güzel yerinden ayrılmışlar. Orası, Ernis köyü, Livan aşiretinin merkezi. Bir Kürt köyü. Babamın amcasının oğlu ya da amcası, beyi, İstanbulda Aşiret Mektebinde okumuş. Pariste okuduğu da söyleniyor. O akıllı adam bile yerinden kalkmıyor... Sonunda on binlerce kişi Anadoluya dağılıyor. Bir lokma ekmek bulmaya. Egede müthiş bir savaş olmuş. Derken mübadele olmuş. Yani kıyamet kopmuş Anadoluda...

Sizin birçok romanınız için de böyle oldu. Kimi yönleri dikkati çekiyor, kimi yönlerinin ayırdına varılmıyor.

"Akçasazın Ağaları" ikilisinde, yani *Demirciler Çarşısı Cinayeti*yle *Yusufcuk Yusuf*da romanın başlıca konularından biri, üretim aracı değiştikçe doğanın da değişmesidir. Ama onunla birlikte insan psikolojisi de değişiyor. Bir bilim adamı, Michelle Bosquet, bunu çok daha sonra yazdı. Roman Fransada çıktığında *Nouvelle Litteraire* dergisi "Olgunluk çağındaki bir romancının şaheseri" diyor, ama roman ne getirdi, onu anlatmıyor.

Dil konusu açılmışken sormak istiyorum. Son günlerde bir televizyon görüşmesinde Kenan Evren'i kıyasıya eleştirdiniz. Buna neden gerek gördünüz?

Evren Paşa, benim canımla oynadı. Dil Kurumunu kapatmak ne demek? Atatürkün vasiyeti var, mülkünü Dil Kurumuna bağışlamış. Paşa, mülk yağmacılığı yapıyor. (Bu da sert oldu ama, ben ne yapayım?) Dil Kurumu, Mustafa Kemalin kurduğu, bu ulusu ulus yapan iki önemli kurumdan biri. Sevr olsaydı, Anadolu Türklüğü diye bir şey kalmayacaktı, o kesin... O ne yapmış, bir de dili kurtarmak istemiş. Çok da tutumlu bir adam, devletin parasını harcamamak için çabalıyor. Kişisel parasıyla iki kurum kurmuş. Nasıl Kurtuluş Savaşında hayatını koymuşsa, ulusun hayatı için önemli gördüğü Dil ve Tarih Kurumlarını da kendi parasıyla kurmuş. Yoksa, macerasını bitirmiş, köşesine çekilmiş, bir bölük candarmayla, belki bir bölük polisle korunan, tarih önündeki yeri belli Evren Paşa için böyle konuşmazdım. Ama canıma tak dedi. Üstelik, "Ben Atatürkçüyüm" diyor.

Hayati bir konu olan dil üzerinde durduğumuza göre, dil-kültür ilişkisi, ulusal kültür-evrensel kültür bağlantısı üzerine görüşlerinizi de alsam...

Dili yazı yaratır, geliştirir. Yani yazılı edebiyat dili yaratır. Halk da yaratır ama, yazılı edebiyatın yarattığı kadar yaratamaz. Bir devir gelir ki, dil kalıplaşabilir. Mustafa Kemal dile bu kadar önem vermeseydi, Nazım Hikmet de benim kuşak da, bizden sonrakiler de kolay kolay çıkış yapamazdık. Bizim kültür temelimizde neler yok ki... Urartu, Hitit, Grek, Arap, Fars,

Osmanlı, Türkmen... Hepsinin üstünde oturuyoruz. Mustafa Kemal, Türkçeye önem vermiştir ama, hiçbir dili, hiçbir kültürü de yasaklamamıştır. Dünya binlerce kültürlü bir çiçek bahçesidir. Bu çiçek bahçesinden bir kültür yitecek olursa bir rengini, bir kokusunu yitirir. Silahlı emperyalizmde hiçbir kültür hiçbir kültüre en küçük bir zarar vermemiştir, tersine bütün kültürler birbirlerini beslemişlerdir. Bugünkü dünya uygarlığının Akdenizden doğması, Akdenizin dünyanın başka yerlerinden daha çok kültürlü olmasından dolayıdır. Akdeniz belki de dünyanın geriye kalan yerlerinden daha çok kültür mozayiğine sahiptir. Bir kültürün ölmesi, bir ülkenin ölmesi kadar tehlikeli bir şey, çünkü insanlığın bir parçası gidiyor, istediğimden değil. Bu devirde bölünmek değil, bütünleşmek önemli. Ama kimsenin kültürünü öldürmeye, dilini kesmeye kalkışmamak gerek. Benim bu söylediklerimi kabul etmeyenler olacaktır, bu dört ciltlik romanı bizim ülkemizde yadırgayanlar da olacaktır. Ben Avrupalı gibi yazmıyorum, kendim gibi yazıyorum. Kendi kültürümce yazıyorum. Böyle olunca, insanlıkla birleşiyorum, insanlığımı yazıyorum. Mitterrand, beni Olof Palme'yle tanıştırırken "Tanışıyor musunuz?" diye sordu. Palme, "Ben onun ikinci vatanının başbakanıyım, Yaşar Kemal için televizyonda da konuştum" dedi. Bunun üzerine Mitterrand bana sordu: "Sen Çukurovalısın, İskandinav ülkelerinde nasıl bestseller oluyorsun?" Mesele şu: İnsan dünyanın her yerinde aynıdır. Eğer çok derinlemesine yazmışsan kendini, bütün insanoğlu ile derinlemesine beraabersin. Yazar da bu demektir.

Cumhuriyet Kitap, 30 Mayıs 2002

Gerçek vatanseverlik nedir?

Gerçek vatanseverliği tarif etmek o kadar kolay değil. Herkes kendine göre anlıyor. Dünya değiştikçe vatanseverlik anlayışları da değişiyor. Vatanseverlik hem çok zor, hem de çok kolay bir kavramdır.

Durup dururken bana vatanseverliği, ormanları konuşurken sormanızı anlıyorum. O benim gençliğimde ormanlar üstüne yazdıklarımdan, konuşmalarımdan ileri geliyor. Orman üstüne dilime pelesenk ettiğim sözleri okumuşsunuzdur: Vatan önce sağlıklı bir topraktır. Sağlıklı toprakta en önemli öğe yüz örtüsüdür. Yani vatan, ormanları, çayır çimenleri, çiçekleri, böcekleri, kuşları, yabanıl hayvanları, suları, daha binlerce öğesiyle bir bütündür.

Bütün saydıklarım arasında bir toprağın sağlıklı bir vatan toprağı olabilmesi için yüzeyinin en az yüzde yirmi beşinin bir orman olması gerek. Bu, dünyanın kabul ettiği bilimsel bir gerçektir. Ve biraz da tartışmalıdır. Kimi bilim adamları yüzde otuzdan, otuz beşten aşağı inmiyorlar.

1953'ten bu yana siz bu işlerin içindesiniz, "Yanan Ormanlarda Elli Gün" röportajımızdan sonra. Benim bildiğime göre doğayla uğraşmayı hiç unutmadınız, bu büyük röportajdan sonra "Denizler Kurudu" röportaj dizisini yaptınız. Sonra makaleler, romanlar... Gerçek vatanseverlik sizce...

Bizim ormanlarımız gittikçe tükeniyor. Ne yüzde otuzu, ne yüzde yirmi beşi, ne de yüzde on beşi. Bir gazeteyle yaptığım bir konuşmada, halkımızla devletimiz birleşmişler topraklarımızı bitiriyorlar demiştim. Bu topraklar, bizim olduğu kadar insanlığın da toprağıdır, demiştim. Birleşmiş Milletlere başvuracaktım, vazgeçtim. Birleşmiş Milletlerin elinden ne gelir demiştim. Vatanımızı biz koruyamadıktan sonra. Bir vatandaş çok kızmış buna, vay efendim bu adam bizi Birleşmiş Milletlere şikayet ediyor diye. İşte bizde böyle vatanseverler de var.

Bizim topraklarımız yüzde doksan erozyonda. O bir zamandı diyenler çıkacak. Yüzde yüz demeye dilim varmıyor. Vatanseverliğe gelince, bence başlıca vatanseverlik toprağımızı korumaya çalışmaktır. Vatanlar işgal edilebilir. Bizim vatanımız da işgal edildi, millet el ele verdi kurtulduk. Dünyamızdaki birçok vatan da işgal edildi, Çin, Hindistan, Rusya, Vietnam, kurtarıldılar. Ama yüz örtüsü bozkır, çöl haline getirilmiş, çürütülmüş, yüzde doksan erozyona uğramış vatan toprakları hiçbir zaman, hiçbir biçimde kurtarılamaz. Yüzde yüz erozyona uğramış bir vatan toprağı hiçbir koşulda kurtulamaz. Kolay kurtarılamaz diyecektim, vazgeçtim. Ölmüş bir toprak diriltilemez. Elimizde bir yeşil yaprak, bir yeşil çimen, bir tek ağaç kalmışsa bile, onu ne pahasına olursa olsun korumak... İşte gerçek vatanseverlik budur.

Coğrafi değerler yaşayan miras olarak kabul edilebilir mi?

O mirası çarçur etmemişsek, o mirasın can damarımız olduğunu bile bile inkar etmişsek. Üzülmeyelim bu gidişle elimizde miras diye bir şey kalmayacak.

Çukurova'nın kurutulduğu günlerden ve oraların değişiminden söz eder misiniz?

Çukurovanın durumu bütün dünyaya örnek olmalı. Çukurovada çok sinek vardı. Bu yüzden de çok ölüm oluyordu. Özellikle çocuklar ölüyordu. Bir de sıtma savaş müdürü Doktor Seyfi Bey vardı. O Adanaya geldikten sonra Çukurovada sıtma azalmaya başladı. Ölümler de azaldı.

Bu sıralar Çukurovadaki bataklıklar da kurutuluyordu. En kolay kurutulan bataklık Akçasaz oldu. Akçasaz bataklığı

Anavarza kayalıklarının dibinden başlıyordu. Ceyhan ırmağı yakındı. Bataklıktan ırmağa bir kanal açıldı, bataklık bir on beş yirmi gün içinde boşalıverdi. Yavaş yavaş öteki bataklıklar da kurutuldu. Yalnız çeltik ekimi sürüyordu. Seyfi Beyi de bir yere atamışlardı. Ölümler, çocuk ölümleri daha sürüyordu. Bataklıklar yoğun bir çabayla kurutuldu. Çukurovada büyüklü küçüklü on beş kadar bataklık vardı. Her bataklık kuşlarıyla, bitkileriyle ayrı bir dünyaydı. Örneğin Akçasazda flamingolar uçtuklarında gökte kanat kanadaydılar. Anavarza bizim köye yakın olduğundan uçan flamingoları, kamış kesmeye gittiğimizde görüyorduk.

Bataklıklar kurutuldu, ne kuş kaldı, ne bir şey. Bataklıkların yeri tarla oldu. Tarlalar çok bereketliydi. Çukurova dünyanın en verimli toprakları derler, bataklıktan çıkmış topraklar daha da bereketliydi.

Çukurova kurutulmuş göllerden çıkartılmış çok toprak kazandı, kuşları, kelebekleri, bitkileriyle bir dünya yitirdi.

Çukurovada bataklık kalmamıştı ya ovanın yüz örtüsüne fazla dokunulmamıştı, ağaçlıklar, çalılıklar daha duruyordu. 1950'lerde Çukurova traktör doldu. Bundan sonra traktörlere kötenler takıldı, kötenler çalılıkların altını üstüne getirdi. Ova ağaçlıktı, ağaçlıklar köklerinden söküldü, yerlerine pamuk ekildi. Sonra tarım ilaçları... Ne böcek kaldı ovada ne kuş.

Anavarza kayalıklarında, ovaların yöresini çevirmiş dağların bu yüzlerinde kartal vardı. Kartallar o kadar çoktu ki kimi yerlerde uçtuklarında, gökyüzü gözükmez dedikleri gibi. Çukurovada yiyecek çok olduğu için, yamaçlarda kartallar çoğalmıştı. Toroslarda bir kol uzamış gelmiş Çukurovanın karnında durmuştu. Bizim köyün üst başındaki kayalıklarda çok kartal vardı. Kartallar uçtuğunda gökyüzü kapanırdı. Bir de bakır rengi kızıl kartal vardı, artık soyu tükenmiş.

Yıllar sonra köye gittiğimde hiçbir kartal görmedim. İkindi üstü bile gökte bir tek kartal yoktu. Oysa bundan önce ikindileri gökyüzü kartalla dolardı. Bizim köylülere sordum, ne oldu kartallara diye. At vebası çıktı dediler. At vebasından kartallara ne olurmuş? Atlar ölünce atları zehirledik. Köyde, bu yörelerde at kalmadı. Atların ölüleri yazılarda, tarlalarda kaldı. Kartallara

gün doğdu, her leşin üstüne on beş yirmi kartal indi. Zehirli leşi yiyen kartal öldü, yazılar ovalar kartal ölüleriyle doldu. Her yer kartal ölüleriyle kapkara kıpkırmızı kesildi. Soyu tükenmekte olan kızıl kartalın böylelikle bizde de soyu bitti.

Bataklıklar kurutulunca yüzlerce kuş, böcek, bitki türü bitti. Kartallar da ağılandı. Şimdi Çukurovaya kırlangıçlar geliyor, onlar da gün geçtikçe azalıyor, leylekler bile az geliyor. Çukurova çok yoksullaştı. Narenciye de bitti, pamuk da ekilmiyor. Toprak eski verimini gün geçtikçe yitiriyor.

Oysa dünyanın birçok yerinde bataklıklara dokunulmuyor, çünkü bataklıkları kurutulunca toprağın dengesi bozuluyor.

Çukurova ormanlık, çayırlıktı. 1950'lerde ovaya traktörün girmesiyle ovanın yüz örtüsü toptan değişti. Toroslarda, Torosların özellikle Çukurovaya bakan yüzünde hemen hemen orman kalmadı. Çukurovadan başlayan bir sedir ormanı vardı, ona "pos ormanı" derlerdi. Türkiyedeki, belki de dünyadaki gür ormanlardan biriydi. Aldığım haberlere göre onun da yerinde yeller esiyormuş.

Bir de barajlar var. Çukurova barajlarla sulanıyor. Yüzeysel sulama olduğu için de bereketli toprağın ömrü azalıyor. Bir de tarlaların ovaya bakan yüzlerinde makilikler. Makilikler düpedüz ormandır. Daha doğrusu bir orman türüdür. O da tükenmekte. Yamaç ormanların, Akdenize uygun bir orman türü olan makiliklerin tükenmesinin de Çukurovaya çok kötü etkileri oluyor, yağmurundan sellerine, rüzgarlarına kadar. Yalnız Çukurovada değil, bütün topraklarımızda bir yitme var. Biz de bu yitirmenin önüne geçmek için değil, bitmesi için devletimizle halkımız el ele verdik bütün gücümüzle çalışıyoruz. Ha gayret!

1950'lerde orman köylüsünün ormanı yok etmesinin temel sebepleri nedir?

Tarla kazanmak. Bir de kaçakçılık. Kaçakçılık her şeye karşın şimdilerde biraz azalmışsa da sürüyor. "Yanan Ormanlarda Elli Gün" adlı röportajımda bunu enine boyuna yazmıştım. *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan röportaj 1950'lerde Büyük Millet Meclisinde konuşulmuş, Ormancılar Cemiyeti röportajı benden

istemiş, kitap yapmış, elli bin basmıştı. Orada yangınların sebeplerini anlatıyorum: Ormanları tarla çıkarmak için yakıyorlardı. Yanmış ormanın ağaçlarını kesmek daha kolay oluyordu. O kitapta ormanın başına ne bela gelmişse hepsini yazdım. Eski gazetecilik olsaydı, genç gazeteciler bu kitabı alırlar düşerlerdi yola. O gün ormanı niçin yakıyorlarmış, bugün niçin yakıyorlar. Görülüyor ki dün de bugün de durumlar beter. Bugünlerde sanırım önemlice bir değişiklik var, o da deniz kıyısındaki makilikler, ormanlar. Kıyı ormanları da turizmin kurbanı. Makiliklerini, ormanlarını yakıp çimento sarayları kuracaklar. Ve ormansız Türkiye çok zengin olacak. Yani şanlı bacasız fabrika. Dört yandan, günümüze nasılsa kalmış, birkaç ağacı da yakacaklar, el elde baş başta. Bizim devletimiz hükümetlerimiz halkımızla bir araya geldik Türkiyede yeşil bırakmayacağız, diye. Yazık ki insanlar bir hoş olmuşlar, kendi kuyularını kazıyorlar. Türkiyeyse erozyonda, yeşil ota bile düşmanlıkta birincilerden biri.

Sizce doğanın korunması, sizin dediğiniz gibi, bu kadar hayat memat meselesi mi?

Hayat memat sorunudur. İnsanoğlunun soyunun bitmesidir. Bilinen şu ki, böyle giderse insanoğlunun yaşamı son bulacaktır. Son bulmadan da insanlar değişecekler, üstlerinden her gün bir delilik yeli esecek, savaşlar çoğalacak, insanlar kırıma uğrayacaktır. İnsanların bugün de büyük bir kısmının açlarından ölmeye başladıkları görmediğimiz, bilmediğimiz bir şey değil. Aç it fırını yıkar, ya aç insan ne yapar? Türkiyenin toprakları artık Türkiyenin halkını besleyemez hale geldi. Revaçta endüstri. İnsanoğlu demir mi yiyecek? Doğanın yozlaşmasının sonu insanoğlunun yozlaşmasıdır. Yozlaşmış, zıvanadan çıkmış, çürümüş insanlığın ne yapıp ne yapmayacağını şimdiden kestirebilir miyiz? Çılgınlığının üstünden gelip, doğayı yeniden yaratıp, insanlık kendi yaratıcılığına yeniden dönebilir mi? Sonumuza şimdiden ağlamaya mı başlayalım? Yoksa başımızı iki elimiz arasına alıp doğayı kurtarmak için elbirliği ederek bu çılgınlığa dur mu diyelim?

Bütün bunlar teknoloji yüzünden mi? Suların, havaların kirlenmesi, ağaçların tepeden başlayarak kuruması hep bugünkü teknoloji yüzünden mi?

Teknoloji kimin elinde, önce bunu sorgulamalıyız. Teknoloji bir azınlığın elinde. Azınlık teknolojiyi kullanırken, kimsenin gözünün yaşına bakmıyor. Onların elindeki fabrikalar Tunayı mı kirletiyor, umurunda değil. Tuna kaç ülkeden geçiyor, her ülkenin sanayi atıkları, yerleşim yerlerinin atıkları doğru Tunaya dökülüyor. Bu kirlenmeyi önlemek mümkün ya, teknolojinin sahiplerinin umurunda değil, paralı bir iştir arıtma. Eskiden Allahın parmağı yok ki gözünü çıkarsın derlerdi. İşçilere yaşama hakkı verilmezse işçiler grev yapabiliyorlar. Grev hakkı olmayan diktatoryalarda bile işçiye biraz vermek zorunda çalıştırıcılar, yoksa açlıktan ölürler. Doğanın işçiler gibi böyle bir talihi yok. Ne grev yapabilir, ne bağırıp çağırabilir. Yatam ki ölemden başka bir çaresi yok. Akdeniz gibi bir deniz de kirlilik sınırda. Karadeniz bitti bitecek. Karadenizi denizlikten çıkarmak için bir tek Avrupanın Tunası yetecek. Teknolojiye düşman olamayız. Bugün dünyadaki her oluşum bizi teknolojiye düşmanlığa itiyor. Teknoloji insanoğlunun bugüne kadar yarattığı en büyük gelişimdir. Teknolojiye düşman olmak en büyük insanlık suçudur. Öyleyse dünyamızı, insanlığımızı, soyumuzu nasıl koruyabiliriz? Teknolojinin azınlıktan, büyük insanlığın eline geçmesiyle. Bu mümkün mü, mümkün. Elbette mümkün. İnsanlık için mümkün olmayan hiçbir şey yok. Mağaradan gelip bugünkü teknolojiye ulaşan bilinçlenmiş insan için ulaşamayacağı hiçbir yer yok.

Bugünkü yaralanmış, hastalanmış can çekişen dünyamızı, insanlığımızı yalnız be yalnız teknoloji, teknolojinin gücü kurtarabilir.

Bugünkü başı beladaki insan çoğunluğunu gene bugünkü teknoloji mutluluğa kavuşturabilir. Ne yaparsa yapsınlar, örneğin televizyonu nasıl kullanırsa kullansınlar, televizyonları istedikleri uyuşturucu haline soksunlar, gene de halkı bilinçlendirici bir tortu kalır. Dünyadaki yenilikler, az da olsa halkların bilinçlenmesine yardım ediyor. Bunun önüne geçmelerinin mümkünü yok. O teknolojiyi ellerinde tutanların tez gün-

de akıllarını başlarına almaları gerek. Bir gün gelir ki onların kullandığı teknoloji geriye tepebilir, teknolojiyi her şeye karşın halklar da kullanabilir.

Makiliğin bir orman türü olmasına karşın orman olarak kabul edilmemesini neye bağlıyorsunuz?

Felakete uğrayan yalnız makilikler değil, kestanelikler, kızılağaçlar. Sebebi, bu ülkeyi koruyacak bilinçli kişilerin çok az olması. Kızılağaç niçin bir orman ağacı değilmiş? Kestaneler de öyle. Bu ağaçların öteki orman ağaçlarından ayrımı ne? Kestane değerli bir ağaçtır, özellikle tekne yapımcılığında kullanılır. Kızılağaca gelince, herhalde onun da bir marifeti vardır. Bu son yasayı çıkaranlara sorarsak belki söylerler.

1953-1954 yıllarında "Yanan Ormanlarda Elli Gün" adlı dizi röportajınız günlerinde kestane, kızılağaç gibi ağaçları orman dışına çıkaran böyle düşünce, böyle bir eylem var mıydı?

Benim bildiğime göre yoktu. Bildiğime göre birtakım adamlar, arkalarındaki hangi güçle bilmiyorum, Toros dağlarındaki ceviz ağaçlarını kesiyor, Ceyhanın Seyhanın üstünden Akdenize taşıyorlardı. Birkaç yıl içinde ilaç için ararsan Toroslarda ceviz ağacı kalmadı. Bu yasalardan sonra kızılağaç da kestane de kalmayacak. Ne mi yapacaklar? Belki tekneler, belki mobilyalar, ne bileyim, belki de yakacaklar.

Ben kendimi bildim bileli ormanların başı belada. Önceleri yoğun bir kaçakçılık vardı. Bir köylülerin kesmeleri, yangınlar, açmalar. 1953, 1954'te Maraştan Hopaya ormanları dolaşırken Karadeniz kıyılarını yazmadım. Karadeniz rutubetliydi, oralarda kolay kolay yangın çıkamazdı. Yalnız, o sıralarda açmalar başlamıştı. Ormanı hopur ediyorlar, yerine fındık dikiyorlardı. Ben o zamanlar açmaları yazmaya gerek görmedim ya oralarda açma başını almış gitmişti. O kadar çok tarla, bahçe açmışlardı ki Karadenizde, toprak kaymaları, ulu seller başladı. Fındık bahçeleri ormanın yerini tutmaz. Bundan sonra Karadeniz toprak kaymalarını yoğunlukla yaşayacak. Kestaneler gidecek, kızılağaçlar gidecek, bozuk ormanlar, güvendiğimiz Karadeniz ormanları da belki Akdeniz ormanlarına benzeyecek.

Hiçbir kurtuluşumuz yok mu? Bu tablo karanlık bir tablo değil mi?

Ne yapalım ki çok karanlık bir tablo. 1953'te Profesör Heske ve onun arkadaşları Türk profesörler diyorlardı ki, 25 yıl sonra Türkiyede ormanlar biter. Bir ülke topraklarının en azından yüzde yirmi beşinin orman olması gerekiyor. Ormanlarsa o gün bugündür yanıyor.

Bozuk ormanlar, makilikler için ne diyorsunuz?

Bozuk orman dedikleri toptan orman niteliğini yitirmiş orman değildir. Türlü sebeplerden, örneğin küçük yangınlardan, açmalardan, kaçakçılıklardan dolayı bir kısım ağaçlarını yitirmiş ormanlardır. Ormanı orman yapan bir niteliği içinde taşır, çalıları, otları, çiçekleri, birtakım canlıları içinde taşır, zamanla da ya kendiliğinden ya seyrelmiş yerlere ağaç dikilerek bozuk orman dedikleri yerler tam ormanlığa dönüştürülür. Bizde epeyce ağaç da dikildi bozuk orman dedikleri yerlere, bunlar tez bir zamanda tam orman niteliği kazandılar. Sonra gene çoğu yakıldı.

Demek ki ormanlarımızı böylelikle kurtarabileceğiz?

Kurtarabilirdik eğer dikilmiş, yeni orman olmaya yüz tutan ağaçları yakmasalardı. Dikilmiş ormanları da yaktılar gözümüzün yaşına bakmadan. Şu söylediklerim bozuk ormanlar içindir, bozkırlara dikilmiş, bozkıra dönüşmüş yerler için değildir. Bozkıra dönüşmüş yerlere dikilmiş ağaçların orman niteliği kazanması için uzun zamanlara gereksinim var. Dikilen genç ağacı sonuçta gene yakacaklar. Böyle orman adayı çok da orman yaktılar. Nedense kimi yerlerde de dikilmiş ormanları daha yakamadılar. Memleket kuruyor.

Sizce doğanın korunması neden önemlidir?

Doğa bütünüyle dengeler üstüne yapılanmıştır. Bugünkü teknoloji bu dengeyi bozuyor. Orman olmayınca gereğince yağmur yağmıyor, yağmur olmayınca sular azalıyor, sonunda da kesiliyor. Al sana verimli Anadolu topraklarından bir çöl. Dünyada bizim akarsularımız kadar akarsuyu çok ülke az. Göller

kurutulmadan sularımızın durumu çok daha iyiydi. Doğa zenginliğimiz, doğa güzelliğimiz dillere destandı. Uygar ülkelerde gölleri kurutacaklarına, göllere gözleri gibi bakıyorlar, göllerin zararlarını gideriyorlar. Bizde neredeyse bir dünya incisi olan Manyas Gölü kurutuluyor. Manyas da kuruyunca yüzlerce kuş türü de bitecek. Öteki doğa zenginliklerimiz gibi.

Akarsularımız da kıyıda köşede kalmış birkaç ormana bakıyor. Sularımız yavaş yavaş azalacak, sonunda da erozyondan dolayı biten topraklarımız Arabistan çöllerine dönecek. Şimdiye kadar Anadolu topraklarında ne kadar çay, akarsu kurudu bilen var mı?

Dünyamızı dünya yapan uygarlıklar büyük verimli topraklarda doğmuştur: Eski Mısır, Mezopotamya, Ege, Urartu.

Bereketli Anadolu topraklarıysa çölleşiyor. Dünya uygarlığının odaklarından biri olan bizim Egeye şöyle bir bakalım, azalmış çayların kıyılarını kilometrelerce çakıltaşlarının aldığını görürüz. Çukurovayı sorarsanız o da bir alem. Çukurovanın doğasını değiştirip bir tarım çölü durumuna düşmesi ilginçtir. Türkiyenin verimli toprağının hikayesi yalnız bizi değil insanlığı da ilgilendirir. Sizin yerinizde olsam bunun üstünde de ciddiyetle dururum. Ben romanlarımda bu değişimi anlattım.

Son hükümet politikasının doğa üstüne etkileri konusunda neler düşünüyorsunuz?

1950'lerde *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan röportajımı bir daha okudum, orada bir kişi diyordu ki, her orman yasası çıktıkça ormanlar biraz daha yakılıyor, daha batıyor. Bu hükümetler ne istiyorlar bu ülkeden? Biz ne kadar bağırıp çağırsak da onlar bildiklerini okuyorlar. Beterin beteri var, son hükümet de bozuk ormanları makilikleri satıp 25 milyar dolar alacakmış. Bir ormanın orman olduğunu kim saptayacak? Bilirkişi mi, bir orman mühendisi, bir değerli doğa kültürünü yemiş yutmuş bir politikacı mı? Kim olursa olsun, bu hükümet çok cesur, çok gözü kara. Bir ülkenin geleceğini kurutmak kolay bir iş değil. Bu hükümetin yaptığı, son darbeyi vurmaktır. Geleceğini korumaya kalkacak bilinçli halkımız yok. Aydınlarımıza gelince hepimiz

derin uykulardayız, üstümüze ölü toprağı serpilmiş. Can çekişen topraklarımız ölüyor.

Köpeksiz köyde yaşayanlar eli değneksiz gezerler. Çırılçıplaklar bile gezebilirler.

Yeşil Atlas dergisi, 6 Kasım 2003

Nasıl gazeteci oldum, *Cumhuriyet* gazetesine nasıl girdim. Bin türlü söylem var benim için. Hiçbiri doğru değil. Hep atıyorlar, neden atıyorlar ben de bilmiyorum. Gelseler bana olduğu gibi söylerim. Doğru söylememek gibi bir huy var bizde. Hiç de utanan yok bundan, yanlış diyoruz yine utanan yok. Şimdi ben doğrusunu söyleyebilirim size.

Nadir Nadi Bey bir gün Adanaya geldi, Arif Dino orada sürgündü. Abidin Dinonun ağabeyiydi, çok önemli bir ressam, önemli bir şair, önemli bir kültür adamı idi Arif Dino. Ve benim çok dostluğum var onunla. Sandalye falan da yoktu evinde. Bir gün baktım Nadir Bey geldi, minderlerinin üzerinde oturdu. Çok büyük saygısı vardı Arif Dinoya. Orada Nadir Beyi tanıdım.

Sonra bir gün bir hikaye gönderdim askerden, ilk hikayemi gönderdim Arif Dinoya, çok sevmişti onu, birçok insana da okutmuştu. Talasta yazmıştım, Kayserinin Talas ilçesinde. Orada askerdim. Amerikan Hastanesini askeriye emrine almıştı. Dokuz askerle beni oraya tayin ettiler, bekliyordum hastaneyi. Oturup yazıyordum.

Bir de Turhan Feyzioğlu vardı, onların Talasta yazlıkları vardı. Öyle bir 15 dönüm kadar da elma bahçeleri vardı, ondan sonra bir de Molular vardı, iki genç. Onlar bana evlerinin anahtarlarını verdiler, çok iyi de kitaplıkları vardı, Feyzioğlunun da çok iyi kitaplığı vardı. O da Siyasal Bilgilerde asistandı. Babası da zamanın tanınmış insanlarından biriydi ve Halkevi başkanı, milletvekili idi.

Orada iki sene okudum ve hikayelerimi, romanlarımı yazdım. Bomboştu tabii, boş hastane. Askeriye İkinci Dünya Savaşından dolayı Amerikan Hastanesine el koymuştu. Kayseri Asker Hastanesinin tabibi çok kültürlü bir adam olan Albay Yusuf Bey, Mehmet Ali Aybarın dostu, beni oraya o gönderdi. Böyle ilişkilerim oldu. İlk hikayelerimi orada yazdım, ilk romanımı da. Çok güzel bir oda verdiler bana, çok iyi durumdaydım, yazmaktan başka, okumaktan başka hiçbir işim yoktu. İşte buna da şans derler, ömrümde hiç bu kadar şansım olmamıştı.

Çalışmak zorunda kalmıştım bir yerlerde, şunu yapmak, bunu yapmak zorunda kalmıştım, traktör şoförlüğü yapmak zorunda kalmıştım, hayır, bu işleri seve seve yapmıştım, zorunda da değildim. Oradan asker oldum, daha sonra İstanbula geldim, Mehmet Ali Aybar bana bir iş buldu. Havagazı memuru oldum. Ondan sonra *Cumhuriyet*e şöyle girdim. Arif Dino İstanbula gelecekti. Buraya geldim Adanadan, hapishaneden çıkmıştım. Yeni çıkmıştım, 3-4 ay oluyordu. Sonra Arif Dinoyu beklemeye başladım, o gelecek de Nadir Beye beni takdim edecek. Burada param bitti, Gülhane Parkına kendimi attım. Yukarda uzun bir direk var, o direğin dibinde de bir kapı var, oraya yatağımı, yatağım dediğim de gazeteler, koydum. Balık tutmaya başladım orada. İyi bir balıkçı oldum. Neyse uzatmayayım... Nadir Nadiye adresimi gönderdim. Herhalde Gülhane Parkı adresimi değil. Sabahattin Eyuboğlunun adresi vardı, evi Maya Galerisinin üstündeydi, Mayanın adresini verdim.

Bir gün gittim ki Nadir Beyden bir mektup bana. Bir ay sonra falan. *Cumhuriyet*e geldim, Tahsin Amca adında bir kapıcı amca vardı. Tahsin Amca bana dedi ki; Nadir Bey yok burada. Yahu bana mektup yazdı, işte mektup burada. Mektuba baktı baktı, "Yok, Avrupaya gitti." Sonradan öğrendim, amcanın okumuşluğu yoktu. Ne zaman gelir? 15 gün sonra. 15 gün sonra yine geldim, yok dediler. Nereye gitti? Yok, Avrupadan gelmedi. Ondan sonra, nereye gitti? Ankaraya gitti dediler. Gene yok Nadir Bey. Bir günü gene gittim, yine yok. Bunda bir iş var dedim. Şurada bir eczane var, çingene Ahmet vardı orada, bakkaldı. Ondan peynir ekmek falan alıyordum. Ahmede böyle böyle dedim. Ben Nadir Beyi bulurum sana dedi. Nadir Beyi buldu bana. Nadir

Beye böyle böyle vaziyet dedim. Ya siz bekleyin yahut da birini bekletin kapıda, beni kapıdan içeri sokmuyorlar dedim. Ben her zaman buradayım dedi. E yokmuşsunuz dedim. Neyse girdim içeri, Nadir Bey koluma girdi. Bir beyaz pantolonum var, o kadar eski değil, ayakkabımın da parmakları dışarıda değil yani, hep dışarıda diye söylüyorum ama, o zaman dışarıda değildi. Bir mavi gömleğim var, çok iyi. Yalnız sakalım var biraz, saçlarım kıvırcık, simsiyah da bir saç. Nadir Bey baktı filan, koluma girdi, beni yukarı çıkardı. Fransızca biliyor musunuz, dedi. Yok dedim. Peki bu hikayeyi nasıl yazdınız, dedi.

Daha önce şöyle bir şey oldu; Arif Bey geldi, Arif Beyle bir kahvede buluştuk. Beyoğlunda. Tam bu sıralarda, Behçet Kemal geldi. Arif Bey beni götürecek Nadir Beye. Behçet Kemal dedi ki; yahu sen komünistsin, bu komünist, Nadir Bey bitaraf bir adam, seni almaz, ben şahit olarak geleyim, dedi. Neyse, Behçet Kemalle Arif Bey gittiler "Bebek" hikayesini alarak. Nadir Bey "Bebek" hikayesini okuduktan sonra "yahu bu hikayeyi nasıl yazdın Fransızca bilmiyorsan" dedi. Yazmışım demek ki, Fransızca hiç bilmiyorum dedim. Peki, daha iyi dedi Nadir Bey ondan sonra. Yukarı gittik, anlattım işte. Arif Bey de şöyle bir mektup yazdı bana dedi. Çifte kavrulmuş heykel gibi bir adam veriyorum sana, diyor. Ben halen çifte kavrulmuş heykel, bütün heykeltıraşlara da sordum, nedir bilmiyorum, Arif Bey bilirdi ama ona sormadım.

Nadir Beyle konuştuk, seni röportaj yazarı yapmak istiyorum dedi. Ben hikayeyi neşretsin de bana 50 lira versin diye bakıyorum, başka bir şey aklıma gelmiyor. Diyarbakıra git dedi. Niye Diyarbakıra gideyim, dedim. Benim orada bir arkadaşım var, Vefik Pirinççioğlu, dedi, sonra bakan oldu o. Pirinççioğlunun yanına git dedi. Niye gideyim? Orada bir şeyler oluyormuş, dedi. Peki giderim dedim. Nadir Bey bana 1500 lira verdi. Bana 300 lira yeter, 2-3 ay kalsam da yeter dedim. Yok dedi, 1500 lira verdi. Veremezsem ne olacak, yazılarımı, röportajlarımı gönderemezsem ne olacak, dedim. Bir fedakarlık yapsın *Cumhuriyet* dedi. *Cumhuriyet*ten böyle bir fedakarlığa kimse inanmıyordu ama doğru çıktı.

Ankarada indim Abidin Dinoya gittim. Yahu sen Kemal Sa-

dık Gökçeli ismi ile mi gideceksin dedi, yahu seni atarlar üç gün sonra, Kemal Sadık Gökçeli diye isim olur mu, dedi. Hadi sana bir isim uyduralım, dedi. Adanadayken Yaşar Kemal diye yazılar yazıyordum dergilere, *Türk Sözü* gazetesine, suçlu sayıldığım için Yaşar Kemali uydurmuştuk. Hadi Yaşar Kemal olsun dedi. Ben de *Cumhuriyet*e Yaşar Kemal ismiyle yazdım, hem Kemal Sadık Gökçeli adıyla saygın dergilerde çıkmış şiirlerim, yazılarım, kitaplarım var hem Yaşar Kemal beni polisten kurtarıyor.

Sonra, ancak 1953'te buldular benim Yaşar Kemal değil, Kemal Sadık Gökçeli olduğumu, kurtardım vaziyeti. O zaman da tanınıyordum. 1953'te buldular. Parmaksız Hamdi vardı, o zamanlar Emniyet Birinci Şubede. Beni tanıyordu. Oktay Akballa Fazıl Hüsnü Dağlarca Çiçek Pasajında kafaları çekiyorduk, pek ben çekmiyordum seyrediyordum o zamanlar, belki ben de biraz bira mira bir şeyler içiyordum. Bir adam geldi, bizim Arap Recai. Yahu gel Recai otur, sevindim, sınıf arkadaşım Adana Birinci Ortaokuldan. Ben polisim, kalk, dedi. Saat bire yakın. Oradan kalktık beraber gittik polise. Yahu beni niye götürüyorsunuz dedim. Hamdi Bey de beni bir sıralar tanırdı. Bizim Ahmet Topaloğlu diye, sonra bakan oldu, burada Birinci Şube müdürü, benim *Sarı Sıcak* kitabını da o toplatmamış. *Sarı Sıcak*ı toplamak istemiş polis, Ahmet toplatmamış. Sonra da kavga ettik onunla kaymakam Mehmet Canın yüzünden, neyse...

Götürdüler beni oraya. Adam ikide birde, bir adam var, amir miymiş neymiş, sen nasıl yaparsın bunu, bilmem ne, bilmem ne, müthiş hakaret ediyor bana. Yahu yapma diyorum. Bende de *Cumhuriyet* gazetesinin kartı var, yırttım tramvayın içine attım, gazeteden kovdururlar bunlar beni diye. Halbuki kovamazlarmış. Nadir Bey kovdurmaz, epey de ünüm var. Geçenlerde bir arkadaşım söyledi, her yaptığım röportajla tiraj artarmış gazetede. Bizim Erdinç söyledi, neyse... Bunu biliyor herkes, benim röportajlarımın *Cumhuriyet*te tiraj artırdığını. Onun için de kolay kolay da atmazlarmış adamı.

O zamanlar Birinci Şubede müdür yardımcısıydı ya önemli bir kişiydi. Ben bunca sene polislik hayatımda bir tek adama rastladım kabiliyetli komünist olmayan o da sensin dedi Parmaksız Hamdi. Parmaksız Hamdi ile de ahbap olduk, bir röpor-

taj yapmıştım, "Doğu Anadoluda İnanılmaz Şeyler Gördüm" diye. Hamdi de çok sevmişti, polisi seven bir arkadaş da "İstanbulda İnanılmaz Şeyler Gördüm" diye röportaj yapacaktı. Polis de aynı şeyi yapmak istiyordu, ben girmedim o işe. Ama Parmaksız benim anılarımı yazacaksın dedi. Bir iki defa gittim ona, yazdırmıyor bana. Yazdırıyor ama müsveddesini daktiloya çekeyim diyorum, vermiyor. Benim cebimden mektuplar çıktı o gece poliste. Bir tanesi de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlundan. Sivastan bana bir mektup yazıyor. Ben politikacı falan değilim diyor. Ben Yahya Kemalle dergi çıkardım, ben eleştirmenim, roman, şiir eleştirmeniyim diyor. Ben Yahya Kemal için şunu söyledim: Yahya Kemalden önce Türk şiiri, Yahya Kemalden sonra Türk şiiri, diyor. Şimdi başka bir şey söylüyorum; Yaşar Kemalden önce Türk dili, Yaşar Kemalden sonra Türk dili denecektir, diyor. Polis okudu bunu. Hemen geri döndü polis, buyurun efendim, buyurun efendim... Bana sabahtan beri hakaret eden adam... Üç oldu saat. Sizi şeye götürüyoruz dedi. Aman dedi bizim başımıza... Recai de elini öpsün dedi. İstemiyorum o herifin elimi öpmesini, benim gece yarısı ne suçum var diye bağırmaya başladım.

Atıf ağabeye de telefon ettim, biliyorsunuz, Atıf Sakara. Atıf Sakar ben geliyorum dedi. Nöbetçiydi o gece gazetede. Atıf Sakar da gelince ben cesaretlendim. O orada oturdu beni Parmaksız Hamdiye götürdüler. Ooooo dedi beni görünce, Yaşar bu gece senin ne işin var burada? Polis diyor ki: Efendim Kemal Sadık Gökçeli. Yahu alın götürün onu Adanadan gelen bir Allahın belası herifi yakalamışlar, arkadaşım geldi diyorum. Gene efendim Kemal Sadık Gökçeli diyor. Benim efendim dedim. Hamdi Bey ayağa kalktı, sapsarı kesildi. Lütfen gidin, dedi. Sonra bizim Feyyaz geldi. Kemal Aygün o zaman Nadir Beye gelmiş, komünist olduğumu söylemişler. Feyyaz, o iyi çocuktur, demiş. Kurtardık vaziyeti, yani gazeteden kovmadılar. Sonra Menderesslerle Nadir Nadi Bey operada karşılaşmışlar, tehlikeli bir adam var demiş Nadir Beye. Nadir Bey de tehlikeli değildir o demiş. Tehlikeli olabilir ben gazeteden kovarsam, demiş, o da başka yere gider, dışarı da kaçabilir, epey şöhreti var onun demiş. Ondan sonra yakamı bıraktılar benim ama polis bırakmadı yakamı.

Yani hep şunu söylüyorum ben; Türkiye kendisi ile yüzleşmeli. 80 yıllık tarihi ile yüzleşmeli Türkiye. Bu diline pelesenk olmalı gazetecilerin ve bugün Türkiyeyi Türkiye yapmak isteyenlerin, Türkiyeyi kötülükten kurtarmak isteyenlerin, Türkiyeyi ulus olaraktan korumak isteyenlerin birinci ödevi Türkiyenin kendisi ile yüzleşmesini gün yüzüne çıkarmaktır. Türkiye kendi kendi ile, bu 80 yılı ile yüzleşmezse Türkiye olamaz. Türkiye böyle kalamaz, bu kötü durumda da kalamaz yani. Onun için, kendisiyle yüzleşmesi gerek, yüzleşmenin üzerinde çok durmalıyız. Bu benim anılarım. Benim anılarımı burada söyleyecek durumum yok. Günlerce anlatabilirim de, başıma gelenleri. Şikayetim yok.

Ben geçenlerde Almanyada bir konferans verdim. Bakın dedim size şunu söyleyeyim; ben Türkiyede de tek yazar değilim. Türkiyede bugün yazarlar, şairler herhangi bir Avrupa ülkesindeki kadar değerlidir ve yerleri çok sağlamdır. Eğer ben yalnızım diyorsanız bu doğru değildir. Türkiyede iyi yazarlar var, çoğu da büyük yazarlardır bunların dedim. Bir Sait Faik, bir Orhan Kemal, bir Refik Halit... ve birçok insan sayabilirim size. Her biri dünyamızdaki, bu çağdaki yazarların en iyilerindendir. Fransada ne kadar iyi yazar varsa, Rusyada ne kadar iyi varsa, İngilterede ne kadar iyi varsa bu çağda bizde de o kadar iyi yazar var. Yalnız benim şansım oldu dedim. Bir kere çok iyi çeviriciler buldum. İngilizceye Thilda Kemal çevirdi, Fransızcaya Nazım Hikmetin hanımı Münevver abla çevirdi, Münevver Andaç. Almancaya da çok iyi çevirmenler bulundu, böyle bir talihim oldu. En az hapishanede kalan yazar benim dedim. En az dayak yiyen yazar benim dedim. En az zulme uğrayan yazar benim dedim. Ha aç kalmaksa, bütün Türk yazarları kadar zilli kurt ben de oldum dedim. Türkiyede sizin ülkenize bizim eserlerimizi çevirecek ve sizin kültürünüze yardım edecek çok insan var dedim. Onun için gerçekten benim ismim varsa, 43 dile kadar çevrilmişse benim kitaplarım bu tamamen bir şanstır. Orhan Kemalin şansı olmalıydı benim kadar, Sait Faikin şansı olmalıydı... Birçok yazar vardı benim gibi şansı olmayan ve bugün de var.

Türkçe sapa bir dildir, talihsizliği de oradan geliyor, talihi de güzel bir dil olduğundan geliyor. Hepimizin talihi de Türk dilinin zengin bir dil olmasından geliyor. Türkiyenin daha çok

yazarı olmalıydı. Herkes acı, zulüm iyi gelir yazarlara diyor, yalan o. Nazım Hikmetle konuştum bir gün. Yaşar o kadar hapishanede yatmasaydım benim nasıl şair, nasıl romancı olduğumu görürdünüz dedi. Ve doğruydu bu. Nazım Hikmetin söylediği doğruydu. O kadar zulüm görmeseydi Nazım, dünyaya daha büyük şiirler getirirdi ve dünya edebiyatını zenginleştirirdi. Çok büyük bir şairdir insanlık için, övündüğümüz bir insandır, bizim de yolumuzu o açtı. Yani kendi yolumuzu açan, ilk defa bizi halka yönelten, halk şiirine yönelten, halk diline yönelten Nazım Hikmettir. Biz Anadoludan, o dilin içinden geldik ama bilinçli olarak bizi oraya yönelten Nazım Hikmettir. Türkiye bir zulümler ülkesidir. Kolay kolay iyi yazar çıkmaz bu ülkeden.

Efendim bir şeyler sorun ama uzun olacak bir şeyler sormayın, ben uzatmak istemem.

SELAMİ TURGUT GENÇ: Değerli konuklar, meslektaşlarımız Sayın Yaşar Kemal'in kısıtlı bir zamanı var ki buna uyarak geldiler, peşinen söyleyeyim. 15 dakika sonra ayrılma durumundalar. Dilerseniz, değerli usta yazarımız Rahmi Turan'ın da iznini aldık, devam etsin konuşmasına, anılarına...

YAŞAR KEMAL: Yanlış anlaşıldı. Benim şimdi gideceğim yer ödül alacağım bir yer değil. Profesör Halet Çambele Hollandalılar ödül veriyor. Halet Çambel de demiş ki, benim yaşadığım kasabada bir Karatepe var, Karatepeyi bulan insandır o. Burada üç dilde olan bir yazıt vardı. Halet bunun bulucusu, baş çalışanı, o büyük bir arkeologdur. Ben hayatını biliyorum Haletin, kocası arkadaşımdı, kendisi arkadaşımdı. Yaşar Kemal konuşsun benim hakkımda demiş. Ben de "konuşurum" dedim, onun için oraya gitmek zorundayım.

Ondan önce şunu konuşayım; bir yazar gökten düşmez. Bir kültür meselesidir bu. Adanada iki sürgün bana çok yardım etti; Arif Dino ve bir de Abidin Dino. Pertev Naili Boratavla dostluğum vardı, Ahmet Kutsi Tecerle de dostluğum vardı, Behçet Kemalle dostluğum vardı. Böyle bir grup içinde kaldım ben. Nurullah Ataç geldiği zaman, Adanada tanıştım onunla, büyük bir dostluğum vardı. Sabahattin Eyuboğluyla dostluğum arkadaşlığım oldu.

Arif Dino kadar sanat kültürü olan bir kişi sanırım ülkemizde yok. Büyük bir ressam, ekonomist, ziraat okumuş, Pariste doktora yapmış, Arif Dino 16 sene İngilterede kalmış, Shakespeare'in dekorlarını yapmış. Böyle bir adamdı, şiirlerini Fransızca yazmış. Abidin Paşanın torunu, babası zengin. Rasih... İstanbulda yalıları, Ankarada semti var Abidin Paşanın, Adanada binlerce dönüm toprağı var, Cenevrede evleri var. Dehşet bir kültür adamıydı, onun eline düştüm. Ve edebiyat, sanat konuştum hep 17 yıl. İkinci büyük şansım Cevat Fehmi Başkut oldu. Gazetecilikten ve her şeyden korkardım. Noktalamadan korkardım. Çok tartıştık Cevat Beyle. Cevat Bey bana çok yardım etti röportaj yapmakta, nasıl röportaj yaparım, ne yaparım.

Ben Arif Dino kültüründen gelmiştim gazeteciliğe. Şöyle bir kültürdü diyelim, bir tek örnek vereceğim. İlya Ehrenburg büyük bir Rus yazarı, Leninin ahbabı, uzun saçlı çocuk diyormuş ona Lenin. O devirde Sovyetler Birliğinde yaşayan dört büyük yazardan biri. Bu adamı *Pravda* New York'a göndermiş, röportaj yapsın gelsin Amerikayı anlatsın diye. Adam yapayalnız, Parisi iyi tanıyor ama Amerikayı hiç bilmiyor, İngilizce de az biliyor. Ne yapacağım diye şaşkınlık içinde dolaşıp duruyor New York'ta. Bir gün birdenbire bir afiş görüyor. Ben afişleri yazayım diyor. Ne kadar afiş varsa New York'ta onlar hakkında yazıyor. Bütün Amerika ortaya çıkıyor, o devirde afişten başka propaganda aracı yok. Radyo bile belki yok her yerde.

Bunu da Arif Bey anlattı bana, benim röportaj bilgim bundan ibaretti.

Ondan sonra ben ne yapayım dedim ve Cevat Beyle anlaştık, teker teker yap dedi çok uzun röportajlarını. Ve birinci sayfadan koymaya başladı benim röportajlarımı, genç bir adamım ve *Cumhuriyet* gazetesi, bugünkü gazetelerden hiçbiri değil *Cumhuriyet*. Hatta bugünkü *Cumhuriyet* bile değil. *Cumhuriyet* büyük bir gazete, yani dünya için de büyük bir gazete, Türkiye için de büyük bir gazete. O gazetede birinci sayfada ben çıkıyorum, gencecik bir adamım, 25 yaşında mı ne geldim buraya. 25 yaşında köyden, kasabadan, Adanadan gelmiş bir adam ve bu adamın birtakım yazıları *Cumhuriyet*in birinci sayfasında çıkıyor, anlatabildim mi? İkinci sayfada Hasan Ali Yüceller, Falih Rıfkı

Ataylar, Adnan Adıvarlar, Halide Edip Adıvarlar, Türkiyenin bütün büyük akademisyenleri yazıyor neredeyse. Böyle bir gazetede benim röportajlarım birinci sayfadan çıkıyor. Yani Cevat Bey bana çok yardım etti. Ben adımı koymuyordum *İnce Memede*, uydurma bir ad koyuyordum. Cevat Beyin hatırı için adımı koydum. Beni *Cumhuriyet*ten kovdular adımı koymadığım için. Ben de, Bedii Faikle konuştum, sende çıksın *İnce Memed* dedim. *Cumhuriyet*e sonra romanı geri göndermiş Bedii Faik, adını koymasın isterse demiş.

Doğan Nadi, Yaşar Kemal adını koymasın isterse demiş. Ben geri döndüm adımı koyacaksınız dedim. Sırf Cevat Beye bir kötülük olmasın, Cevat Beyi kızdırmış olmayayım diye adımı koydum. İyi ki de öyle yapmışım. Bir dönüm noktası oldu benim hayatımda, *İnce Memed*. Başıma çok bela getirdiyse de çok da faydalı oldu.

Ondan sonra gazeteden kovdular, kovulduktan sonra daha çok para kazandım. Doğan Nadi Cevat Beyi de kovdu, beni de kovdu. Önce beni kovdu, 18 kişi kovdular sonra, Cevat Bey de başında. 1-2 sene sonra Doğan Nadiyi yemeğe götürdüm. Teşekkür yemeğine, beni kovdunuz diye.

Nadir Bey de bana çok yardım etti, liberal bir adamdı. Anadolunun yoksulluğunu, Kürtlerin yoksulluğunu, Çukurovanın yoksulluğunu, Orta Anadolunun yoksulluğunu, bütün memleketin derdini yazmaya çalıştım 12 yılda. Ve bunda bana Nadir Bey yardım etti, büyük bir demokrattı. Cevat Bey yardım etti. Hala Türkiyede gelmiş geçmiş en büyük piyes yazarıdır Cevat Bey. Tabii hiçbir şeyin kıymetini bilmediğimiz gibi Cevat Beyin de kıymetini bilecek durumda değiliz, daha o kültüre erişemedik. Müthiş bir halk yazarıydı. Cevat Bey gibisi yok şimdi. Nasıl olur! Bir tek piyes yazarın senin. En çok piyes yazan, en güzel piyes yazan müthiş bir adam. Yok, unuttular gittiler.

Her şeyi unutursa bir millet kendi de kalmaz. Karacaoğlanı da unuttuk. Yunus Emreyi unutacağız neredeyse. Bir iki kişi dünyanın en büyük şairlerinden demese onu da unutacağız. Sait Faiki yeni yeni kabul ediyorlar. Onu da kabul etmediler. Yani çok unutkan bir milletiz. Unutmak istiyoruz. Belki sırtımızdan atmak istiyoruz. Bela geliyor herhalde, tembelliğimizden midir?

Halkımız değil bu. Bizim aydınımız bu. Aziz demiş ki; yüzde doksanı aptaldır bu halkın demiş. Hayır. Ben de mahkeme kapısında söyledim ama benimkini de hiç dinlemediler. Hasan Dede diyor ki:

İnsan vardır cismi semiz
Apdest alır olmaz temiz
Halkı taneylemek nemiz
Cümle küstahlık bizdedir.

Karpuzubüyük Hasan Dede, çok büyük bir şairdir. Herhalde karpuzları çok iyi yetiştirirmiş, karpuzu büyük diyorlar ona.

Türkiyenin bütün felaketi bu belkemiksiz aydınlar yüzündendir. Sağı olsun, solu olsun. Döneklik en büyük belamız. Çürümüş kişiler toplumu da çürütüyor. Sovyetler Birliği varken bizde de komünistler, sosyalistler vardı. Üstelik aşağı yukarı hepsi de zulüm görmüş ve görüyorlardı. İşkencelerden geçiyor, aç bırakılıyor, öldürülüyorlardı. Dönekler parmakla gösterilecek kadar azdı. İkinci, dahası da Üçüncü Dünya Savaşı denilen Soğuk Savaştan sonra insanlarda yoğun değişiklik oldu. Sovyetler Birliğinin sönmesi, Sovyetlere bel bağlamış birçok insanı etkiledi. Dönekler, politikadan el çekenler çoğaldı, kimi açıkça sosyalizme düşman oldu. Bu kişiler, kraldan çok kralcı oldular. Dönekliğe geçmeyen arkadaşlarına ya düpedüz düşman oldular ya da eski arkadaşlarının yüzüne bakamadılar. Dönek insanlar, döneklikle kalmayarak eski düşüncelerine, arkadaşlarına düşmanlık ettiler.

İnsanların düşüncelerinden dönüp, zalim, sömürücü dedikleri cepheye geçtikten sonra eski arkadaşlarına dönmeleri çok zor.

Yukarda çürümeden söz etmiştim. Bizde çürüme yaman oldu. Çürüme hastalıktan daha hızlı sirayet eder, insanlığın baş belasıdır.

İnsanlık içinde en çok, en çabuk çürüyenler de döneklerdir. Çürüyenler yanındaki yöresindekiler de, ülkesini birlikte çürütebilirler diyebiliriz. İşte bizim dönekler, ülkemizin biraz çürümesine de yardım ettiler.

Diyelim ki bunlar çok zulüm gördüler, çok aç bırakıldılar, çok işkence gördüler, çoğunun arkadaşları öldürüldü. Ama desinler ki biz yorulduk, bu işte artık biz yokuz. Azıcık namuslu olsalar ne olur. Eskiden inanmış göründükleri sosyalizme, sosyalistlere veryansın ediyorlar. Bir kısmı da demokrasi düşmanı nasyonal sosyalist denilen ırkçı milliyetçilerin yanına kapılanıyor. En çürüme de bu. Çürümekte bir dünyada çürümekte olan insanlara kapılanmak korkunç durumdur. Belki de bu insanlar hiçbir zaman sosyalist olmadılar, gerçek bir demokrasiye inanmadılar, belki birtakım insanlar çıkarları için belki de ödev olarak böyle gözüktüler. İnsanlık ne kadar çürürse çürüsün, bütün kötülüklerin üstesinden gelecektir.

İlk yazdıklarımla ilgili bir soru var...

Kalburun Ağıdı diye... Kalbur diye bir yayla var Toroslarda, ağıdın adı Kalburun Ağıdı. Bir kız kaçmış bir adama, gelmişler kızın kocasını öldürmüşler. "Kırlangıç yapar yuvayı / Çamur sıvayı sıvayı / Bana düşman kızı derler / Gavur babamdan dolayı" diye bir ağıt, kocası öldürülen gelinin. Çok önemli bir şeydir; kırlangıç yapar yuvayı çamur sıvayı sıvayı. Çok güzel bir ağıttır bu. Benim kitabımda vardı. Benim ilk kitabım *Ağıtlar* kitabıdır, 1943'te çıktı. 1941'de vermiştim Halkevine, 43'te çıktı, iki yıl sonra. Önsözde de 41 yazıyor yılı. Yani 18 yaşında filan bir kitabım olmuş benim. Ondan sonra ikinci kitabım *Sarı Sıcak*tır. Ağıtları, kadınlar söyler bizde. Çukurovada ağıt söyleyen Aşık Hüseyin vardır, birkaç ağıdı vardır, Veyselin de vardı ağıtları, yani büyük şairlerin birkaç tane ağıdı da oluyor, Karacaoğlanın da vardır. Dadaloğlunun da vardır. Bir tek ağıdı vardır Dadaloğlunun. O da Sabahattin Eyuboğlu ile yazdığımız *Gökyüzü Mavi Kaldı* kitabında vardır. Çok müthiş bir ağıttır, insanı ağlatan bir ağıttır.

Evet. Söyleyen yok mu bir şey?

Burhan Felek ile şöyle bir ilişkimiz vardı, aramız hiç iyi değildi Burhan Felekle, çok kızıyordu bana. Çünkü pazarları yerinde yazıyordum.

Soru üstüne *İnce Memed* işini yineliyorum.

Daha önce anlattım. Beni attılar *Cumhuriyet*ten. Adını koymazsan romana git gazeteden dediler, ben de gittim gazeteden. Bedii Faik ahbabımdı, Bedii Faike götürdüm. Sonra Bedii Faik,

yahu ayrılma gazetenden dedi. Nadir Bey gelmişti, onu orada gördüm. Derken bir şeyler oldu, Bedii Faik gönderdim dedi. Oradan Doğan Nadiye gitmiş roman. Doğan Nadi de Cevat Beye göndermiş. Cevat Bey, ben yayımlayacağım bu romanı senin ismin olmadan dedi. Ben de siz üzülüyor musunuz buna, dedim. Çok üzülüyorum Yaşar Kemal, dedi. Dediler ki bana, *İnce Memed*e adını koymuyorsun diye çok üzülüyor Cevat Bey. Hayır, ben adımı koyuyorum Cevat Bey dedim.

Sonra bir şey oldu tabii. Bir adam geldi, İstanbulda başsavcıydı o zaman. Antepliydi kendisi. Hicabi Dinç. Hicabi Dinç geldi, beni tanımıyor, ben orada oturuyorum, Bedri Rahmi de var yanımda. Üçüncü günü tefrikanın. Yaşar Kemalin romanını keseceksiniz, dedi Cevat Beye. Öyle adam olmalı işte bugün de Babıalide. Yarısı olmalı, beşte biri olmalı Cevat Fehminin, cesur, aslan gibi. Bu Hicabi Dinç cellattı, ailesi varsa mahkemeye versin, ispat ederim. Hicabi Dinç geldi Cevat Beyin karşısına oturdu, kabadayı. Bu romanı keseceksiniz, dedi. Cevat Bey, niye dedi. Komünist biri yazıyor onu, dedi. Ben orada duruyorum. Cevat Bey de Bedri Rahmi de döndüler bana, gülmeye başladık. Cevat Bey, bak Hicabi dedi, sen mi anlarsın romandan ben mi anlarım? Senin romanla alakan yok, hayatında okudun mu bir roman, dedi. Böyle şaşırdı adam, ne pahasına olursa olsun git, dedi buradan. Ben iki üç adam kovduğunu gördüm Cevat Fehminin böyle. Ondan sonra Cevat Fehmi, sen git, ben bilirim ne yaptığımı dedi. Sen kesersen kes istersen, devlet eliyle, kendi elinle, savcıyım ben kesiyorum de, mahkemeye ver, dedi. Sandalyesinde arkasını döndü Cevat Bey, adam kalktı gitti. Cevat Bey olmasaydı romanı keserdi. Yani bir kurtuluş benim için, bir şans Cevat Fehmi. *İnce Memed* gibi roman çıkmazdı. Cevat Fehmi yaptı bunu.

Teşekkür ediyorum dinlediğiniz için...

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin düzenlediği *"Babıali Sohbetleri, Ustalar Ustalarının Anılarını Anlatıyor"* başlıklı program çerçevesinde 14 Ocak 2005 günü yaptığı konuşmanın bant çözümü

Küçük Muhabir Helin Zeynep Miser Sordu*

Dokuz yaşındaki Helin Zeynep Miser, edebiyatın dev çınarı Yaşar Kemal'le söyleşi yaptı.

"Şu anda bir gazeteci gelse, benimle röportaj yapmak istese, onunla da aynı şeyleri konuşurum. Benim için çocuk, çocuk değildir, bizim gibi insandır" diyen Türk edebiyatının dünyaca ünlü yazarı Yaşar Kemal'in karşısına dokuz yaşında bir muhabir çıkarsa ne olur? Yaşar Kemal kendi hayatından başladı anlatmaya, ülkenin gidişatına dair gözlemleriyle bugüne geldi. Tane tane anlattı; hem yaşı küçüklere hem büyüklere mesajlar yolladı. Müjdeler de verdi. Örneğin önümüzdeki yıl şiirlerinden oluşan bir kitap yayımlayacak! 23 Nisan vesilesiyle Yaşar Kemal'in evine konuk olduk. O anlattı, biz dinledik...

Kitaplarımın hepsini beğeniyorum

Bugüne kadar 43 kitabım yayımlandı. Kitap yazmaya geç başladım, gazeteciliği bırakmıştım o zamanlar. Hepsini beğeniyorum yazdıklarımın. Yoksa çıkarmazdım. Ben çok çalışan ama zor yazan bir insanım. Kafamda düşünürüm bir romanla ilgili her şeyi. Düşünürüm, düşünürüm... Yıllarca ama... Ondan sonra bir vakit gelir ki ondan sonra yazmaya başlarım.

* Yaşar Kemal'le bu söyleşiyi yapan dokuz yaşındaki Helin Zeynep Miser, Ankara Batıkent Refika Aksoy İlköğretim Okulu'nda 3. sınıf öğrencisi. Yazar olmak istiyor ve güzel resim yapıyor. Helin Zeynep'in Mustafa Rıfat isminde bir de kardeşi var.

Ağıtları derledim

Bizim oralarda, yani Anadoluda, Çukurovada, Toroslarda ölülerin ardından ağıtlar söylenir. O ağıtları topladım. Çukurovadaki 750 köyü tek tek dolaştım. Ağıtları kadınlar bilir. İlk defa Türkiyede bir Macar bestecisi var, Bela Bartok... O Türkiyeye, bizim bölgeye gelmiş ve ağıt toplamış. Türkmen derler, kökeni Orta Asyaya uzanır; onlar ağıt söylerler ölülerin ardından. 900 kadar ağıt topladım ama bir kısmı kayboldu elimden. Evimi basan jandarmalar bir kısmını almış, götürmüşler; bir daha da alamadım onları. Geriye kalanları da, arkadaşlarımdan, Dil Kurumundan aldım ve 1943'te kitap halinde Adana Halkevi bastı. İlk kitabım budur. Bu sene de elimdeki ağıtları ekledim. *Ağıtlar*, müthiş güzel bir kitap oldu.

Aşık olmayı isterdim

Ben Çukurovalıyım, orada doğdum ama Kürdüm. Ailemiz Vandan gelmiş. Ben Türk yazarıyım. Şiirler yazmaya başladım çocukken, söylemeye başladım aşıklar, halk ozanları gibi. Bizim köyde de vardı aşıklar... Aşık Rahmi diye çok büyük bir aşık geldi. Beni çok sevdi, bir de saz verdi bana cura dedikleri; çocuk sazı... Ben de ortaokuldaydım, türküler söylerdim. Onunla gitmeyi, aşık olmayı çok istedim.

Şiir kitabı çıkaracağım

Şiir kitaplarım yok benim, belki de bu sene veyahut gelecek sene bir şiir kitabı çıkarıyorum. Eskiden yazdığım şiirleri çıkaracağım. İlk defa da sana söylüyorum: İki yıl içinde şiirlerimi bir kitap yapacağım. İnsanlar sever mi, sevmez mi? Bilmiyorum. Sevilen kitaplarım da var, sevilmeyenler de vardır belki.

Sigara kâğıdı

İlk romanım ise *Hüyükteki Nar Ağacı*dır. Hüyük nedir biliyor musun? Hüyük, eski şehirler yeridir, yani toplantılar yeridir. Bizde çok hüyük vardır. O eskiden kalmış şehirleri kazdıkları zaman birtakım heykeller çıkıyor, kap kacaklar çıkıyor... Tepeler var bir de, tepeler hüyük değil.

İstanbula geldiğim zaman, aradım aradım bulamadım; kaybolmuş bu kitabım. Ne yapacağımı şaşırdım, vazgeçtim... Sonra bir gün Adananın, şimdi Osmaniyenin oldu, Kadirli kasabasına gittim, anam ölmüştü; cenazesini götürdüm. Orada anamın sandıkları var, kardeşim onların içinde bir defter bulmuş. Getirdi bana verdi onu. Anamın cenazesini defnettik, İstanbula geldim, bu defter ne diye bakayım dedim. Baktım yıllarca aradığım kitabım ama beş sayfası eksik. Bu sefer de beş sayfayı arıyorum. Sonradan öğrendim ki, köye akrabalarımızın misafir gelmiş ve sigara içmek istemişler. Anam o beş sayfayı koparıp sigara sarmaları için onlara vermiş.

Cumhuriyet gazetesinde çalışıyorum o yıllar; beni işten kovdular. Sonra da benden yazı istediler. O eksik beş sayfayı yeniden yazdım ve gazeteye verdim. Sonra ciddiye almadım o romanı; kitap bile yapmıyorum. Sonra bir ara kitap yaptım ve bir gazeteci arkadaşımız okumuş, eleştiri yazmış. O yazı çok tutuyor... Ondan sonra Almanyadan adamın biri telefon etti ve *Hüyükteki Nar Ağacını* basıyorum dedi. Almanyada öyle çıktı.

Çocuk romanı yolda

Bir çocuk kitabım var, bir tane daha yazacağım. Şu anda bir romanım var, çok uzun. 550 sayfasını yazdım, hâlâ da yazacağım. Ben kitaplarımı el yazısıyla yazdığım için geri kalan 450 sayfasını yazdığım zaman o kitabım da bitmiş olacak. *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karıncanın Su İçtiği* ve *Tan Yeri Horozları* adlı kitaplarım var. Bu serinin son kitabı da *Çıplak Deniz, Çıplak Ada* olacak. Mübadele diye bir şey var, sen onu bilemezsin; Türkiyede olan Yunanlılar Yunanistana, Yunanistanda olan Türklerde buraya geliyorlar. Seneler senesi bunu düşündüm ve bir roman yazmaya karar verdim ve dört kitap oldu.

Elle yazıyorum

Romanlarımı hep el yazısıyla yazarım. Siyah kalemle yani kurşunkalemle yazarım. Ondan sonra röportajları daktiloyla yazdım. Anadoluda gezip halkın başına gelen belaları yazdım daha çok. Fakirliklerini, iyiliklerini, kötülüklerini... Üstelik de Alevileri yazdım çokça. Onlar da çok zulüm görmüş insanlar-

dır. Ben zulüm gören insandan yanayım yazar olarak. Çünkü onlar zulüm gördüler, onları öldürdüler, onları dövdüler. Yine de o sevgi dininden vazgeçmediler, onlar çok cesur insanlar. O nedenle Alevileri çok seviyorum.

İki şair var...

Aşık Veysel de arkadaşımdır ve çok büyük bir şairdir. İki tane büyük şairi var Türkiyenin; biri Nazım Hikmet, diğeri Aşık Veyseldir. Bir tanesi halkın içinde büyümüştür, okuryazarlığı yoktur ama çok dehası vardır.

İnce Memede *adımı koymayacaktım*

*İnce Memed, Hüyükteki Nar Ağacı*ndan sonraki ikinci kitabım. 1953'te yazdım ve bir yılda bitirdim. 1953 ve 54'te *Cumhuriyet*te çıktı bölüm bölüm, yani tefrika edildi. Sonra da kitaplaştırdım, çok tuttu, çok sattı. Sonra Türkiyedeki şimdiye kadar yazılmış romanlara Yaşar Nadi, *Varlık* dergisinde bir ödül açtı. O zaman bütün Türkiyenin yazarları girdi bu yarışmaya. *İnce Memed* ilk roman olduğu halde birincilik aldı. *İnce Memed*, dünyada ilk çıkan bestseller (çok satan) Türk kitabıdır. 46 dile çevrildi, 41 sene içinde.

*İnce Memed*e adımı koymayacaktım. Onunla birlikte *Ortadirek* romanını yazıyordum, ilk kitabım o olsun istiyordum. Ama *Cumhuriyet*, ben tanındığım için ismi koymak istedi. Adımı koyduktan sonra, "Bu *İnce Memed* neymiş" diye ben de şaşırdım. Klasik dedikleri, dünyaya mal olmuş kitaplar arasına girdi.

Uygar değiliz

Atatürk ölmeden önce Cumhuriyet yeni kuruluyordu. Yeni imkanlar getirdi Atatürk, Türkiyede olmayan bir dünya... Çok, çok iyi bir dünya kurdu Türkiye için fakat gittikçe kötüleşti bu dünya. Atatürk öldükten sonra birtakım ilerlemeler elbette var ama çok az. Yani biz şu anda, dünyadaki uygar ülkelerden daha az uygarız. Onun için çocuklara bunu söylemiyorlar. Oysa çocuklara söylemeli esas bunu, büyüdüklerinde şaşırmasınlar. Bugün Türkiye, uygar bir ülke değil. Demokrat olan ülkeler

daha uygar, yaşamaları daha kolaylaşmış, ama Türkiye öyle bir ülke değil. Bugün biz daha demokrasiye ulaşamadık. Bu, bir gericiliktir. Yani biz dünyada büyük bir Osmanlı Devletinin sonucuyuz, bu sonuç böyle olmamalıydı.

Berkan, iyi uçurtmacı

Ben gençken, Mahmutköy diye bir yerde oturuyordum. O mahallede çocuklar vardı. O çocuklar benim ahbabımdı, arkadaşlarımdı. Büyük uçurtmalar yapıyordum onlara. İşte şimdi o çocuklardan bir tanesi İsmet Berkan, *Radikal* gazetesinin genel yayın müdürü, senin babanın patronu yani... Ben onun uçurtma başkanıydım, İsmet de iyi bir uçurtmacıydı. 90 kişi var uçurtmacı, beraber uçurtma uçuruyorduk. Bir tane *Sabah* gazetesinde Umur Talu var, bunlar iyi uçurtmacılar... Yine içlerinden biri var, Türkiyenin en iyi doktoru oldu.

Atatürk için şiir yazdım

Atatürk öldüğünde ben ortaokul 2'deydim. Çok üzüldüm, bir de şiir yazdım onun için. Şu an hatırımda değil. O şiiri bir öğretmenim aldı elimden. Çok üzüldüm Atatürkün öldüğüne. Aklım eriyordu onun ne kadar büyük bir insan olduğuna. Büyük bir adamdı, Türkiyeyi bugünkü haline getiren adamdı. Onun kurduğu Türkiye, çok kötü yönetilmesine rağmen hala yıkılmadı. Türkiyenin, Mustafa Kemal olmasaydı ne olacağı belli değildi. Hala Atatürkün gücü duruyor bu toplum üzerinde ve o bize güç veriyor. Yoksa Türkiye batmıştı.

Daha güzel bir dünya

Türkiye çok kötü yönetiliyor ne yazık ki, inşallah size güzel bir dünya bırakacağız. Türkiye, büyük bir devlet, uygar bir ülke olsun diye çok uğraşanlar var. Birtakım insanlar, canlarını koyup, daha uygar bir ülke olmamız, demokrasi için çalışıyorlar. Yazarların çoğu da bu insanlardan... Bu insanlar biraz zulüm görüyorlar, çoğu hapishaneye girdi ama bugünlerde biraz daha serbestledi Türkiye... Benim arkadaşlarım var yazarlardan, hapishaneye girenler, zulüm görenler içinde... Ve bunların hepsi de demokrasi için çalıştı. Ben de onlarla çalışmaya çalışıyorum,

demokrasi Türkiyeye gelsin diye çalışıyorum. Başım da belalara giriyor ekseri. Birkaç senedir girmedi gerçi ama bundan sonra ne olur bilmiyorum. Türkiye, demokrasiye doğru gidiyor, Avrupa Birliği var, o birlik bizi alırsa daha güçleneceğiz, daha demokrat olacağız ve size daha iyi bir ülke bırakacağız, inşallah.

Çocuklar kendi kültürünü öğrensin

Yazar olmak isteyen çocuklar, çok okusunlar diyorum ben. Önce kendi kültürünü öğrensinler diyorum. Türkiyedeki birtakım insanlar var; Kürtler, Çerkezler, Lazlar... Bu kültürler Anadoluda serbest bulunmalı ve yardım etmeli herkes...

Köy Enstitüleri kapanmamalıydı

Cumhurbaşkanlığında size verilen ödül töreninde, "Köy Enstitüleri gelecekte dünyamızı gerçek insanlığa kavuşturacak tek eğitim düzenidir" dedim. Köy Enstitüleri diye bir sistem yapıldı Türkiyede. Bu okul, çocuklara eğitimi görerek veriyordu, topluma faydalı bireyler yetiştiriyordu. Bu okullarda hiçbir zaman dayak yok, hakaret yok; çok iyi yetişiyorlardı. Türkiyede yasak edildi bu okullar. Yeni bir pedagoji dünyası olması lazım. Hiroşimanın üzerine eli titremeden atom bombasını atan adam, bu düzenin okullarından geldi. Oysa Köy Enstitüsü gibi okular dünyada yaygınlaşmış olsaydı, eli titrer, o bombayı atamazdı.

Çocuklar insandır

Polise taş attıkları için çocuklar tutuklanıyor. Bugünkü yöneticiler işine gelmediği zaman çocukları da hapsediyor. Çocukları hapsetmesinler diye, "Çocuklar bu işlerle uğraşmayın" demekten başka bir şey gelmiyor elimden. Ayıp oluyor bu da çok; çocukları küçümsemek oluyor. Şu anda bir gazeteci gelse, benimle röportaj yapmak istese, onunla da aynı şeyleri konuşurum. Benim için çocuk, çocuk değildir, bizim gibi insandır. Ben, *Çocuklar İnsandır* diye de bir kitap yazdım. Çocukları, çocuk diye bunlar küçümsüyorlar, nefret ediyorum bundan. Çocuklar da küçük görünerek normal insan olamıyorlar. Doğal insan yetişmiyor çocuklar. Böyle bir dünyada savaş da durmuyor. Çocuklara iyi bakmayı öğrensinler, okullar çok kötü. Daha güzel bir eğitim dünyası ya-

ratabilir insanoğlu. Ben onun için de biraz uğraşıyorum. Onun için sen gelebiliyorsun buraya, benim gibi bir yazarın yanına. İlkokul 3'te diye getirmiyorlar, onu adam saymıyorlar, çocuk yerine koyuyorlar. Oysa çocuk da bir insandır. Benim arkadaşlarımdır çocuklar, sen arkadaşımsın. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı bütün çocuklara kutlu olsun.

Radikal 23 Nisan eki, 23 Nisan 2009

Ustadır Arı, Ağacın Çürüğü, Baldaki Tuz, Zulmün Artsın ve *Binbir Çiçekli Bahçe* Yaşar Kemal'in gazetelerde, dergilerde yayımlanmış toplumcu ve gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme aldığı yazılarından ve konuşmalarından derlenmiştir. Onun düşünce ve yazarlık serüvenine tanıklık eden bu yazılar halkın yıllardır içine sürüklendiği karanlığın belgeleridir.

"Dünyamız, ne büyük mutluluktur ki, on binlerce çiçekli bir kültür bahçesidir. Her kültürün bir rengi, bir kokusu vardır. Dünyamızın bir çiçeğinin koparılması, dünyamızdan bir rengin, bir kokunun yok olmasıdır."

Yaşar Kemal

Kapaktaki Resim: Abidin Dino

ISBN 978-975-08-1673-4

9 789750 816734

15 TL